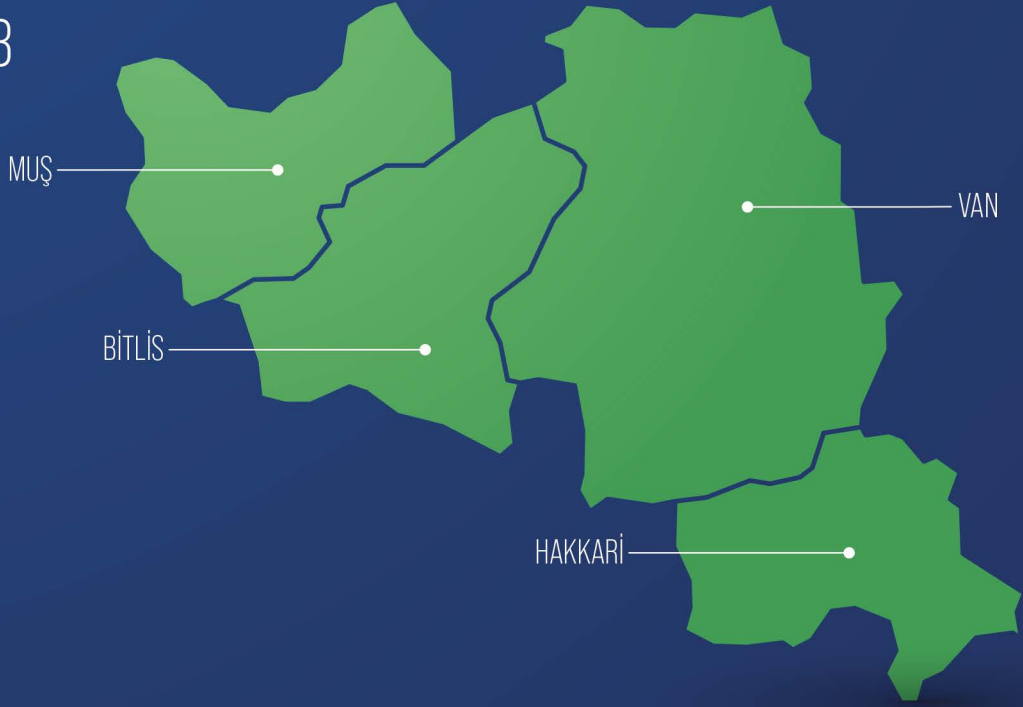

TRB2 DÜZEY 2 BÖLGESİ BÖLGE PLANI

2024-2028

T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

YEREL
KALKINMA
HAMLESİ

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	1
1 YÖNETİCİ ÖZETİ.....	2
2 PLAN HAZIRLIK SÜRECİ.....	10
3 BÖLGEYE GENEL BAKIŞ.....	13
3.1 Bölgenin Dünyadaki Konumu ve Küresel Gelişmelerden Etkilenme Durumu	13
3.2 Bölgenin Türkiye'deki Konumu.....	15
3.3 Bölgenin Mevcut Durumu.....	16
4 TRB2 BÖLGESİ 2024-2028 BÖLGE PLANI STRATEJİK ÖNCELİKLERİ.....	25
4.1 Stratejik Öncelik 1: Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması	25
Hedef 1.1. Havza bazlı üretim modeli ile hayvancılıkta verimlilik ve kalite artırılabilecektir.	26
Hedef 1.2. Tarımsal üretimde altyapı olanakları geliştirilecektir.....	34
Hedef 1.3. Tarımsal üretimde rekabet gücü artırılabilecektir.	39
Hedef 1.4. Meyvecilik ve sebzeçilik geliştirilecektir.	43
4.2 Stratejik Öncelik 2: Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması.....	48
Hedef 2.1. Bölgedeki çekim unsurlarının korunması sağlanacak, kültürel, tarihî ve doğal varlıklar turizme kazandırılacak, alternatif turizm altyapısı oluşturularak turizm faaliyetleri tüm yıla yayılacaktır.	49
Hedef 2.2. Turizmde hizmet kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.....	52
Hedef 2.3. Ulusal ve uluslararası pazarlara yönelik tanıtım ve pazarlama çalışmaları yürütülecektir..	55
Hedef 2.4. Destinasyon odaklı markalaşma çalışmaları yürütülecektir.	60
4.3 Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması	65
Hedef 3.1. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerine yönelik üretim, ulaşım ve lojistik altyapısı iyileştirilecek ve güçlendirilecektir.	68
Hedef 3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.	72
Hedef 3.3. Maden ile endüstriyel ham maddelere yönelik tespit çalışmaları yapılacak ve TRB2 Bölgesi'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu hususlarda katma değer artırılabilecektir.	75
Hedef 3.4. İmalat sanayinin verimliliğinin artırılmasına yönelik uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.	79
Hedef 3.5. TRB2 Bölgesi imalat sanayine yönelik dış ticaretin geliştirilmesi sağlanacaktır.....	83
4.4 Stratejik Öncelik 4: Nitelikli İstihdamın ve Girişimciliğin Geliştirilmesi.....	87
Hedef 4.1. Bölgede yeni nesil girişimcilik ekosistemi güçlendirilecektir.....	91
Hedef 4.2. Bölgedeki genç nüfusun yetkinlikleri, iş gücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilecektir.	95
Hedef 4.3. Bölgede dijital teknolojileri etkin bir şekilde kullanabilen ve geliştirebilen insan kaynağının yetişmesi sağlanacaktır.	99
Hedef 4.4. Kamu kurum ve kuruluşları, meslek kuruluşları, üniversiteler ve STK'ların kurumsal kapasitelerinin artırılması sağlanacaktır.....	103
4.5 Stratejik Öncelik 5: Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması.....	106
Hedef 5.1. Kentsel sosyal altyapı iyileştirilecektir.....	110
Hedef 5.2: Kentsel teknik altyapı iyileştirilecektir.....	112
Hedef 5.3: Kentsel dirençlilik artırılabilecektir.	114
5 MEKÂNSAL GELİŞİM	118
5.1 Kentsel Gelişim	118
5.2 SÖ1: Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması.....	118
5.3 SÖ2: Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması.....	119
5.4 SÖ3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması	121
5.5 SÖ4: Nitelikli İstihdamın ve Girişimciliğin Geliştirilmesi.....	122
5.6 SÖ5: Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması.....	123
6 BÖLGE PLANI HEDEFLERİNİN SKA İLE İLİŞKİSİ.....	127
7 PLANIN İZLEMESİ.....	129
EKLER.....	144
Ek 1: ÖRNEK YATIRIM FIRSATI VE PROJE FİKRİ KÜNYELERİ	144
Ek 2: ÖRNEK PROGRAM FİKRİ KÜNYELERİ.....	205
KAYNAKÇA.....	208

KISALTMALAR

Ar-Ge	Araştırma Geliştirme
BETAV	Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı
CBS	Coğrafi Bilgi Sistemi
CMDP	Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı
DAKA	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
DAP	Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
ESCAP	Economic and Social Commission for Asia and the Pacific
FD	Finansman Desteği
GE	Gelişme Eksenı
GSKD	Gayrisafi Katma Değer
GSYH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
GZFT	Güçlü Yönler-Zayıf Yönler-Fırsatlar-Tehditler
ILO	International Labour Organization
İŞGEM	İş Geliştirme Merkezi
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KSS	Küçük Sanayi Sitesi
MTA	Maden Tetkik ve Arama
MDP	Mali Destek Programı
MESGEM	Mesleki Eğitimi Geliştirme Merkezi
NEET	Türkiye’de Eğitimde ve İstihdamda Olmayan Gençler
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
SEGE	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
SOGİP	Sosyal Girişimcilik Programı
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TARMİSS	Tarım Makineleri İhtisas Sanayi Sitesi
TEKMER	Teknoloji Geliştirme Merkezi
TEN-T	Trans-European Transport Network
TKDK	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TRACECA	Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru
TRB2 Bölgesi	Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van İllerinden Oluşan Düzey-2 Bölgesi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
YÖK	Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı
YYÜ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi

TABLULAR

Tablo 1: TRB2 Bölgesi İlçelerinin Sosyoekonomik Gelişmişlik Kademesi ve Bölge İçi Sıralaması	23
Tablo 2: Stratejik Öncelik-1'e İlişkin Hedefler Tablosu.....	26
Tablo 3: Stratejik Öncelik-1 Hedef-1'e İlişkin Tedbirler Tablosu.....	28
Tablo 4: Stratejik Öncelik-1 Hedef-2'ye İlişkin Tedbirler Tablosu.....	35
Tablo 5: Stratejik Öncelik-1 Hedef-3'e İlişkin Tedbirler Tablosu.....	40
Tablo 6: Stratejik Öncelik-1 Hedef-4'e İlişkin Tedbirler Tablosu.....	44
Tablo 7: Stratejik Öncelik-2'ye İlişkin Hedefler Tablosu.....	49
Tablo 8: Stratejik Öncelik-2 Hedef-1'e İlişkin Tedbirler Tablosu.....	50
Tablo 9: Stratejik Öncelik-2 Hedef-2'ye İlişkin Tedbirler Tablosu.....	53
Tablo 10: Stratejik Öncelik-2 Hedef-3'e İlişkin Tedbirler Tablosu.....	56
Tablo 11: Stratejik Öncelik-2 Hedef-4'e İlişkin Tedbirler Tablosu.....	61
Tablo 12: Stratejik Öncelik-3'e İlişkin Hedefler Tablosu.....	68
Tablo 13: Stratejik Öncelik-3 Hedef-1'e İlişkin Tedbirler Tablosu.....	70
Tablo 14: Stratejik Öncelik-3 Hedef-2'ye İlişkin Tedbirler Tablosu.....	73
Tablo 15: Stratejik Öncelik-3 Hedef-3'e İlişkin Tedbirler Tablosu.....	77
Tablo 16: Stratejik Öncelik-3 Hedef-4'e İlişkin Tedbirler Tablosu.....	80
Tablo 17: Stratejik Öncelik-3 Hedef-5'e İlişkin Tedbirler Tablosu.....	84
Tablo 18: Stratejik Öncelik-4'e İlişkin Hedefler Tablosu.....	91
Tablo 19: Stratejik Öncelik-4 Hedef-1'e İlişkin Tedbirler Tablosu.....	93
Tablo 20: Stratejik Öncelik-4 Hedef-2'ye İlişkin Tedbirler Tablosu.....	97
Tablo 21: Stratejik Öncelik-4 Hedef-3'e İlişkin Tedbirler Tablosu.....	101
Tablo 22: Stratejik Öncelik-4 Hedef-4'e İlişkin Tedbirler Tablosu.....	104
Tablo 23: Stratejik Öncelik-5'e İlişkin Hedefler Tablosu.....	110
Tablo 24: Stratejik Öncelik-5 Hedef-1'e İlişkin Tedbirler Tablosu.....	110
Tablo 25: Stratejik Öncelik-5 Hedef-2'ye İlişkin Tedbirler Tablosu.....	113
Tablo 26: Stratejik Öncelik-5 Hedef-3'e İlişkin Tedbirler Tablosu.....	115
Tablo 27: Bölge Planı Hedeflerinin SKA ile İlişkisi Tablosu	127
Tablo 28: Performans Göstergeleri Tablosu	129
Tablo 29: Arı Ürünleri ve Malzemeleri Üretim Tesisi Projesi.....	144
Tablo 30: Bulanık İlçesi Ortak Makine Parkuru Projesi	146
Tablo 31: Meyve Sebze İşleme Tesisi Projesi.....	147
Tablo 32: Muş Su Ürünleri Üretim Tesisi Projesi.....	148
Tablo 33: Et İşleme Entegre Tesisi Projesi	149
Tablo 34: 500 Büyükbaş Kapasiteli Süt Hayvancılığı Çiftliği ve Entegre Süt İşleme Tesisi Projesi.....	151
Tablo 35: Entegre Kaz Çiftliği Projesi.....	153
Tablo 36: Bitlis Manda Sütünden Süt Ürünleri Üretimi Projesi	155
Tablo 37: Yüksek İrtifa Spor Kampı Projesi.....	156
Tablo 38: Doğal Yaşam Köyü Projesi.....	157
Tablo 39: Bitlis 4 ve Üstü Yıldızlı Otel Yatırımı Projesi	159
Tablo 40: Yüksekova İlçesi 4 ve Üstü Yıldızlı Otel ve AVM Yatırımı Projesi	160
Tablo 41: Hakkâri 4 Yıldız ve Üzeri Otel Yatırımı Projesi.....	162
Tablo 42: Bitlis İli Kayak Merkezi ve Otel Yatırımı Projesi	163
Tablo 43: Bitlis Tatil Köyü Projesi	165
Tablo 44: Muş Varto Alagöz Mevki 4 Yıldızlı Termal Otel ve Sağlık Merkezi Yatırımı	166
Tablo 45: Bitlis Madencilğe Dayalı İhtisas OSB Kurulması Projesi	167
Tablo 46: Van İli Biyoetanol Üretim Tesisi Projesi.....	169
Tablo 47: TRB2 Bölgesi Biyogaz Enerji ve Organik Gübre Üretim Santrali Projesi.....	171
Tablo 48: Hakkâri İli İzabe Tesisi Projesi.....	173
Tablo 49: Dondurulmuş Patates Üretim Tesisi Projesi	175
Tablo 50: Su Paketleme Tesisi.....	177
Tablo 51: Sac Metal İşleme Tesisi Projesi.....	178
Tablo 52: Elektrikli Ark Ocağı Tesisi Projesi	180
Tablo 53: Taş Yünü Üretim Tesisi Projesi.....	182
Tablo 54: Yün İşleme Tesisi Projesi	184
Tablo 55: Oluklu Mukavva Kutu Üretimi Projesi.....	186
Tablo 56: Bitlis Doğal Taş İşleme Tesisi Projesi	188
Tablo 57: Bitlis Ayakkabı Üretimi Projesi.....	189
Tablo 58: Hakkâri Konfeksiyon ve Hazır Giyim Üretim Tesisi Projesi	190
Tablo 59: Muş Su Paketleme Tesisi Projesi.....	192

Tablo 60: Van Tekstil Atıkları Geri Dönüşüm Tesisi Projesi	193
Tablo 61: Van Deri Üretimi Projesi	194
Tablo 62: Van Galvaniz Sıcak Daldırma Projesi	195
Tablo 63: TRB2 Bölgesi Mesleki Eğitimi Geliştirme Merkezi (MESGEM) Projesi	196
Tablo 64: Van Yazılım Okulu Projesi.....	198
Tablo 65: Hakkâri Çağrı Merkezi Yatırımı.....	200
Tablo 66: Bitlis Kongre ve Kültür Merkezi Projesi	202
Tablo 67: Pilot Alanlarda İmar Planına Esas Mikrobölgeleme Etüt Çalışmaları ve Yapı Envanteri Projesi	203
Tablo 68: Yöresel ve Kırsal Ürünlerin Üretilmesi, Ticarileştirilmesi ve Markalaşması Programı	205
Tablo 69: Atık Su Arıtma Tesislerinde Yenilenebilir Enerji Sistemlerinin Yaygınlaştırılması Programı	206
Tablo 70: Kamu Kurumlarında Yağmur Suyu Hasat Sistemi Kurulum Programı	207

GRAFİKLER

Grafik 1: TRB2 Bölgesi Nüfus Değişimi	17
Grafik 2: TRB2 Bölgesi İlçelerin Nüfus Büyüklüğü, 2022	17
Grafik 3: TRB2 Bölgesi ve Türkiye Nüfus Piramidi, 2022	18
Grafik 4: Net Göç Hızı	19
Grafik 5: İstihdam Göstergeleri	20
Grafik 6: Türkiye ve TRB2 Bölgesi GSKD ve GSYH	21
Grafik 7: GSYH Reel Büyüme Oranları	21
Grafik 8: TRB2 Bölgesi İlçelerinin SEGE Kademesi Dağılımları	22
Grafik 9: TRB2 Bölgesi Gini Katsayısı	24

ŞEKİLLER

Şekil 1: Bölge Planı Vizyon, Stratejik Öncelik ve Hedeflere İlişkin İnfografik	9
Şekil 2: TRB2 Bölgesi'nin Potansiyelinin Ortaya Çıkarılması İçin Atılması Gereken Adımlar (Anket Sonuçları)	10
Şekil 3: TRB2 Bölgesi'nde Bulunan Sınır Kapıları	14
Şekil 4: TRB2 Bölgesi'nin Etki Alanı.....	15
Şekil 5: SÖ1 Öncelikli Uygulama Alanı Şeması.....	119
Şekil 6: SÖ2 Öncelikli Uygulama Alanı Şeması.....	121
Şekil 7: SÖ3 Öncelikli Uygulama Alanı Şeması.....	122
Şekil 8: SÖ4 Öncelikli Uygulama Alanı Şeması.....	123
Şekil 9: SÖ5 Öncelikli Uygulama Alanı Şeması.....	125
Şekil 10: Mekânsal Gelişim Şeması.....	126

TAKDİM

Ülkemizin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesini topyekûn artırma hedefi doğrultusunda Sayın Cumhurbaşkanımızın liderliğinde Millî Teknoloji Hamlesi ile yüksek teknolojili ve katma değerli üretimi destekliyoruz. Küresel rekabet gücümüzü yükseltecek, ekonomik ve teknolojik bağımsızlığımızı güçlendirecek adımlar atıyoruz. Diğer yandan da Yerel Kalkınma Hamlesi ile 81 ilimizin potansiyelini ve yetkinliklerini harekete geçirecek politikalarla birlikte tüm bölgelerimizin bu yolculuğa azami katkıyı sunmasına yönelik program ve projeleri hayata geçiriyoruz.

Küresel değer zincirleriyle ilişkiler, üretim yapısı, dış ticaret düzeyi, girişimcilik kapasitesi, Ar-Ge ve yenilik performansı ve diğer illerle sosyo-ekonomik ilişkiler açısından illerimiz ayrılmaktadır. İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa ve Antalya gibi küresel değer zincirlerinde üst sıralarda yer alan illerimiz ve Kayseri, Gaziantep, Konya, Denizli ve Tekirdağ gibi önemli üretim ve ihracat merkezlerimiz ile birlikte imalat sanayi altyapısı ve kentsel hizmetler açısından daha yoğun müdahale ihtiyacı olan illerimiz mevcuttur.

İşte bu farklılıkları dikkate alan bölgesel kalkınma politikaları, refahın yurt dışında dengeli bir şekilde yayılmasını sağlama amacıyla öncelik verdiğimiz konuların başında gelmektedir. Buradan hareketle, 2024-2028 dönemi bölgesel gelişme politikalarımızın yeni stratejik çerçevesini ve uygulama araçlarını içeren Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejimizi (BGUS), “Küresel rekabette söz sahibi, refah düzeyi yüksek ve dirençli bölgeleriyle yerel dinamiklerini kullanarak topyekûn kalkınmış bir Türkiye” vizyonuyla kamu, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarından temsilcilerle geniş bir katılımı hazırladık. Yerel düzeyde ise kalkınma ajanslarımızın her birinin sorumluluk sahasını da ifade eden 26 Düzey 2 Bölgesi için hazırladığımız bölge planlarında; Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi’yle uyumlu şekilde her bir bölgenin orta vadeli gelişme önceliklerini ve potansiyellerini tanımladık. Yerelde yine ilgili bütün paydaşların katılımıyla kalkınma ajanslarımızın koordinasyonunda hazırladığımız bölge planlarında uygulama aracı olarak örnek projeler de geliştirdik.

Bu kapsamda; Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illerini kapsayan TRB2 Düzey 2 Bölgesi Bölge Planı’nı da Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğümüz koordinasyonunda Doğu Anadolu Kalkınma Ajansımız eliyle ortaya koyduk.

TRB2 Düzey 2 Bölgesi Bölge Planı; tarımsal üretimde havza bazlı üretim modeli uygulanarak verimlilik ve kalitenin artırılması ile kırsal alanda katma değerli üretim ve ekonomik çeşitliliğin sağlanması; tanıtım, pazarlama ve destinasyon odaklı markalaşma çalışmaları ile turizmin bölge ekonomisindeki payının artırılması; imalat sanayi sektörlerine yönelik üretim, ulaşım ve lojistik altyapısının iyileştirilmesi; yeni nesil girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesi ve nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi; kentsel sosyal altyapının ve teknik altyapının iyileştirilmesi ve kentsel dirençliliğin artırılması ile kentsel yaşam kalitesinin artırılması doğrultusunda stratejik öncelikler, hedefler ve tedbirler içeriyor. Bölgede öne çıkan tarım ürünlerinin işlenmesi, doğa turizminin geliştirilmesi, imalat sanayinde katma değerli üretimin ve verimliliğin artırılması, beşeri sermayenin niteliğinin geliştirilmesi, kentsel yaşam kalitesinin artırılması gibi konularda bölge planında yer alan amaçların hayata geçirilmesi için kamu ve özel sektöre yönelik proje örneklerine de planda ayrıca yer verdik.

BGUS ve bölge planlarının hazırlık sürecinde Bakanlığımıza ve kalkınma ajanslarımıza katkı veren tüm kurum ve kuruluşlarımıza teşekkürlerimi sunuyorum. Başta Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü ve kalkınma ajansları personelimiz olmak üzere çalışmaların hazırlanmasında emeği geçen herkesi tebrik ediyorum.

Mehmet Fatih KACIR
Sanayi ve Teknoloji Bakanı

1 YÖNETİCİ ÖZETİ

TRB2 Bölgesi (Bitlis, Hakkâri, Muş, Van) 2024-2028 Bölge Planı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü koordinasyonunda Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından tanımlanan bölge planı vizyonu doğrultusunda belirlenen stratejik önceliklere yönelik hedef, tedbir, proje ve program önerilerinin yer aldığı temel politika belgesidir.

TRB2 Bölgesi 2024-2028 Bölge Planı'nın vizyonu, *“Ekonomik ve Sosyal Gelişiminde Ülke Ortalamasına Yakınsayan, Yaşam Kalitesi Yüksek Bir Bölge Olmak”* şeklinde belirlenmiştir. Bu vizyon doğrultusunda, *“Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması”*, *“Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması”*, *“İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması”*, *“Nitelikli İstihdam ve Girişimciliğin Geliştirilmesi”* ile *“Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması”* şeklinde 5 stratejik öncelik tanımlanmıştır. Stratejik öncelikler oluşturulurken On İkinci Kalkınma Planı'nın 3.2.1. İmalat Sanayii, 3.2.2. Öncelikli Gelişme Alanları, 3.3. Nitelikli İnsan, Güçlü Aile, Sağlıklı Toplum ve 3.4. Afetlere Dirençli Yaşam Alanları, Sürdürülebilir Çevre kısmında yer alan politikalar göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca, On İkinci Kalkınma Planı'nın 890.2. maddesinde yer alan *“görece düşük gelirli bölgelerin ekonomik ve sosyal yönden gelişimine yönelik üretim yapısının güçlendirilmesi, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve istihdamın artırılmasının sağlanması, bölgelerin pazarlarla bağlantısını geliştiren ulaştırma ve lojistik altyapısı ile kentsel altyapı güçlendirilmesi”* hususu dikkate alınmıştır. (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

TRB2 Bölgesi gelişmişlik bakımından 26 Düzey 2 bölgesi içerisinde son sırada yer almaktadır. Bu yüzden belirlenen öncelikler, hedef ve tedbirler altyapıyı güçlendirici ve istihdam artırıcı önlemler çerçevesinde şekillendirilmiştir.

“Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması” stratejik önceliğinde 4 adet hedef ve 20 adet tedbir ve 8 adet proje önerisi yer almaktadır. Bu öncelik kapsamında bölgenin sosyoekonomik gelişmişlik durumu göz önüne alınarak refah artışını sağlayabilecek temel iktisadi sektörlerden biri olan tarımın ve kırsal kalkınmanın yapısal dönüşümüne dair öngörülere yer verilmektedir. Bölge ekonomisi incelendiğinde tarımdan elde edilen gayrisafi yurt içi hasıla değerinin oldukça düşük olduğu, tarım sektöründe yaratılan değer de büyük kısmının canlı hayvan ve hayvansal ürünlerden sağlandığı ve kişi başına düşen bitkisel üretim değerinin ülke ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Bölgede iklim koşullarının olumsuz etkilerinin yanı sıra tarımsal işletmelerin teknolojik gelişmelere ayak uyduramaması sonucu verimliliğin düşük olması ve üretilen ürünlerde katma

değer oluşturulamaması da bu durumun başlıca sebepleri arasında sayılmaktadır. Bir diğer sorun alanı da bölge halkının tarımsal faaliyetlerden uzaklaşması olup bu durumun temelinde ise toprak mülkiyetinin dengesiz dağılımı, işletme arazilerinin çok parçalı, dağınık ve küçük olması, artan nüfusa yönelik istihdamın yetersiz kalması ve iş gücü fazlasının açığa çıkması nedenleri yer almaktadır. Tüm bu tespitler doğrultusunda, tarımsal üretim faaliyetlerinin etkinliğinin artırılmasının bir ihtiyaç olduğu ve bu ihtiyacın karşılanabilmesi durumunda bölgenin ekonomik değerinin artacağı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, ekonomisi büyük ölçüde tarıma bağlı bölgede “*Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması*” stratejik önceliği ile kaynakların etkin kullanılması, kırsal kalkınmanın gerçekleşmesi ve tarım sektörünün bölge refahına katkı sağlaması beklenmektedir. Stratejik öncelik kapsamında altyapı, verimlilik, rekabet gücü, ürün kalitesi, iş birliği, pazara erişim ve markalaşma temaları ile ilgili bir takım hedef, tedbir, program ve projeler yer almaktadır. Söz konusu hedef ve tedbirler ile genellikle küçük ve orta ölçekli aile işletmelerinin yaygın olduğu TRB2 Bölgesi’nde üreticilerin ürün işleme, depolama, ham madde temini gibi faaliyetlerde kolaylık sağlamaları, civardaki paydaşlarla ilişki kurabilmeleri, modern tarım teknolojilerini etkin kullanabilmeleri, var olan desteklerden maksimum düzeyde faydalanabilmeleri ve kırsalda rekabet gücünü artırabilmeleri planlanmaktadır. Ayrıca, tarımsal üretimde kalitenin ve katma değerli ürün üretiminin artırılması, markalaşma ve pazarlamanın güçlendirilmesi planlanmakta olup bu kapsamda sulama, barınak, muhafaza/depolama, ihtisas OSB ve çayır-mera ıslahına yönelik tedbirler öngörülmüştür. Bunlara ek olarak, öncelik kapsamında meyve ve sebzeçiliğin geliştirilmesi, rekabet edebilirliğin artırılması ve birlikte iş yapma kültürünün yaygınlaştırılması planlanmaktadır.

“*Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması*” stratejik önceliğinde 4 adet hedef ve 18 adet tedbir, 8 adet proje önerisi ve 1 adet program önerisi yer almaktadır. Stratejik öncelik kapsamında bölgenin mevcut turizm değerleri ve darboğazları göz önüne alınarak refah artışını sağlayabilecek iktisadi sektörlerden biri olan turizmin yaygınlaştırılmasına dair öngörülere yer verilmektedir. Mevcut durumda TRB2 Bölgesi’nde toplamda 300 tarihi ve arkeolojik sit alanı, 1.438 kültür varlığı ve 29 tabiat varlığı bulunduğu görülmektedir. Bölge turizminin istihdam, yatırım, ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde oluşturduğu etkiler göz önüne alındığında büyümede önemli bir fırsat alanına karşılık gelmektedir. TRB2 Bölgesi’ndeki illerin sahip olduğu tarihi ve kadim kültür yapısı, bölgede kültür turizmi potansiyelini öne çıkarmaktadır. Türkiye Turizm Stratejisi 2023’te belirlenen 9 tematik gelişim bölgesi arasında “Urartu Kültür Turizmi Gelişim Bölgesi” ve “Kuzey Van Gölü

Selçuklu Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi” yer almakta olup söz konusu bölgelerin varlığı, Van ve Bitlis illeri başta olmak üzere bölgedeki kültür turizminin geliştirilmesi açısından önemli dayanaklardır. Bunun yanı sıra, bölgede alternatif turizm olarak değerlendirilen kış turizmi, dalış turizmi, doğa turizmi, sağlık turizmi, ekoturizm, dağ yürüyüşü, su sporları, kuş gözlemciliği ve etkinlik turizmi gibi turizm türlerinin de geliştirilebilmesi söz konusudur. Bununla birlikte, bölge illerindeki konaklama tesislerinin yetersizliği, tanıtım eksikliği, ulaşım altyapısının yetersizliği gibi problemler, mevcut turizm potansiyelinin verimli bir şekilde kullanılmamasına sebep olmaktadır. Bölge Planı’nda yer alan “Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması” stratejik önceliği ile söz konusu problem alanlarına çözümler sunulmakta ve turizm sektörünün bölge refahına katkı sağlaması beklenmektedir. Stratejik öncelik kapsamında yeniden işlevlendirme, erişilebilirlik, hizmet kalitesi, pazara erişim ve markalaşma temaları ile hedef, tedbir, program ve projeler yer almaktadır.

“İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması” stratejik önceliğinde 5 adet hedef, 13 adet tedbir ve 18 adet proje önerisi yer almaktadır. Stratejik öncelik kapsamında refah artışı sağlayabilecek temel iktisadi sektörlerden olan imalat sanayi ve madencilik sektörünün gelişimi, verimliliğin artırılması ve ilgili yan kolları olan ulaşım ve enerji altyapısının dönüşümüne ve imalat sanayi dış ticaretine dair öngörülere yer verilmektedir. Söz konusu stratejik öncelik ile rekabet gücünün, verimliliğin, ürün katma değerinin ve çeşitliliğinin artması, büyümenin sürdürülebilir kılınması beklenmektedir. TRB2 Bölgesi imalat sanayi son yıllarda gelişim gösteren bir yapıda olsa dahi mevcut ekonomik potansiyelini yeterince kullanamamakta ve ekonomik büyüme yönünden ortalamanın altında bir gelişim göstermektedir. Bölge imalat sanayi iş yeri sayısına göre yaklaşık yüzde 91 oranla düşük-orta ve düşük teknoloji ürün üretimine dayanmakla birlikte istihdam sağlayan emek yoğun bir yapıya sahiptir. Bölge sanayisi gayrisafi katma değerinin Türkiye sanayi sektörü gayrisafi katma değeri içindeki payı 2010 yılında yüzde 0,53 iken 2021 yılında yüzde 0,32 olarak gerçekleşmiş olup yıllara sâri olarak değer bazında katma değer artış oranı yüzde 367,87’dir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). TRB2 Bölgesi sanayisi katma değer artış oranı Türkiye ortalamasının altında seyretmesine rağmen bölge imalat sanayinde tekstil ve giyim eşyaları imalat sanayisi son beş yılda hızlı bir büyüme kaydetmiştir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafından uygulanan programlar ve sağlanan destekler ile TRB2 Bölgesi tekstil ve hazır giyim imalat sanayinde yaşanan gelişmeler sonucu imalat sanayi toplam çalışan sayısının yaklaşık yüzde 60’ı mezkûr sektörde istihdam edilir duruma

gelmiştir. Sektördeki gelişim ivmesinin gerçekleşen altyapı yatırımları ve destekler ile gelecek yıllarda da devam edeceği öngörülmektedir. Bölgedeki ortak kullanılan sanayi alanlarının altyapı eksikliklerine binaen yatırım altyapısının iyileştirilmesi ve genç nüfusun istihdam olanaklarına erişimi konuları sektörün önemli sorun alanlarıdır. Stratejik öncelik kapsamında ortak kullanım alanlarına dair ihtiyaç analizlerinin yapılması, genişleme alanlarının ve/veya yeni ortak kullanım alanlarının tespiti planlanmakta, sanayi altyapılarının oluşturulması/iyileştirilmesi ile yatırım, üretim ve istihdamdaki artışın sürekliliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Belirlenen stratejik öncelikte bölge imalat sanayinde öne çıkan ve kümeleşme trendi yüksek olan alt sektörlerin geliştirilmesi gerekliliği de ele alınmaktadır. Söz konusu alt sektörler arasında yer alan giyim eşyaları, gıda ürünleri, metalik olmayan ürünler ve mobilya imalat sanayi sektörlerinde ihtiyaç analizi ve fizibilite çalışmaları yapılarak katma değerli üretimin artırılması ve kümelenme sağlanması hedeflenmektedir. Ayrıca, bölgede öne çıkan tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile sanayi entegrasyonu sağlanacak, paydaşlarla iş birliği ile araştırma/fizibilite raporları oluşturulacak ve mali destek mekanizmaları ile üretim desteklenecektir. Bölgede rezerv miktarı yüksek olan madenlerde (özellikle Hakkâri ve Bitlis illerinde) araştırma faaliyetleri ile katma değeri yüksek ürünlerin tespiti ve üretilmesi hedeflenmekte, araştırma ve fizibilite çalışmaları ile yatırımların artırılması planlanmaktadır. Stratejik öncelik kapsamında imalat sanayinde yapılacak altyapı iyileştirmeleri ve katma değerli ürün üretim hedeflerinin yanında üretimdeki verimin de artırılması hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra, bölgedeki yenilenebilir enerji kullanımının da yaygınlaştırılması planlanmaktadır. Bu minvalde, bölge sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin kaynak, ham madde, iş gücü ve enerji verimliliğinin artırılmasına yönelik mali destek mekanizmaları oluşturulacak, TRB2 Bölgesi'nin yenilenebilir enerji kaynaklarında, özellikle güneş enerjisinden elektrik enerjisi üretimi konusunda avantajlı konumunun fırsata çevrilebilmesi amacıyla özendirici destek mekanizmaları uygulanacaktır. Ayrıca, bölgedeki jeotermal kaynakların tespiti ve değerlendirilmesi, hayvansal ve tarımsal ürünlerden elde edilebilecek biyokütle enerjisi yönünden temiz enerji kaynakları elde edilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir. Belirlenen stratejik öncelik kapsamında, TRB2 Bölgesi imalat sanayine yönelik dış ticaretin geliştirilmesi amacıyla bölgedeki ihracat yapma potansiyeli olan ancak ihracat yapamayan firmalar ve önlerindeki engeller tespit edilerek sorunlara yönelik çözümler üretilecektir. Ayrıca, ihracata yönelik imalatın ve sınır ötesi ticari iş birliklerinin geliştirilmesi ile ihracat oranının artırılması da amaçlanmaktadır.

“*Nitelikli İstihdam ve Girişimciliğin Geliştirilmesi*” stratejik önceliğinde 4 adet hedef, 11 adet tedbir ve 3 adet proje önerisi yer almaktadır. Stratejik öncelik kapsamında bölgenin mevcut beşeri sermayesi ve istihdam olanakları göz önüne alınarak nitelikli ve üretken bir topluma ulaşmaya dair öngörülere yer verilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu 2022 verilerine göre TRB2 Bölgesi’nin toplam nüfusunun yüzde 29,5’i 15-29 yaş aralığındaki genç nüfustan oluşmakta olup bu durum bölgenin Türkiye’nin en genç nüfusuna sahip bölgelerinden biri olduğunu göstermektedir. “Türkiye’de Eğitimde ve İstihdamda Olmayan Gençler (NEET)” raporuna göre yüzde 51,3’lük NEET oranıyla TRB2 Bölgesi, Düzey 2 bölgeleri arasında 3. sırada yer almaktadır. Kamu istihdamının giderek daralması ve özel sektörde nitelikli istihdamın artması, bölgenin yüksek orandaki NEET gençliğinin ivedilikle güncel istihdam alanlarına adapte edilmesi ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Van ve Bitlis’te kurulan girişimcilik merkezlerinin altyapılarının geliştirilmesi sağlanarak bölgede yeni nesil girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi planlanmaktadır. Ayrıca, yeni nesil girişimciliğin özendirilmesi ve bölgede ilk defa melek yatırımcı ağının oluşturulması çalışmaları başlatılacaktır. TRB2 Bölgesi’nde işsizlik oranları ve genç işsizliği oranları Türkiye geneline göre oldukça yüksektir. 2022 yılında Türkiye geneli toplam işsizlik oranı yüzde 10,4 iken bölgede yüzde 19,2’dir. 15-24 yaş arası genç işsizliği oranlarına bakıldığında oranlar hem ülkede (yüzde 19,4) hem de bölgede (yüzde 27,7) oldukça yüksektir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Bu durum özellikle işsizlikle mücadele kapsamında yeni dönem planlamasında Ajans öncülüğündeki faaliyetlerin hayata geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda, yaşanan dijital dönüşüm süreci dikkate alınarak gençlerin istihdam olanaklarına erişebilirliğini sağlayacak faaliyetlere yoğunluk verilecektir. Başta dijital beceriler olmak üzere bölgenin sahip olduğu genç nüfusun iş gücü piyasasının talepleri doğrultusunda geleceğin meslekleri ve mesleklerin geliştirilmesine yönelik beceriler kazanmaları amacıyla eğitim programları düzenlenecektir. Bu alana yönelik fiziki ve teknik altyapı ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik proje ve faaliyetlere öncelik verilecektir. Ayrıca, özellikle NEET gençliğine yönelik günümüzde ve gelecekte talep edilecek yenilikçi, teknoloji ağırlıklı iş alanları dikkate alınarak bölge üniversiteleri, ulusal/uluslararası ilgili kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılarak gençlerin beceri ve yetenekleriyle uyumlu, özellikle yazılım gibi alanlarda kısa süreli sertifika ve diploma programları düzenlenecektir. Günümüz, dijitalleşme süreci tüm sektörleri hızla dönüştürdüğünden bireylerin rutin işler dışında daha nitelikli yetkinliklere ihtiyaç duyduğu bir dönemdir. Bu nedenle, bölgede gençlerin teknoloji kullanma ve üretme yetkinliklerinin artırılmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir. Bu kapsamda, 21. yüzyıl yetkinliklerine yönelik kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılarak bu alana yönelik farkındalık eğitimleri ve

bilgilendirme çalışmaları yapılacaktır. Yazılım, geleceğin mesleği olmasının yanında tüm mesleklerin dönüşümünde de etkin bir rol oynamaktadır. Yazılımın yüksek yatırım maliyeti gerektirmemesi, coğrafi koşullara bağlı olmaması, güvenlik sorunlarından etkilenmemesi, uzaktan bağlantı yoluyla iş birliği yapmaya imkân sağlaması gibi özellikleri, TRB2 Bölgesi gibi az gelişmiş bölgeler için yeni kalkınma fırsatları sunmaktadır. Bu fırsatları değerlendirmek üzere yazılım alanına yönelik program ve projeler hayata geçirilecektir. Bölgede kurumların yönetsel kapasitelerinin geliştirilmesi, beşerî sermaye yatırımlarının koordinasyon halinde geliştirilmesi için oldukça önemlidir. Bu çerçevede, kamu kurum ve kuruluşları, meslek kuruluşları, üniversiteler ve STK'ların kurumsal kapasitelerinin artırılmasına ilişkin çalışmalar desteklenecektir.

“Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması” stratejik önceliğinde 3 adet hedef, 8 adet tedbir, 2 adet proje ve 2 adet program önerisi yer almaktadır. Stratejik öncelik kapsamında bölgenin sosyoekonomik gelişmişlik durumu göz önüne alınarak sosyal refah artışını, insani yaşam standartlarına ulaşmayı ve insan merkezli kalkınmayı sağlayabilecek temel kentsel hizmetlerin altyapısının güçlendirilmesine ve dirençli kentler oluşturulmasına dair öngörülere yer verilmektedir. Bölgenin yaşam kalitesi unsurları incelendiğinde öncelikli müdahalenin yaşanabilirlik üzerinden geliştirilmesi değerlendirilmektedir. 2022 İlçe SEGE Raporu'na göre bölge nüfusunun yüzde 73'ü 4. kademe ve altı olarak tanımlanan en az gelişmiş ilçeler arasında yer almaktadır. Söz konusu kademelerdeki yerleşimlerin genel karakter özellikleri net göç vermeleri, yoksulluk göstergesi olan kişi başına düşen sosyal yardım tutarının ülke ortalamasının üzerinde olması, sosyal imkânlarının ülke ortalamasına yakınsayamaması, yaşam kalitesi standartlarının ülke değerleri altında kalması ve kırsal yoğunluklu olmalarıdır. Genel itibarıyla, bölge illerinde hekim başına düşen hasta sayısı ülke ortalamasının yaklaşık iki katı değerinde, hastane yatak kapasitesi ülke ortalamasının altında, yaşlıları ile birlikte eğitime katılan çocuk ve genç sayısı ülke ortalamasının altında, öğretmen ve derslik başına düşen öğrenci sayıları ülke ortalamasının üstünde, halk kütüphanelerinin kullanım oranı ülke ortalamasının üstünde, ancak kütüphane sayısı ortalamanın altında, kişi başına düşen açık ve yeşil alanlar yasal standartların altında, kanalizasyon hizmeti verilen nüfusun toplam nüfusa oranı ülke ortalamasının altında ve hava kirliliği değerleri yasal standartların üstünde kalmaktadır. Bu tespitlere ek olarak, başta Van Gölü olmak üzere bölgenin su kaynaklarının ve habitatının atık su deşarjı sebebi ile hızla kirlenmesi, nüfus artışı sebebi ile kent içi yaya ve araç trafiğinde darboğazlar, ana caddelerdeki cephe düzenlemelerinde doku eksikliği, yapı stokunun tamamına yakınının herhangi bir mimarlık ve mühendislik hizmeti almamış ve afetlere karşı

kentsel direncin zayıf olması söz konusudur. Bu bağlamda, kentsel yaşam standartları büyük ölçüde ülke ortalama değerleri altında kalan bölgede “*Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması*” stratejik önceliği ile temelde kentsel yaşanabilirliğin ve yaşayabilirliğin artırılması amaçlanmaktadır. Öncelik öngörüsünde bölgede sosyal refahın temin edilmesi, temel kentsel hizmetlere erişimin sağlanması, toplumsal yaratıcılığın artırılması, dengeli mekânlar oluşturulması, doğal çevre için koruma-kullanma dengesinin sağlanması, halk sağlığının korunması, enerji verimliliği ile çevre kirliliğinin önlenmesi, iklim değişikliği ile etkin mücadele edilmesi ve afetlere karşı kentsel direncin sağlanması beklenmektedir. Bu kapsamda, müdahale alanları olarak belirlenen sağlık, eğitim, kültür, rekreasyon, ulaşım, kentsel estetik, atık su, hava kalitesi, yenilenebilir enerji, su döngüsü, imar planına esas mikrobölgeleme etüt çalışması, yapı kalitesi, kentsel dönüşüm, CBS ve farkındalık temaları ile ilgili birtakım hedef, tedbir, program ve projeler tanımlanmıştır. Söz konusu tanımlamalar doğrultusunda, eğitim, sağlık ve kültür hizmet yapılarının kapasitelerinin artırılması, yeşil alanların yaygınlaştırılması, kentsel estetik projelerinin hazırlanması ve uygulanması, kanalizasyon ağının genişletilmesi, arıtma tesislerinde yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaştırılması, başta OSB alanlarının tampon bölgeleri olmak üzere bölge genelinde kentsel peyzaj öğeleri kullanımı ile hava kalitesinin iyileştirilmesi, yağmur suyu döngüsünün kent parçalarına entegre edilmesi, kentsel dönüşüm projelerinin, imar planına esas mikrobölgeleme etüt çalışmasına dayalı tehlike ve yerleşime uygunluk haritalarının ve yapı envanteri raporlarının hazırlanması, CBS kurulumları, afet ve acil durum toplanma alanlarının iyileştirilmesi ve toplumsal farkındalığın artırılması planlanmaktadır.

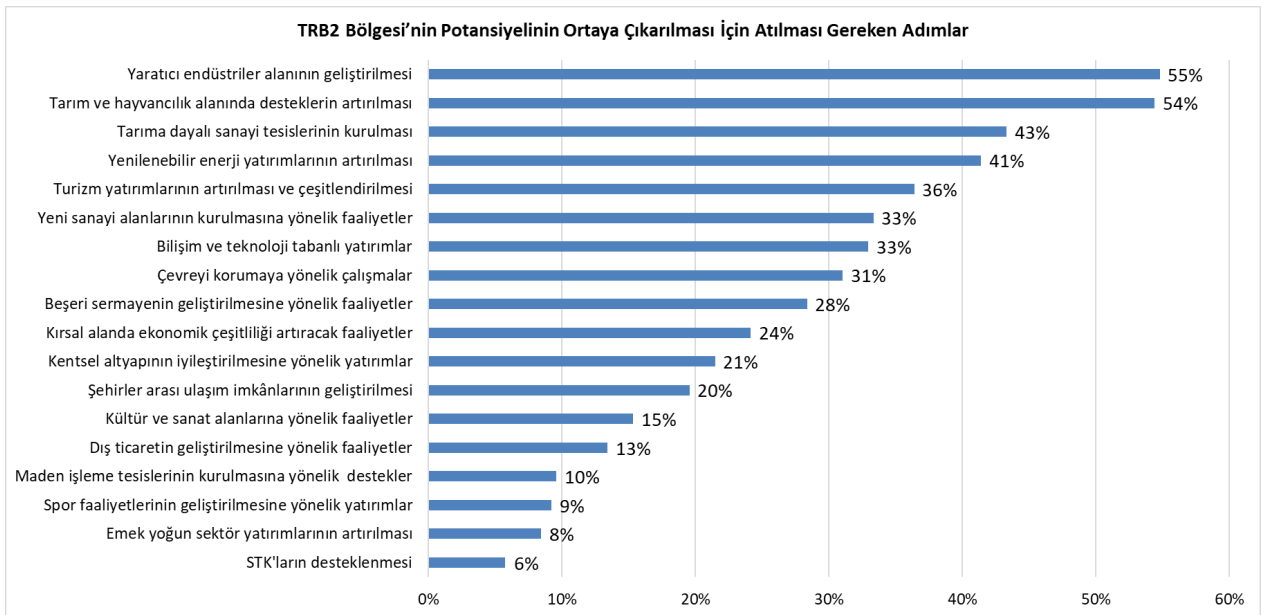
Şekil 1: Bölge Planı Vizyon, Stratejik Öncelik ve Hedeflere İlişkin İnfografik

2 PLAN HAZIRLIK SÜRECİ

Bölge Planı hazırlıkları kapsamında 12 sektörde mevcut durum analizleri hazırlanmıştır. Bu sektörler ve alanlar nüfus, beşerî sermaye ve sosyal kalkınma, istihdam, tarım, turizm, sanayi, Ar-Ge ve girişimcilik, dış ticaret, enerji, madencilik, kentsel yaşam kalitesi, çevre ve altyapı ve afet yönetimi şeklindedir. Bölge Planı'na dayanak oluşturan mevcut durum analizlerinin hazırlanması sürecinde saha çalışmalarından, kurum ve kuruluşlardan elde edilen verilerden, 4 ilde yapılan çalıştaylar neticesinde hazırlanan raporlardan ve çevrim içi olarak hazırlanan anket sonuçlarından faydalanılmıştır. 2022 yılı Ağustos ayında çevrim içi paydaş anketi sosyal medyadan duyurulmuş ve resmi yazıyla 131 kurum ve kuruluşla iletilmiştir. Sosyal medyada anket linki belli aralıklarla paylaşılmaktadır. Cevaplanan 261 anketin yüzde 33'ü kamu kurum ve kuruluşları, yüzde 9'u üniversiteler, yüzde 4'ü yerel yönetimler ve yüzde 3'ü STK'lar tarafından doldurulmuştur. Anketlerin yüzde 51'i ise herhangi bir kurum ve kuruluş bünyesinde yer almayan kişiler tarafından doldurulmuştur. Katılımcıların yüzde 30'undan fazlası tarım, hayvancılık, kırsal kalkınma, girişimcilik ve turizm sektörlerinin bölgeye en çok katkı sağlayan sektörler olduğunu belirtmiştir. TRB2 Bölgesi'nin potansiyelinin ortaya çıkarılması için atılması gereken adımlarda genç istihdamı ve genç girişimciliğine yönelik yaratıcı endüstriler alanının geliştirilmesi, tarım ve hayvancılık alanında destek ve teşvik mekanizmalarının artırılması (birincil tarım faaliyetleri) ve tarıma dayalı sanayi tesislerinin kurulması gibi tedbirlerin alınması gerektiği yönünde bir görüş ortaya çıkmıştır.

Şekil 2: TRB2 Bölgesi'nin Potansiyelinin Ortaya Çıkarılması İçin Atılması Gereken Adımlar (Anket Sonuçları)

Ayrıca, 4-13 Ekim 2022 tarihleri arasında Bitlis, Muş, Hakkâri ve Van illerinde 20 adet sektörel odak grup toplantısı ile dört adet çok katılımlı genel toplantı gerçekleştirilmiştir. Söz konusu sektörel odak grup toplantıları, “*Katma değerli tarımsal üretim ve kırsal alanda ekonomik çeşitliliğin artırılması*”, “*Bölgesel turizmde markalaşma*”, “*Emek yoğun sanayi sektörlerinin geliştirilmesi ve verimliliğin artırılması*”, “*Nitelikli istihdam ve girişimciliğin geliştirilmesi*” ile “*Şehirleşme, afet yönetimi, çevre*” konularında eş zamanlı beşer ayrı oturum şeklinde gerçekleştirilmiştir. Toplantılarda ağırlıklı olarak öne çıkan öneriler aşağıda belirtilmiştir:

- “*Katma değerli tarımsal üretim ve kırsal alanda ekonomik çeşitliliğin artırılması*” başlıklı toplantılarda modern sulamaya geçilmesi, Muş Ovası sulamasının faaliyete geçirilmesi, pazar rekabetinin artırılması için tarımsal pazarlama faaliyetlerinin geliştirilmesi, tarım iş gücü masraflarının azaltılması, modern tarım alet ve ekipmanlarının bulundurulması, kooperatifçiliğin yaygınlaştırılması ve teşvik edilmesi, uygulamalı eğitimlerin yaygınlaştırılması, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık faaliyetleri için kaba yem desteğinin sağlanması, güvenlik sebebiyle kapalı olan meraların kullanıma açılmasına ilişkin öneriler sunulmuştur.
- “*Bölgesel turizmde markalaşma*” başlıklı toplantılarda bölgesel turizmin markalaştırılması ve geliştirilmesi, Van Gölü turizm destinasyon modelinin oluşturulması, turizm altyapısıyla ilgili iyileştirmelerin yapılması, turizm KOBİ’lerinin desteklenmesi, turizmde ara elemanların yetiştirilmesi ve hizmet kalitesinin artırılması, çevrenin korunması gibi öneriler sunulmuştur.
- “*Emek yoğun sanayi sektörlerinin geliştirilmesi ve verimliliğin artırılması*” başlıklı toplantılarda tarımsal üretime dayalı sanayi tesislerinin eksik olması, ham maddeye uzaklık dolayısıyla ulaşım modlarının yetersiz olması, nitelikli ara eleman yetersizliği, enerji maliyetlerinin yüksek olması, sanayi altyapısının yetersiz olması, ihracat kapasitesinin yetersiz olması gibi sorunlar belirtilmiş ve organize sanayi bölgelerinin genişletilmesi ve geliştirilmesi, sınır ticaretinin kolaylaştırılması ve sınır kapıları altyapılarının iyileştirilmesi, 6. Bölge teşviklerinin bölge illerinin ve ilçelerinin gelişmişlik seviyelerine göre revize edilmesi şeklinde öneriler sunulmuştur.
- “*Nitelikli istihdam ve girişimciliğin geliştirilmesi*” başlıklı toplantılarda eğitim altyapısının geliştirilmesi, gençlerin yeni meslekleri öğrenecekleri merkezlerin açılması, genç istihdamına yönelik bölgeye özel bir teşvik programının açılması, genç girişimcilere yönelik yenilikçi finansman destek mekanizmalarının açılmasına yönelik öneriler sunulmuştur.

- “*Şehirleşme, afet yönetimi, çevre*” başlıklı toplantılarda ise belediyelerin finansman sorununun çözülmesi, şehirleşme, afet yönetimi ve çevre konularında başta yerel yönetimler olmak üzere üniversitelerde ve okullarda bilinçlendirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

3 BÖLGEYE GENEL BAKIŞ

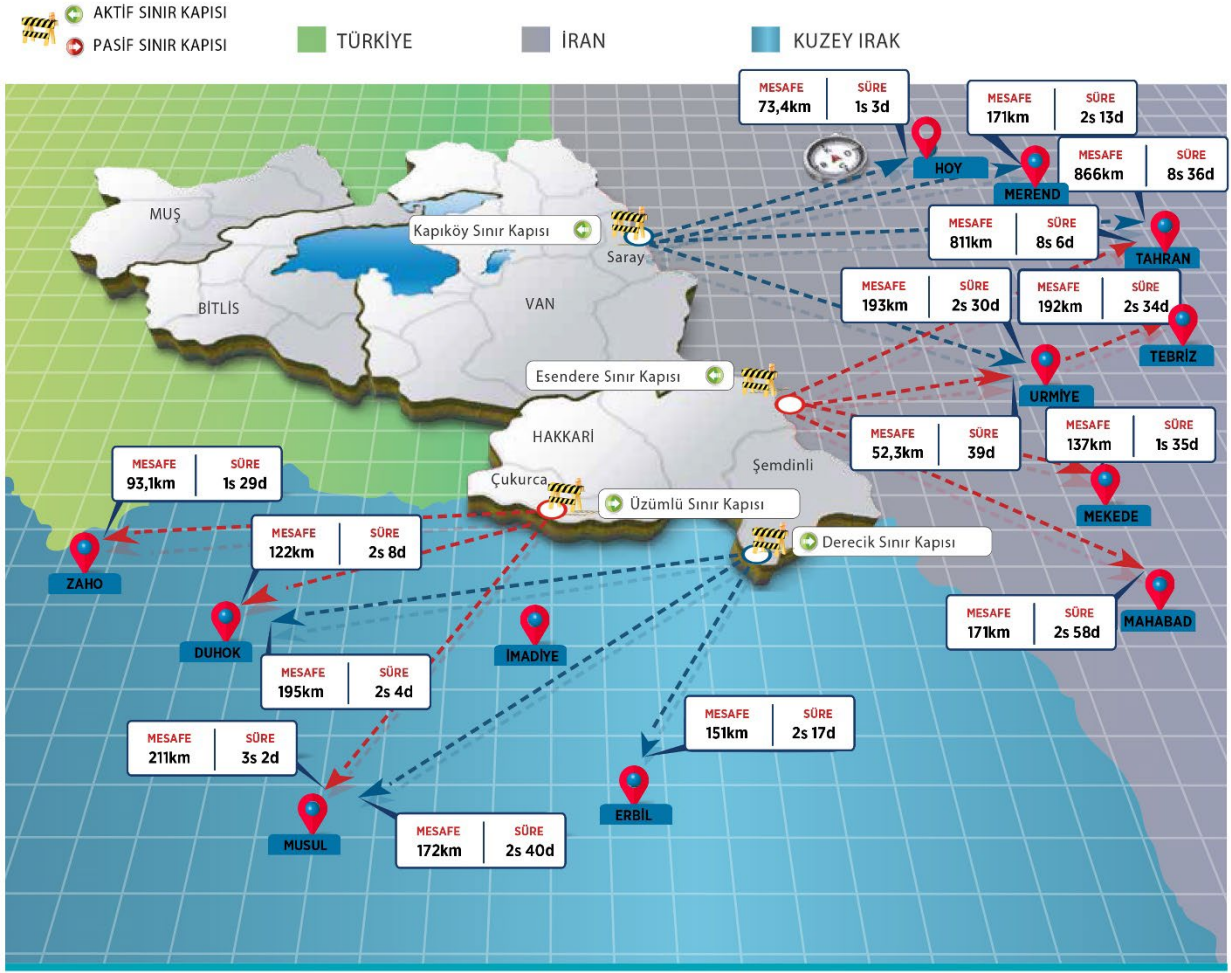
Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illerinden oluşan TRB2 Bölgesi, Türkiye'nin doğu ve güneydoğu kısmında yer almaktadır. İran ve Irak ülkelerine sınır olan bölge, Azerbaycan ve Nahçıvan arasında açılan Zengezur Koridoru ile Azerbaycan'a ve dolayısıyla Kafkaslara kolayca erişebilir bir noktada bulunmaktadır.

Bölge, tarihi boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bölge illerinden Van, Urartulara asırlar boyunca başkentlik yaparak geniş bir coğrafyanın yönetim merkezi olmuştur. Anadolu'nun Türklere açılmasını sağlayan Malazgirt Meydan Muharebesi, TRB2 Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti, Van Gölü Havzası'nı, özellikle Bitlis ilinin Ahlat ilçesini yurt edinmiş ve başta Ahlat olmak üzere bölgede çok önemli eserler bırakmıştır. Sonraki yıllarda Anadolu'nun iç ve batı kısımlarına ilerleyen Anadolu Selçuklu Devleti'nin bölgedeki kültürel ve siyasi etkisi devam etmiştir. Asırlar boyunca doğu-batı ticaretinin kilit unsurlarından biri olan İpek Yolu'nun bölgeden geçmesi, birçok farklı medeniyetin ve kültürün bir arada yaşadığı bir coğrafyanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tarih boyunca süregelen kültürel zenginlik, günümüzde de canlılığını korumaktadır.

3.1 Bölgenin Dünyadaki Konumu ve Küresel Gelişmelerden Etkilenme Durumu

TRB2 Bölgesi stratejik bir konuma sahip olup özellikle Orta Doğu, Kafkasya ve Asya odaklı küresel gelişmelerden etkilenme potansiyeli yüksektir. İran ve Irak ile sınır kapıları bulunan bölge; Suriye, Afganistan, Pakistan, Azerbaycan, Gürcistan, Türkmenistan ve Ermenistan ülkelerine oldukça yakın bir coğrafyada yer almaktadır. Şekil 3'te görüldüğü üzere bölgede İran ve Irak ülkelerine açılan 2 tanesi faal olmak üzere toplamda 4 sınır kapısı mevcuttur. Bu durum, karayolları üzerinden ulaşım ve lojistik hizmetlerinde bölgenin ön plana çıkmasını sağlamakla birlikte sınır ticareti başta olmak üzere ihracat ve ithalat faaliyetlerini de destekleyecek niteliktedir. Ayrıca, bölge Türkiye'nin ve Avrupa'nın Asya'ya açılan kapısı konumundadır. Şekil 4'te görüldüğü üzere Van merkezli 2 saatlik uçuş mesafesinde yaklaşık 200 milyon kişilik pazarı içeren 21 ülkeye ulaşılmaktadır. Bölge, sahip olduğu stratejik konumu itibarıyla İran, Irak, Ermenistan ve Azerbaycan ülkeleri ile olan ticarete önemli bir üs konumundadır.

Şekil 3: TRB2 Bölgesi'nde Bulunan Sınır Kapıları

Küresel ekonomik gelişmelere bağlı olarak Türkiye'nin ihracat yapısında Avrupa'nın yanında Orta Doğu ve Orta Asya'nın öneminin artması, dolayısıyla ticaret hacminin ve ekonomik iş birliği ortamlarının gelişmesi, TRB2 Bölgesi'nin kendi kaynaklarını yerinde ve etkin kullanmasını tetikleyecek nitelikteki gelişmeler olarak görülmektedir.

Şekil 4: TRB2 Bölgesi'nin Etki Alanı

3.2 Bölgenin Türkiye'deki Konumu

Türkiye'nin Ortadoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan TRB2 Bölgesi, ülke yüz ölçümünün yüzde 5,58'ini ve nüfusunun yüzde 2,57'sini oluşturmaktadır. Bölge, kuzeyde Erzurum ve Muş, kuzeydoğuda Ağrı, batıda Bingöl, güneybatıda Diyarbakır, Batman Siirt ve Şırnak, güneyde Irak ve doğuda İran ile komşudur. Dört ilden oluşan bölgede bir büyükşehir, üç il merkezi ile birlikte 31 ilçe, 997 mahalle, 857 köy ve 26 belde bulunmaktadır.

Geniş meralara sahip olan bölgede tarım ve hayvancılık başlıca geçim kaynağıdır. Bölgenin mikroklima alanları olan Derecik ve Çukurca ilçelerinde ve Van Gölü'ne sınırı olan Gevaş, Edremit, İpekyolu, Tuşba, Erciş, Adilcevaz, Ahlat ve Tatvan ilçelerinde sebzeçilik ve meyvecilik yapılmaktadır. Ayrıca, endemik bitki çeşitleri ve ballı bitki florası ile TRB2 Bölgesi'nde arıcılık önemli bir geçim kaynağıdır. Şemdinli, Yüksekova, Bahçesaray, Çatak ve Hizan balı bölgede ve Türkiye'de isimleri ile markalaşmış olup arıcılığın yoğunlukla yapıldığı alanlardır. Küçükbaş ve büyükbaş hayvan potansiyeli olarak bölge, Türkiye'de ilk sıralarda yer almaktadır. Bölgenin tarım ve hayvancılık potansiyelini etkin bir şekilde değerlendirmesi ve bu yolla ülke tarımına katkı sağlaması beklenmektedir.

TRB2 Bölgesi maden bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Bölgenin maden kaynakları içerisinde krom, bakır, kurşun, çinko, demir ve manganez gibi metalik; ponza, perlit, linyit, mermer, barit, fosfat, disten, asbest, kuvarsit, alçıtaşı, kireç taşı, kil ve çimento ham maddeleri gibi metalik olmayan madenler öne çıkmaktadır. Bölgedeki toplam ponza rezervi Türkiye

rezervinin yaklaşık yüzde 60'ını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, perlit rezervlerinde Türkiye dünya sıralamasında ilk sıradadır. TRB2 Bölgesi'nin toplam perlit rezervi, Türkiye rezervinin yüzde 51'ini oluşturmaktadır. Son yıllarda bölgede çıkarılan çinko ve kurşun da bölge madenciliği için önemli madenlerdendir. Diğer maden çeşitleri ve bunların rezerv durumları için madencilik araştırmaları yapılması önem arz etmektedir.

Son birkaç yıl içerisinde özellikle 6. Bölge teşviklerinin getirdiği avantajlar ve sanayi altyapısına yapılan yatırımlar sayesinde tekstil ve hazır giyim sektörü bölgede büyüyerek üretime ve istihdama ciddi katkı sağlayacak hale gelmiştir. Benzer bir şekilde, çağrı merkezleri de son yıllarda bölgede önemli yatırımlar gerçekleştirmişlerdir. Bu doğrultuda, bölgeye emek yoğun diğer sektörlerden de benzer yatırımların geleceğini söylemek mümkündür.

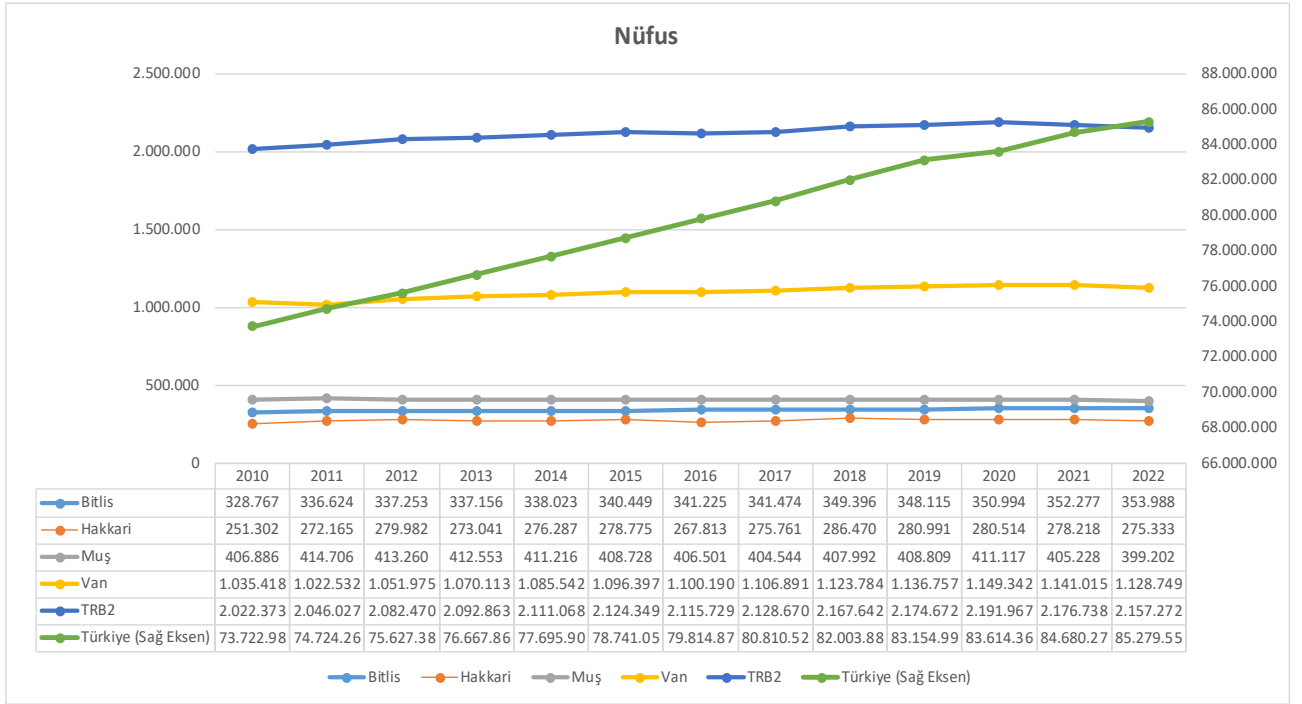
TRB2 Bölgesi, sahip olduğu zengin kültür varlığı, arkeolojik ve doğal sit alanları, endemik bitki ve hayvan türleri, göl ve akarsuları, dağ ve yaylaları ile turizm kapasitesi yüksek bir merkezdir. Bu kapasite içinde, Van Gölü'nün Türkiye'nin en büyük gölü ve Nemrut Gölü'nün en büyük krater gölü olmasının önemli rolü bulunmaktadır.

3.3 Bölgenin Mevcut Durumu

TRB2 Bölgesi 2022 yılında 2 milyonu aşkın nüfusuyla Düzey 2 bölgeleri arasında 18. sırada yer almaktadır. 2010-2022 yılları arasında Türkiye nüfusu yüzde 15,7, TRB2 Bölgesi nüfusu yüzde 6,7 artmıştır. Bitlis ilinin nüfusu aynı dönemde yüzde 7,7, Hakkâri ilinin nüfusu aynı dönemde yüzde 9,6 artmıştır. Muş ilinin nüfusu aynı dönemde yüzde 1,9 azalmıştır. Van ilinin nüfusu ise aynı dönemde yüzde 9 artmıştır. Bölgede kilometrekareye düşen nüfus 50 kişi ile ülke nüfus yoğunluğunun (km²: 110 kişi) yarısından daha azdır. Nüfus yoğunluğu bakımından en yoğun il, km²'ye 58 kişi ile Van olurken takiben Muş (km²: 50 kişi), Bitlis (km²: 50 kişi) ve Hakkâri (km²: 38 kişi) gelmekte olup bölgenin nüfus yoğunluğu bakımından en az yoğun olan ili Hakkâri'dir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023).

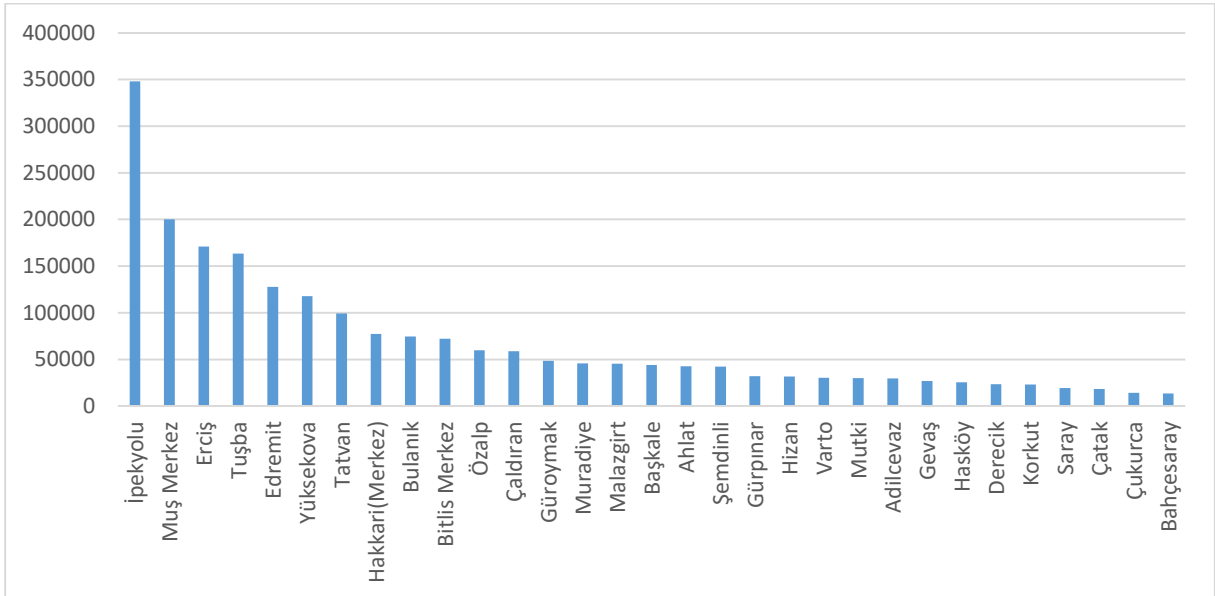
2022 yılı TÜİK verilerine göre TRB2 Bölgesi ilçelerinin nüfus büyüklüğüne baktığımızda Van ilinin üç merkez ilçesinden biri olan İpekyolu yaklaşık 350 bin kişilik nüfusu ile en büyük, Van ilinin başka bir ilçesi olan Bahçesaray ise yaklaşık 14 bin kişilik nüfusu ile en küçük ilçe durumundadır. Bölgenin nüfus kıstasında en yoğun olan diğer ilçeleri ise Muş (Merkez), Erciş, Tuşba, Edremit, Yüksekova ve Tatvan şeklindedir.

Grafik 1: TRB2 Bölgesi Nüfus Değişimi

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2023.

Grafik 2: TRB2 Bölgesi İlçelerin Nüfus Büyüklüğü, 2022

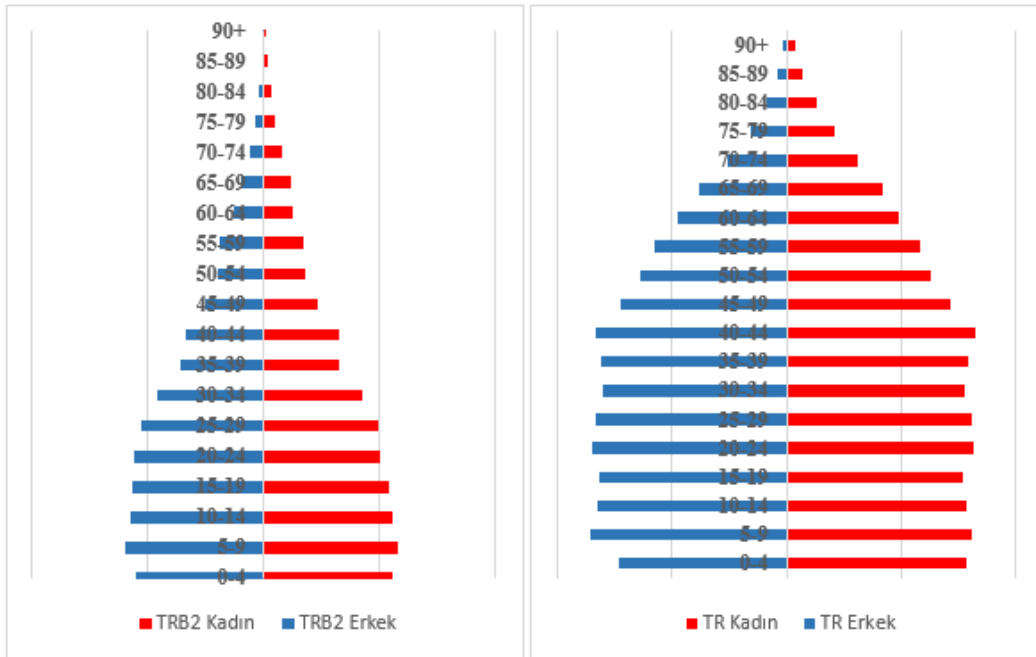
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2023.

2022 yılında Türkiye’de 0-14 yaş grubundaki nüfusun oranı yüzde 22’dir. TRB2 Bölgesi’nde 0-14 yaş grubundaki nüfusun oranı yüzde 31,1’dir. Bölgenin çocuk bağımlılık oranı (yüzde 48,9) ülke ortalamasınının (yüzde 32,3) üzerinde yer almaktadır. Bölgenin toplam yaş bağımlılık

oranı (yüzde 56,7) ülke ortalamasının (yüzde 46,8) üzerinde yer almaktadır. Hanehalkı büyüklüğünde Türkiye ortalaması 3,2 kişi iken bölgede 4,3 kişidir. Türkiye'de ortalama yaş 33,1 iken Bitlis'te 24,3, Hakkâri'de 24,6, Muş'ta 23,1 ve Van'da 23,6'dır. TRB2 Bölgesi 2022 yılında binde -22,25 net göç hızı ile en çok göç veren bölgeler arasında (2. sırada) yer almaktadır. 2022 yılında TRB2 Bölgesi'nin net göç gerçekleşmesi -48.533 kişidir. Düzey 2 bölgeleri içerisinde net göç verisi sıralamasında sonuncu sıradadır. Bitlis ili 2022 yılında binde -13,4 ile 71. sıradadır. Hakkâri ili 2022 yılında binde -14,9 ile 73. sıradadır. Muş ili 2022 yılında binde -27,4 ile 78. sıradadır. Van ili ise 2022 yılında binde -25,0 ile 76. sıradadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023).

Aşağıda yer alan grafikte TRB2 Bölgesi'nin ve Türkiye'nin 2022 yılı nüfus piramidi gösterilmektedir. Piramide göre doğum oranlarının azalmakta olduğu görülmektedir. Bölgenin yaş ve cinsiyet olarak Türkiye ile kıyaslaması yapılır ise, Türkiye'de erkek ve kadın nüfusunun toplam nüfusa oranı yüzde 50'dir. TRB2 Bölgesi'nde ise erkek nüfusu oranı yüzde 51,1 ve kadın nüfusu oranı yüzde 48,9'dur (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023).

Grafik 3: TRB2 Bölgesi ve Türkiye Nüfus Piramidi, 2022

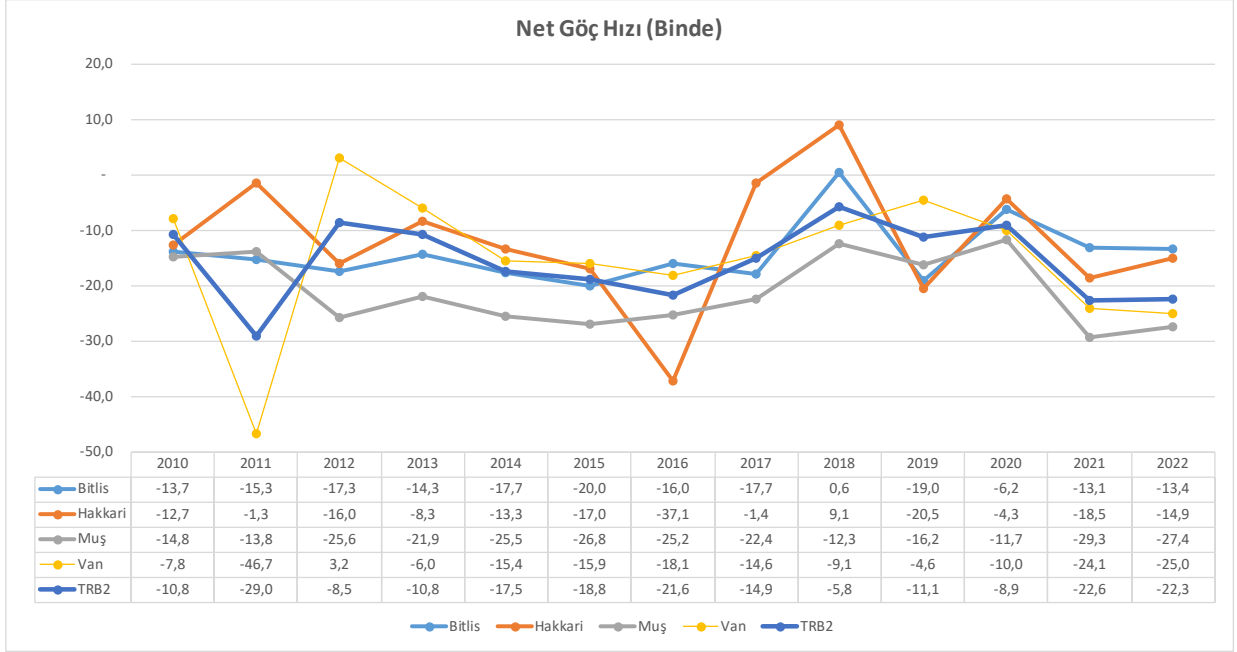

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2023.

TRB2 Bölgesi'nden göç edenlerin sayısı bölgeye göç edenlerin sayısından daha fazla olduğu için göç hareketi negatif yönlüdür. Bölgeden genellikle eğitim ihtiyacı ve istihdam olanaklarının kısıtlı olmasından dolayı göç gerçekleşmektedir. 2022 yılı TÜİK göç verilerine göre TRB2 Bölgesi (binde -22,25) 26 Düzey 2 bölgesi arasında TRA2 Bölgesi'nden (Ağrı,

Ardahan, Iğdır ve Kars) sonra en fazla göç veren ikinci bölgedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023).

Grafik 4: Net Göç Hızı

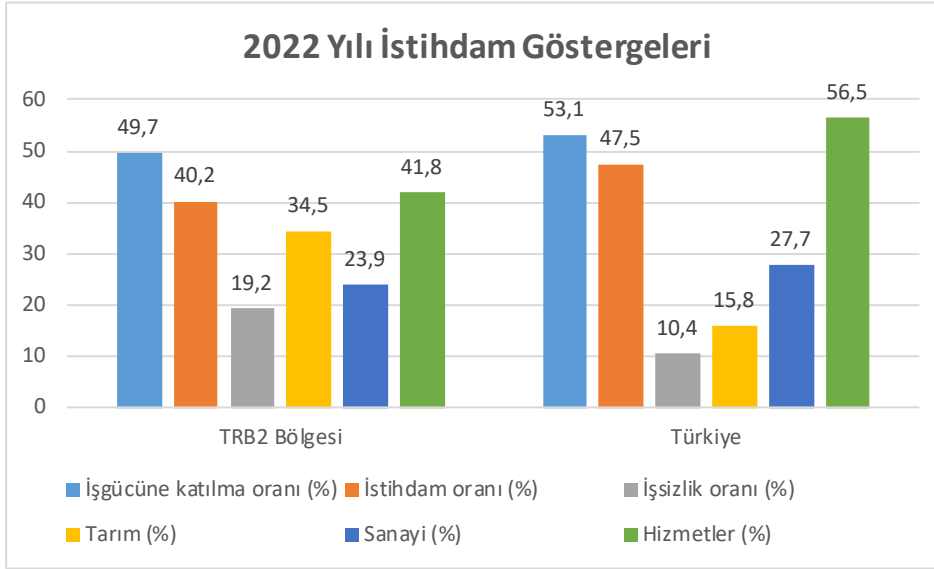

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2023

Çalışma yaşının başlangıcı olarak 15 yaş, iş gücüne katılma yaşıdır. Bu yaş çıraklık ve stajyerlik gibi sigorta girişinin yapıldığı ve asgari miktarda gelir elde edilen yaş olarak belirlenmiştir. TÜİK 2022 hanehalkı iş gücü göstergelerine göre 15 üstü nüfus Türkiye’de 66.544.442 kişi iken TRB2 Bölgesi’nde 1.483621.000 kişidir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). TÜİK verilerine göre TRB2 Bölgesi’nde iş gücünde 2010’dan 2014’e kadar artışların olduğu, 2015’te bir düşüşün yaşandığı, ama 2016’da çok daha keskin bir düşüşün yaşandığı, 2016’dan 2019’a kadar tekrar ciddi artışların olduğu ve nihayetinde iş gücünün 2019-2021 yılları arasında tekrar düşüşe geçtiği görülmekle birlikte 2022 yılında bir artış söz konusudur. Türkiye’de iş gücünün genel görünümüne bakıldığında ise 2010’dan 2019’a kadar artışların yaşandığı, 2020’de bir düşüşün olduğu, ama 2021’de tekrar artışın olduğu gözlenmektedir.

2020 yılında TRB2 Bölgesi ve Türkiye’de iş gücünde yaşanan düşüşte COVID-19 pandemisinin etkisi olduğu değerlendirilmektedir. 2021 yılına gelindiğinde Türkiye genelinde iş gücünün 2019 yılına göre arttığı gözlenmesine rağmen bölge özelinde düşüşün devam ettiği görülmektedir. Ancak 2022 yılında düşüşün aksine hızlı bir yükselme görülmektedir. 2022 yılında en yüksek işsizlik oranı yüzde 19,2 ile TRB2 Bölgesi’nde gerçekleşmiştir. Bölge 2022 yılında istihdam oranında 24. sıradadır, iş gücüne katılma oranında 20. sıradadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023).

Grafik 5: İstihdam Göstergeleri

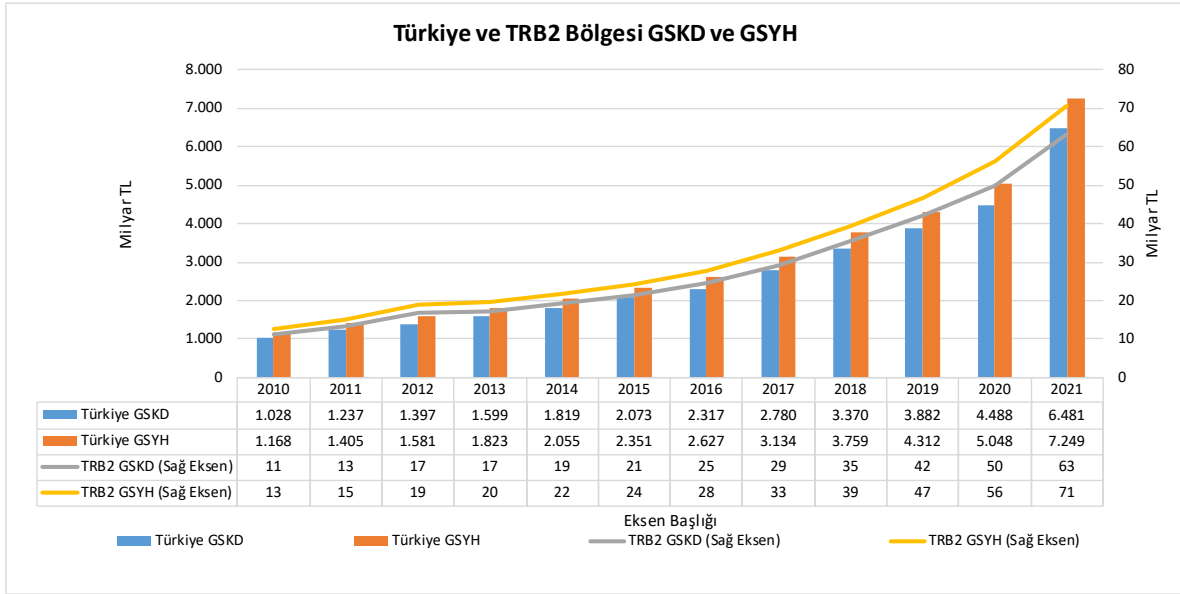

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2023

Gerek bölgesel gerekse il düzeyinde yapılan çalışmalarda TRB2 Bölgesi'nin sosyoekonomik kalkınma yönünden Türkiye ortalamasının altında bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Bölgenin rekabetçi olduğu sektörlerde ürün kalitesi ve miktarının artırılması, katma değerli ürünlerin üretilerek iç pazarın yanı sıra coğrafi yakınlığın olduğu ülkelere ihracatın artırılması gerekmektedir. Bölgede imalat sanayi genellikle düşük ya da orta düşük teknoloji ürünlerine dayanmakla birlikte istihdam sağlayan bir özelliğe sahiptir. Başta bölgede üretilen bitkisel ve hayvansal ürünlere dayalı gıda sanayi olmak üzere ham maddesi bölgeden temin edilebilecek sektörlerde ilerleme kaydetmek daha kolay olacaktır. Son yıllarda yeni teşviklerin de bölgeye gelmesi ile tekstil ve hazır giyim gibi alanların istihdama katkısı dikkat çekmektedir. Bölgede yatırım altyapısının iyileştirilmesi konusunda son birkaç yılda önemli mesafe kat edilmiştir.

Gayrisafı katma değer (GSKD) ve gayrisafı yurt içi hasıla (GSYH) verileri incelendiğinde TRB2 Bölgesi'nin Türkiye ile benzer bir artış trendine sahip olduğu söylenebilir. 2010 yılında Türkiye için GSKD verisi 1.027,6 milyar TL ve GSYH değeri 1.167,7 milyar TL; TRB2 Bölgesi için bu değerler sırasıyla 11,2 milyar TL ve 12,7 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). 2021 yılına geldiğimizde ise Türkiye için bu değerlerin 6,3 kat, TRB2 Bölgesi için 5,6 kat arttığı görülmektedir. Türkiye GSKD verisi 2021 yılında 6.481 milyar TL, GSYH değeri 7.249 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. TRB2 Bölgesi için aynı yıl GSKD verisi 63,3 milyar TL, GSYH değeri 70,8 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023).

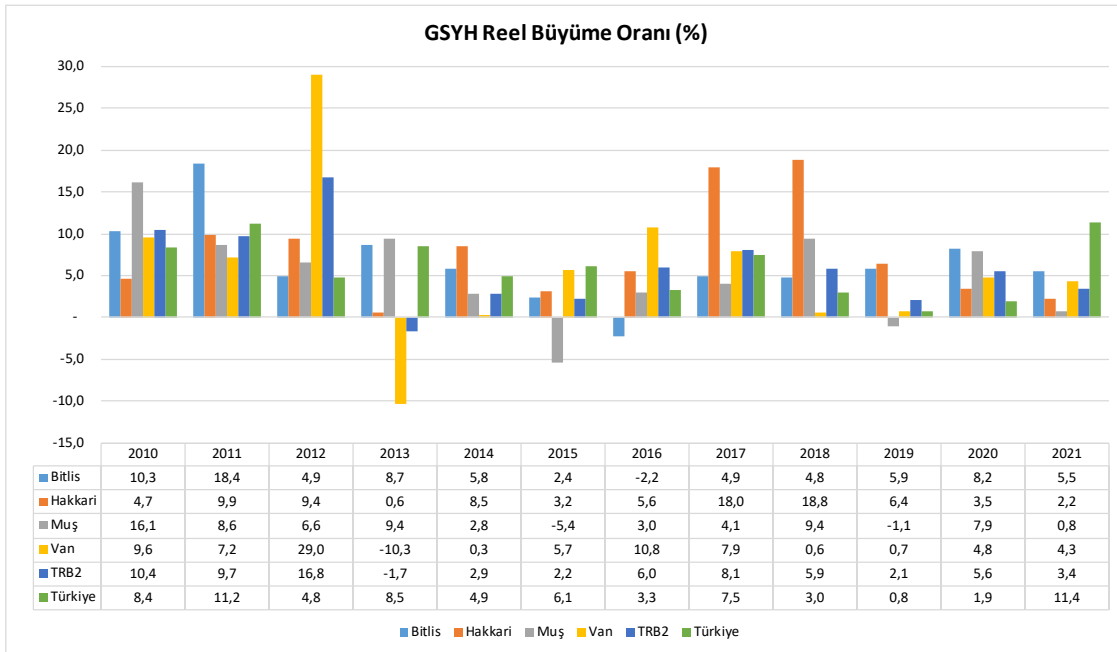
Grafik 6: Türkiye ve TRB2 Bölgesi GSKD ve GSYH

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2023.

2009 yılı baz alınarak hesaplanan gayrisafi yurt içi hasılanın Türkiye ve TRB2 Bölgesi için benzer bir trendi takip ettiği, ancak bazı yıllarda değişim oranında önemli farklılıklar kaydettiği söylenebilir. Örneğin 2021 yılında Türkiye ekonomisi yüzde 11,4 büyürken TRB2 Bölgesi yüzde 3,4 büyüme kaydetmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023).

Grafik 7: GSYH Reel Büyüme Oranları

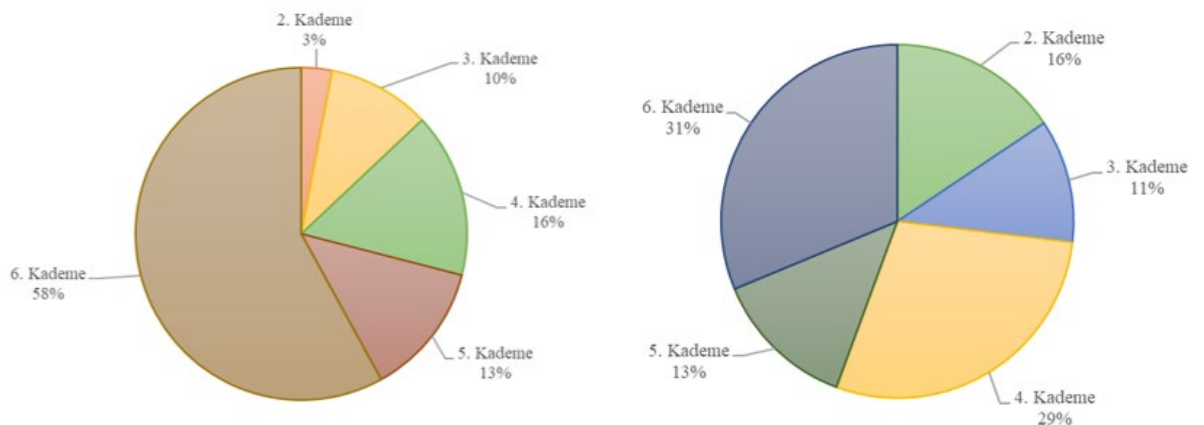

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2023.

Kişi başına GSYH dolar bazında en yüksek değerine 2013 yılında Türkiye’de 12.582 dolar ile ve 2012 yılında TRB2 Bölgesi’nde 5.101 dolar ile ulaşmıştır. 2021 yılına gelindiğinde ise kişi başına GSYH dolar bazında Türkiye’de 9.592 dolar, TRB2 Bölgesi’nde ise 3.607 dolar olarak gerçekleşmiştir. TRB2 Bölgesi illerinde 2021 yılında kişi başı en yüksek GSYH 4.945 dolar ile Hakkâri’de, en düşük 3.094 dolar ile Van ilinde gerçekleşmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023).

Türkiye’de 81 ilin değişkenleri ile hazırlanan SEGE-2017 çalışmasında illerin sosyoekonomik gelişmişlikleri 6 kademede, Düzey 2 bölgelerinin ise 4 kademede tespit edilmiş olup 1. kademe, gelişmişlikte en üst seviyeyi temsil etmektedir. 26 bölge arasında sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasında başta gelen bölgeler sırasıyla TR10 (İstanbul), TR51 (Ankara) ve TR31 (İzmir) olup TRB2 Bölgesi’ne komşu olan TRB1, TRA1, TRC2, TRA2 ve TRC3 bölgeleri ise 20.-25. sıralar arasında, TRB2 Bölgesi ise 26. sırada yer almaktadır. TRB2 Bölgesi illeri, sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinde 6. kademede ve 81 il arasında Bitlis ili 76., Van ili 77., Hakkâri ili 78. ve Muş ili 79. sırada yer almaktadır. (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019a). TRB2 Bölgesi’nde yer alan 31 ilçe, SEGE-2022 çalışması kapsamında incelenmiş olup bölge ilçelerinin yüzde 58’i 6. kademede, yüzde 13’ü 5. kademede, yüzde 16’sı 4. kademede, yüzde 10’u 3. kademede ve yüzde 3’ü 2. kademede yer almaktadır. 2021 yılı bölge nüfusunun yüzde 31’i 6. kademede, yüzde 13’ü 5. kademede, yüzde 29’u 4. kademede, yüzde 11’i 3. kademede, yüzde 16’sı ise 2. kademede yer almaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022a).

Grafik 8: TRB2 Bölgesi İlçelerinin SEGE Kademesi Dağılımları (Solda kademelerin ilçe sayısı, sağda kademelerin nüfus dağılımı)

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022a.

Sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasına göre bölgedeki ilçeler 973 ilçe arasında 238-963 aralığında bulunmakta olup bölgedeki en gelişmiş ilçe 238. sıradaki Van ilinin İpekyolu ilçesi iken en az gelişmiş ilçe ise Bitlis ilinin Mutki ilçesidir. Bölgedeki en gelişmiş ilçe İpekyolu’nu sırasıyla Bitlis Merkez, Hakkâri Merkez ve Tatvan ilçeleri takip etmektedir. Bölge illerinin kendi içlerindeki ilçe gelişmişlik sıralamasına bakıldığında ise ilk sırada Bitlis, Hakkâri ve Muş illeri için Merkez ilçeler gelirken Van ili için İpekyolu ilçesi gelmektedir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022a).

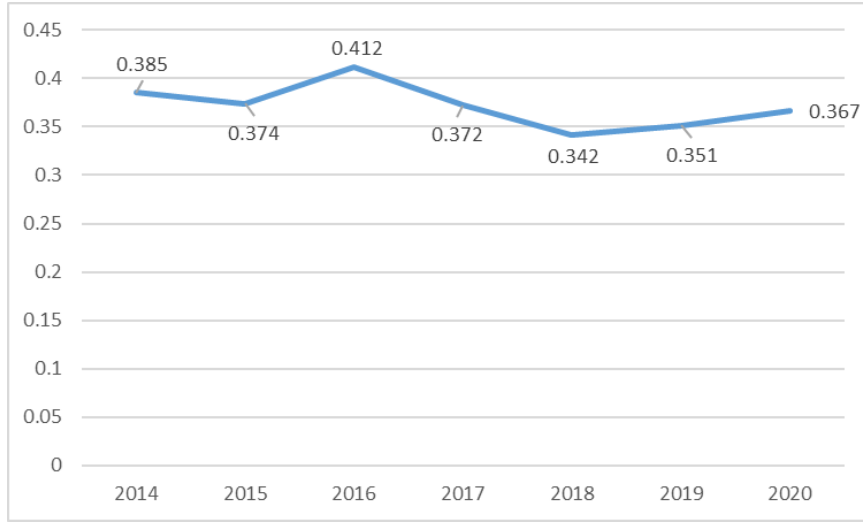
Tablo 1: TRB2 Bölgesi İlçelerinin Sosyoekonomik Gelişmişlik Kademesi ve Bölge İçi Sıralaması

2.Kademe	1. İpekyolu-Van				
3.Kademe	2. Bitlis Merkez	3. Hakkâri Merkez	4. Tatvan-Bitlis		
4.Kademe	5. Tuşba-Van	6. Muş Merkez	7. Edremit-Van	8. Çukurca-Hakkâri	9. Yüksekova-Hakkâri
5.Kademe	10. Şemdinli-Hakkâri	11. Ahlat-Bitlis	12. Erciş-Van	13. Gevaş-Van	
	14. Adilcevaz-Bitlis	15. Varto-Muş	16. Güroymak-Bitlis	17. Malazgirt-Muş	18. Hasköy-Muş
	19. Bulanık-Muş	20. Çatak-Van	21. Hizan-Bitlis	22. Muradiye-Van	23. Gürpınar-Van
6.Kademe	24. Başkale-Van	25. Derecik-Hakkâri	26. Özalp-Van	27. Çaldıran-Van	28. Korkut-Muş
	29. Saray-Van	30. Bahçesaray-Van	31. Mutki-Bitlis		

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022a.

Gelir dağılımı eşitsizliği ölçütlerinden olan Gini katsayısı sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, bire yaklaştıkça gelir dağılımında bozulmayı ifade etmektedir. 2020 yılında Türkiye’deki Gini katsayısı 2019 yılına göre 0,015 puan artış ile 0,410 olarak tahmin edilmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). 2020 yılında TRB2 Bölgesi’ndeki Gini katsayısı, 2019 yılına göre 0,016 yükselmiş olup bu artış miktarı ülke ortalamasının üzerinde kalmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Söz konusu durum bölgedeki haneler arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığını göstermektedir.

Grafik 9: TRB2 Bölgesi Gini Katsayısı

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2023.

TRB2 Bölgesi'nin ekonomik yapısında tarım ve hayvancılık ile turizm faaliyetleri önemli bir yere sahip olsa da son yıllarda imalat sanayinin önem kazanmaya başladığı görülmüştür. Başta giyim eşyaları imalatı olmak üzere emek yoğun sektörlerin üretim ve istihdama katkısı ciddi şekilde artmıştır. Tekstil ürünleri ve giyim eşyaları imalatının yanı sıra mobilya imalatı, metalik olmayan ürünlerin imalatı, gıda ürünleri ve içecek imalatı, kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması ve makine ve ekipman kurulumu ve onarımı gibi sektörler öne çıkmaya başlamıştır. Teşvik sisteminin bölge özelinde sağladığı avantajlar özellikle emek yoğun sektörlerde faaliyet gösteren firmaların daha fazla yatırım yapmaları için elverişli bir ortam sunmaktadır. Bölgenin başta güneş enerjisi olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarında sahip olduğu potansiyelinin imalat sanayinde üretim yapan firmalar tarafından daha fazla değerlendirilmesi enerji maliyetlerini düşürüp kârlılıkları artıracaktır. Bölgenin İran ve Irak pazarlarına yakın olması dış ticaret açısından avantaj sağlamaktadır. Ayrıca İran üzerinden Orta Asya'da bulunan devletlere ve yakın mesafede yer alan Kafkas ülkelerine ulaşım imkanları dış ticaretin yanı sıra turizm başta olmak üzere birçok sektöre katkı sağlayabilecek niteliktedir.

4 TRB2 BÖLGESİ 2024-2028 BÖLGE PLANI STRATEJİK ÖNCELİKLERİ

4.1 Stratejik Öncelik 1: Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması

2024-2028 Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nde (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022b) TRB2 Bölgesi öncelikli dönüşüm illeri kategorisinde değerlendirilmiş, Van ili bölgesel merkez olarak belirlenmiş ve bu iller için kırsal politikaların daha fazla önem arz ettiği belirtilmiştir. Ayrıca, belgede kırsal ekonominin büyümesi temel hedef olarak belirtilmiş; başta kırsal ekonominin omurgasını oluşturan tarım sektöründe olmak üzere üretkenliğin artırılmasına yönelik faaliyetlerin destekleneceği, tarımsal üretimde verimliliğin ve rekabet gücünün artırılmasına yönelik politikaların yürütüleceği ifade edilmiştir. Bunun yanında On İkinci Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma başlığı altında “895. Kırsal kesimde üretken iş gücü oluşturularak ekonominin canlandırılması, sürdürülebilir doğal kaynak yönetiminin sağlanması ve yaşam kalitesinin artırılması suretiyle nüfusun kırsalda tutundurulması” ve Tarım ve Gıda başlığı altında “487. Üretimin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını bütüncül olarak ele alan, teknoloji kullanım düzeyi ve verimliliği yüksek, örgütlü, rekabetçi, arz-talep dengesi çerçevesinde planlı üretim yapılan, doğal kaynakları etkin ve sürdürülebilir kullanan, toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini sağlayan bir tarım sektörünün oluşturulması.” temel amaç olarak nitelendirilerek tarım sektörünün geliştirilmesi ve kırsal alanda ekonomik çeşitliliğin artırılmasına vurgu yapılmıştır.

Bu kapsamda, 2017 İl SEGE Raporu (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019a) sonuçlarına göre hem sosyal hem de ekonomik açıdan geri kalmış illerden oluşan TRB2 Bölgesi'nde sosyal refahın artması öncelikle ekonomide yapısal dönüşüm ve büyümeyi gerektirdiğinden bölgede ilk müdahale edilmesi gereken alan, üretim faktörlerinin etkin ve sürdürülebilir şekilde kullanılması olacaktır. Bu açıdan bakıldığında ekonomisi büyük ölçüde tarımsal faaliyetlere dayalı olan bölgede kalkınmanın sağlanabilmesi için tarımda geçimlik ekonomiden modern üretime geçişin sağlanması, var olan kaynakların etkin kullanılarak tarımsal üretimde katma değer artırılması ve kırsal alanda ekonomik çeşitliliğin sağlanmasına yönelik strateji belirlenmiştir.

Bu strateji kapsamında hayvancılığın, meyve ve sebzeçiliğın, tarımsal altyapı olanaklarının geliştirilmesi ve tarımsal üretimde rekabet gücünün artırılarak kırsalda kalkınmanın sağlanması hedefleri öngörülmüştür.

TRB2 Bölgesi'nin 2020 yılında toplam tarımsal üretim değeri yaklaşık 15 milyar TL olup bunun yüzde 63'ü canlı hayvan, yüzde 18'i bitkisel üretim ve yüzde 19'u hayvansal ürünlerin değerinden oluşmuştur (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Bu istatistiklerden de anlaşılacağı üzere tarım sektöründe yaratılan değerlerin çok büyük kısmı canlı hayvan ve hayvansal ürünlerden sağlanmaktadır. Bitkisel üretim değerinin düşük olmasının sebebi ise bölgenin topoğrafik ve iklim özellikleri dolayısıyla ürün çeşitliliğinin sağlanamamasıdır. Hayvancılık, çayır ve mera alanlarının Türkiye ortalamasının çok üzerinde olmasından dolayı maliyetlerin düşürülmesi ve rekabetçiliğin artırılması hususunda yüksek potansiyel taşımaktadır. Bitkisel üretim alanlarının Türkiye ortalamasının altında olması ve büyükbaş-küçükbaş hayvan sayılarının fazla olması, yem bitkisi arzının yetersizlik riskini beraberinde getirmektedir. Bu sebeple, bölgede yem bitkisi üretimi ve çeşitliliğinin artırılması, mera alanlarının ıslahının sağlanması, havza bazlı üretim modeli ile verimliliğin artırılmasına yönelik müdahaleler öngörülmüştür. Ayrıca, bölgede tarımsal üretimde katma değeri artırmak amacıyla sulama olanaklarının geliştirilmesi, tarımsal girdi kalitesinin artırılması, tarım ve tarım dışı yerel ürünlerde markalaşma, coğrafi işaret ve pazarlama çalışmalarının yapılması, kooperatifçilik ve birlikte iş yapma kültürünün geliştirilmesi, tarımsal mekanizasyonun sağlanması, tarımsal ürünlerin muhafaza ve depolama imkânlarının artırılması da diğer müdahale alanlarındandır.

Tablo 2: Stratejik Öncelik-1'e İlişkin Hedefler Tablosu

Stratejik Öncelik	Hedef No	Hedef
SÖ1	1.1	Havza bazlı üretim modeli ile hayvancılıkta verimlilik ve kalite artırılabilecektir.
SÖ1	1.2	Tarımsal üretimde altyapı olanakları geliştirilecektir.
SÖ1	1.3	Tarımsal üretimde rekabet gücü artırılabilecektir.
SÖ1	1.4	Meyvecilik ve sebzeçilik geliştirilecektir.

Hedef 1.1. Havza bazlı üretim modeli ile hayvancılıkta verimlilik ve kalite artırılabilecektir.

Tarımsal faaliyetlerde kümelenme ve havza bazlı üretim modeli birçok bölgede tarım sektöründen elde edilen verimi artırmak için uygulanan önemli bir yaklaşımdır. On İkinci Kalkınma Planı Tarım ve Gıda başlığı altında belirtilen politikalarda "492. Hayvansal üretimde verim ve kalite yükseltilecek, en önemli hayvansal üretim girdisi olan yem maliyetlerinin azaltılmasına yönelik mera ıslah çalışmalarına hız verilecek, ürün ve pazar çeşitliliği

artırılacaktır.” şeklinde hayvansal üretimde verim ve kaliteye vurgu yapılarak çeşitli alt tedbirler ile bu politika desteklenmiştir. Bu sebeple genellikle küçük ve orta ölçekli aile işletmelerinin yaygın olduğu TRB2 Bölgesi’nde üreticilerin ürün işleme, depolama, ham madde temini gibi faaliyetlerde kolaylık sağlamaları, civardaki paydaşlarla ilişki kurabilmeleri, modern tarım teknolojilerini etkin kullanabilmeleri, var olan desteklerden maksimum düzeyde faydalanabilmeleri ve kırsalda rekabet gücünü artırabilmeleri için havza bazlı kümelenme modelini benimsenmesi elzemdir. Büyük ölçüde tarımsal faaliyetlere dayalı bölge ekonomisinde hayvancılık yoğun bir şekilde yapılmaktadır ve bölgenin hayvancılıktan elde ettiği gelirin artırılması için belirlenen havzalarda çeşitli hayvancılık faaliyetleri desteklenecektir.

Bölge ekonomisinin en önemli ayağı olan hayvansal üretimin gelişmesi, mevcut tarımsal kaynakların etkin kullanımından geçmektedir. Bölgede kışların uzun ve sert geçmesi, hayvancılığın çevrenin olumsuz etkilerinden korunmak için kapalı barınaklarda yapılmasına neden olmaktadır. Bu da yetiştiricilikte kaba yem ihtiyacını artırmaktadır. İhtiyaç duyulan kaliteli kaba yemin temini için otlatma yoğunluğunun azaltılması, çayır ve meraların ıslah çalışmalarıyla iyileştirilmesi, marjinal alanların değerlendirilmesi, tarla tarımı sistemi içerisinde yem bitkileri ekiliş alanlarının artırılması, yem bitkisi tarımının çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesinin yanında son zamanlarda sulama imkanları ile birlikte silajlık mısır gibi alternatif kaynaklara da yer verilmesi zorunlu hale gelmiştir.

Bu kapsamda, kaba yem üretiminin yoğun olduğu, yem bitkisi üretimi için uygun arazilerin bulunduğu ve mera kapasitesinin fazla olduğu Gürpınar, Muş Merkez, Malazgirt ve Bulanık’ta küçükbaş hayvancılık, bitki florası ve tarım dışı arazilerin olduğu alanlarda arıcılık, manda sayısının yoğun olduğu ve manda yetiştiriciliği için sulak alan bulunan bölgelerde (Güroymak, Muş Merkez, Korkut ve Hasköy) manda yetiştiriciliği, kaz ve ördek sayısının yoğun olduğu Muş ilinde kaz ve ördek yetiştiriciliği desteklenecektir. Bunlara ek olarak, Alparslan I-II barajları, Yukarı Kalehan Barajı, Murat ve Karasu Nehri ile güçlü bir doğal üretim ve kültür balıkçılığı altyapısına sahip Muş ilinde ve çeşitli su kaynakları ve Van Gölü’ne sahip Bitlis ve Van illerinde su ürünleri yetiştiriciliği teşvik edilecektir.

Tablo 3: Stratejik Öncelik-1 Hedef-1'e İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
1.1	1.1.1	Büyükbaş hayvancılık için uygun arazi ve kaba yem üretiminin yoğun olduğu bölgelerde büyükbaş hayvancılık desteklenecektir.
1.1	1.1.2	Mera varlığı bakımından zengin olan alanlarda küçükbaş hayvancılık desteklenecektir.
1.1	1.1.3	Arıcılık faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı bölgelerde ve bitki florasının uygun olduğu tarım dışı arazilerde arıcılık desteklenecektir.
1.1	1.1.4	Yem bitkileri üretiminde verim ve çeşitlilik artırılacaktır.
1.1	1.1.5	Alternatif hayvansal ürün üretimi desteklenerek ürünlerde katma değer artırılacaktır.
1.1	1.1.6	Hayvan yetiştiriciliğinde barınak imkânları artırılacak ve mevcut alanlar rehabilite edilecektir.

Tedbir 1.1.1. Büyükbaş hayvancılık için uygun arazi ve kaba yem üretiminin yoğun olduğu bölgelerde büyükbaş hayvancılık desteklenecektir.

Temel beslenme ürünü kalitesini ve miktarını artırarak hayvansal üretimden faydalanmak ve büyükbaş hayvancılığı geliştirmek adına bölgede kaba yem üretimi artırılacak ve kaba yem üretiminin yoğun olduğu Muş ilinin Merkez, Varto, Korkut ve Bulanık; Van ilinin Gürpınar, Erciş, Başkale, Muradiye, Çaldıran ve Çatak; Bitlis ilinin Adilcevaz, Güroymak ve Tatvan ile Hakkâri ilinin ise Yüksekova ilçelerinde büyükbaş hayvancılık desteklenecek, özellikle silajlık mısır ve diğer kaba ve kesif yem bitkileri üretiminin artırılması için çalışılacaktır.

Bunun yanı sıra, bölgede büyükbaş hayvancılığın geliştirilebilmesi için aşı ve suni tohumlama faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ve işletmelerin bu konuda eğitilmesi gerekmektedir. Bölgede büyükbaş hayvancılığın çayır-meraya dayalı ve büyük oranda verimi az yerli ırklarla aile işletmelerinde yapıyor olması ve işletmelerin örgütsel bir yapıda olmaması, hem üretim girdileri hem de pazarlama açısından dezavantaj oluşturmaktadır. Büyükbaş hayvancılığın karlı bir biçimde yapılabilmesi ve kaba yem üretiminin fazla olduğu alanlarda yapılacak büyükbaş hayvancılığın avantaja dönüşebilmesi için aile işletmelerine yetiştiricilik, aşı ve tohumlama hakkında eğitimler verilecektir. Üniversiteler, damızlık sığır yetiştiricileri birlikleri ve il tarım ve orman müdürlükleri arasında iş birlikleri oluşturularak sığır besi işletmelerinin mevcut üretim koşulları ve olanaklarına göre yönelebilecekleri en uygun besi sistemleri ortaya konacak, geliştirilen sistemlerle ilgili yetiştiriciler bilgilendirilecektir. İşletme çevresinin yapısına göre

genotipik değeri yüksek olan Holstein, Esmer ve Simental ırkı damızlık sığır yetiştiriciliği özendirilecek ve bakım, besleme ve sağlık koruma konularında işletme sahipleri bilgilendirilecektir.

Bölgede büyükbaş hayvancılıktan elde edilen verimde hayvan ve sürü sağlığı da rol oynamaktadır. Srlerde önemli kayıplara sebebiyet veren şap, tüberküloz ve bruselloz gibi hastalıkların azaltılması için sürü sağlığı ve tedavi konularında il tarım ve orman müdürlükleri iş birliği ile gerekli çalışmalar yapılacaktır.

Tedbir 1.1.2. Mera varlığı bakımından zengin olan alanlarda küçükbaş hayvancılık desteklenecektir.

Özellikle koyun ve keçi yetiştiriciliği, ülkede yapılabilcek maliyeti en düşük hayvancılık çeşitlerinden biridir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin Türkiye ekonomisinde özel bir önemi vardır. Nitekim On İkinici Kalkınma Planı'nda da "*Tarım ve Gıda*" başlığı altında "*492.1. Ana hayvan sayısı artırılarak kırmızı et üretimindeki küçükbaş payının yükseltilmesi amacıyla küçükbaş hayvan yetiştiriciliği desteklenecektir.*" tedbirine vurgu yapılarak küçükbaş hayvancılıkta kalite ve verimin ykseltileceğinden bahsedilmiştir.

Küçükbaş hayvancılık büyük oranda meraya dayalı yapılmaktadır ve bu sebeple bölgede var olan ayır ve meraların korunması, kalitelerinin artırılması, yem bitkileri üretiminde sağlanan artışın sürdürülebilir hale getirilmesi ile yonca ve korunga dışında başta silajlık mısır ve arpa olmak üzere diğer kaba ve dane yem bitkilerinin üretilmesi desteklenecektir. İllerde yem ofisleri ve canlı hayvan borsalarının kurulması teşvik edilecektir. Var olan mera alanlarında yeterli sayıda içme suyu göleti bulunmamakta ve mevcut su kaynaklarına ulaşabilmek için hayvanlar uzun mesafeler kat etmek zorunda kalmaktadır. Bu durum hayvanların enerji kaybetmelerine ve verimlerinde düşmelere neden olmaktadır. Bu nedenle, küçükbaş hayvancılığın büyük oranda yapıldığı Van ilinin Grpınar ilçesi, Bitlis ilinin Adilcevaz ilçesi, Hakkâri ilinin Yüksekova ilçesi ve Muş ilinin Merkez ilçesinde içme suyu gletlerinin yapılması sağlanacak, bu alanlarda küçükbaş hayvancılık desteklenecektir.

Küçükbaş hayvancılıkta hedeflenen verimin alınabilmesi için bakım ve beslenmenin yanında hayvanların uygun ortamda barındırılması da oldukça önemlidir. Yaygın biçimde aile tipi işletmelerde sürdürülen küçükbaş hayvancılığın bölgede rutubetli, havasız, kapasitenin üzerinde hayvan beslenen ve hayvan beslemeye uygun olmayan ağıllarda yapıldığı bilinmektedir. Bu durumun önüne geçilmesi ve barınak koşullarının iyileştirilerek verimin artırılması amacıyla işletmelere destekler verilecektir.

Ayrıca, bölgedeki mevcut koyun sürülerinde et ve süt miktarının artırılmasına yönelik genetik ve çevresel ıslah çalışmaları yapılacaktır. Bölgede süt keçiciliğinin geliştirilmesini sağlamak üzere il tarım ve orman müdürlükleri ve üretici birlikleri ile iş birliği içerisinde bölgenin iklim şartlarına uyum gösterebilecek sütçü keçi ırkları belirlenmesi amacıyla çalışmalar yapılacaktır, bu ırkların bölgede yetiştirme olanakları araştırılarak desteklenmesi sağlanacaktır.

Bunlara ek olarak, küçükbaş hayvancılıktan elde edilen ürünlerin ve üretimden doğan atıkların değerlendirilmesi ve katma değeri artırılarak pazar değerinin artırılması için çalışmalar yapılacaktır. Hayvansal ürün işleyen işletmelerin kapasitelerinin artırılması, yeni işletmeler kurulması, yan ürünlerin değerlendirilmesi ve pazarlanması konusunda destekler verilecektir.

Tedbir 1.1.3. Arıcılık faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı bölgelerde ve bitki florasının uygun olduğu tarım dışı arazilerde arıcılık desteklenecektir.

Bölgede markalaşmış “Şemdinli Balı”, Hakkâri ilinin Şemdinli ilçesinde 700-3.500 metre rakımda bulunan ve yalnızca yöre florasında yer alan endemik bitkiler başta olmak üzere yüzlerce bitkinin nektar ve polenlerini içermektedir. Bu özelliğinden dolayı talep noktasında problemi olmayan “Şemdinli Balı” gerek ülke içinde gerekse ülke dışında pazar oluşturmuştur. Ayrıca, Hizan ve Bahçesaray ilçeleri de katkı içermeyen, saf, hakiki kara kovan balları ile öne çıkmaktadır. Bölge arı varlığıyla ve bal üretimiyle önemli bir arıcılık merkezi olmasına rağmen gezginci arıcılığın güvenlik sorunu nedeniyle yapılamaması, bölgenin potansiyellerinden yeterince yararlanılmasını engellemektedir.

Bu kapsamda, arıcılıkta önemli rol oynayan bölgenin flora yapısının envanteri çıkarılarak ya da bu konuda yapılmış çalışmalar varsa derlenerek arıcılık için uygun yerler belirlenecek ve göçer arıcıların esas olarak bu bölgelere yönlendirilmeleri sağlanacaktır.

Bölgenin balları ile birlikte polen, arı sütü gibi arı ürünlerinin üretim kapasitesi artırılabilecek, kalite sınıflandırması yapılarak tescilli yapılabilecek, ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımları sağlanacaktır. Ayrıca, bölge balının pazarlama imkânının geliştirilmesi ve marka değerinin artırılması amacıyla bölge üretici birlikleri ve üniversitelerle iş birliği içinde balda kimliklendirme çalışmaları yapılacaktır.

Bölgede merkezi ve göçer sistemde arıcılık yapan işletmelerin daha etkili örgütlenmeleri sağlanacak, söz konusu işletme sahipleri arı sağlığını koruma ve arı hastalıklarıyla mücadele konularında bilinçlendirilecek ve destekleneceklerdir. Diğer ajanslar ile gerek gezginci arıcılık faaliyetleri gerekse arı ürünlerinin veriminin artırılmasına yönelik ortak platform kurulması sağlanacaktır. Üretim açısından önde olan Bitlis’in Hizan, Tatvan ve Merkez; Van’ın

Bahçesaray ve Gevaş ile Hakkâri'nin Şemdinli, Merkez ve Yüksekova ilçelerinde desteklerin tanıtımı yapılacak ve bu çerçevede bölgede ana arı üretim merkezlerinin ve tam teşekküllü arı ürünleri paketleme işletmelerinin kurulması teşvik edilecektir.

Tedbir 1.1.4. Yem bitkileri üretiminde verim ve çeşitlilik artırılabacaktır.

TRB2 Bölgesi yem bitkisi yetiştiriciliğinin yoğun olarak yapıldığı bölgelerden biridir. 2022 yıllı itibarıyla bölgede 3,2 milyon dekar alanda 3,6 milyon ton değerinde yem bitkileri üretimi gerçekleştirilmiştir. Yem bitkileri üretim veriminin oldukça düşük olduğu TRB2 Bölgesi'nde verim düşüklüğünün nedenleri incelendiğinde sulanabilir arazi alanından tam kapasite yararlanılamaması, hububat ve yem bitkileri üretiminde besin değeri yüksek ürün çeşitlerinin yetiştirilmemesi, yem bitkileri üretiminde çeşitlendirme yapılmaması ve verimsiz yem tohumlarının kullanılması öne çıkmaktadır. Bölgede sulamaya elverişli arazinin sadece yüzde 58'i sulanabilmektedir. Bu durum, aynı zamanda üretim çeşitliliğinin artışına engel teşkil etmektedir. Sulanan arazi miktarının artırılması ve tarla içi modern sulama sistemlerinin yaygınlaştırılması, yem bitkisi üretiminde verimliliğin ve çeşitliliğin artışı sağlayacaktır.

Bingöl ilinde kurulan "Doğu Güneydoğu Anadolu Sütçülük Projesi Bingöl Entegre Tesisleri" Bingöl ve çevresinde tarımsal üretimi ciddi şekilde etkileyecek, yem üretimi, hayvan varlığı ve süt toplama faaliyetlerinde artış görülecektir. Tesisin kurulumuyla ilerleyen yıllarda artacak yem ve süt ihtiyacının karşılanması için, yem üretim potansiyeli çevre illere göre oldukça yüksek olan Muş ilinden Bingöl'e yem tedarik zinciri kurulacaktır. Tüm bunlar göz önüne alındığında yem bitkilerinde çeşitliliğe ve üretim artışına gidilmesi, bölgenin çevre iller için yem tedarik merkezi haline gelmesine de olanak sağlayacaktır.

Hayvancılık veriminde önemli rol oynayan kaba yem açığının giderilmesi için yem bitkilerinde çeşitlendirmeye gidilecektir. Başta yem üretimi için uygun alanlar bulunan sulanabilir arazilerin bulunduğu Van ve Muş illerinde silajlık mısır üretimi teşvik edilecek, kıraç şartlara dayanıklı alternatif yem bitkilerinin üretimi için gerekli araştırmalar yapılarak destekler sağlanacaktır. Ayrıca, yem bitkileri üretimi konusunda üreticilere eğitim ve danışmanlık hizmetleri verilecek, sertifikalı tohum kullanımı için destek sağlanacaktır.

Tedbir 1.1.5. Alternatif hayvansal ürün üretimi desteklenerek ürünlerde katma değer artırılabacaktır.

TRB2 Bölgesi büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık potansiyelinin yanında kaz ve ördek yetiştiriciliği, mandacılık, arıcılık ve su ürünleri yetiştiriciliği alanlarında da kümelenme potansiyeli taşıyan bir bölgedir. Bu kapsamda, alternatif hayvancılık faaliyetleri kırsalda

yoğunluk gösterdiği alanlarda desteklenecek, bunlardan elde edilen ürünlerin katma değerinin artırılması amacıyla markalaşma ve pazarlama çalışmaları yapılacaktır.

Bölge kaz sayısı bakımından Düzey 2 bölgeleri arasında 2. sırada, hindi ve ördek yetiştiriciliğinde ise ön sıralarda yer almaktadır. Özellikle soğuk iklimlerde ekstansif şartlarda üretim yapılabilmesi, bölge için büyük avantaj sağlamaktadır. Bölgenin ekonomik kalkınmasına önemli katkılar sağlayabilecek olan kaz ve ördek yetiştiriciliğinden yeterince faydalanabilmek için öncelikle bölgenin mevcut durumu hakkında detaylı saha çalışmaları yapılacaktır. Bunun yanında, uygun üretim sistemleri araştırılacak, bu üretim sistemleriyle uyumlu kesimhane, tüy çıkarma, paketleme gibi işlemleri yapan işletmeler desteklenecektir. Yapılan yetiştiriciliklerde hayvanların büyükbaş veya küçükbaş hayvanların barınaklarında beslendiği ve onlara özel barınaklar yapılmadığı tespit edilmiştir. Barınaklar modern yetiştiriciliğe uygun olmayıp daha çok ahır, ağıl vb. yerlerdir. Çoğunlukla doğal kuluçka tercih edilmektedir ve bu sebeple özellikle kazlarda kuluçka randımanı düşüktür. Bölgemizde kaz yetiştiriciliğinin kazançlı ve yaygın hale getirilmesi için üretimin doğal kuluçka yerine modern kuluçka makinelerinde yapılması ve barınak imkânlarının geliştirilmesi teşvik edilecektir. Muş ilinde entegre kaz yetiştirme tesis kurulumu için gerekli fizibilite çalışmaları yapılacak ve tesis kurulumu gerçekleştirilecektir.

Bölgede diğer bir alternatif hayvancılık faaliyeti, su ürünleri yetiştiriciliğidir. Türkiye'nin en büyük gölü olan ve 3.713 km² bir alana sahip Van Gölü'nden yılda yaklaşık 9.037 ton inci kefali elde edilmektedir. Ayrıca, bölgede 54 işletme alabalık yetiştiriciliği yapmaktadır. Bölgenin iklimsel özelliklerine bakıldığında balık yetiştiriciliği açısından da avantajlı olduğu görülmektedir. Bölgede alabalık yetiştiriciliğine uygun soğuk su kaynaklarının fazla olması ve kafes balıkçılığına uygun baraj gölleri ve göletlerin mevcut olması, alabalık yetiştiriciliğinin geliştirilmesine imkân tanımaktadır.

Bu kapsamda, sadece Van Gölü'nde bulunan inci kefalinin tanıtımı yapılacak, bölgeye ve inci kefaline olan ilgiyi artıracak aktivitelerin düzenlenmesi teşvik edilecektir. İnci kefalinin besin içeriğine yönelik araştırmalar yapılacak, ülke çapında bu balığın tüketimine yönelik ürün geliştirme ve üretme çalışmaları desteklenecektir.

Ayrıca, su ürünleri yetiştiriciliğinin büyük bir girdi kaynağı olan ve bölge dışından temin edilen balık yemleri işletmelerin üretim maliyetini artırmaktadır. Bu doğrultuda, işletmelere kaliteli ve uygun fiyatlı yem sağlamak üzere bölgede balık yemi üretim tesisleri desteklenecek, mevcut yem fabrikaları balık yemi üretme konusunda teşvik edilecektir. Aynı şekilde, bölgede yavru balık üretimi yapan tesis sayısı da oldukça azdır ve bölge ihtiyacını karşılayacak düzeyde

değildir. Bu tesislerin sayısının artırılması için destek verilecek, yüksek kapasiteli havuzlarda yavru üretimi teşvik edilerek bölgedeki diğer işletmelerin yavru ihtiyacı karşılanacaktır.

Bunlara ek olarak, kültür balıkçılığının gelişmesinde önemli rol oynayan kafes balıkçılığı, bölgede çok sayıda göl ve baraj bulunmasına rağmen gelişmemiştir. Bu kapsamda, bölgede kafes balıkçılığına uygun alanlar belirlenerek fizibiliteyi yapılacak ve envanteri çıkarılacak, üreticiler bu alanlarda üretim yapmaya yönlendirilecektir. Üretimi ve avcılığı yapılan su ürünlerinin pazara işlenerek sunulması ve katma değerinin artırılması amacıyla hem muhafaza sistemleri hem de işleme tesislerinin kurulması desteklenecektir.

Tedbir 1.1.6. Hayvan yetiştiriciliğinde barınak imkânları artırılacak ve mevcut alanlar rehabilite edilecektir.

Hayvan yetiştiriciliğinde ahır yapmanın temel amacı, özellikle çevrenin hayvanlar üzerinde oluşturabileceği olumsuz etkileri minimize etmek ve hayvan yapı ve davranışlarına uygun bir ortam sağlamaktır. Ahırlar projelendirilirken hayvanlara hareket, dinlenme, yemleme için yeterli alan sağlanmalı, hijyen, aydınlatma ve havalandırma hususuna azami dikkat edilmelidir. Çünkü ekonomik bir faaliyet olarak yapılan hayvan yetiştiriciliğinin amacı mevcut koşullar içerisinde en yüksek verimliliği elde ederek maksimum kazanç sağlamaktır. Hayvan yetiştiriciliği etkin planlama, düzenli çalışma ve sabır gerektirdiği gibi diğer barınak iklimi unsurlarının da optimum düzeyde olması gerekmektedir.

Hayvan barınaklarında iklimsel etmenler önemli olup tesisler kurulmadan ya da modernizasyonu yapılmadan önce iklim koşulları dikkate alınmalıdır. İklim koşulları farklı bölgelerde bile barınak tipleri benzer bir şekilde yapılmak suretiyle hatalar yapılmaktadır. Bölgemizdeki barınaklar incelendiğinde çok büyük bir kısmının hayvanların ihtiyaç duyduğu koşullara sahip olmadığı ve barınak iklimi etmenlerinin yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir.

Barınak yapılırken ya da modernize edilirken sürü varlığı ve sürü akış planının dikkate alınması önemlidir. Sürü yenileme oranı, doğum oranı ve doğumun yıl içerisindeki dağılımı, erkek buzağların işletmede ne kadar tutulacağına önceden karar verilip planlama yapılmalıdır. Barınaklarda yer seçimi, diğer önemli hususlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yer seçiminde karşılaşılabilecek en önemli sorunlar arasında ise altyapı eksikliği ve taban suyunun yüksek olduğu yerlerde yapılmasıdır. Barınakların yapılmasında kullanılan yapı malzemelerinin bölgenin iklim koşullarına uygun, hayvanların fiziksel darbelerine karşı dayanıklı ve neme karşı dirençli olmasına özen gösterilmelidir. Özellikle maliyet avantajı

sağlayarak rekabet gücünü artırmak için barınakların imkânlar dâhilinde basit, ucuz ve yöresel malzemelerden yapılması ve hayvanlara iyi bir refah ortamı sağlaması bakımından önemlidir.

Hayvancılık faaliyetlerinden maksimum verim almak ve hayvan ile alet ve ekipman arasındaki ilişkilerden ekonomik açıdan faydalanmak için otomasyon sistemlerine geçiş yapılması gerekmektedir. Otomasyonla birlikte teknolojiyi en etkin ve verimli bir şekilde kullanmaya yönelik teknik bilginin artırılması ve finansman ihtiyacı planının da iyi yapılması gerekmektedir.

Hedef 1.2. Tarımsal üretimde altyapı olanakları geliştirilecektir.

TRB2 Bölgesi'nin tarım ve hayvancılık potansiyeli yüksek olup bu potansiyelin katma değere dönüştürülmesinde barınak, sulama sistemleri, tarımsal mekanizasyon, ürünlerin depolanması ve muhafazası, ihtisas organize sanayi bölgeleri ve çayır-mera alanlarının ıslah edilmesi, son derece önem arz etmektedir. Bu başlıklarda yapılacak yatırımlar ve projelerle tarımsal işletmeler ve üretimde rekabet gücünün artırılması, verimlilik ve sürdürülebilirliğin artırılması hedeflenmektedir.

Tarımsal altyapı olanaklarının geliştirilmesiyle nüfusun büyük bir kesimini oluşturan kırsal kesimin sosyoekonomik yönden gelişmesi, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılması ya da eşitlenmesi yoluyla kırsal kalkınmanın hızlanması sağlanacaktır. Ulusal kalkınma politikalarıyla uyumlu bir şekilde altyapı çalışmalarına yönelik proje ve programların hayata geçirilmesi, kalkınma politikalarına uyumlu uygulamalara önem verilerek önceliklendirilmesi, kırsal ve bölgesel kalkınmaya yönelik çalışmaların çarpan etkisini artıracaktır. Paydaşlar tarafından altyapı olanaklarının artırılmasına yönelik olarak belirlenen tedbirlerle işletmelerin üretim ve rekabet kapasitelerinin artırılması, hayat koşullarının iyileştirilmesi, kırsal kesimin daha düzenli ve yeterli gelir elde etmelerinin sağlanması, refah seviyelerinin artırılması ve nüfusun kırsalda tutunması amaçlanmaktadır. Hızlı kentleşmenin bir sonucu olarak meydana gelen kır-kent arasındaki sosyoekonomik ve kültürel dengesizliklerin azaltılması ya da giderilmesi için kırsal kesimin kalkındırılmasına yönelik tarımsal altyapı proje ve programlarının sürekli gündemde olması ve bu yönde tarımsal altyapı olanaklarında yapılacak projeler ve atılacak adımlar, tarım sektörünün rekabet gücünü artıracak ve yerel kalkınmayı destekleyen itici unsurlar olacaktır.

Tablo 4: Stratejik Öncelik-1 Hedef-2'ye İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
1.2	1.2.1	Modern sulama sistemleri desteklenecek ve mevcut sulama altyapısı rehabilite edilecektir.
1.2	1.2.2	Tarımsal üretimde mekanizasyon imkânları artırılacaktır.
1.2	1.2.3	Tarımsal ürünlerin muhafaza ve depolama imkânları artırılacaktır.
1.2	1.2.4	Tarıma dayalı ihtisas organize sanayi bölgeleri kurulacaktır.
1.2	1.2.5	Çayır-mera alanları ıslah edilecek ve yönetim bilinci artırılacaktır.

Tedbir 1.2.1. Modern sulama sistemleri desteklenecek ve mevcut sulama altyapısı rehabilite edilecektir.

Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin etkin ve verimli bir şekilde yapılabilmesi için en önemli etkenlerden bir tanesi de sulama ihtiyacı ve sulama altyapısının güçlendirilmesidir. On İkinci Kalkınma Planı'nda "503. Sulama alanlarının genişletilmesine yönelik yatırımlar önceliklendirilecek ve finansman imkânları yeni modellerle artırılacaktır." politikası kapsamında mevcut sulama sistemlerinin rehabilite edilmesi, tarımda etkin sulama ve su tasarrufu sağlayacak sistemlerin desteklenmesinden bahsedilmektedir.

Yeryüzünde suyun en fazla kullanıldığı alan yüzde 70 ile tarım alanı olup ülkemizde bu oran yüzde 72 civarındadır. İklim değişikliği sebebiyle yağış rejiminin değişmesi, kuraklığın artması ve vahşi sulama yöntemlerinin kullanılması, bölgede su yönetiminde sıkıntı yaratmış, bu durum toprağın kireç miktarının artarak çoraklaşmasına sebep olmuştur. Tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliğini sağlamak için mevcut sulama sistemleri ve modern sulama sistemlerinin desteklenmesinin yanında drenaj sorunlarını minimize etmek için aşırı sulama eğiliminden vazgeçilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, modern sulama sistemleri ve yöntemleri hakkında üreticilere bilinçlendirme çalışmaları yapılacak, suyun iletimi sırasında iklim değişikliği nedeniyle yaşanan su kayıplarının önüne geçmek için sulama sistemlerinin modernizasyonu desteklenecektir.

Sulama altyapısının güçlendirilmesine yönelik proje ve programlar desteklenirken istenilen faydanın elde edilmesi için toplulaştırma ve drenaj sistemleri, tarla içi geliştirme çalışmaları da göz önünde bulundurulacaktır. Muş Ovası sulama projesinin hayata geçmesiyle 78.000 ha sulamaya açılacaktır. Bölgede arazinin yüzde 44'ü sulanabilmekte olup sulama projesinin devreye girmesiyle bu oran yüzde 45'e çıkacaktır. Hem sulanan arazi miktarının artırılması hem de tarla bitkilerinde verimliliğin artırılıp girdi maliyetlerinin azaltılması, üreticilerin rekabet

avantajı sağlaması bakımından önemlidir. Yine bu sektörde sürdürülebilirlik ve verimliliğin artması için bitki, iklim, toprak ve su arasındaki denge ve uyumun iyi sağlanması gerekmektedir. Tarımda yetersiz sulama kadar aşırı sulama da toprağa ve bitkiye zarar verebilmektedir.

Tedbir 1.2.2. Tarımsal üretimde mekanizasyon imkânları artırılacaktır.

Tarımsal mekanizasyon, tarımsal üretim faaliyetlerinin tarım makine ve ekipmanları ve diğer güç kaynaklarının kullanımı ile mekanize edilmesidir.

Tarım sektöründe makineleşme ve mekanizasyona gidilmesi zaman, iş gücü ve enerji maliyetlerini düşürerek çiftçilerin daha az maliyetle daha fazla ve sürdürülebilir üretim yapmalarını sağlayacaktır. Sektörün bu anlamda yeni teknoloji ve mekanizasyona teşvik edilmesi önemlidir. Tarımda yeni teknoloji ve daha fazla makineleşme ile birlikte hem tarıma dayalı sanayinin gelişmesi hem de diğer iş kollarında üretimin artırılması tetiklenecek, bu durum işsizliğin azaltılması, dolayısıyla kırsaldan kentlere göçün azalmasına katkı sağlayacaktır.

Kırsal kesimden kentlere göçün hızlanması ve giderek artması, tarımsal üretimde yeterliliği ve verimliliği sağlamak için mekanizasyonu zorunlu kılmaktadır. Tarımda makineleşme ve mekanizasyonla birlikte üretim ve verimlilik artmakta, işletme ölçek ve kapasiteleri artmaktadır. Bu gelişmeler hem mekanizasyona olan ihtiyacı artırırken hem de mekanizasyon yatırımları için ek kaynakları oluşturmaktadır.

Tarımda makineleşmenin ve bu alandaki yatırımların planlı ve uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi önemlidir. Bölge şartları ve üreticinin ihtiyacına uygun olmayan yatırımlar ve tarım alet ve makineleri, işletmeye fayda yerine zarar verebilir. Aşırı ve plansız mekanizasyon yerine planlı ve hatta gerekli görülmesi durumunda selektif mekanizasyon yatırımları yapılmalıdır. Tarımsal mekanizasyonla birlikte özellikle kırsal kesimde yaşayan iş gücünün bilgi ve becerisinin geliştirilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilmelidir. Tarım alet ve makinelerinin basit yapılı, bakım ve onarımı kolay, hafif ve sağlam yapılı olmalarına dikkat edilmesi gerekmektedir.

Özellikle girdi maliyetlerinin azaltılması ve finansmanın etkin bir şekilde kullanılması için tam teşekküllü ortak kullanım atölyeleri ve makine parkurlarının doğru bir işletme yönetimi veya modeliyle üreticinin hizmetine sunulması gerekmektedir. Bölge üretim yapısına göre özellikle traktör, ot biçme ve toplama, balya makineleri, yem depoları ve silolar, taş toplama, gübreleme,

pulluklar, kültivatör, mikserler ve trmıklardan oluşan makine parkurları yatırımı, üretim ve verimliliği artırmak için önemlidir.

Tedbir 1.2.3. Tarımsal rnlerin muhafaza ve depolama imkânları artırılacaktır.

Tarımsal rnlerin planlanması ve rimi kadar bu ürünlerin uygun bir Şekilde depolanması ve pazarlanması da tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliği için önemlidir. On İkinci Kalkınma Planı'nda da 3.2.3.9. Ticaretin ve Tüketicinin Korunmasının Geliştirilmesine Yönelik Hizmetler başlığı altında "619.8. Lisanslı depoculuk sisteminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için lisanslı depo sayısının, depolama kapasitesinin ve ürün çeşitliliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir." tedbirine vurgu yapılmaktadır.

TRB2 Bölgesi tarımsal potansiyeli yüksek olmasına rağmen elde edilen ürünlerin muhafaza edilmesi konusunda depolama altyapısı eksiktir. Bölgede hububat, Şeker pancarı, ayçiçeği, yem bitkileri, yonca, sebze ve meyve, patates vb. rnler önemli yer tutmasına rağmen bunların depolanması ve muhafazası için yeterli miktarda depolama altyapısı bulunmamaktadır. Üreticilerin tarımsal ürünlerini muhafaza etmesi için lisanslı depoculuk, soğuk hava depoları ve yem depolarının yapılması önemlidir. Bölgede muhafaza depolarının az olması nedeniyle hasat dönemlerinde arz yönünden büyük bir yığılma olduğundan fiyatlarda önemli düşüş meydana gelmektedir. Yapılacak olan depolama sistemleriyle hem fiyat dengesi sağlanacak hem de finansman sorunu çeken küçük ölçekli işletmeler depolara verdikleri ürünler karŐılıĐında alacakları ürün senetleriyle bankalardan finansman desteği alabileceklerdir. Özellikle lisanslı depoların faaliyete geçmesiyle ürün kalitesinde ve hijyeninde bir standartlaŐma olacak ve bu sebeple daha güvenli bir piyasa oluŐacaktır. Tarımsal rnlerin kayıt altına alınarak kayıt dışı ekonominin azaltılması da önemli gerekçeler arasında yer almaktadır.

Bölgemizde yapılacak olan lisanslı depoculuk ve ürün muhafaza depoları ile hem ürünlerin kalitesi korunmuŐ olacak hem de nakliye tasarrufu sağlanarak satış ve pazarlama imkânları artarak üreticinin rekabet avantajı elde etmesi kolaylaŐacaktır. Bu durum aynı zamanda özellikle küçük aile işletmelerinin girdi maliyetlerinde avantaj sağlayarak hayvan yetiştiriciliği ve hayvansal ürünlerin üretiminde de önemli bir gelir artışı sağlayacaktır.

TRB2 Bölgesi'nde günlük 680 ton süt üretilmesine rağmen süt veriminin yanında ürüne dönüŐebilen ve katma değer yaratan sütün oranı da oldukça düŐüŐtür. Bölgede hayvancılığın gelişmesi büyük ölçüde süt üretiminden elde edilecek gelire bağlıdır. Bu anlamda, çiftçilerin süt üretiminden yeterince gelir elde etmesi ve sütün katma değeri yüksek ürüne dönüştürülmesi için bölgede süt soğuk zincir projelerinin hayata geçirilmesi ve aktif bir Şekilde iŐletilmesi

gerekmektedir. Sütün standartlara uygun hijyenik şartlarda sağılması, toplanması ve soğuk bir şekilde süt işleme tesislerine aktarılması kriterlerini kapsayan soğuk zincir, ürünün katma değerini yükseltecek, çiftçinin hayvancılıktan elde ettiği geliri artırarak hayvancılığın gelişmesini sağlayacaktır.

Tedbir 1.2.4. Tarıma dayalı ihtisas organize sanayi bölgeleri kurulacaktır.

TRB2 Bölgesi tarım ve hayvancılık potansiyeli yüksek olup özellikle hayvancılık alanında Türkiye’de ilk sıralarda yer almaktadır. Ancak tarımsal üretim ve hayvan yetiştiriciliği küçük aile işletmeleri tarafından küçük ölçekli arazilerde bölük pörçük ve dağınık bir şekilde yapılmaktadır. Bu dağınıklık üretimde verimlilik ve kaliteyi olumsuz etkilemekte ve girdi maliyetlerinde artışa neden olmaktadır. Tarımsal üretimde verimliliği ve kaliteyi artırmak, çevre ve insan sağlığını korumak, doğal kaynakların rantabl bir şekilde değerlendirilmesini sağlamak ve az gelişmiş yörelerin sosyoekonomik yönden gelişmesine katkı sunmak için tarıma dayalı ihtisas organize sanayi bölgelerinin (TDİOSB) kurulması önem arz etmektedir. Türkiye’de halihazırda farklı alanlarda 15 TDİOSB kurulmuş olup Bakanlık tarafından tüzel kişilik kazandırılmıştır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018).

TDİOSB’lerde üretimde verimlilik ve daha fazla kazancın sağlanması, iş birliği kültürü ve altyapısının oluşturulması, su, elektrik, kanalizasyon, ulaşım ve diğer sosyal kullanım gibi ortak alanların yapılması ve bunlardan birlikte yararlanılmasına imkân sağlamaktadır. İhtisas OSB’ler valilikler tarafından belirlenen alanlar üzerinde kurulmakta olup üretim maliyetlerinin düşürülmesi, tarıma dayalı sanayi ve diğer yan dallarının teşvik edilmesi ve özellikle yatırım ortamı ile ilgili tüm şartların oluşmasıyla markalaşma ve kalite yönünden önemli ilerleme sağlanması amaçlanmaktadır.

Tedbir 1.2.5. Çayır-mera alanları ıslah edilecek ve yönetim bilinci artırılacaktır.

Hayvan yetiştiriciliğinde üretimi ve kaliteyi artırmak için mera ve çayır ıslahı ve amenajmanı çok önemlidir. Özellikle çayır ve mera konusunda sürdürülebilirlik göz ardı edildiği için son 50 yıl içerisinde mera alanlarımızda yüzde 70 oranında azalma meydana gelmiştir. Bu durum büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ile hayvansal ürün üretimi ve kalitesi açısından son derece tehlikeli bir durumdur. Çayır ıslahı ile çayır alanlarında üretilen yemin kalite ve veriminin artırılması, mera ıslahı ile ise meraların verim ve kalitesinin yükseltilmesi ve hayvanların üretilen yemden daha fazla ve kolay bir şekilde yararlanmalarının sağlanması amaçlanmaktadır.

Bu alanda başarılı olabilmek için göz önünde bulundurulması gereken önemli hususlardan bir tanesi de mera yönetimi ve ıslahı arasındaki dengeyi iyi kurmaktır. Bölgemizde yaygın olarak yapılan gelişigüzel otlatma yerine meraları uygun olduğu zamanlarda üretim-tüketim dengesini koruyacak kadar hayvanla düzenli bir şekilde otlatmak gerekmektedir. Bölgenin sosyoekonomik ve kültürel yapısından kaynaklı olarak meraların yaygın bir şekilde ve zamansız otlatılması hem yetiştiriciler için hem de bölgenin ekonomik gelişmesini önemli ölçüde etkileyen bir husustur. Etkin bir mera yönetimi ile yukarıda belirtilen hususlar en aza indirilerek bölgenin tarım ve hayvancılık alanında rekabet avantajı önemli ölçüde artırılabilir.

Çayır ve mera ıslahının yem üretimi kalitesini artırma, hayvansal ürün miktarı ve kalitesini artırma, hayvanların sevk ve yönetimini kolaylaştırma, zehirlenmeleri azaltma, erozyonu azaltma ve meraların çoklu kullanımından kaynaklı çekişme ve kavgaları azaltma gibi sayısız faydaları bulunmaktadır.

Hedef 1.3. Tarımsal üretimde rekabet gücü artırılacaktır.

Kırsal alanlar; nüfus yoğunluğunun düşük olduğu, doğal kaynakların bol bulunduğu, ekonomik hayatın daha çok tarıma bağlı olarak gerçekleştiği, doğal koşulların ve geleneksel değerlerin hayatın şekillenmesinde etkin olduğu, eğitim, sağlık, haberleşme gibi sosyal olanakların nispeten yeterince gelişemediği yerlerdir. Kırsal kalkınma, en genel tanımıyla kırsal alanda yaşayan fertlerin ekonomik ve sosyal refahı ile yaşam kalitesini artırma sürecidir.

TRB2 Bölgesi kırsal nüfus oranının yüksek olduğu, büyük mera alanları ve dağların bulunduğu ve Türkiye'nin ana merkezlerine uzak bir bölgedir. Bölgede altyapı yetersizliği, eğitimsiz iş gücü, küçük ve parçalı işletme yapısı, sulama ve enerji altyapısı ve iletişim imkânlarının yetersizliği gibi önemli problemler bulunmaktadır. Verimlilik anlamında Türkiye'nin diğer bölgelerine nispeten dezavantajlı olmakla beraber doğal kaynakları, kirlenmemiş su ve toprakları ile doğal ve organik üretimde büyük avantajlar sunmaktadır. Geniş mera alanları ve sulanabilir alanların yüksek oranı, hayvancılık ve meyvecilik için önemli bir potansiyel sunmaktadır. Ancak bölgenin topoğrafik ve iklim özellikleri bitkisel üretim deseninin çeşitliliğini engellemektedir. Bölgenin toplam yüz ölçümünün yüzde 20,33'ünü tarım alanları ve yüzde 53,41'ini ise çayır ve mera alanları oluşturmaktadır. Bölge, tarım alanları açısından Türkiye ortalamasının altındayken çayır ve mera alanlarında ortalamanın oldukça üstündedir.

Bölgenin tarımsal üretimde rekabet edebilirliği öncelikle altyapı yeterliliği, iş gücü niteliği ve maliyetleri, işletme ölçeği ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belli ürünlerde uzmanlaşmasına bağlıdır. Bölgenin rekabet gücü doğal ve organik ürünlerde daha fazladır.

İklim ve coğrafya verimlilikte bölgeyi kısıtlamaktadır. Bölge rekabet edebilirliğinin artırılması için doğal ve geleneksel ürünlerin üretiminde kalite, teknik bilgi seviyesinin geliştirilmesi ve geleneksel tecrübeden de istifade edilmelidir. Ayrıca, bölgenin potansiyeli uygun kamu politikaları ve destekleri ile ortaya çıkarılmalı ve artırılmalıdır.

Tablo 5: Stratejik Öncelik-1 Hedef-3'e İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
1.3	1.3.1	Tarımsal üretimdeki girdi kalitesi artırılabacaktır.
1.3	1.3.2	Tarım ve tarım dışı yerel ürünlerde markalaşma, coğrafi işaret ve pazarlama çalışmaları yapılarak katma değer artırılabacaktır.
1.3	1.3.3	Tarımsal işletmelerde teknik kapasite geliştirilecektir.
1.3	1.3.4	Tarımda kooperatifçilik ve birlikte iş yapma kültürü geliştirilecektir.
1.3	1.3.5	Kırsalın şehirle bağlantısı olan stratejik noktalarda yöresel ürün pazarları kurulacaktır.

Tedbir 1.3.1. Tarımsal üretimdeki girdi kalitesi artırılabacaktır.

Tarımda girdi kullanımı verimin, dolayısıyla üretim miktarının artmasında, kalitenin yükseltilebilmesinde en önemli unsurdur. Toprak, iş gücü ve sermayeyi etkin hale getiren unsur tarımsal girdilerdir. Bitkisel üretim faaliyetinde kullanılan girdiler; tohum, gübre, tarım ilacı, tarım alet ve makineleri, sulama ve tarımsal kredilerdir. Bu girdilerin yoğun bir şekilde kullanılması entansif bir tarımsal faaliyeti ve ileri düzeyde bir gelişmeyi simgeler. Ancak gereğinden fazla ve hatalı biçimde kullanılan girdilerin ürün kalitesi yanında toprak ve su kirlenmesine yol açabilen olumsuz etkileri de söz konusudur.

Bu kapsamda, bölgede sertifikalı tohumların kullanılması ve kullanılan tohumların kalitesinin artırılması, bölgeye uygun tohumların kullanımının teşvik edilmesi için il tarım ve orman müdürlükleriyle iş birliği halinde çiftçilere eğitim ve danışmanlık hizmetleri verilecektir. Özellikle hayvancılıkta önemli bir girdi olan yem bitkilerinin üretiminde protein değeri yüksek ve bölgeye adapte olmuş tohumların kullanımı desteklenecektir. Çiftçilerin sertifikalı yem kullanması ve kullanılan yemin kalitesinin artırılması sağlanacaktır. Yerli tohumların tespiti, tescili, korunması ve ıslahı için her ilde tohum toplama ve paylaşma etkinlikleri düzenlenecek, kaliteli, verimi yüksek, genetiği değiştirilmemiş ve bölgeye uyum sağlamış tohumların çoğaltılması sağlanacaktır.

Bitkisel üretimde kalitenin artırılması için çiftçiler optimum gübre kullanımı konusunda yönlendirilecektir. İlaç kullanımında ise kimyasal ilaç yerine organik ilaç kullanımı, kompost gübre üretimi ve kullanımı konusunda bilinçlendirme faaliyetleri yapılacaktır.

Hayvansal ürünlerin kalitesinin ve veriminin artırılması için verimi yüksek damızlık hayvanlarla çalışılması desteklenecektir. Üretime uygun ırkların seçilmesi ve aşılama faaliyetlerinin düzenli uygulanması teşvik edilecektir.

Tedbir 1.3.2. Tarım ve tarım dışı yerel ürünlerde markalaşma, coğrafi işaret ve pazarlama çalışmaları yapılarak katma değer artırılabacaktır.

Yöresel, bölgesel ya da geleneksel ürünler; coğrafi açıdan bir bölge veya yöreye özgü, ün ve kalitelerini buranın doğal koşulları ya da bölgesel özelliklerinden, bilgi, deneyim ve geleneklerinden alan, o bölgedeki ham madde ve üretim girdilerini kullanarak üretilen ürünler olarak tanımlanmaktadır.

Coğrafi işaretleme ve markalaşma, kırsal kalkınmada lokomotif etkisi oluşturma potansiyeline sahiptir. Nitekim On İkinci Kalkınma Planı'nda da *“493.2. Ürün çeşitliliği ve markalaşma ile uluslararası rekabetçiliğin artırılması sağlanarak ihracat gelirleri artırılabacaktır.”* ve *“495.4. Yöresel ve coğrafi işaretli ürünlerin tanıtımına yönelik faaliyetler artırılabacaktır.”* şeklinde tedbirler geliştirilmiştir. Bu nedenle, bölgede bulunan ürünlerden coğrafi işaret ve markalaşma potansiyeli olan ürünlerin envanteri çıkarılacaktır. Bu kapsamda Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van'a ait bu potansiyeli taşıyan ürünler tespit edilecek ve coğrafi işaret için başvuruları yapılacaktır. Coğrafi işaret potansiyeli taşıyan ürünlerin tespit edilmesi, pazarlama için gerekli belge ve dokümanların temin edilmesi, ürünlerin kalite ve analizine ilişkin bilimsel çalışmaların yapılmasında üniversiteler veya enstitülerle iş birliği içerisinde hareket edilecektir.

Tarımsal ürünlerin markalaşması ve tanıtım pazarlama çalışmalarına destek verilmesi amacıyla web sitesi oluşturulması, marka danışmanlığı, e-ticaret ve pazarlama eğitim destekleri verilecektir. Özellikle kooperatiflerin ürünlerinin markalaşabilmeleri için ürün tanıtım broşürleri hazırlama aşamalarında üretici birlikleri ve kooperatiflere destek verilecektir. Bu ürünlerin hem yerelde hem de ulusal alanda tanıtımı amacıyla ulusal ve uluslararası alanda organize edilen ilgili fuar, festival, kongre, çalıştay ve yarışma vb. etkinliklere katılım sağlanacak ve benzer organizasyonların bölgede de düzenlenmesi için çalışmalar yapılacaktır.

Tedbir 1.3.3. Tarımsal işletmelerde teknik kapasite geliştirilecektir.

TRB2 Bölgesi tarımsal işletmeleri teknik kapasite bakımından yeterli düzeyde değildir. Bölgenin görece geri kalmışlığı, dağlık alanda yayılmış küçük ve parçalı aile işletmeleri, çiftçilerin düşük eğitim seviyesi gibi nedenler bu durumun temel sebepleridir.

Bu kapsamda, çiftçilerin makine ekipman için uygun şartlarda finansmana erişimi kolaylaştırılacaktır. İşletmelerin teknik kapasitesinin yükseltilmesi için Tarım ve Orman Bakanlığı, üniversiteler ve çiftçi örgütleri ile iş birliği yapılacaktır.

Model işletme projeleri desteklenerek bölgede teknik kapasitesi yüksek örnek işletmeler kurulması teşvik edilecektir. Bu işletmeler vasıtasıyla bölgede iyi uygulama örnekleri oluşturulacaktır.

Tedbir 1.3.4. Tarımda kooperatifçilik ve birlikte iş yapma kültürü geliştirilecektir.

Tarımsal amaçlı kurulan örgütler bünyelerinde hayvancılık, bitkisel üretim, seracılık, depolama, pazarlama, lojistik ve üreticilere ham madde temini gibi faaliyetleri bulundurmaları sebebiyle çiftçilerin ekonomik kalkınmasına doğrudan etki edebilecek oluşumlardır. Nitekim On İkinci Kalkınma Planı öncelikli gelişme alanları arasında yer alan “Tarım ve Gıda” başlığı altında da “496. *Tarımsal amaçlı üretici örgütlerinin beşerî ve kurumsal yapıları güçlendirilerek üretimden pazarlamaya kadar tüm süreçlerde etkin rol alabilmeleri sağlanacaktır.*” politikası ile tarımda birlikte çalışma kültürünün önemine vurgu yapılmıştır.

Tarımsal örgüt sayıları incelendiğinde ekonomisi büyük ölçüde tarıma bağlı olan bölgede örgütlenme ve iş birliği kültürünün yaygın olmadığı görülmektedir. Bu durum kültürel ve sosyal sebepleri bulunan yapısal bir sorun gibi görünmektedir. Güven problemi, uzun vadeli planlama yapamamak, arkadaşlık ve akrabalık gibi unsurların ön plana çıkarılması, yetkin olmayan idareciler gibi birçok neden sayılabilir. Diğer yandan, bölgedeki üretici örgütlerinin küçük ölçekli olduğu ve gelirlerinin büyük bir bölümünün üye aidatlardan oluştuğu görülmektedir. Kurulduğu ilk yıllarda tarımsal örgütlerin gelirinin kısıtlı olması, bürokratik işlemlerden doğan masraflar ve işletme giderleri gibi sebeplerden ötürü çoğu tarımsal örgütlenme devamlılığını koruyamamaktadır. Bu nedenlere ek olarak, alet ve ekipman eksikliği de eklendiğinde faaliyetlerini gerçekleştirmekte zorlanmaktadırlar.

Kooperatifçiliğin geliştirilmesi için kooperatiflere öncelik verilerek desteklerden yararlandırılacak, vergi yüklerinin hafifletilmesi, faaliyetlerine yönelik çeşitli eğitim kursları ile örnek işletme ve uygulamaları yerinde görmek ve becerileri artırmak üzere teknik geziler düzenlenecektir. Çiftçiler arasındaki karşılıklı etkileşimi nicelik ve nitelik bakımından artıracak platformlar oluşturulacaktır.

Tedbir 1.3.5. Kırsalın şehirle bağlantısı olan stratejik noktalarda yöresel ürün pazarları kurulacaktır.

Kırsalda üreticiden tüketiciye doğrudan ulaşabilmek amacıyla yöresel ürün pazarları kurulması, yerel üreticilerin ürünlerini pazarlaması açısından oldukça katkı sağlayacak bir adımdır. Yöresel ürün pazarlarında ağırlıklı satılan doğal ve organik ürünlerin genelinde raf ömürleri kısadır. Bu nedenle, üreticilerin ürünlerini tüketiciye daha hızlı sunması gereklidir. Yöresel ürün pazarları üreticinin ürünlerini hızlı şekilde tüketiciye ulaştırması noktasında da katkı sağlayacaktır. Ayrıca, kırsala özgü ürünlerin tanıtımını kolaylaştıracak olan yöresel ürün pazarları, yöresel ürünlerin toplu şekilde bulunması ve tüketiciler açısından cazibesi yüksek pazarlar olması yönleriyle tüketiciler için de avantaj sunacaktır.

Bu kapsamda kamu, yöresel ürün pazarlarını uygun konum ve büyüklükleri dikkate alınarak kurulumuna destek sağlanacak ve sürdürülebilirlik açısından yerel satıcılara yönelik destekleyici proje ve programlar geliştirilecektir. Yöresel ve yerel ürün üretiminin yoğun olduğu Gevaş, Adilcevaz, Ahlat, Güroymak, Hizan ve Bulanık başta olmak üzere belirli ilçelerde küçük yöresel ürün satış ofisleri kurulacaktır.

Hedef 1.4. Meyvecilik ve sebzeçilik geliştirilecektir.

Meyvecilik ve sebzeçilik için turfanda üretim imkânı önemli bir avantajdır. Bölge, sahip olduğu farklı iklim özellikleri bakımından hem erken hem de geç turfanda üretim özelliğine sahiptir. Örneğin Zap Vadisi'nin aşağı kısmında bulunan Çukurca, Derecik ve Şemdinli ilçeleri Akdeniz iklimi ile karasal iklimin kesiştiği noktalardır. Bunun yanında, bölgede birçok mikroklima alanı mevcut olup özellikle meyvecilik ve sebzeçilik için erken turfanda imkânı sağlamaktadır. Rakımı 1.700 m'yi aşan Van, Bitlis ve Muş illerinde ise geç turfanda özelliği ön plana çıkmaktadır. Bölgenin toprak kirliliği, hastalık ve zararlılar bakımından diğer bölgelere göre ari olması, meyvecilik ve sebzeçilikte iyi ve organik tarım bakımından önemli fırsatlar sunmanın yanı sıra konvansiyonel tarımda ilaç, gübre vb. girdi kullanımı maliyetlerini düşürmesi bakımından rekabet üstünlüğü sağlamaktadır.

2024-2028 Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nde Kırsal Kalkınma başlığı altında yenilenebilir enerji yatırımlarının destekleneceği, kırsalda yenilenebilir enerji kaynakları verimliliklerine göre tespit edilerek bu yöndeki özel sektör yatırımlarının destekleneceği belirtilmektedir. Bu kapsamda, örtü altı sebze yetiştiriciliğinde ısıtma yapmadan yılın her ayında üretim yapmanın mümkün olmadığı TRB2 Bölgesi'nde ancak bölgenin sahip olduğu jeotermal kaynaklar ve solar enerji sistemleriyle seraların ısıtılacağı planlanmaktadır. Bölgede bulunan 13 adet jeotermal

sahanın büyük bir kısmında seracılık yapmak mümkündür. Tesis edilecek jeotermal ve solar ısıtım organize seracılık bölgeleri ile yılın her döneminde sebzeçilik yapılması hedeflenmektedir.

TRB2 Bölgesi'ndeki meyve üretimi Türkiye toplam meyve üretimi içinde düşük düzeydedir. İllere göre meyve üretimi incelendiğinde en fazla meyve üretimi Van'da olup bu ili sırasıyla Bitlis, Hakkâri ve Muş izlemektedir. Elma, kiraz, üzüm ve ceviz bölgede en fazla yetiştiriciliği yapılan meyvelerdir.

TRB2 Bölgesi ceviz üretimi açısından Türkiye'nin toplam ceviz üretiminin yüzde 6'sını karşılamaktadır. TRB2 Bölgesi ceviz üretim miktarında Hakkâri ilinin öne çıktığı görülmektedir. Ancak bölgede ceviz üretimi genellikle tohumdan yetişmiş tiplerden karşılandığı için standardizasyon problemi bulunmaktadır. Bu nedenle, standart çeşitlerle kurulu kapama ceviz bahçeleri tesislerinin teşvik edilmesi hedeflenmektedir.

Tablo 6: Stratejik Öncelik-1 Hedef-4'e İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
1.4	1.4.1	Van Gölü'ne sınıırı olan meyveciliğe elverişli ilçelerde meyvecilik geliştirilecektir.
1.4	1.4.2	Jeotermal su kaynağının bulunduğu ve mikroklima özelliği gösteren alanlarda seracılık geliştirilecektir.
1.4	1.4.3	Meyve ve sebze üretiminde çeşitliliğe gidilmesi amacıyla yeni ürünler denenecektir.
1.4	1.4.4	Yerli meyve ve sebze türleri korunarak üretimleri artırılacaktır.

Tedbir 1.4.1. Van Gölü'ne sınıırı olan meyveciliğe elverişli ilçelerde meyvecilik geliştirilecektir.

TRB2 Bölgesi'nde meyveciliğin yoğunlaştığı ilçeler genel olarak Van Gölü'ne kıyısı olan ilçe sınırlarıdır. Ayrıca, mikroklima etkisi gösteren Hakkâri ili Derecik, Çukurca ve Şemdinli ilçelerinde de yoğunlaşma görülmektedir. Bunlara ek olarak, TRB2 Bölgesi'nde meyvecilik açısından potansiyeli olan birçok ilçe bulunmaktadır. Bu tedbir kapsamında ilçelerde piyasa değeri yüksek ve o yörenin toprak ve iklim isteklerine uyumlu çeşitlerden oluşan kapama meyve bahçe tesislerinin kurulması teşvik edilecektir.

Pazarda yer bulan ve değeri yüksek çeşitlerle kurulacak kapama meyve bahçe tesisleri bölgedeki istihdam sorununa ve insanların gelirlerin artmasına katkı sağlayacaktır. Bölgede yüksek oranda bu ürünlerin üretilmesi pazarlamada da avantaj sağlayacaktır. Ayrıca, bu şekilde

bir yönelme işletme kuruluş giderlerinde tasarruf, hastalıklarla mücadele ve teknik anlamda öğrenime önemli bir katkı sunacaktır. Bu şekilde, katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesine imkân sağlayacak tarımsal gıda ve yan sanayinin gelişmesini hızlandıracaktır.

Tedbir 1.4.2. Jeotermal su kaynağının bulunduğu ve mikroklima özelliği gösteren alanlarda seracılık geliştirilecektir.

TRB2 Bölgesi jeotermal enerji kaynağı bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Seraların jeotermal enerji ile ısıtılması son yıllarda seracılığın soğuk bölgelere doğru yayılmasını tetiklemiştir. Seracılık jeotermal enerji sayesinde soğuk iklim gösteren bölgelerde rekabetçi bir sektör haline gelmiştir. Jeotermal kaynakların bulunduğu soğuk bölgelerde üretim periyodunun uzaması, ılıman bölgelere göre birim alanda çok daha fazla ürün alınmasına imkân tanımaktadır. Bununla birlikte, üretimin sürekliliği pazarlama açısından avantaj sağlamaktadır. Nitekim On İkinci Kalkınma Planı'nda da *“491.4. Örtü altı yetiştiriciliğine yönelik mevcut seraların modernize edilmesine ve modern seraların kurulmasına yatırım ve işletme finansman desteği sağlanacak, jeotermal sera organize tarım bölgesi sayısı artırılabilecektir.”* tedbiri ile örtü altı yetiştiriciliğine vurgu yapılmıştır.

Ayrıca, TRB2 Bölgesi'nde yer alan Zap Vadisi'nin aşağı kısmında bulunan Çukurca, Derecik ve Şemdinli ilçeleri Akdeniz iklimine sahip olmasından dolayı önemli seracılık potansiyeli barındırmaktadır. Son yıllarda Ajans desteğiyle Hakkâri'de kurulan seralarla ilin ürün çeşitliliği artırılmış, birim alandan yüksek verim alınmış ve çiftçiler yüksek gelir elde etmiştir. Derecik ilçesinin barındırdığı sebze ihracat potansiyeli açısından Irak ile ilişkisi, ilçenin metropol şehirlere ve iç pazarlara uzak bir konumda olsa da özellikle dış ticaret açısından Türkiye'nin en avantajlı ilçeleri arasında olması sebebiyle Irak pazarına açılarak ihracat yapılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda, seracılığa iklimsel olarak uygun alanlarda erken ve geç dönem turfanda sebze üretimine destek verilecek, burada kurulan seraların ısıtılmasıyla ilgili solar enerji ısıtma sistemleri devreye sokulacaktır.

Çiftçi düzeyinde örtü altı sebze yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılmasına yönelik yayım faaliyetleri artırılacak ve seracılığa dayalı sebze üretimi yapacak işletmelere eğitim ve danışmanlık hizmetleri sağlanacaktır.

Tedbir 1.4.3. Meyve ve sebze üretiminde çeşitliliğe gidilmesi amacıyla yeni ürünler denenecektir.

TRB2 Bölgesi, mikroklima etkisi görülen alanlar başta olmak üzere meyvecilik ve sebze yetiştiriciliği faaliyetlerinde mevcut duruma kıyasen daha yüksek verim elde edilebilecek niteliktedir. Bölge

çiftçisinin modern sulama sistemlerini kullanması, bölgenin iklim ve toprak özelliğine uygun, piyasa değeri yüksek verimli fidan ve fide çeşitlerini kullanması, tarımsal mekanizasyonu daha yoğun kullanması ve bilinç seviyelerinin artırılması teşvik edilecektir. Ayrıca, yerel ve ulusal pazar talebine uygun, bölgenin ekolojik özellikleri çerçevesinde yetişebilecek meyve ve sebze çeşitleri çiftçiye tanıtılacak ve alternatif üretim sistemleri geliştirilerek meyvecilikte bölgenin ürün yelpazesi genişletilecektir.

Son yıllarda Van Gölü Havzası'nın mikroklima etkisi sayesinde sebzeçilikte geç turfanda üretimi Van Gölü kıyısındaki ilçelerde yoğun bir şekilde yapılmaktadır. Bu doğrultuda, tarla sebzeçiliği ile uğraşan kesimin ürün çeşitliliğini, üretim hacmini ve verimliliğini artırmak üzere gerçekleştirecekleri faaliyetlere destek verilecektir. Ayrıca, mikroklima etkisi gösteren ve arazi ölçüğü küçük olan ilçelerde birim alandan azami verim alan ve pazar değeri yüksek olan sebze ve meyve çeşitlerinin üretimi teşvik edilecektir.

Tedbir 1.4.4. Yerli meyve ve sebze türleri korunarak üretimleri artırılacaktır.

TRB2 Bölgesi'nde birçok bitkisel gen kaynağı yok olma tehdidi altındadır. Tedbir halk arasında üretimi yapılan ve kaybolma riski taşıyan yerel meyve sebze çeşitlerinin tespit edilmesi, koruma altına alınması ve çoğaltılmasına yönelik bir çalışmayı kapsamaktadır. Çalışma, TRB2 Bölgesi'ndeki yerel meyve sebze gen çeşitleri üzerinden yapılacaktır. Tedbir, TRB2 Bölgesi il ve ilçelerinde bulunan yerel meyve sebze çeşitlerinin koruma altına alınması, mevcut popülasyonlarının belirlenmesi ve kayıt altına alınması, damızlık işletmelerde çeşitlerin muhafazası ve çoğaltılması, tohum bankasının oluşturulmasını kapsamaktadır.

Ayrıca, aşılama ve budama yöntemleri kullanılarak var olan çeşitlerin ekonomik değerinin, verimliliklerinin ve kalitelerinin artırılması hedeflenmektedir. Bu tedbir kapsamında yapılacak faaliyetler TRB2 Bölgesi'nde yer alan il ve ilçe tarım ve orman müdürlükleri, üniversiteler ve ilgili diğer paydaşlarla iş birliği içinde yapılacaktır.

Stratejik Öncelik 1 (Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması) Kapsamında Proje ve Program Önerileri¹

- 1- Arı Ürünleri ve Malzemeleri Üretim Tesisi Projesi
- 2- Bulanık İlçesi Ortak Makine Parkuru Projesi
- 3- Meyve Sebze İşleme Tesisi Projesi
- 4- Muş Su Ürünleri Üretim Tesisi Projesi

¹ Proje ve program künyeleri Ekler kısmında tablo şeklinde yer almaktadır.

- 5- Et İşleme Entegre Tesisi Projesi
- 6- 500 Büyükbaş Kapasiteli Süt Hayvancılığı Çiftliği ve Entegre Süt İşleme Tesisi Projesi
- 7- Entegre Kaz Çiftliği Yatırımı Projesi
- 8- Bitlis Manda Sütünden Süt Ürünleri Üretimi Projesi

4.2 Stratejik Öncelik 2: Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması

Turizm endüstrisi dünyanın en büyük endüstrilerinden biridir ve son yıllarda yaşanan olumsuzluklara rağmen büyümeye devam etmektedir.

On İkinci Kalkınma Planı'nda COVID-19 küresel salgının etkilerinin henüz görülmediği 2019 yılında ülkemize gelen ziyaretçilerin sayısının 51,8 milyon kişi olduğu, 38,9 milyar dolar turizm geliri elde edildiği belirtilmektedir. Salgından olumsuz etkilenen ülkemiz turizminin, 2021 yılı itibarıyla toparlanma sürecine girdiği ve 2022 yılında Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısının bir önceki yıla göre yüzde 75 oranında artarak 51,4 milyon kişiye ulaştığı ve turizm gelirinin ise yüzde 54 artarak 46,5 milyar dolar seviyesine vardığı ifade edilmektedir.

Türkiye'de son yıllarda turizm, yarattığı doğrudan ve dolaylı etkilerle özel bir önem kazanmış, hızla lokomotif sektör durumuna gelmiştir. Turizm, ödemeler bilançosu açıklarının kapatılması için gerekli döviz kazandırmanın yanında istihdama katkısı, katma değer yaratması, gelir ve harcama akımına yol açması, dış borçların ödenmesi ve kamu geliri sağlaması gibi fonksiyonları da üstlenerek önemli bir sektör durumuna gelmiştir.

Bölgesel kalkınmada turizmin etkisi oldukça fazladır. Bir yandan yeni istihdam olanakları sağlayarak işsizliğin azaltılmasında etkili olmakta, diğer yandan ülkeye ve bölgeye para girişini sağlayarak ekonominin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, yerel halklarda farkındalık yaratarak halkların kültürel çeşitliliğe ve yaşam biçimlerine saygı duymasına dayalı kültürel anlayışa katkıda bulunmaktadır. Diğer yandan, turizm destinasyonlarında turizmin neden olduğu çevre sorunları, bölge sakinlerinin yaşam biçimleri ve kültürlerinden kaynaklı olası olumsuzluklar turizmde sürdürülebilir bir kalkınmayı zorunlu kılmaktadır. Turizm sektörünün bölgesel kalkınma üzerinde etkili olabilmesi, turizmin çeşitlendirilmesi, geliştirilmesi, tüm yıla yayılması ve turizmden elde edilen gelirlerin artırılması temel koşullarının sağlanmasına bağlıdır.

Bölgede turizmin çeşitlendirilmesi, yeni çekim unsurlarının turizme kazandırılması ile ziyaretçilerin geceleme sayılarını artırılabilecek, doğrudan ve dolaylı olarak turizm harcamalarında artış meydana getirecektir.

Turizm sektöründeki gelişmeden doğrudan ve dolaylı etkilenen birçok sektör bulunmaktadır. Bunların başında tarım, hizmetler, imalat, bankacılık ve ticaret sektörleri gelmektedir. Bölgede turizmin gelişmesiyle bağlı sektörlerin de gelişmesi sağlanacak ve bölgesel kalkınma farklı enstrümanlarla desteklenecektir.

TRB2 Bölgesi'nde turizmin geliştirilmesi, var olan potansiyelin harekete geçirilmesi ve turizmden elde edilen gelirlerin artırılarak bölge ekonomisindeki payının artırılması amacıyla belirlenen stratejik öncelikte 4 hedef ve bu hedeflere bağlı 18 tedbir belirlenmiştir.

Bölge turizminin mevcut durumu göz önünde bulundurulduğunda bölgenin alternatif turizm türlerinde önemli bir potansiyele sahip olduğu, ancak yatırım ve altyapı yetersizliği, konaklama ve yiyecek içecek sektöründeki hizmet kalitesinin istenilen seviyede olmaması, markalaşma, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerindeki eksiklikler ve yabancı turist sayısı ve turizm gelirlerinin düşük olması, söz konusu hedef ve tedbirleri belirlemedeki temel gerekçe olmuştur.

TRB2 Bölgesi'nde doğal, tarihi ve kültürel mekanlarda gerçekleştirilecek restorasyon, çevre düzenlemesi ve altyapı sorunlarının giderilmesinin ardından ziyaret edilebilir duruma getirilmesini, konaklama imkanlarının artırılmasını ve yiyecek içecek sektörü ile birlikte hizmet kalitesinin uluslararası standartlara getirilmesini müteakip bölgedeki tüm turizm paydaşları ile iş birliği içerisinde markalaşma, tanıtım ve pazarlama çalışmalarına başlanması planlanmaktadır. Tanıtım ve pazarlama çalışmaları ulusal ölçekte faaliyet gösteren resmi kurum ve kuruluşlar ile iş birliği içerisinde yürütülecektir.

Tablo 7: Stratejik Öncelik-2'ye İlişkin Hedefler Tablosu

Stratejik Öncelik	Hedef No	Hedef
SÖ2	2.1	Bölgedeki çekim unsurlarının korunması sağlanacak, kültürel, tarihî ve doğal varlıklar turizme kazandırılacak, alternatif turizm altyapısı oluşturularak turizm faaliyetleri tüm yıla yayılacaktır.
SÖ2	2.2	Turizmde hizmet kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
SÖ2	2.3	Ulusal ve uluslararası pazarlara yönelik tanıtım ve pazarlama çalışmaları yürütülecektir.
SÖ2	2.4	Destinasyon odaklı markalaşma çalışmaları yürütülecektir.

Hedef 2.1. Bölgedeki çekim unsurlarının korunması sağlanacak, kültürel, tarihî ve doğal varlıklar turizme kazandırılacak, alternatif turizm altyapısı oluşturularak turizm faaliyetleri tüm yıla yayılacaktır.

On İkinci Kalkınma Planı'nda turizmin çeşitlendirilerek 12 aya ve tüm ülkeye yayılması amacıyla alternatif turizm ürünlerinin tanıtım çalışmaları başta dünyada yükselen pazar konumundaki ülkeler ile Amerika ve Uzak Doğu gibi uzak pazarlardaki ülkeler ve öncelikle üst

gelir grubuna yönelik olarak yürütüleceği, ziyaretçi başına geliri artıracak şekilde nitelikli turizm faaliyetlerine odaklanılacağı belirtilmektedir.

Kültür turizminin geliştirilmesi ve bölgenin bu turizm türünden elde edilen gelirinin artırılması ancak doğal ve kültürel mirasa sahip çıkılması ile mümkün olabilmektedir. Böylelikle bölge, farklı kültürlerden insanları kendine çekecek bir destinasyon, kültürlerin buluşup kaynaştığı bir bölge haline gelecektir.

Bölge illerinde yer alan kültürel, tarihî ve doğal varlıkların turizme kazandırılması, kültür ve tabiat varlıklarının tescillenmesi, kültür varlıklarının restorasyon çalışmalarının hızlandırılması ve kültür ve tabiat varlıklarının korunarak kullanılması önem arz etmektedir.

Bölgedeki arkeolojik ve kültürel çekim unsurlarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarının restorasyon ve konservasyon çalışmaları ile desteklenerek kültürel varlıkların korunması sağlanacaktır. Kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek için koruma kullanma dengesi gözetilerek bu alanlar kentsel yaşama ve turizme açılacaktır.

Diğer yandan, sağlık turizmi, termal turizm, kış turizmi, spor turizmi, dağcılık, inanç turizmi, kuş gözlemciliği, su altı dalış turizmi, gastronomi turizmi, agroturizm, ekoturizm, macera turizmi gibi bölgenin kültürel yapısına uygun alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi ve bu turizm türlerinde yeni yatırımların yapılması sağlanarak alternatif turizm altyapısı oluşturulacaktır.

Tablo 8: Stratejik Öncelik-2 Hedef-1'e İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
2.1	2.1.1	Turizm çekim unsurlarının sürdürülebilir kullanımı için koruma-kullanma dengesi gözetilerek çekim unsurlarına turizme uygun işlevler kazandırılacaktır.
2.1	2.1.2	Turizm potansiyeli yüksek değerler rehabilite edilerek turizme kazandırılacaktır.
2.1	2.1.3	Alternatif turizm alanlarında yeni yatırımların gerçekleştirilmesi desteklenecektir.

Tedbir 2.1.1. Turizm çekim unsurlarının sürdürülebilir kullanımı için koruma-kullanma dengesi gözetilerek çekim unsurlarına turizme uygun işlevler kazandırılacaktır.

Başta ören yerleri olmak üzere âtıl kalmış mekanların restorasyon ve çevre düzenlemelerinin yapılması ve gerekli mobilya, ekipman vb. donatılarla tamamlanarak kültürel ve turistik faaliyetler için kullanıma hazır hale getirilmeleri sağlanacaktır. Bununla beraber, başta Gevaş, Edremit ve Tatvan ilçeleri olmak üzere Van Gölü Havzası'nda yer alan diğer ilçelerde marka olma potansiyeli taşıyan doğal mekânlar, alt ve üstyapılarının iyileştirilmesi ve/veya tamamlanması yoluyla koruma kullanma dengesi gözetilerek turizme kazandırılacaklardır.

Tedbir 2.1.2. Turizm potansiyeli yüksek değerler rehabilite edilerek turizme kazandırılacaktır.

TRB2 Bölgesi'nde tarihi, doğal, arkeolojik ve kültürel değer ve eserlerden mevcut destinasyonlar içerisinde ve tur paketlerinde yer almayan turizm varlıklarının envanter çalışmalarının yapılması, bu varlıkların birer turizm markası halini alması ve destinasyonlar içerisinde yerini alabilmesi için gerekli çalışmaların tespit edilmesi ve ilgili kurumlar ile iş birliği içerisinde bu çalışmaların tamamlanması sağlanacaktır.

Tedbir 2.1.3. Alternatif turizm alanlarında yeni yatırımların gerçekleştirilmesi desteklenecektir.

Ülke ekonomilerinde önemli bir yeri olan turizm sektörünün boyutları giderek genişlemektedir. Turizm sektöründe yapılan her türlü harcama, ekonomide bir hareketlilik, canlılık oluşturmakta ve ülke ekonomilerini parasal anlamda olumlu yönde etkilemektedir. Turizmin ülke ekonomilerine sağladığı etkilerin düzeyi, aynı zamanda turizm sektörünün gelişme düzeyini de yansıtabilmektedir.

Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2024-2028, turizmin, büyüme ve gelişmeyi yönlendiren en önemli sektörlerden biri olduğunu, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde sosyoekonomik büyümenin önemli bir itici gücü olduğunu vurgulamaktadır.

2024-2028 Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nde turizm sektöründe destinasyon yönetimi, turizm çeşitliliği, turistlerin talep ve beklentileri, yerel değerlerin turizme katkısı, rekabetçiliğin korunması, kırılabilirliğin azaltılması, ürün çeşitlenmesi, markalaşma, pazarlama, dijitalleşme, iklim değişikliği etkilerinin azaltılması ve uyum ile tarihi, kültürel, doğal değerlerin korunması odaklanılan alanlardır.

Alternatif turizm kavramsal olarak tek bir turizm çeşidi, genel ve kapsayıcı bir terim olarak algılansa da gerçekte bir yönelim olarak sorumlu turizm, yeni turizm, yumuşak turizm, düşük etkili turizm, özel ilgi turizmi ve sürdürülebilir turizm kavramlarının tamamını kapsamaktadır.

TRB2 Bölgesi'nde Van Çaldıran ve Erciş, Bitlis Tatvan ve Muş Varto ilçelerinde termal turizm, Hakkâri Merkez, Bitlis Merkez, Van Çaldıran ve Gevaş ilçelerinde kış turizmi, Van Edremit ve Gevaş ilçelerinde spor turizmi, Hakkâri Merkez ve Yüksekova ilçelerinde dağcılık, Hakkâri Şemdinli, Bitlis Ahlat, Güroymak ve Hizan ilçelerinde inanç turizmi, Bitlis Tatvan, Van Gevaş, Edremit ve Bitlis Adilcevaz ilçelerinde dalış turizmi, gastronomi turizmi, Tatvan, Gevaş, Edremit, Erciş, Ahlat ve Adilcevaz ilçelerinde agroturizm ve ekoturizm, Muş Bulanık, Bitlis Güroymak, Van İpekyolu, Edremit ve Erciş ilçelerinde kuş gözlemciliği gibi bölgenin kültürel yapısına uygun alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi ve bu turizm türlerinde yeni yatırımların yapılması sağlanarak alternatif turizm altyapısı oluşturulacaktır.

Hedef 2.2. Turizmde hizmet kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Ülke ekonomileri için önemli bir gelir kaynağı olan turizm faaliyetlerinin yürütülmesi, temel unsur olan insan gücü ile mümkündür. Bunun başlıca nedeni, turizm ürünlerinin hizmet sektörüne dayalı olmasıdır. Hizmete dayanan ürünler, özellikleri gereği ön üretimli değildir, depolanamaz, üretildiği yerde sunulur ve üretimi ile tüketimi eş güdümlüdür. Bu nedenle, hizmetin kaliteli bir şekilde sunulması ve küresel turizm pastasındaki pazar paylarını artırmak için, sektörde sunulan hizmet kalite ve çeşitliliğinin artırılması gerekmektedir. Yapılan çalışmalar, eğitim düzeyinin hizmet kalitesini doğrudan etkilediğini göstermektedir. TRB2 Bölgesi içerisinde turizm sektörü gelişmekte olan Van ve Bitlis illerinde Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından yapılan ankete göre turizm sektöründe çalışanların yüzde 90'a yakınının turizm eğitimi almadığı ortaya konulmuştur. Ayrıca, sektör temsilcilerinin katıldığı turizm çalıştaylarında yapılan değerlendirmelerde de sunulan hizmet kalitesinin artırılması gerekliliği vurgulanmıştır.

On İkinci Kalkınma Planı'nda turizmde hizmet kalitesini artırmak üzere sektörde çalışan personelin nitelikli istihdam imkânlarının yıl geneline yayılmasının sağlanacağı, mesleki ve teknik eğitim ile işbaşı programlarının aktif bir biçimde uygulanmasıyla beceri düzeyinin yükseltileceği belirtilmektedir.

Bu doğrultuda, turizm sektöründe en önemli iki bileşen olan konaklama ve yiyecek içecek sektörlerinde hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, çalışan personel niteliğinin geliştirilmesi, ulaşım imkânlarının iyileştirilmesi, tur olanakları ve seyahat acente hizmetlerinin iyileştirilmesi çalışmaları desteklenecektir.

Tablo 9: Stratejik Öncelik-2 Hedef-2'ye İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
2.2	2.2.1	Konaklama ve yiyecek içecek altyapısı geliştirilecektir.
2.2	2.2.2	Erişilebilir ulaşım olanakları artırılacak ve çeşitlendirilecektir.
2.2	2.2.3	Sektör çalışanlarına yönelik eğitim programları gerçekleştirilecek ve hizmet kalitesi artırılacaktır.
2.2	2.2.4	Yeni rotalar oluşturulacak ve tur olanakları çeşitlendirilecektir.

Tedbir 2.2.1. Konaklama ve yiyecek içecek altyapısı geliştirilecektir.

Konaklama ve gıda sektörü, turizm ekonomisinin gelişimi ile yakından bağlantılıdır. Az gelişmiş bölgelerde ekonomik büyümeye, istihdama, işletme gelişimine ve kırsal kalkınmaya önemli katkılarda bulunmaktadır. Konaklama ve yiyecek içecek sektöründeki hizmet kalitesinin yüksekliğinin bu mekânları tercih eden insanların memnun olmalarını sağlayacağı, bunun da tekrar gelme veya tavsiye üzerinde olumlu etkisi olacağı bilinmektedir. Destinasyon bazında düşünüldüğünde konaklama ve yiyecek içecek sektörlerindeki düşük hizmet kalitesi, tavsiye üzerine gelen ziyaretçi sayılarında ciddi bir düşüşe neden olmaktadır. Günümüz rekabet koşullarında değişen müşteri taleplerine cevap verebilmek ve rekabet üstünlüğü kazanabilmek için bütün işletmeler gibi konaklama işletmeleri de hizmet kalitesine önem vermek zorundadır. Konaklama, yiyecek ve içecek işletmelerinde üretim ve tüketim eş zamanlı gerçekleşmektedir. Bu nedenle, sunulan hizmetin belli bir standartta sürdürülmesi, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati sağlanması için büyük bir önem taşımaktadır. Belirli bir standartta hizmet kalitesine ulaşabilmek için müşterilerin beklentilerine ve algılarına odaklanarak bir hizmet standardı oluşturmak gerekmektedir.

Tedbir 2.2.2. Erişilebilir ulaşım olanakları artırılacak ve çeşitlendirilecektir.

Ulaşım, turizmin gerçekleşmesini mümkün kılan en önemli unsurlardan biridir. Ulaşım her şeyden önce turizmin gelişiminin sebebi ve sonucudur. Turizmin kelime kökeni seyahatten gelmekte olup turizmin oluşumu ve gelişmesi ulaşım olanaklarının gelişmesi ile mümkün olmuştur. Erişilebilir ulaşım sistemlerinin gelişimi turizmi canlandırır, turist profilini çeşitlendirir, turizmin yayılması da ulaşımı geliştirir. Kara yolu ulaşımı, Türkiye’de pek çok çekim unsurunun, tarihi ve kültürel merkezin doğması ve gelişmesinde önemli bir rol

oynamıştır. Türkiye’de pek çok şehre hava ulaşımının sağlanması uzak yerlere ulaşımı kolaylaştırmıştır. Özellikle TRB2 Bölgesi, Türkiye’nin en doğu kesiminde yer aldığından en batıdaki illerden bu illere kara yolu ulaşımı zorlu, zaman alıcı ve zahmetli bir ulaşım yöntemidir. Demir yolu ulaşımı, kara yolu ulaşımı ile benzer şekilde zaman alıcı bir ulaşım türü olmakla beraber son zamanlarda turizm açısından artan bir ilgiye sahiptir.

TRB2 Bölgesi’nde Hakkâri (Yüksekova), Muş ve Van illerinde havaalanı bulunmakta olup Bitlis ilinde havaalanı bulunmamaktadır. TRB2 Bölgesi’nde havayolu ulaşım olanaklarının geliştirilmesi önem taşımakta olup iç hat sefer sayılarının artırılması gerekmektedir.

Van ve Hakkâri havaalanlarında başta İran ve Irak ülkeleri olmak üzere dış hat uçuşlarının aktif hale getirilmesi sağlanacaktır.

Kara yolu ulaşımında uluslararası kara yolu standartları sağlanacak olup uyarı levhası, yol çizgisi, bariyer gibi eksiklikler giderilecektir.

Göl kıyısındaki yerleşim birimleri arasında göl üzerinden ulaşım imkânları geliştirilmeli, gidiş gelişlerin yoğun olduğu merkezlerde iskele yapımları, mevcut iskelelerin ise bakım onarım işlemleri başlatılmalı ve bu iskelelerde günübirlik tesislerin açılması teşvik edilmelidir.

Van Gölü’nün güney kıyıları ekoturizm, özellikle de mavi tur açısından oldukça uygun koşullara sahiptir. Göl ulaşımı ile beraber Van Gölü’nde geliştirilmesi gereken bir diğer unsur gölde mavi turların düzenlenmesidir.

Muş, Bitlis ve Van illerine demir yolu ulaşım olanaklarının artırılması için sefer ve vagon sayılarının artırılması, vagon konforunun iyileştirilmesi ve istasyon olanaklarının geliştirilmesi sağlanacaktır.

Tedbir 2.2.3. Sektör çalışanlarına yönelik eğitim programları gerçekleştirilecek ve hizmet kalitesi artırılabacaktır.

Son dönemlerde hızla büyüyen turizm sektörü ve buna bağlı olarak hızla artan tesis ve yatak kapasitesi ile sağlanan hizmet çeşitliliği beraberinde meslekî eğitim almış nitelikli iş gücü açığı sorununu gündeme getirmiştir. Turizm sektörünün emek yoğun bir özellik göstermesi nedeniyle diğer sektörlerdeki mal ve hizmet üretiminde ihtiyaç duyulandan daha fazla eğitilmiş ve nitelikli iş gücü ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de turizm alanında mesleki eğitim veren kurumlara ve eğitim aşamalarına bakıldığında kamuya ait eğitim kurumları dışında, personelin işletmelerde açılan kurslar ve eğitim merkezlerinde açılan kurslarla eğitildikleri görülmektedir. Ortaöğretimde mesleki turizm

eğitimi, Anadolu otelcilik ve turizm meslek liseleri, Anadolu ticaret meslek liseleri ve Anadolu meslek liselerinde açılan programlarla yürütülmektedir. Yükseköğretimde turizm eğitimi ise ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeylerde gerçekleştirilmektedir.

Turizm sektöründe nitelikli personel istihdamının sağlanması amacıyla bu bölümleri tercih eden öğrencilere iş olanaklarının ve sektörün öneminin anlatıldığı çeşitli tanıtım ve bilgilendirme çalışmaları gerçekleştirilecektir.

Turizm sektöründe hizmet kalitesini artırmak amacıyla mevcut sektör çalışanlarına yönelik hızlandırılmış mesleki eğitimlerin verilmesi desteklenecektir. Bu eğitimlerden farklı olarak, sektörün kendine has sorunlarını çözecek özel nitelikteki eğitimlerin de verilmesi sağlanacaktır.

Tedbir 2.2.4. Yeni rotalar oluşturulacak ve tur olanakları eşitlendirilecektir.

Bölgedeki turizm aktörleri ile tur operatörlerinin birlikte hareket etmesi için bölgedeki çekim unsurlarının tanıtıldığı bilgilendirme turları düzenlenecek ve bölgede yeni turizm rotaları ve tur paketleri oluşturması için çalışmalar yürütülecektir.

Ayrıca, bölgedeki alternatif turizm çeşitlerinden kamp karavan turizminin geliştirilmesine yönelik tur rotaları oluşturulacak olup karavan gruplarına tanıtım gezileri düzenlenecektir.

Hedef 2.3. Ulusal ve uluslararası pazarlara yönelik tanıtım ve pazarlama çalışmaları yürütülecektir.

Kültürel, doğal ve tarihi miras açısından önemli bir potansiyele sahip olan TRB2 Bölgesi'nin ekonomik büyüme ve kalkınmasında turizm sektörünün önemli bir paya sahip olduğu bir gerçektir. Ancak bu potansiyeli gerektiği gibi değerlendirebilmek oldukça önemlidir. Bunu yapabilmek için de tanıtım, reklam ve pazarlama faaliyetlerine gereken özenin gösterilmesi şarttır. Turizmde tanıtım kavramı; enformasyon, iletişim, reklamcılık, halkla ilişkiler, lobicilik vb. gibi bilgi, teknik ve yöntemlerin etkin ve eş güdümlü kullanılması sonucunda hedef pazarda bir bilgilendirme, aydınlatma, kamuoyu oluşturma ve imaj yaratma faaliyetlerinin bütünü olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye'de tanıtım konusundaki eksikliklerin belki de en önemlilerinden birisi, tanıtım faaliyetlerinin karmaşık ve düzensiz bir yapıya sahip olması ve koordinasyon eksikliğidir. Kamunun ve özel sektörün yaptığı tanıtım faaliyetlerinin bir sistem içerisine oturtulması gerekmektedir.

On İkinci Kalkınma Planı'nda turizm gelirinin artırılması, mevcut pazarların güçlendirilmesi, yeni pazarların oluşturulması ve harcama eğilimi yüksek ziyaretçilere ulaşılması amacıyla tanıtım faaliyetlerinin yürütüleceği belirtilmiştir.

Türkiye'nin iç ve dış turizm pazarında bir marka ve cazibe merkezi haline gelmesi, somut ve somut olmayan doğal, kültürel, biyolojik ve insan ürünü mirasların keşfedilmesi, geliştirilmesi ve tanıtılması, kısa, orta ve uzun vadeli iletişim/pazarlama çalışmalarıyla Türkiye turizm kapasitesi ve turizm yatırımlarının ülke ekonomisindeki payı ve hizmet kalitesinin artırılması amacıyla 2019 yılında kurulan Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı ile iş birliği içerisinde ulusal ve uluslararası tanıtım çalışmaları gerçekleştirilecektir.

TRB2 Bölgesi turizm sektör paydaşlarının yoğun olarak İran vatandaşlarının istek ve ihtiyaçlarına göre şekillenen hizmet yönelimlerinin alternatif turizm pazarlarından gelecek olan turistlerin seyahat motiflerine göre dizayn edilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir. Bu ülke vatandaşlarının seyahatleri sırasındaki satın alma davranışları ve tercihlerine göre dönüştürülecek turizm pazarlama stratejisi, bu ülkelere yönelik gerçekleştirilecek tanıtım çalışmalarına yansıtılacaktır.

Tablo 10: Stratejik Öncelik-2 Hedef-3'e İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
2.3	2.3.1	Basılı ve dijital tanıtım materyalleri hazırlanarak hedef kitleye ulaştırılması sağlanacaktır. Hedef kitleye ulaşmada çevrim içi kanallar etkin bir şekilde kullanılacaktır.
2.3	2.3.2	Bölgesel turizm fuarları ve festivaller düzenlenecek, ulusal ve uluslararası fuar ve etkinliklere tanıtım amaçlı etkin katılım sağlanacaktır.
2.3	2.3.3	Ulusal ve uluslararası faaliyet gösteren acentelere yönelik tanıtım turları düzenlenecektir.
2.3	2.3.4	Gönüllü turizm elçileri ve sosyal medya etkileyicileri ile bölgenin turizm potansiyelinin tanıtımına yönelik iş birliği çalışmaları yürütülecektir.
2.3	2.3.5	Bölgedeki alternatif turizm olanaklarına yönelik hedef pazarda tanıtım çalışmaları gerçekleştirilerektiler.
2.3	2.3.6	Bölgede hüküm sürmüş tarihi medeniyetlerin kültürel mirasının uluslararası turizmin geliştirilmesi yönünde pazarlanması çalışmaları yürütülecektir.

Tedbir 2.3.1. Basılı ve dijital tanıtım materyalleri hazırlanarak hedef kitleye ulaştırılması sağlanacaktır. Hedef kitleye ulaşmada çevrim içi kanallar etkin bir şekilde kullanılacaktır.

Turizm sektörünün tanıtım stratejisi, müşterileri ikna edici diyalog kanallarının oluşturulmasına dayanmaktadır. Tanıtımın amacı, müşterileri daha önce hiç ziyaret etmedikleri bir destinasyona seyahat etmelerini motive etmekle ilgili olabileceği gibi müşterilerin mevcut davranış kalıplarının sürdürülmesini hedefleyerek halihazırda ziyaret etmiş oldukları destinasyonlara yeniden seyahat etmelerini teşvik edecek bir motivasyon oluşturmaktır.

TRB2 Bölgesi turizminin tanıtımında hedef kitlelere hitap edebilmek amacıyla tanıtım yapılacak pazarlara göre değişkenlik gösterebilecek olan basılı ve dijital tanıtım araçları kullanılacaktır.

Erişilebilir web sayfaları ve İnternet sayesinde engelliler ve yaşlılar dahil geniş bir hedef kitleye kısa sürede ulaşılabilen, hedef kitlenin işletme ya da ürünle ilgili memnuniyet ya da memnuniyetsizliği kısa zamanda öğrenilebilen, hedef kitleyi daha düşük masrafla, kısa süre içinde eğitime ve bilgilendirme olanağı sağlanabilmektedir. Dolayısıyla, turizm tanıtımında internet ortamında hızla yayılabilen kısa film, broşür, katalog vb. dijital tanıtım materyalleri hazırlanarak tanıtım ortamlarında yayımlanacaktır.

Hedef kitleye ulaşmada önemli bir araç konumuna gelen sosyal medyanın tanıtımda da büyük rolü vardır. Diğer taraftan, sosyal medya aynı zamanda hedef kitlenin tepkisini ölçmede kurumlara büyük güvenilir veriler sunmaktadır. Kurumlar sosyal medya aracılığıyla hedef kitlenin veya kamuoyunun şikâyet, öneri, olumlu veya olumsuz yorumlarını dikkate alarak çalışmalarına yön verebilmekte, tepkileri dikkate alarak önlemler alabilmekte ve takdir edilen çalışmaları takip edebilmektedir. Bu nedenlerle, bölgenin çekim unsurlarının tanıtımında tüm sosyal medya alanlarında çalışmalar yapılacaktır.

Tedbir 2.3.2. Bölgesel turizm fuarları ve festivaller düzenlenecek, ulusal ve uluslararası fuar ve etkinliklere tanıtım amaçlı etkin katılım sağlanacaktır.

Bölgesel turizm fuarları, bir bölgeye ait çekim unsurlarının tanıtım ürünlerinin ya da hizmetlerin hedef alınan pazar dilimlerinde yer alan kitlelerle buluşturulması için düzenlenen etkinliklerdir.

Etkinlik turizmi, son yıllarda önemini giderek artıran etkinlik odaklı turizm türüdür. Bu turizm türü, turizmin gelişmediği veya az geliştiği bölgelerde turizmin ve bölgenin kalkınmasına katkıda bulunmaktadır. Etkinlik kapsamına giren ve önemli bir turist çekim unsuru olan festivallerin o bölgede turizmden elde edilen gelir, bölgedeki istihdam, bölgenin imajı ve bölgeye yönelik ağızdan ağıza yapılan reklam davranışı üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır.

TRB2 Bölgesi'ndeki paydaşların iş birliği ile bölgenin tanıtımının yapılacağı ve imajını olumlu yönde etkileyecek fuar ve festivaller düzenlenecektir.

Fuarlarda bölgenin çekim unsurları tanıtılacak ve seyahat acenteleri ile görüşmeler ve bağlantılar yapılacaktır.

Bölgede düzenlenecek festival, karnaval, şenlik vb. etkinliklerle yerel halkın bölgeye yönelik aidiyet duyguları artırılırken diğer taraftan toplum içinde farklı grupların birlikte daha iyi yaşamalarına da olanak sağlanacaktır. Bununla beraber, festivaller yerel halkın gelenek göreneklere ve kültürel öğelere olan bağlılığını artıracaktır.

Ayrıca, başta bölgeye sınırı olan ülkeler ve hedef pazara yönelik olmak üzere uluslararası düzenlenen fuar ve etkinliklere bölgenin doğal, kültürel ve tarihi varlıklarının tanıtımının sağlanması amacıyla etkin katılım sağlanacaktır.

Tedbir 2.3.3. Ulusal ve uluslararası faaliyet gösteren acentelere yönelik tanıtım turları düzenlenecektir.

Yoğunlukla Van ili olmak üzere TRB2 Bölgesi'ni ziyaret eden turistlerin İran vatandaşlarından oluşması ve turizm sektörü paydaşlarının bu ülke vatandaşlarının istek ve ihtiyaçlarına göre şekillenmesinin ortaya çıkardığı risklerin azaltılması için TRB2 Bölgesi'nin İran ve Irak başta olmak üzere Azerbaycan ve Ermenistan pazarlarına tanıtımı gerçekleştirilecektir. Kara yolu ile ulaşım imkânı bulunan bu ülke vatandaşlarının TRB2 Bölgesi'ne ilgisinin artması amacıyla çeşitli tanıtım ve lobi faaliyetleri düzenlenecek, ülkeler arasında iş birliklerinin geliştirilmesi için görüşmeler gerçekleştirilecektir. Ülkeler arasında turizm sektörü temsilcilerinin heyetleri arasında görüşmeler gerçekleştirilecek, bölgenin çekim unsurlarının tanıtılması amacıyla ulusal ve uluslararası faaliyet gösteren tur operatörleri ve seyahat acenteleri davet edilerek turistik çekim unsurlarının deneyimlenmesi sağlanacaktır. Bu doğrultuda, bu işletmelere bilgilendirme turları (info tour) düzenlenerek bölgeye yönelik yeni tur programlarının oluşturulması sağlanacaktır.

Tedbir 2.3.4. Gönüllü turizm elçileri ve sosyal medya etkileyicileri ile bölgenin turizm potansiyelinin tanıtımına yönelik iş birliği çalışmaları yürütülecektir.

Her yıl yazılı ve sözlü mülakatlar sonucu seçilen gençler, turizm elçileri olarak bölgenin önemli turizm alanlarında İngilizce ve Farsça başta olmak üzere belirlenecek diğer yabancı dillerde turistlere ücretsiz rehberlik hizmeti verecektir. Gönüllü turizm elçileri, şehre gelen turistlerin memnuniyetinin sağlanmasının yanı sıra bu faaliyette gönüllü olarak yer almak isteyen gençlere de sosyalleşme, yabancı dillerini geliştirerek pratik yapabilme ve dünyanın her yerinden

şehrimize gelen insanlarla tanışma fırsatı sunacaktır. Aynı zamanda, eğitilmiş, bilgili ve kültürlü gençlerle şehirlerin, ülkemizin ve bölgenin imajına da olumlu katkı sunacaktır.

Günümüzde sosyal medya en önemli tanıtım araçlarından biridir. Sosyal medya etkileyicileri takipçileri aracılığıyla milyonlarca kişiye ulaşabilmektedir. Çektikleri görselleri sosyal medya hesaplarından paylaşan sosyal medya etkileyicileri takipçilerini seyahat için gezdikleri mekânlara davet etmektedirler.

Bölgenin tanıtımının yapılması ve sosyal medya platformlarında milyonlarca kişiye ulaşmasını sağlamak amacıyla takipçi sayıları yüksek olan ve yapılacak paylaşımların etkileşimlerinin önemli bir düzeyde olacağı sosyal medya etkileyicileri belirlenerek bölgeye davet edilecektir. Takipçi kitlelerinin ilgisini çekebilecek, gastronomi, doğal güzellikler, tarihi ve kültürel varlıkların tanıtımının yapılması sağlanacaktır.

Tedbir 2.3.5. Bölgedeki alternatif turizm olanaklarına yönelik hedef pazarda tanıtım çalışmaları gerçekleştirilerek.

Dünya üzerinde ziyaretçilerin tatil amaçları yıllar içinde değişmeye başlamıştır. Klasik turizm anlayışı yerini yeni turizm türlerine bırakmış durumdadır. Talep kısmında ortaya çıkan bu değişkenlik turizm sektöründe alternatif turizm fikrini güçlendirmiştir. Konuya TRB2 Bölgesi açısından bakıldığında bölge, hem doğal güzellikleri hem de tarihi yapısı ile alternatif turizmin beşiği olabilecek konumdadır. Başta mevsimsellik probleminin sıklıkla görüldüğü klasik turizm anlayışının yerini Türkiye’de de alternatif turizm türlerine bırakması artık kaçınılmaz görülmektedir. Böylelikle, klasik turizm sezonunun kısa olduğu bölgede ürün çeşitliliğinin artırılması ile turizmin tüm yıla yayılması sağlanacaktır.

Bölgedeki alternatif turizm türlerinin hedef pazarda tanıtımının yapılmasıyla sağlık turizmi, kültür turizmi, dalış turizmi, kış turizmi ve gastronomi turizmi başta olmak üzere çeşitli alternatif turizm türleri bölgede geliştirilerek turizmin yaygınlaştırılması sağlanacaktır. Bu doğrultuda, yerel halkın turizme katılımı ve gelirinin artması sağlanacak, alternatif turizm türlerinin tüm TRB2 Bölgesi çapında yaygınlaşması ile iller ve ilçeler arası gelişmişlik farkı azaltılacak ve iç göçler önlenebilecektir.

TRB2 Bölgesi’nin sağlık turizminden aldığı payın artırılması için sağlık sektöründe faaliyet gösteren kurumların ve acentelerin bu sektöre yönelimlerini artırmayı amaçlayan çalışmalar yürütülecektir. Bölgede çok az sayıda faaliyet gösteren sağlık turizmi yetki belgeli sağlık kuruluşu ve seyahat acentesi bulunmakta olup bunların sayılarının artırılması çalışmaları

yürütülecektir. Başta Kuzey Irak pazarı olmak üzere uluslararası sağlık turizmi pazarında faaliyet gösteren müteşebbislerin sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Bölgede gerçekleştirilebilecek diğer alternatif turizm türlerinin ulusal ve uluslararası hedef pazarda tanıtımında dünyadaki gelişmeler izlenerek kampanyaların destinasyon odaklı olmasına, hedef pazarlara yönelik ayrı ayrı düzenlenmesine, özgün ve ulusal değerlere sadık kalınarak tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesine dikkat edilecektir. Hedef kitleye yönelik turizm ürünlerinin ön plana çıkarılmasına fuar, festival, şenlik, karnaval gibi etkinlikler ile desteklenmesine özen gösterilecektir. Kampanyalarda hedef kitleye hızlı ve etkin şekilde ulaşabilmek için elektronik ortam ve sosyal medyadan daha fazla faydalanılacaktır.

Tedbir 2.3.6. Bölgede hüküm sürmüş tarihi medeniyetlerin kültürel mirasının uluslararası turizmin geliştirilmesi yönünde pazarlanması çalışmaları yürütülecektir.

TRB2 Bölgesi'nde tarih boyunca hüküm sürmüş ve eserleri günümüze ulaşmış en büyük medeniyetlerden biri olan Urartulara ait eserlerin uluslararası alanda tanıtımı ve bilinirliğinin artırılması amacıyla çeşitli faaliyetler yürütülecektir. Urartulara ilişkin uluslararası boyutta akademik toplantılar gerçekleştirilecek, bu medeniyete ilişkin yazılı ve görsel materyaller oluşturulacaktır. Bu kapsamda, Urartu eserlerinin sergilendiği Van Müzesi'nin daha bilinir kılınması amaçlanacak, TRB2 Bölgesi'nin sahip olduğu zengin tarihi, kültür turizmi meraklılarının ilgisine sunulacaktır. Bu amaçla, bölgede gerçekleştirilen arkeolojik kazılar ve zengin kültürel mirasın gün yüzüne çıkarılmasına yönelik devam eden çalışmaların desteklenmesi ve kurumlar arası iş birlikleri ile devamlılık sağlanacaktır.

Ayrıca, Ahlat, Gevaş ve Erciş ilçeleri başta olmak üzere eski dönemlerde TRB2 Bölgesi'nde hüküm sürmüş Osmanlılar, Selçuklular ve Karakoyunlulara ait kültürel mirasın tanıtımı ve kültür turizmi açısından değerlendirilmesi sağlanacaktır.

Hedef 2.4. Destinasyon odaklı markalaşma çalışmaları yürütülecektir.

Destinasyon, *“çeşitli amaçlarla yaşadıkları yer dışında seyahat edenlerin ziyaret ettikleri veya ilgisini çeken, içerisinde yerel ve turistik toplumun bir arada yaşadığı ve turistik kaynakların kümelendiği yer”* olarak ifade edilmektedir. Destinasyonlar kısaca *“gidilecek yer”* olarak tanımlanır. Turizm bölgesi, turist kabul eden bölge kavramları da destinasyon kavramı ile aynı anlama gelir. Destinasyonlar bir mahalle olabileceği gibi, bir ilçe veya bir il de olabilir. Bir ilin sınırlarını aşan bir destinasyonun varlığından söz etmek de, bir coğrafi bölgeyi destinasyon olarak ifade etmek de mümkündür. Ayrıca, bir ülke veya bir kıta da destinasyon olarak nitelendirilmektedir.

Destinasyon yönetimi, turistik ürünlerin belirlenmesi, tanıtılması ve ticarileştirilmesi süreçlerinin yönetilmesi ile gelirlerin dengeli, sürdürülebilir ve yerel halkın ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde olmasını sağlayacak stratejik, örgütsel ve yönetsel kararların bütünüdür. Destinasyonu planlama, izleme, değerlendirme, pazarlama, tanıtım, markalaşma ve konumlandırma çalışmalarının yürütülmesi, ürün geliştirme, araştırma, bilgi yönetim ve iletimi, kaynak ve çevre yönetimi, ziyaretçi, güvenlik, risk yönetimi, insan kaynakları yönetimi ve eğitimi, örgütsel sorumluluk, liderlik ve ortaklıklar, karar alma ve uygulama, lobicilik faaliyetleri, hizmetlerin koordinasyonu, turizmin destinasyon üzerinde oluşturduğu baskıyı yönetmek, destinasyon yaşam dönemi aşamalarını yönetmek, problem çözmek ve teknik destek vermek, destinasyon yönetiminin işlevleridir.

TRB2 Bölgesi'nde Van Gölü odaklı bir destinasyon yönetimi çalışması tasarlanmaktadır. Bu tasarım ile Van Gölü'ne sınırı olan yerleşim yerleri ile il merkezi olması nedeniyle Bitlis ili merkezi destinasyonun ana bölgelerini oluşturmaktadır. TRB2 Bölgesi içerisinde bulunan ve destinasyonun ana bölgesinde olmayan yerleşim yerleri ise destinasyonun etki alanını ifade etmektedir. Destinasyon, Van Gölü Destinasyonu olarak tanımlanmıştır. Van Gölü Destinasyonu, bütüncül bir yönetim, pazarlama ve tanıtım çalışması yapılması için oluşturulmuştur. İş birliğini esas alan bir yaklaşım ve destinasyonu tek bir ürün olarak ele alma düşüncesi, destinasyon oluşumunda temel motivasyondur. Bu kapsamda, markalaşma süreçlerinin hayata geçirilmesi ve rekabet üstünlüğünü sağlayacak çalışmaların gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

Tablo 11: Stratejik Öncelik-2 Hedef-4'e İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
2.4	2.4.1	Van Gölü odaklı destinasyon yönetimi çalışması yürütülecektir.
2.4	2.4.2	Van Gölü Destinasyonu'na ait marka, logo, slogan vb. markalaşma süreçleri iş birliği ile harekete geçirilecektir.
2.4	2.4.3	Yeni turizm çekim merkezleri olması hedeflenen alanlarda markalaşma çalışmaları yapılacaktır.
2.4	2.4.4	Yollarda, havaalanlarında, konaklama tesislerinde, turistik yerlerde ve yapılarda kentlerin turizm marka kimliklerine uygun yönlendirme çalışmaları yapılacaktır.
2.4	2.4.5	Yerel ürünlerde paketleme çalışmaları ile marka değerini artıracak faaliyetler gerçekleştirilecektir.

Tedbir 2.4.1. Van Gölü odaklı destinasyon yönetimi çalışması yürütülecektir.

Van Gölü'nü merkeze alan bir destinasyon yönetimi çalışmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Destinasyonun sınırları içerisinde bulunan Van ve Bitlis illeri ve ilçelerinde başlı başına turizm pazarlama çalışmalarının yapılması da mümkündür. Ancak birlikte tasarlanacak bir destinasyon çalışmasının daha güçlü mesajlar verebileceği düşünülmektedir. Bu durumun yanı sıra, böyle bir destinasyon tasarımıyla ilgili önemli motivasyon kaynakları şunlardır:

- Van Gölü, Van ve Bitlis'in paydası olarak bilinmektedir.
- İki ilden herhangi birinin Van Gölü'nü sahiplenerek pazarlama faaliyetinde bulunması diğer ilin tepkisine yol açabilecektir.
- Günümüzde Bitlis'in tarihi çekim unsurları daha fazla kullanılmaktadır, ancak yalnızca tarih turizmiyle ziyaretçi artıramama durumu bulunmaktadır.
- Van sınır kentidir ve bulunduğu lokasyondaki en büyük ildir. Bu durum Bitlis'e katkı sağlayabilecektir.

Van Gölü Destinasyonu yönetimine ilişkin bir destinasyon yönetim stratejisi geliştirilecek olup bu stratejiye uygun faaliyetler belirlenerek destinasyon yönetim modeli tasarlanacaktır.

Tedbir 2.4.2. Van Gölü Destinasyonu'na ait marka, logo, slogan vb. markalaşma süreçleri iş birliği ile harekete geçirilecektir.

Van Gölü Destinasyonu ile ilgili markalaşma çalışmalarının etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmesi ve turistler açısından ilgi çekici hale getirilebilmesi, marka, logo, slogan vb. süreçlerin etkin bir şekilde başlatılması sağlanacaktır. Bu süreçleri koordineli çalışma, çekim unsurlarını doğru pazarlama ve markalaşma ile ilgili diğer süreçler takip edecektir.

Tedbir 2.4.3. Yeni turizm çekim merkezleri olması hedeflenen alanlarda markalaşma çalışmaları yapılacaktır.

TRB2 Bölgesi'nde bulunan ve destinasyon odaklı çalışmaların merkezinde olmayan çekim unsurları ile ilgili pazarlama ve yönetsel çalışmalarının etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. Bölgenin sahip olduğu çekim unsurlarının öne çıkan alternatif turizm olanakları ile ilişkilendirilmesi önemli avantajları beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda, çeşitli alternatif turizm türlerinin gerçekleştirilebileceği potansiyel alanlar analiz edilerek bu merkezlerde çeşitli tanıtım ve markalaşma çalışmaları yapılacaktır.

Tedbir 2.4.4. Yollarda, havaalanlarında, konaklama tesislerinde, turistik yerlerde ve yapılarda kentlerin turizm marka kimliklerine uygun yönlendirme çalışmaları yapılacaktır.

Bölgede çok sayıda çekim unsuru bulunmaktadır. Ancak çok sayıda çekim unsurunun bulunmasından daha önemli olan husus, bu çekim unsurlarının erişilebilirliği ve ulaşılabilirliğidir. Ulaşılabilirliğin sağlanması ise gerekli altyapı çalışmalarının yapılması ve yönlendirme çalışmalarının yapılması ile mümkündür. Bu kapsamda, gerekli altyapı çalışmalarının ilgili kurumlarca tamamlanması teşvik edilecek ve ilgili çekim unsurları için turistlerin yoğun olarak bulunacağı yerlerde ve çekim unsurları güzergâhlarında tabela ve yönlendirme çalışmalarının yapılması sağlanacaktır.

Tedbir 2.4.5. Yerel ürünlerde paketleme çalışmaları ile marka değerini artıracak faaliyetler gerçekleştirilecektir.

TRB2 Bölgesi birçok yerel ürüne ev sahipliği yapmaktadır. Turistler destinasyonda bulunan yerel ürünleri (otlu peynir, bal, ceviz, baston, savat işlemeciliği, kilimler ve çeşitli el sanatları ürünleri) ziyaretleri sonunda geldikleri yerlere götürmektedir. Ancak bu ürünlerin birçoğunun paketleme çalışmaları bulunmamaktadır. Yerel ürünlerin tüketiciler tarafından tercih edilmesini sağlamak veya satışların kârlılığını artırmak amacıyla tüketicinin üzerinde en çok etkisi olan marka adı, imajı ve ürünün ambalajı gibi konularda dikkatli ve bilinçli tercihler yapılacaktır. Markalaşma çalışmaları kapsamında paketlemeye yönelik çalışmaların yapılması sağlanacak ve destinasyonun yerel ürünlerinin satışını, katma değerini, kârlılığını ve pazar payını artırma faaliyetleri hayata geçirilecektir.

Stratejik Öncelik 2 (Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması) Kapsamında Proje ve Program Önerileri²

- 1- Yüksek İrtifa Spor Kampı Projesi
- 2- Doğal Yaşam Köyü Projesi
- 3- Bitlis 4 ve Üstü Yıldızlı Otel Yatırımı Projesi
- 4- Yüksekova İlçesi 4 ve Üstü Yıldızlı Otel ve AVM Yatırımı Projesi
- 5- Hakkâri 4 ve Üstü Yıldızlı Otel Yatırımı Projesi
- 6- Bitlis İli Kayak Merkezi ve Otel Yatırımı Projesi
- 7- Bitlis Tatil Köyü Projesi

² Proje ve program künyeleri Ekler kısmında tablo şeklinde yer almaktadır.

- 8- Muş Varto Alagöz Mevki 4 Yıldızlı Termal Otel ve Sağlık Merkezi Yatırımı Projesi
- 9- Yöresel ve Kırsal Ürünlerin Üretilmesi, Ticarileştirilmesi ve Markalaşması Programı

4.3 Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması

TRB2 Bölgesi imalat sanayi, son yıllarda göstermiş olduğu gelişime rağmen sektörün taşıdığı ekonomik potansiyeli yeterince kullanamamaktadır. Bölge sanayisi gayrisafî katma değerinin Türkiye sanayi sektörü içindeki payı 2010 yılında yüzde 0,53 iken 2021 yılında yüzde 0,32 olarak gerçekleşmiş olup orandaki azalışa rağmen yıllar arası değerdeki yüzde 368’lik artış bölge sanayisinin gelişmekte olduğunu, ancak bu gelişmenin ülke ortalamasının altında kaldığını göstermektedir. Bölgede gerçekleşen imalatın yaklaşık yüzde 91’i düşük ve orta-düşük teknolojiye dayanmakla birlikte istihdam sağlayan emek yoğun bir yapıya sahiptir. 2010-2021 yılları arasındaki bölge sanayisi katma değer artışı yaklaşık yüzde 368 olmakla birlikte özellikle tekstil ve giyim eşyaları imalatı, gıda imalatı, metalik olmayan ürünler imalatı ve mobilya imalatı sektörleri son beş yılda hızlı bir büyüme kaydetmiştir. TRB2 Bölgesi geneli 2021 yılı verilerine bakıldığında sanayi sektörü bölge içi GSKD payı yüzde 11,3 olarak gerçekleşmiş olup Türkiye genelinde bu oran yüzde 34,80’dir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023).

TRB2 Bölgesi’nde 2010 yılı tarım sektörü GSKD payı yüzde 25,33 iken 2021 yılında yüzde 18,82’e gerilemiş; sanayi sektörü GSKD payı 2010 yılında yüzde 13,66 iken 2021’de yüzde 11,33’e gerilemiş; hizmet sektörü GSKD payı 2010 yılında yüzde 61 iken 2021 yılında yüzde 69,87’e yükselmiştir. 2021 yılında Türkiye GSKD’sinden tarım sektörünün aldığı pay yüzde 6,20, sanayi sektörünün aldığı pay yüzde 34,80, hizmetler sektörünün aldığı pay ise yüzde 59 olarak belirlenmiştir. Bölgeler arası karşılaştırmada Düzey 2 bölgeleri arasında GSKD payı açısından 22. sırada bulunan TRB2 Bölgesi, sanayi sektörü özelinde GSKD payında 25. sırada yer almaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Bu göstergeler bölgenin sanayi alanındaki gelişim ihtiyacını ve bu gelişimin yanında verimlilik artırıcı uygulamaların da gerekliliğini ortaya koymaktadır. TRB2 Bölgesi illerinin bölge içindeki 2021 yılı sanayi GSKD payları, Van yüzde 43,44, Bitlis yüzde 21,23, Muş yüzde 20,56 ve Hakkâri yüzde 14,77 olarak gerçekleşmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü’nün uyguladığı program ve desteklerle Van ili imalat sanayisinde “Van Tekstil Kent”in kurulması ve devamında altyapı, üstyapı destek ve yatırımları ile birlikte bölgedeki gelişimi hızlanan tekstil ve hazır giyim imalat sanayi, sağladığı yüksek istihdam oranı ile bölgenin işsizlik ve istihdam arzı sorunlarına hızlı şekilde cevap verebilme kabiliyetine sahip olup bölge imalat sanayisinde hızlı gelişme göstermektedir. 2021 yılı verilerine göre, TRB2 Bölgesi imalat sanayi toplam istihdam sayısının yaklaşık yüzde 60’ını tekstil ve hazır giyim sektörü karşılamakta olup sektör, imalat sanayi toplam iş yeri sayısının ise yaklaşık yüzde

13'ünü oluşturmaktadır. İmalat sanayinde faaliyet gösteren iş yeri sayısı sektörel dağılımı ise gıda ürünleri imalat sanayi yaklaşık yüzde 30, metalik olmayan ürünler imalat sanayi yaklaşık yüzde 12 ve tekstil ve giyim eşyaları imalat sanayi yaklaşık yüzde 13 olarak belirlenmiştir. Bölgedeki 2015-2021 yılları arasında istihdam sayısı ve işletme sayısını en fazla artırarak öne çıkan giyim eşyaları imalat sanayi, işletme başına en yüksek istihdam oranıyla da bölge ihtiyaçlarına hızlı şekilde cevap verebilen sektör olarak karşımıza çıkmaktadır (Sosyal Güvenlik Kurumu, 2021).

2021 yılı bölge imalat sanayisinin teknoloji düzeyine göre iş yeri dağılımı incelendiğinde yüzde 60,86 oranında düşük teknoloji, yüzde 30,99 orta-düşük teknoloji, yüzde 7,38 orta-yüksek teknoloji ve yüzde 0,77 yüksek teknolojili üretim söz konusudur. Bölge imalat sanayindeki öne çıkan giyim eşyaları imalatı, gıda ürünleri imalatı, mobilya ürünleri imalatı ve tekstil ürünleri imalatı sektörleri düşük teknolojili imalat sanayi sınıfına girmekte ve bölge imalat sanayisinin yaklaşık yüzde 50,53'ünü oluşturmaktadır. Çalışan sayısında ise, Bölge imalat sanayisinde çalışan sayısının yaklaşık yüzde 97'si ise düşük ve orta-düşük teknoloji imalat sanayinde istihdam edilmektedir (Sosyal Güvenlik Kurumu, 2021).

TRB2 Bölgesi'nde yoğunlaşan sektörler incelendiğinde 2021 yılı itibarıyla iş yeri ve sigortalı sayısına göre öne çıkan sektörler gıda ürünleri imalatı, tekstil ürünleri imalatı, giyim eşyaları imalatı, metalik olmayan ürünler imalatı, mobilya imalatı ile makine ekipman kurulumu ve onarımıdır. Sektörel kümelenme düzeyinin belirlenmesi için yapılan üç yıldız analizinde mezkûr sektörler potansiyel küme olarak tespit edilmiş olup bölgede olgun küme tespit edilmemiştir.

Bölgedeki ortalamanın altında gelişim gösteren imalat sanayinin gelişim düzeyinin artırılması, mevcut gelişimin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve verimliliğin artırılması amacıyla "İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması" stratejik önceliği belirlenmiştir. Stratejik öncelik belirlenirken On İkinci Kalkınma Planı 3.2.1. İmalat Sanayi başlığında amaç olarak yer alan "*İmalat sanayiinde başta öncelikli sektörler olmak üzere tüm sektörlerde yeşil ve dijital dönüşüm ekseninde rekabet gücünün ve verimliliğin artırılması suretiyle yüksek katma değerli üretim yapısına geçişi sağlamak temel amaçtır.*" maddesi stratejik önceliğin de temel amacı olarak alınmıştır. Stratejik öncelik kapsamında belirlenen hedef ve tedbirler, Kalkınma Planı İmalat Sanayi Politika ve Tedbirleri çerçevesinde şekillendirilmiştir.

Belirlenen stratejik öncelik kapsamında bölgedeki mevcut planlı ortak kullanım alanlarının altyapılarının iyileştirilmesi, yeni kurulmakta olan alanların altyapılarının yapılarak alanlara yatırımın artırılması ve nihai olarak üretim ve istihdamın artması hedeflenmektedir. Bu hedef

kapsamında, bölgedeki ortak kullanılan planlı sanayi alanlarının altyapılarının iyileştirilmesi ve yeni altyapılar kurulması sonucu yatırımların ve istihdamın artırılması amaçlanmaktadır.

Stratejik öncelik kapsamındaki bir diğer hedef, emek yoğun sanayi sektörlerinde katma değerli üretimin ve üretilen ürün çeşitliliğinin artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörlerin geliştirilmesi ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Hedef kapsamında imalat sanayi sektörlerinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin tedarik zinciri yönetimlerinin güçlendirilerek etkin tedarik yönetimi sağlanması, bölgede öne çıkan tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile sanayi entegrasyonu sağlanarak katma değerli üretimin sağlanması, tekstil ve hazır giyim, mobilya gibi potansiyel küme olan sektörlerin yan sanayisine yönelik raporlamalar ve fizibilite çalışmaları yapılmasına yönelik tedbirler alınacaktır.

Belirlenen diğer hedef, bölgedeki maden potansiyelinden en etkin şekilde yararlanmak amacıyla maden ile endüstriyel ham maddelere yönelik tespit çalışmalarının yapılması ve TRB2 Bölgesi'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanlarda katma değer artırılmasına yöneliktir. Bu hedef doğrultusunda, Hakkâri ve Bitlis illeri öncelikli olmak üzere TRB2 Bölgesi'nde maden potansiyeli araştırma çalışmalarının gerçekleştirilmesi, ponza madeninin katma değeri yüksek alanlarda kullanılması amacıyla işlenmesine yönelik çalışmalar yapılması ve madencilik alanında ihtisas KSS kuruluşları ile maden işleme tesisleri kuruluşlarına yönelik destekler sağlanması amaçlanmaktadır.

Stratejik öncelik kapsamında hedef olarak belirlenen bir diğer konu, imalat sanayinin verimliliğinin artırılmasına yönelik uygulamaların yaygınlaştırılmasıdır. Bu minvalde, imalat sanayi sektöründe kaynak, ham madde, iş gücü ve enerji verimliliğinin artırılmasına yönelik danışmanlık sağlanacak, TRB2 Bölgesi tekstil ve hazır giyim sektörünün verimlilik analizi yapılacak, yapılan analizlere göre yol haritaları oluşturulacak, bölge işletmelerinin etkin üretim teknikleri hakkında farkındalıkları artırılacak ve bölgedeki potansiyeli yüksek yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin ve yaygın kullanımı sağlanacaktır. Verimliliğin artırılması ve yenilenebilir enerjinin bölgedeki kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla yenilenebilir enerji projelerinin uygulanması, imalat sanayinde verimliliğin artırılması ve yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik mali destek programları ile sektörün desteklenmesi planlanmaktadır.

Bölgenin coğrafi konumunun sağlamış olduğu avantajların değerlendirilebilmesi amacıyla özellikle sınır komşularıyla dış ticaretin geliştirilmesi hedeflenmekte olup bu minvalde ihracata yönelik imalat ve sınır ötesi ticaret iş birlikleri geliştirilecek, ihracat yapma potansiyeli olan

ancak ihracat yapamayan imalat sanayi firmaları tespit edilerek firmaların sorunlarına çözümler üretilecektir.

Tablo 12: Stratejik Öncelik-3'e İlişkin Hedefler Tablosu

Stratejik Öncelik	Hedef No	Hedef
SÖ3	3.1	TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerine yönelik üretim, ulaşım ve lojistik altyapısı iyileştirilecek ve güçlendirilecektir.
SÖ3	3.2	TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.
SÖ3	3.3	Maden ile endüstriyel ham maddelere yönelik tespit çalışmaları yapılacak ve TRB2 Bölgesi'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu hususlarda katma değer artırılabilecektir.
SÖ3	3.4	İmalat sanayinin verimliliğinin artırılmasına yönelik uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.
SÖ3	3.5	TRB2 Bölgesi imalat sanayine yönelik dış ticaretin geliştirilmesi sağlanacaktır.

Hedef 3.1. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerine yönelik üretim, ulaşım ve lojistik altyapısı iyileştirilecek ve güçlendirilecektir.

TRB2 Bölgesi'nde başta planlı sanayi alanları olmak üzere altyapı konusunda son yıllarda önemli yatırımlar hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte, üretim yapılan mevcut sanayi alanlarında, genişleme alanlarında ve yeni kurulması planlanan sanayi alanlarında elektrik, yol, kanalizasyon, su, iletişim gibi hususlarda altyapı eksikliklerinin olduğu görülmektedir. Bölgede Hakkâri-Yüksekova Organize Sanayi Bölgesi yeni kurulmuştur. Van, Erciş ve Bitlis organize sanayi bölgeleri ise doluluk oranları artmış, yeni etaplar kurularak genişleme sürecine girilmiştir. Bölgedeki küçük ve orta ölçekli küçük sanayi sitelerinde doluluk oranları yüzde 100'e yaklaşmış olup bölgenin farklı noktalarında yeni küçük ve orta ölçekte sanayi sitelerinin kurulmasına yönelik faaliyetler devam etmektedir. OSB ve KSS statüsünde olmayıp imalat sanayi üretimi yapılan Malazgirt ilçesindeki Tarım Makineleri İhtisas Sanayi Sitesi (TARMİSS) gibi alanlarda da altyapı ihtiyaçları ortaya çıkabilmekte olup başta Gürcistan'a olmak üzere yapılan ihracatın ve bölge içine yapılan satışların artırılabilmesine yönelik sanayi alanının altyapısının iyileştirilmesi gibi ihtiyaçlar mevcuttur. Potansiyel yatırımlar için bölgedeki sanayi alanlarının altyapı eksikliklerinin olmaması kritik bir öneme sahiptir. Yatırım ve istihdamın gerçekleşmesinde altyapının eksiksiz olması önemli bir katkı sağlayacaktır. Planlı sanayi alanlarının altyapı ihtiyaçlarının giderilmesi için Ajansın proje ya da programlarla

doğrudan müdahalesi ya da dış fonlar marifetiyle sunacağı dolaylı katkı, bölgeye yapılacak yatırımları hızlandıracaktır.

Planlı sanayi alanlarında üretim yapan müteşebbislerin maliyetlerini azaltıcı tedbirler alınması, üretim ve istihdamın sürekliliği için önemlidir. Sanayi alanlarına getirilen ham madde ve sanayi alanlarından elde edilen mamul ürünlerin taşınması sebebiyle ortaya çıkan ulaştırma maliyetlerini azaltmaya yönelik projelerin geliştirilmesi, yatırımların kalıcılığına katkı sağlayacaktır. TRB2 Bölgesi ülkenin güneydoğu ucunda yer aldığı için ülke içi ticaret ağlarına uzak kalmaktadır. Bölgenin ülke içindeki ticarete dâhil olmak için katlandığı ulaşım maliyeti diğer bölgelere göre daha yüksek olabilmektedir. Bu yüzden, ulaşım ve lojistik maliyetlerini düşürmek, bölgedeki firmaları daha rekabetçi bir konuma getirecektir. Ayrıca, bölgenin ülke içi ticarete sıklıkla kullandığı kara yolu için alternatifler geliştirilmelidir. Başta demir yolu olmak üzere ulaşım alternatiflerinin geliştirilmesi, lojistik maliyetlerin azalmasına katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, bölgenin iki ülkeye sınır olması da önemli bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Dış ticaret imkânlarının geliştirilmesiyle bölgede üretim ve refahın gelişmesi mümkün hale gelecektir.

TRB2 Bölgesi, yukarıda açıklanan ve Avrupa Birliği tarafından hazırlanan TEN-T ve TRACECA uluslararası ulaşım proje aksları içerisinde mevcut ulaşım durumu itibarıyla var olmakla birlikte etkin olarak yer almamaktadır. Fakat Uluslararası E-Yolları Ağı projesi kapsamında E-99 “E-Yolu” olarak adlandırılan ve toplamda 808 km olan yol, Diyarbakır üzerinden Bitlis, oradan Van Gölü’nün kuzeyinden Doğubayazıt ve Gürbulak Sınır Kapısı’na bağlanmaktadır. Öte yandan, E-Yolları Ağı projesi kapsamında kullanılan kara yolu ulaşım ağı (E-99: Diyarbakır-Bitlis-Van Gölü kuzeyinden Doğubayazıt-Gürbulak Sınır Kapısı) aynı zamanda Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (ESCAP) tarafından da desteklenmekte olan kara yolu ulaşım ağı projesinde A-84 tali yolu olarak geçmektedir. Bahse konu proje ile Mersin’den başlayan ve Adana, Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Bitlis ve Van illerinin içinde yer aldığı A-84 tali yolu ve Diyarbakır yönünden gelen E-99 kara yolu Bitlis ilinden geçtikten sonra Ahlat, Adilcevaz, Erciş ve Çaldıran güzergahını takip ederek Doğubayazıt’a ulaşmaktadır. Bu yolun ülkenin güney kesimini doğu sınırlarıyla bağlayan tek uluslararası yol olduğu dikkate alındığında TRB2 Bölgesi ve çevresinde bulunan illerin liman bağlantısı ve güneyde bulunan Mersin, Hatay, Gaziantep illerinin de doğuya, sınır ülkelere ve ötesine açılması açısından bu yolun önemli olduğu düşünülmektedir. Aynı kara yolunu kullanan Asya Karayolları Ağı ve ayrıca Tatvan istikameti üzerinden Van Gölü’nün güneyinden geçerek Gevaş İlçesi’nde ikiye ayrılıp bir kolu Başkale-Yüksekova güzergâhıyla Esendere Sınır

Kapısı'na giden, diğer kolu ise Van üzerinden Özalp-Saray ilçelerinden geçerek Kapıköy Sınır Kapısı'na ulaşan Avrupa, Kafkasya, Asya Ulaşım Koridoru da (TRACECA) bölgenin ulaşım ve lojistik konularında stratejik önemini artıran ulaşım koridorlarından. TRB2 Bölgesi'ne yakın diğer bölgelerin de TRB2 Bölgesi üzerinden İran ve Asya pazarına açılmasına olanak sağladığı düşünülmektedir (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2013).

Tablo 13: Stratejik Öncelik-3 Hedef-1'e İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
3.1	3.1.1	Van OSB ve Bitlis OSB demir yolu iltisak hatları yapılmasına yönelik ön hazırlıklar yapılacaktır.
3.1	3.1.2	Bölgedeki ortak kullanılan planlı sanayi alanlarının ihtiyaç analizleri, genişleme alanları veya yeni ortak kullanım alanlarının tespiti yapılacaktır.
3.1	3.1.3	TRB2 Bölgesi'nde ortak kullanılan planlı sanayi alanlarının altyapı eksiklikleri tamamlanacaktır.

Tedbir 3.1.1. Van OSB ve Bitlis OSB demir yolu iltisak hatları yapılmasına yönelik ön hazırlıklar yapılacaktır.

On İkinci Kalkınma Planı 433.2. maddesinde “*İmalat sanayi lojistiğinde demir yolu yük taşımacılığının payı artırılacak, üretim yerleri ve limanlar ve lojistik merkezler arasında iltisak hatlarının kurulması sağlanacaktır*” ifadesi ile imalat sanayiine yönelik ulaşım ve lojistik altyapısının güçlendirilmesine vurgu yapılmıştır. TRB2 Bölgesi'nde öne çıkan Van Organize Sanayi Bölgesi ve Bitlis Organize Sanayi Bölgesi'nde üretim yapan firmaların ulaşım ve lojistik maliyetlerinin düşürülmesine yönelik tedbirlerin başında demir yolu iltisak hatlarının yapılması gelmektedir. Bölgedeki imalat sanayi üreticileri genellikle kara yolu üzerinden sevkiyatlarını gerçekleştirmektedir. Bu yüzden, başta akaryakıt maliyetleri olmak üzere her yıl ciddi maliyet artışlarına maruz kalınmaktadır. Enerji maliyetleri hem uluslararası alanda yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelere hem de döviz fiyatlarına bağlı olarak üretim maliyetlerini ve dolayısıyla üretici fiyatlarını etkilemektedir. Organize sanayi bölgelerinin demir yolu ile bağlantısının sağlanmasıyla kara yolu ile sevkiyat yükü azalacaktır. İltisak hatlarının öncelikli olarak fizibilite çalışmalarının yapılması, uygun güzergâhların çıkarılması ve maliyetlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmaların ardından ilgili kurum ve kuruluşlarla irtibata geçilerek bu hatların yatırım programlarına dâhil edilmesine yönelik çalışmalar hayata geçirilecektir.

Tedbir 3.1.2. Bölgedeki ortak kullanılan planlı sanayi alanlarının ihtiyaç analizleri, genişleme alanları veya yeni ortak kullanım alanlarının tespiti yapılacaktır.

Ortak kullanılan sanayi alanlarına hızlı bir şekilde gerçekleştirilen yatırımlar, sanayi alanlarının yetersizliğine ve yeni sanayi alanlarına ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır. Bölgenin coğrafi yapısı genellikle dağlık ve eğimli olduğundan sanayi alanlarının genişlemesine uygun alanlar kısıtlıdır. Bu yüzden, genişleme yönündeki ön çalışmaların zamanında ve düzenli bir şekilde, dijital imkânları azami şekilde kullanarak hayata geçirilmesi gerekmektedir. Planlı sanayi alanlarının mevcut ihtiyaçlarının yanı sıra genişleme alanlarında da ihtiyaçların belirlenmesine yönelik çalışmalar hayata geçirilmelidir. Planlı sanayi alanlarının yönetimleri ile koordinasyon halinde genişleme alanları ve bu alanların ihtiyaç analizleri yapılacaktır. Ortaya çıkan tabloya göre altyapı ihtiyaçlarının finansmanına yönelik çalışmalar başlatılacaktır.

Tedbir 3.1.3. TRB2 Bölgesi'nde ortak kullanılan planlı sanayi alanlarının altyapı eksiklikleri tamamlanacaktır.

Başta organize sanayi bölgeleri olmak üzere imalat sanayi üretimi yapılan alanların temel altyapı ihtiyaçlarının giderilmesi gerekmektedir. Üretim ve istihdamın kesintisiz devam etmesi ve bu alanlarda yeni yatırımların gerçekleşmesi için altyapı konusundaki eksikliklerin asgari düzeye indirilmesi önem arz etmektedir. Planlı sanayi alanlarında yeterli mali kaynaklar olmadığından bu alanlara yönelik mali desteklerle doğrudan müdahale edilmesi ya da dış fon sağlamak suretiyle dolaylı olarak katkı sağlanması gerekmektedir. Sanayileşme adımlarının atılmaya başlandığı bölgede altyapı ihtiyaçları giderildiğinde yatırımların hızla hayata geçirildiği gözlemlenmiştir. Bölgenin en gelişmiş planlı sanayi alanı olan Van Organize Sanayi Bölgesi'nde (Tuşba) yapılan altyapı yatırımları ve teşvikler ile tekstil hazır giyim imalat sanayinde faaliyet gösteren firmaların yoğun ilgisi sonucu doluluk oranları artmış olup altyapısı tamamlanmış yeni parsellere ihtiyaç duyulmaktadır. Yakın zamanda kurulan Bitlis Organize Sanayi Bölgesi neredeyse yüzde 100 doluluk oranına erişmiş olup tekstil hazır giyim imalat sanayinin gelişiminin de etkisiyle altyapısı tamamlanmış yeni genişleme ihtiyaç duyulmaktadır. Erciş Organize Sanayi Bölgesi 1. etap altyapısı tamamlanmış ve tüm parseller tahsis edilmiş olup yeni etaplara doğru genişlemektedir. Hakkâri ili Yüksekova ilçesinde kurulan organize sanayi bölgesinin altyapı eksiklikleri tamamlandıkça fabrika binalarının yükseleceğini söylemek mümkündür. Aynı durum Muş Sungu ve Alparslan tekstilkent sanayi alanlarında da mevcut olup altyapısı tamamlanmış yatırıma hazır alanlara talep yoğunlaşmıştır. Bölge organize sanayi bölgelerinin yanında küçük sanayi sitelerinde de iller bazında doluluk oranları yüzde 100'e yaklaşmış olup mevcut altyapı eksikliklerinin giderilmesi ve/veya altyapısı

tamamlanmış yeni alanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Tedbir kapsamında planlı sanayi alanlarında altyapı eksikliklerinin giderilmesi ile bu alanlara yatırımın artması ve nihai olarak üretim ve istihdamın artırılması hedeflenmektedir.

Sanayi bölgelerinin atık su arıtma altyapıları hususunda; bölgede öne çıkan tekstil ve hazır giyim sektörü faaliyetleri incelendiğinde genelde konfeksiyon üretimi ve kesim, dikim işlemlerinin yapıldığı, oranı düşük olmakla birlikte iplik ve kumaş üretimi yapan firmaların da yer aldığı görülmektedir. Sektörde üretim yapan tesislerde, sektörün çevresel kirletici etkilerinin kaynağı olan boyama süreçleri yer almamakta olup çevreye zarar verici kimyasal süreçler ilgili il müdürlükleri, belediyeler ve organize sanayi bölge müdürlükleri tarafından kontrol edilmektedir. Bu kapsamda, TRB2 Bölgesi'nde yer alan organize sanayi bölgeleri ve tekstilkentlerde atık su arıtma tesisleri yer almamakta veya etkin kullanılmamaktadır. Bölge'de yer alan organize sanayi bölgeleri ve tekstilkentlere atık su arıtma tesisi kurulması için Ajans tarafından altyapıya yönelik mali destek programları düzenlenmiş/düzenlenecek olup tesis kurulumları devam etmektedir. Atık su arıtma tesislerinin sayılarının artırılmasına yönelik olarak gelecek dönemde de Ajans destekleri devam edecek olup imalat sanayinde faaliyet gösteren tesislerde atık su geri kazanım oranı artırılacak, arıtılmış suların endüstriyel veya çevresel amaçlı olarak yeniden kullanımı ile su tüketimi azaltılacak, imalat sanayide yeşil dönüşüme katkı sağlanacaktır.

Hedef 3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

Gayrisafi katma değer (GSKD), bir bölgede yerleşik ekonomik birimlerin belli bir dönemde bu bölgedeki ekonomik faaliyetleri sonucunda ürettikleri mal ve hizmetlerin değeri ile bu üretimde bulunabilmek için kullandıkları mal ve hizmetler değeri arasındaki farktır ve katma değerli üretimi ölçmek için önemli bir göstergedir. Sanayileşmiş olan ülkelerde sanayi katma değerinin dünya sanayi katma değeri içindeki paylarının arttığı görülmektedir. Bu nedenle, bölgenin Türkiye'deki sanayi katma değerindeki payının artması, sanayileşmesinin önemli bir göstergesi olacaktır. İmalat sanayi üretiminde katma değer artırılmasının yanında tarım ve hayvancılıkta katma değer artırılması ve sanayi sektörüne aktarılacak sermaye birikiminin sağlanabilmesi için tarım-hayvancılık ve sanayi sektörünün entegre olması önem arz etmektedir. Bunu sağlamak amacıyla, katma değerli ürün üreticilerine yönelik devlet teşviklerinin tanıtımının yapılması, devlet desteklerinin verilmesi ve uygun yatırım ortamının sağlanması planlanmaktadır. On İkinci Kalkınma Planı'nda tarım ve gıda öncelikli gelişme

alanları arasında yer almış olup tarım ve sanayinin etkileşiminin güçlendirilmesi gerekliliğine ve yöntemine 495.2. maddesinde yer verilmiştir. Bunun yanında, İmalat Sanayii Başlığı altında yer alan 434. maddede “İmalat sanayiine yönelik tedarik zincirinin güçlendirilmesi sağlanacaktır” ifadesi yer almakta olup ilgili alt maddelerinde “Tedarik zincirinin güçlenmesine yönelik sektörel ve uluslararası pazar analizlerinin yapılması ve yerli tedarik zincirini güçlendirecek şekilde KOBİ’lerin büyük ölçekli firmalar etrafında kümelenmelerinin teşvik edilmesi” konuları işlenmiştir. Bu kapsamda TRB2 Bölgesi’nde yoğunlaşan sektörler gıda ürünleri imalatı, tekstil ve giyim eşyaları imalatı, metalik olmayan ürünler imalatı, mobilya imalatı, makine ve ekipman kurulumu ile onarımı sektörleridir. Sektörel kümelenme düzeyinin belirlenmesi için yapılan üç yıldız analizinde ise makine ve ekipman kurulumu ve onarımı aday küme olmak üzere yukarıda bahsi geçen diğer sektörler potansiyel küme olarak tespit edilmiş olup bölgede olgun küme tespit edilmemiştir. Bu kapsamda; bölgenin ihracatının artması, yenilik ve teknolojinin bölgede daha hızlı yaygınlaşması, maliyet açısından firmalara avantaj sağlaması gibi nedenlerle bölgede kümelenmenin sağlanması için çalışmalar yapılacaktır. Kümelenme aynı zamanda rekabeti artırıcı bir etkiye de sahip olup bölgenin rekabet edebilirliğinin artırılması için öne çıkan sektörlerdeki firmalara tedarik zinciri yönetimine dair danışmanlık hizmeti verilecektir. Öne çıkan sektörlerden gıda ürünleri ve içecek, tekstil ürünleri ve giyim eşyaları, mobilya imalatı sektörleri düşük teknolojiye; makine ve ekipman kurulumu ve onarımı, metalik olmayan ürünler, kauçuk ve plastik ürünleri imalatı ise orta-düşük teknolojiye sahip olup bu sektörlerde hem katma değeri artırmak hem de kümelenmeyi sağlamak için ihtiyaç analizi ve fizibilite çalışmaları yapılacaktır.

Tablo 14: Stratejik Öncelik-3 Hedef-2'ye İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
3.2	3.2.1	İmalat sanayi sektörlerinde faaliyet gösteren KOBİ’lerin tedarik zinciri yönetimlerinin güçlendirilmesi yoluyla etkin tedarik yönetimi sağlanacaktır.
3.2	3.2.2	Bölgede öne çıkan tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile sanayi entegrasyonu sağlanarak katma değerli üretim sağlanacaktır.
3.2	3.2.3	TRB2 Bölgesi’nde tekstil ve hazır giyim, mobilya, kauçuk ve plastik ürünleri imalatı gibi potansiyel küme olan sektörlerin yan sanayisine yönelik raporlamalar ve fizibilite çalışmaları yapılacaktır.

Tedbir 3.2.1. İmalat sanayi sektörlerinde faaliyet gösteren KOBİ’lerin tedarik zinciri yönetimlerinin güçlendirilmesi yoluyla etkin tedarik yönetimi sağlanacaktır.

Ham madde tedarikinden ürünün nihai varış noktasına teslimine kadar bir ürün ya da hizmet ile ilgili olan mal, veri ve finans kaynaklarının akışı olarak adlandırılan tedarik zinciri yönetimi hem kısa hem de uzun dönemde küçük ve orta boy işletmelerde etkinlik ve verimliliğin sağlanması açısından önemlidir. Tedarik zinciri yönetimi, bu işletmelerin sürekli bir değişim, açıklık, rastlantısallık ve çeviklik gerektirecek şekilde işleyen bir çevreye uyumlarını kolaylaştırmakta ve bu firmaların değişen talep, tedarik koşullarına daha hızlı ayak uydurmalarını sağlamaktadır.

Bu tedbir kapsamında TRB2 Bölgesi'nde önde olan 13 sektörde (*giyim eşyası imalatı, mobilya imalatı, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı, gıda ürünlerinin imalatı, metalik olmayan ürünler imalatı, fabrikasyon metal ürünleri imalatı, makine ekipmanların kurulumu ve onarımı, kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, elektrik, gaz buhar ve havalandırma sistemi üretimi ve dağıtımı, metal cevheri madenciliği, ana metal sanayi, bina inşaatı, motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı*) faaliyetlerini sürdüren KOBİ'lerden hacim ve istihdam açısından büyük olanlar için tedarik zinciri yönetimlerine dair yol haritaları çıkarılarak tedarik zincirini oluşturan unsurlar (talep yönetimi, planlama, satın alma, depolama, üretme, nakliye ve dağıtım) ile ilgili eğitimler verilecek, farkındalık artırılacaktır. Tedarik zinciri yönetimlerinin güçlendirilmesiyle tedarik zincirlerinin bölge imalatçıları için daha etkili ve verimli olması sağlanacak, olası piyasa değişiklikleri karşısında dayanıklılıkları artırılacaktır. Nihai olarak, hacim ve istihdam olarak güçlü olan firmalar diğer firmaların bu alanda harekete geçmesini tetikleyerek bölgede topyekûn bir tedarik yönetiminin harekete geçirilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, TRB2 Bölgesi imalatçıları için önemli bir maliyet kalemi olan ulaştırma-lojistik unsurunun en aza indirilmesi adına sektörler arasında bölge içi ileri ve geri bağlantıları ve bu bağlantılarla sağlanabilecek tedarik ağları oluşturulmaya çalışılacaktır.

Tedbir 3.2.2. Bölgede öne çıkan tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile sanayi entegrasyonu sağlanarak katma değerli üretim sağlanacaktır.

TRB2 Bölgesi meyve ve sebze üretiminde kendi kendine yetebilecek potansiyeli taşıırken ihtiyacının çok büyük bir kısmını bölge dışından tedarik etmektedir. Bölgede üretilen meyve ve sebzeler ise işlenmeden doğrudan tüketim odaklı pazarlanmaktadır. Bu ürünlerin işlenmesi suretiyle hem raf ömürlerini uzatma hem de kar marjlarını yükseltme gibi tedbirlerin alınması bölge ekonomisine önemli katkı sunmanın yanında bu alandaki üreticilerin sayısal olarak artmasını da teşvik edecektir.

TRB2 Bölgesi'nin hayvancılık faaliyetlerinin ekonomik bakımdan taşıdığı potansiyel kendi kendine yetebilmenin çok ötesindedir. Örnek vermek gerekirse Van ili küçükbaş hayvan varlığı bakımından 2022 TÜİK verilerine göre 3.413.510 küçükbaş (3.106.786 koyun ve 306.724 keçi) ile bütün iller arasında ilk sırada yer almaktadır. Küçükbaş hayvancılıktan elde edilen süt miktarı ise yine TÜİK verilerine göre yaklaşık 132.478 tondur. Buna benzer olarak, TRB2 Bölgesi büyükbaş hayvan varlığı bakımından da ciddi potansiyel taşımaktadır. Öyle ki, TRB2 Bölgesi'nde 2022 yılı verilerine göre 539.199 adet büyükbaş hayvan bulunup yaklaşık 680 bin ton süt üretimi mevcuttur (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Bölgedeki hayvan sayısındaki yüksekliğin sağlamış olduğu avantajlardan olan yüksek miktarlardaki süt üretimlerinin bölge içinde katma değerli ürüne dönüştürülmesini sağlamak amacıyla süt toplama merkezleri ve süt ürünleri imalatı yapan üretim tesislerinin bölgeye kazandırılmasına yönelik fizibilite ve yatırım destek faaliyetleri yürütülecektir.

TRB2 Bölgesi'nin meyve ve sebze yetiştiriciliği ve hayvan varlığı bakımından potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda bu faaliyetlerin ekonomiye mevcut katkılarının potansiyel katkılarına kıyasla çok düşük kaldığı görülecektir. Bu nedenle, tarım ve sanayi sektörlerinin entegrasyonunun sağlanması ve meyve sebze üreticileri ile hayvan yetiştiricilerinin katma değerli üretim yapmaya yönelik yatırım yapmalarının teşvik edilmesi önem arz etmektedir.

Tedbir 3.2.3. TRB2 Bölgesi'nde tekstil ve hazır giyim, mobilya, kauçuk ve plastik ürünleri imalatı gibi potansiyel küme olan sektörlerin yan sanayisine yönelik raporlamalar ve fizibilite çalışmaları yapılacaktır.

TRB2 Bölgesi'nde makine ve ekipman kurulumu ve onarımı aday küme olmak üzere gıda ürünleri ve içecek, tekstil ürünleri ve giyim eşyaları, metalik olmayan ürünler, mobilya imalatı sektörleri potansiyel kümelerdir. Bunun yanında, Hakkâri ilinde kauçuk ve plastik ürünleri imalatı ve kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması sektörleri aday küme olarak tespit edilmiştir. Ancak bölgede olgun küme bulunmamaktadır. Bölgede kümelenmenin daha ileri bir seviyede gerçekleşmesine altlık olması için küme potansiyeli olan sektörlerle ve yan sanayilerine ilişkin raporlar hazırlanacak ve fizibilite çalışmaları yapılacaktır.

Hedef 3.3. Maden ile endüstriyel ham maddelere yönelik tespit çalışmaları yapılacak ve TRB2 Bölgesi'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu hususlarda katma değer artırılabilecektir.

TRB2 Bölgesi'nin ekonomik büyümesinde ve sanayisinin gelişmesinde madenlere yönelik çalışmalar büyük önem taşımaktadır. Ancak gerek madenlerin araştırılması gerek çıkarılan

madenlerin ekonomiye kazandırılması zaman alan ve maliyetli süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişen teknoloji ve ilerleyen bilimsel çalışmalara bağlı olarak maden işleme ve arama alanında yapılması gereken çalışmaların da sona ermeyeceği açıkça görülmektedir.

Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi ülkemizde ve bölgemizde de maden kaynaklarına yönelik verilerin toplanması ve maden arama çalışmalarının önemli bir bölümü kamu kaynaklarıyla yürütülmektedir. MTA'nın bulguları doğrultusunda TRB2 Bölgesi'nin maden kaynakları bakımından zengin bir bölge olduğu anlaşılmaktadır. Bölgenin maden kaynakları içerisinde krom, bakır, kurşun, çinko, demir ve manganez gibi metalik; ponza, perlit, linyit, mermer, barit, fosfat, disten, asbest, kuvarsit, alçıtaşı, çimento ham maddeleri, kireç taşı, kil gibi metalik olmayan madenler öne çıkmaktadır (Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, 2021).

Bitlis, 1,3 milyar m³ ile Türkiye'nin en büyük ponza rezervine sahip ilidir. Van ilinin 154 milyon m³'lük ponza rezerviyle beraber Bitlis ve Van'ın toplam ponza rezervi yaklaşık 1,5 milyar m³'e ulaşmakta ve Türkiye ponza rezervinin yüzde 59'unu oluşturmaktadır. Perlit rezervlerinde ise Türkiye, dünya sıralamasında ilk sıradadır. Van ili 1.400 milyon ton perlit rezervi ile Türkiye'de 2. sırada, Bitlis ili ise 940 milyon ton perlit rezervi ile Türkiye'de 3. sıradadır. Bitlis ve Van illerinin toplam perlit rezervi 2.340 milyon ton olup toplam Türkiye rezervinin yüzde 51'ini oluşturmaktadır. Bitlis ve Van illerinde ayrıca yoğun olarak mermer işlemeciliği yapılmakta olup her geçen gün açılan mermer ocağı sayısı artmaktadır. Muş ili 3,2 milyon tonluk barit rezervi ile Türkiye barit rezervinin yüzde 10'una sahipken Türkiye'de 4. sırada yer almaktadır. Hakkâri ilinde yüksek tenör içerikli kurşun-çinko çıkarılmakta ve bu bölgede yerli ve yabancı firmaların fizibilite çalışmaları devam etmektedir (Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, 2021).

Sürekli gelişen sanayinin ham madde ihtiyacını karşılamak için maden arama, işleme ve ekonomiye kazandırma çalışmaları uzun vadeli ve bilimsel çalışmalar gerektiren bir süreç olduğundan özel sektör, üniversiteler, MTA ve diğer kamu kurumlarının da bu sürece katkı sağlamaları önemlidir. Bu doğrultuda, süreçte yer alan ilgili kişi, kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması, ortaya çıkabilecek muhtemel sorunların bertaraf edilmesine ve ekonomik çıktılarının artmasına katkı sağlayacaktır.

Tablo 15: Stratejik Öncelik-3 Hedef-3'e İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
3.3	3.3.1	Hakkâri ve Bitlis illeri öncelikli olmak üzere TRB2 Bölgesi'nde maden potansiyeli araştırma çalışmaları gerçekleştirilecektir.
3.3	3.3.2	Ponza madenin katma değeri yüksek alanlarda kullanılmasına yönelik işlenmesi konusunda çalışmalar yapılacaktır.

Tedbir 3.3.1. Hakkâri ve Bitlis illeri öncelikli olmak üzere TRB2 Bölgesi'nde maden potansiyeli araştırma çalışmaları gerçekleştirilecektir.

TRB2 Bölgesi'nin maden potansiyeline yönelik çalışmaların çoğunlukla güncel olmadığı görülmektedir. Bu nedenle, bölgenin maden potansiyeli tam olarak bilinmemektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde mevcut ve işletilen kimi madenlere hiç değinilmediği ya da bu madenler hakkında eksik bilgi olduğu görülmektedir. Bu durum bölgenin maden potansiyelinden tam olarak istifade edebilmesine ve yatırımcının doğru yönlendirilmesine engel olmaktadır. Mevcut kaynakların tam ve doğru bir şekilde tespit edilememesi ve bu yönde ekonomik çıktı sağlanamaması, ekonomik kayıplara ve gelecek dönemler için yanlış üretim projeksiyonlarına neden olmaktadır.

Maden sektörünün bölgedeki katma değerini artırmak ve bu yönde doğru hedefler ortaya koyabilmek için maden arama ve rezerv tespit çalışmalarının yeni teknolojiler ve yöntemler yardımıyla güncellenmesi ve gömülü tip maden yataklarına yönelik çalışmaların artırılması gerekmektedir. On İkinci Kalkınma Planı Sektörel Politikalar başlığı altında madencilik sektörü ele alınmış, 601. maddede “*Madencilikte katma değer artırılması amacıyla madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenmesine ve uç ürün geliştirilmesine öncelik verilecek, madencilikte kullanılan makine ve ekipmanın yerli üretimine desteklenecektir*” ve 602.1. maddesinde “*Enerji ve sanayi sektörlerinde ham madde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve dışındaki arama faaliyetleri artırılabilecektir.*” ifadelerine yer verilmiştir. Bu minvalde TRB2 Bölgesinde de maden tespit çalışmaları ve bölgedeki kesin ve görünür rezervlerin ortaya çıkarılması için gerekli iletişim ve koordinasyon çalışmaları yürütülecektir. Yine aynı amaç doğrultusunda, bölgede endüstriyel ham maddelerin ve metalik madenlerin araştırılmasına ve tespit edilmesine yönelik çalışmalara yoğunlaşılacaktır.

Hakkâri ilinde yoğun olarak çıkartılan çinko, kurşun madenleri izabesi için tamamına yakını İran'a ihraç edilmekte, az miktarlarda da Siirt'e gönderilmekte ve çıkartılan maden bölgeden

nihai mamul olarak çıkmamaktadır. Bu durum, ham madde olan madenden sağlanacak katma değerden mahrum kalınmasına neden olmaktadır. Türkiye’de kayda değer düzeyde kurşun-çinko madenciliği yapılmakla birlikte üretilen cevher ve konsantreler metal içeriği olarak ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Bu kapsamda, bölgedeki maden potansiyelin katma değerli uç ürüne dönüştürülmesi amaçlı flotasyon ve izabe tesisi kurulumu amacıyla girişim ve çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 3.3.2. Ponza madeninin katma değeri yüksek alanlarda kullanılmasına yönelik işlenmesi konusunda çalışmalar yapılacaktır.

Ponza ve perlit, rezerv bakımından TRB2 Bölgesi’nin en zengin olduğu madenlerdir. Jeolojik yapısı ve volkanik alan üzerinde bulunmasından dolayı Bitlis, en büyük ponza rezervine sahip il konumundadır.

Son yıllarda hafif yapı malzemelerinin kullanımındaki artışla birlikte düşük ponza birim hacim ağırlığı, yüksek ısı ve ses izolasyonu, iklimlendirme özelliği, kolayca sıva tutması, akustik özelliği, ekonomik oluşuyla inşaat ve yapı sektörlerinde yaygın şekilde kullanılmaktadır. Ponza taşı inşaat dışında tekstil, ziraat, kimya ve aşındırıcı alanları gibi farklı sektörlerde de tercih edilebilmektedir. Ancak TRB2 Bölgesi’nde ponza taşının farklı endüstriyel alanlarda kullanımı yeterli düzeyde değildir. TRB2 Bölgesi’nde ponza madeni genellikle bims üretiminde kullanılmakta bazen de cevher olarak doğrudan satılmaktadır. Bu durum, kaynak israfına ve bölge ekonomisi için önemli bir kayba neden olmaktadır. Bims ve cevher halindeki ponzanın uzun mesafe kara yolu taşıma maliyetleri çok yüksek olduğundan ponza ve perlit yataklarından ülke düzeyinde de yeterince istifade edilememektedir. Çıkarılan madenler genellikle bölge içi katma değeri düşük olan bims ürünü olarak satılmak olup bölge dışı olarak Diyarbakır iline satışlar yoğunluk göstermektedir. Üretilen bims ürününün katma değerinin düşük olması ve hacim dezavantajı ile birlikte uzak mesafe nakliyelerde karlılık oranlarının çok düşük olması sebebiyle iç ve dış pazarlara açılabilme için madenin katma değerli ürünlere dönüşümünün sağlanması gereklidir. Bölgede işletmelerin bims üretimini geleneksel ve modern olmayan yöntemlerle gerçekleştirdiği ve bu alandaki Ar-Ge çalışmalarının artırılması gerektiği görülmektedir. Bölgede faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar tarafından ponza alanında akademik çalışmalar yürütülüyor olsa da ticarileşmiş ve katma değeri yüksek bir ürün ortaya çıkarılamamıştır.

Bölgenin büyük miktarda ponza ve perlit yataklarının bulunması, bu alana yönelik Ar-Ge çalışmalarının devamlılığını gerektirmektedir. Bu minvalde, özel sektörü de çalışmaların içine katarak yüksek katma değerli ürünlerin üretilmesi için Ajans ve ilgili kurumların desteklerinin

devam etmesi sağlanacaktır. Ponza ve perlit imalat sektöründe yaşanacak gelişmeler ve ürün çeşitliliğindeki artış, bölge madenciliğinin rekabet edebilirliğine büyük katkı sağlayacaktır. Bunun yanında, Bitlis ilinde madencilğe dayalı ihtisas OSB kurulması projesi desteklenerek ilin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu maden kollarında üretim yapan işletmeleri organize bir alana toplamak suretiyle sinerji yaratılmasının sağlanması, ölçek ekonomisinin sağladığı avantajlardan faydalanılması, katma değer yaratacak üretimin tetiklenmesi ve endüstriyel simbiyoz uygulamalarının önünün açılması hedeflenmektedir.

Hedef 3.4. İmalat sanayinin verimliliğinin artırılmasına yönelik uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.

Gelişmekte olan sektörlerin ve üretilen ürünlerin rekabet gücünün artırılması, ekonomik büyüme ve kalkınma düzeyinin artırılması ile doğrudan ilişkilidir. Rekabetçilik, katma değerli ve yenilikçi ürün üretimi, Ar-Ge yenilikçilik çalışmalarının merkeze alınması ile sağlanabilmektedir. Bunun yanında imalat sanayinin verimliliğini artıracak, yenilikçi üretim sistemlerine geçişi sağlayacak dönüşüm süreci ve bu dönüşüm sonrası üretim süreçlerinde sürdürülebilirliğin sağlanması, konunun diğer önemli boyutları olarak ön plana çıkmaktadır. Büyümenin en önemli konulardan biri olan verimlilik, ülke çapında da kendine yer bulan bir önceliktir. Son yıllardaki tüm kalkınma planlarında, orta vadeli programlarda ve üst ölçekli planlarda verimlilik detaylı şekilde irdelenmiş ve geleceğin planlamasındaki önemli hususlardan biri olarak kabul edilerek politika hedefleri arasında yer almıştır. On İkinci Kalkınma Planı'nda verimlilik konusu detaylı olarak ele alınmış madde 210'da "*İmalat sanayii alt sektörleri itibarıyla verimlilik artışı yaşanmış olmakla birlikte küçük ölçekli firmalarda verimlilik artışı istenilen seviyelere ulaşmamıştır. Orta düşük ve düşük teknoloji alt sektörler imalat sanayii içinde önemli paya sahip olup sanayinin teknoloji ve yenilikçilik odaklı gelişimi önem arz etmektedir.*" vurgusu yapılmakta ve rekabet gücü, yenilikçilik ile istihdam açısından KOBİ'lerde verimlilik, ölçek ve kurumsallaşmanın önemini koruduğu belirtilmiştir.

Gerek bölgesel gerekse il düzeyinde yapılan çalışmalarda TRB2 Bölgesi'nin mevcut ekonomik potansiyelini yeterince kullanamadığı ve ekonomik kalkınma yönünden Türkiye ortalamasının altında bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Bölgenin rekabetçi olduğu sektörlerde ürün kalitesi ve miktarının artırılması, mevcut kaynaklar ile en verimli üretimin gerçekleştirilmesi, katma değerli ürünlerin üretilerek iç pazarın yanı sıra coğrafi yakınlığın olduğu ülkelere ihracatın artırılması gerekmektedir. Bu minvalde, gelişmekte olan sektör odaklı uygulanacak verimlilik çalışmaları ile bölge imalat sanayinin ve alt sektörlerin rekabet güçleri artırılacaktır. Sektöre yapılan ve yapılmaya devam eden yatırımlar ve kaydedilen gelişim

ile birlikte gelecek yıllarda bölge üretim ve istihdamında tekstil ve hazır giyim sektörünün ilerleme kaydedeceği öngörülmekte olup verimlilik artışına ilişkin çalışmaların merkezine sektörde üretim yapan firmalar alınacaktır.

Bu minvalde, TRB2 Bölgesi verimlilik artışına yönelik çalışmalar tekstil ve hazır giyim imalat sanayi odaklı olarak başlatılacak olup diğer imalat sanayi sektörleri de dâhil edilerek çalışmalar genişletilecektir.

Tablo 16: Stratejik Öncelik-3 Hedef-4'e İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
3.4	3.4.1	İmalat sanayi sektöründe kaynak, ham madde, iş gücü ve enerji verimliliğinin artırılmasına yönelik danışmanlık sağlanacaktır.
3.4	3.4.2	TRB2 Bölgesi tekstil ve hazır giyim sektörünün verimlilik analizi yapılacak, yapılan analizlere göre yol haritaları oluşturulacak ve bölge işletmelerinin etkin üretim teknikleri hakkında farkındalıkları artırılacaktır.
3.4	3.4.3	Bölgedeki potansiyeli yüksek yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin ve yaygın kullanımı sağlanacaktır.

Tedbir 3.4.1. İmalat sanayi sektöründe kaynak, ham madde, iş gücü ve enerji verimliliğinin artırılmasına yönelik danışmanlık sağlanacaktır.

TRB2 Bölgesi çalışan başına katma değer verileri, Türkiye ve çevre Düzey 2 bölgeleri ile kıyaslandığında düşük katma değerli üretim ve iş gücü verimsizliği konuları ön plana çıkmaktadır. Bölgedeki, istihdam gibi ihtiyaçlar göz önüne alındığında emek yoğun sektörlerin bölge için fırsat oluşturduğu görülmekte olup bölgede yüksek teknoloji seviyesi ve katma değerli üretime geçişin ihtiyaçlar ve bölge dinamikleri açısından zaman alacağı görülmektedir. Genellikle düşük ve orta-düşük teknoloji imalat sanayinde gelişim gösteren bölge sanayisinde yapılması gereken, iş gücü, ham madde ve kaynak verimliliğinin artırılması gerekliliğidir.

Bölge imalat sanayinde iş gücü, ham madde, kaynak verimliliklerinin artırılması için özellikle yalın üretim danışmanlığı, enerji verimliliği danışmanlığı, kurumsal kaynak planlama (ERP) danışmanlığı, pazarlama ve satış danışmanlığı (e-ticaret, dış ticaret vs.), yönetim danışmanlığı, temiz üretim ve döngüsel ekonomi, yenilenebilir enerji ve endüstriyel simbiyoz konularında eğitimler ve mali destek programları uygulanacak, yapılacak üniversite iş birlikleri ile firmalara teknik destekler sağlanacaktır.

Tedbir 3.4.2. TRB2 Bölgesi tekstil ve hazır giyim sektörünün verimlilik analizi yapılacak, yapılan analizlere göre yol haritaları oluşturulacak ve bölge işletmelerinin etkin üretim teknikleri hakkında farkındalıkları artırılacaktır.

Günümüz şartlarında imalat sanayindeki işletmeler için ulusal ve uluslararası çapta yoğun bir rekabet ortamı vardır. İşletmelerin zorlu rekabet ortamında var olabilmeleri için sürekli olarak gelişim göstermeleri, en kaliteli ve verimli üretimi yaparak değişen koşullara uyum sağlayabilmeleri gereklidir.

TRB2 Bölgesi imalat sanayinde son yıllarda hızlı gelişme gösteren tekstil ve hazır giyim sanayinde bir rekabet ortamı oluşmuş, işletmeler nitelikli iş gücüne erişim, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı imkânlardan faydalanma, Ar-Ge ve yenilikçilik, markalaşma, verimlilik gibi konularda bilgi ve vizyon eksikliği gibi sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu minvalde, sektörde faaliyet gösteren işletmelerin kaynakları gereken zamanda ve miktarda kullanarak ürünleri en az maliyetle, en yüksek kalitede ve tam zamanında üreten, müşteri açısından ürüne değer katmayan gereksiz iş gücü, malzeme, stok, taşıma vb. israfa neden olan tüm faaliyetlerin azaltılması ya da ortadan kaldırılmasıyla maliyetlerin düşürülerek kârlılığın artırılmasını sağlayan sistemlere ihtiyaçları var olmaktadır. Bölge imalat sanayi işletmelerinin bu konularda bilgi eksiklikleri mevcut olup yenilikçi ve verimli uygulamalar hakkında farkındalıklarının artırılması gerekliliği mevcuttur.

Bölge tekstil ve hazır giyim işletmelerinin imalat süreçlerinin girdi çıktı analizleri yapılarak verimlilikleri konusunda bilgilendirilmeleri sağlanacak, bölgede üretim verimliliği üzerine uygulanacak program ve projeler kapsamında yürütülecek danışmanlık faaliyetleri ile yol haritaları oluşturulacaktır. Yalın üretim teknikleri (5S, üretim/hat dengeleme, değer akışı haritalandırma, kaizen, toplam kalite yönetimi, toplam üretken bakım vb.) başta olmak üzere verimlilik artırıcı tedbirlerin işletmelerde tanıtımı, uygulanması gibi faaliyetler ile rekabet edebilirlikleri artırılacaktır.

Tedbir 3.4.3. Bölgedeki potansiyeli yüksek yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin ve yaygın kullanımı sağlanacaktır.

On İkinci Kalkınma Planı'nda "Yeşil ve Dijital Dönüşümle Rekabetçi Üretim" hedefi koyulmuş olup enerji konusu öncelikli gelişme alanları başlığı altında ele alınmıştır. Ülkemizin yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarıyla enerji arz güvenliğini sağlaması, yenilenebilir enerji ve yenilenebilir enerji verimliliği hususları birden fazla hedef ve politika maddesinde ele alınmaktadır. Planın 511. maddesinde "2053 yılı net sıfır emisyon kapsamında artan

elektrifikasyonun daha temiz kaynaklarla karşılanması amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklı elektrik üretimi artırılacak ve şebekeye entegrasyonu sağlanacaktır.” ifade edilmektedir. TRB2 Bölgesi yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretme potansiyeli yüksek bir bölgedir. Özellikle güneş enerjisi bakımından bölgede bulunan dört ilin de günlük ortalama radyasyon değerleri Türkiye ortalamasının üzerindedir. Hakkâri, Türkiye'nin en yüksek güneşlenme süresine sahip olan ilidir. Van ili ise Karaman ve Antalya illerinden sonra en yüksek radyasyon değerine ve Hakkâri ilinden sonra en yüksek güneşlenme süresine sahip ildir (Güneş Enerjisi Potansiyeli Atlası, 2021). Tedbir kapsamında Van ili başta olmak üzere bölge illerinin güneş enerjisi potansiyelinin değerlendirilmesi sağlanacak ve güneş enerjisi santrali yatırımları için özendirici destek mekanizmaları oluşturulacaktır.

Bölgedeki diğer yenilenebilir enerji kaynağı HES'ler olup toplam 19 santral mevcuttur. Santrallerin kurulu gücü 605,889 MW, ortalama enerji üretimi ise 1932,037 GWh/yıldır (Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, 2022). Hidroelektrik potansiyelinin artırılması amacıyla planlanan ve inşalarına başlanan santrallerin yapım işlerinin hızlandırılması, lisans işlemlerinin tamamlanması, bölge enerji ihtiyacının temiz enerji olarak karşılanması konusunda önemli katkı sağlayacaktır.

Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliğinden (TUREB) alınan bilgiler ışığında Türkiye'de toplam 239 rüzgâr enerjisi santrali mevcut olup kurulu gücü 9,305.02 MWh, toplam elektrik üretimi 5,326.78 GWh'dır. TRB2 Bölgesi'nde Van ve Bitlis illerinde kurulu gücü 58 MWh/yıl olan 2 adet RES bulunmaktadır (Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliği, 2021). TRB2 Bölgesi rüzgâr enerjisinden elektrik elde etme potansiyeli olan bir bölgedir. Ancak santrallerin maliyetleri düşünüldüğünde, rüzgâr potansiyeline yönelik noktasal tespitlerin yapılması gerekli görülmekte olup ilgili kurumlar ile gerekli çalışmaların yürütülmesi sağlanacaktır.

TRB2 Bölgesi volkanik arazi yapısı nedeniyle jeotermal enerji üretimi açısından elverişli bir konumdadır. Bölgede bulunan 13 jeotermal sahada MTA tarafından yapılan arama ve sondaj çalışmaları mevcuttur. Bölgede bulunan jeotermal kaynaklar sıcaklık açısından sera, ev, kent ısıtma sistemlerinde kullanılabilecek yeterliliktedir. Elektrik üretimi için uygun olmayan sıcaklıklarda tarımsal sera ürünleri üretimi, organik madde kurutma, kaplıca tedavileri gibi ticari faaliyetler daha avantajlı olmaktadır. Bölgede özellikle sera ürünleri üretiminde gerekli ısının jeotermal kaynakla karşılanması, bölge tarımsal üretimi açısından bir fırsat konumundadır. Bölge jeotermal sahalarının tespiti, kaynakların seracılık, ısıtma, sağlık turizmi, elektrik üretimi vb. alanlarda değerlendirilmesi amacıyla fizibilite çalışmalarına öncelik verilmesi ve yatırımların teşvik edilmesi sağlanacaktır.

Doğal kaynaklardan elde edilen yenilenebilir enerjinin yanında hayvansal ürünlerden elde edilebilecek biyogaz, organik gübre vb. enerji kaynaklarının üretimi de bölge için önemli bir fırsattır. Bölge, küçükbaş ve büyükbaş hayvan sayısı bakımından Türkiye’de ilk sıralarda yer almakta olup bu potansiyelin değerlendirilmesi gerekmektedir. TRB2 Bölgesi hayvansal ürün potansiyelinin yanı sıra tarımsal ürün üretiminde de avantajlı bir konumdadır. Özellikle Van ve Muş illeri başta olmak üzere tarımsal ürünlerden temiz enerji, biyoetanol yakıt vb. üretim potansiyeline yönelik ve hayvansal ürünlerden biyogaz ve organik gübre vb. üretimine yönelik fizibilite ve araştırma çalışmaları yapılacaktır.

Hedef 3.5. TRB2 Bölgesi imalat sanayine yönelik dış ticaretin geliştirilmesi sağlanacaktır.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Türkiye ihracatının büyük bir bölümü, yaklaşık yüzde 94’lük oranla imalat sanayi tarafından gerçekleştirilmiştir. TRB2 Bölgesi ihracatında da imalat sanayi belirleyici rol üstlenmiş, toplam ihracatın yaklaşık yüzde 45’ini oluşturmuştur (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Bölge imalat sanayinin son yıllarda göstermiş olduğu gelişme, ihracat oranlarına aynı oranda yansımamıştır. Bölge imalat sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin ihracata yönelmedikleri görülmekte, ihracat rakamları da genel olarak fason üretim ve iç pazara yönelik izlenen satış stratejilerinin sonuçlarını yansıtmaktadır. Bu minvalde, üretici firmalar dış pazarlara açılmaları konularında desteklenecek olup gerekli danışmanlık, mentörlük faaliyetleri yürütülecektir.

TRB2 Bölgesi, 2022 yılı imalat sanayi ihracat değerlerine göre çevresindeki 6 Düzey 2 bölgesi arasında 5. sırada yer almıştır. Bölge, İran ve Irak’a sınırı olan ve dış ticaret potansiyeli yüksek olan bir bölgedir. Ancak, Türkiye’nin 2022 yılı ihracatından İran ve Irak sırasıyla yüzde 1,21 ve yüzde 5,41 oranında pay almışlardır. Bölge ihracatında ise bu oranlar sırasıyla yüzde 16,26 ve yüzde 31,49 olarak gerçekleşmiştir. İki ülkeye sınırı ve dış ticarete avantajlı bir konumu bulunan TRB2 Bölgesi’nin bu potansiyelini yeterli seviye değerlendiremediği görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Bölgedeki ihtisas gümrüğü eksikliği komşu ülkelere yapılan ihracat tutarlarına etki etmekte olup bölge ihracatının gelişmesi ve doğru analizi amacıyla ihtisas gümrüğü, antrepo, lojistik merkezi gibi fiziki yatırımların da yapılması gereklidir. İran ithalatının yaklaşık yüzde 8’i ülkemizden karşılanmakta olup ürün bazında ilk sıralarda makine ve makine parçaları, elektrikli makine teçhizat ve plastik ürünler gelmektedir. TRB2 Bölgesi’nin komşu ülkelerin ithal ettiği ürün üretimlerindeki eksikliği ve üretimini yaptığı ürünlerin komşu ürünlerin ithalatlarında üst sıralarda yer almaması bulguları, bölge imalat sanayisinin ihracata yönelmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tablo 17: Stratejik Öncelik-3 Hedef-5'e İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
3.5	3.5.1	İhracata yönelik imalat ve sınır ötesi ticaret iş birlikleri geliştirilecektir.
3.5	3.5.2	İhracat yapma potansiyeli olan ancak ihracat yapamayan imalat sanayi firmaları ve ihracatın önündeki engeller tespit edilerek firmaların sorunlarına yönelik çözümler üretilecektir.

Tedbir 3.5.1. İhracata yönelik imalat ve sınır ötesi ticaret iş birlikleri geliştirilecektir.

TRB2 Bölgesi, ülkenin en doğusunda ve aynı anda iki ülke ile sınır komşusu bir coğrafi konumda yer almakta olup ihracat için elverişli toplam 7 hudut kapısına sahiptir. Demir yolu hudut kapılarımız Van Kapıköy (İran), kara yolu hudut kapılarımız Van Kapıköy (İran), Hakkâri Esendere (İran), Hakkâri Derecik (Irak) ve Hakkâri Üzümlü'dür (Irak). Derecik Hudut Kapısı dışındaki tüm hudut kapıları faal durumda olup sınır ticareti kapsamında bölgedeki Esendere (Hakkâri) ve Kapıköy (Van) yetkili gümrük kapılarından İran ile sınır ticareti yapılabilmektedir.

2022 yılı bölge imalat sanayi ihracatının yaklaşık yüzde 37,09'u ana metal sanayi, yüzde 38,48'i gıda ürünleri imalat sanayi ihracatından oluşmakta, iş yeri ve istihdam sayılarında bölge imalat sanayisinin büyük bölümünü oluşturan diğer metalik olmayan mineral ürünler ihracatı yüzde 1,84, giyim eşyaları ihracatı yüzde 0,87, tekstil ürünleri ihracatı yüzde 0,51 ve mobilya ihracatı yüzde 1,30 pay almaktadırlar. Bölge imalat sanayindeki üretimin ve gelişimin ihracat odaklı olmadığı görülmekte olup ihracata yönelik imalatların yapılması gereklidir. Bu kapsamda, ürünlerin ihracatı önündeki engeller, öncelikle sınır komşusu olan İran ve Irak'ın olmak üzere dış pazar ürün talepleri ve firma talepleri incelenerek Türkiye İhracatçılar Meclisi ile birlikte sanayicilere hedef pazar eğitimleri, dış pazar ziyaretleri yapılacak ve sınır ötesi firma-müşteri iş birlikleri gerçekleştirilecektir.

Bölge dış ticaretinin geliştirilmesi amacıyla sınır ötesi ticari iş birliklerine de ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye ve bölgenin uluslararası pazarda daha etkin rol alabilmesi amacıyla ticari atışeler vasıtasıyla diplomatik ilişkiler, ticari protokoller sonucu karşılıklı avantajlar sağlanabilecektir. Ülkeler arası anlaşmalar ile kurulabilecek sınır ticareti merkezleri ve ticaret koridorları gibi karşılıklı avantajlar sağlanabilecek konularda bölgenin potansiyel ve konum avantajlarının araştırılacağı fizibilite çalışmaları yürütülecek ve yapılacak çalışmalar ilgili makamlara iletilecektir.

Tedbir 3.5.2. İhracat yapma potansiyeli olan ancak ihracat yapamayan imalat sanayi firmaları ve ihracatın önündeki engeller tespit edilerek firmaların sorunlarına yönelik çözümler üretilecektir.

Yapılan dış ticaret verileri analizinde ve saha çalışmalarında bölge imalat sanayinde faaliyet gösteren firmaların ihracata yönelmedikleri ve genellikle fason ve iç piyasaya üretim yaptıkları görülmektedir. Bölgedeki firmaların dış ticaret, yurt dışı pazar arama ve müşteriye ulaşabilme, sermaye yönetimi vb. konularda bilgi eksikliği olduğu ve uzmanlardan danışmanlık hizmeti ihtiyacı duyduğu tespitleri yapılmıştır. Bu minvalde, bölgede ihracat yapmakta olan ve potansiyeli bulunan firmaların tespiti yapılacaktır. Belirlenen firmaların dış ticaret alanındaki eksikliklerinin çözümüne yönelik yol haritaları belirlenecektir. Firmalara verilecek dış ticaret, e-ticaret, e-ihracat, uluslararası pazar ve müşterilere ulaşma, lojistik vb. konularında danışmanlık hizmetleri ve eğitimler verilecektir.

Bölge ihracatının iller bazında yüzde 57'si Van ilinden gerçekleştirilirken sırasıyla yüzde 34 ile Hakkâri, yüzde 7 ile Bitlis ve yüzde 2 ile Muş ili gelmektedir. Bölgedeki toplam 176 ihracatçı firmanın 102'si Van ilindedir. Bölge illeri arasındaki dağılımın dengelenmesi ve ihracat yapan firma sayısının artırılması amacıyla ihracat potansiyeli bulunan firmaların tespiti yapılarak firmalara dış ticaret danışmanlık hizmetleri sunulacaktır.

Stratejik Öncelik 3 (İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması) **Kapsamında Proje ve Program Önerileri³**

- 1- Bitlis Madencilğe Dayalı İhtisas OSB Kurulması Projesi
- 2- Van İli Biyoetanol Üretim Tesisi Projesi
- 3- TRB2 Bölgesi Biyogaz Enerji ve Organik Gübre Üretim Santrali Projesi
- 4- Hakkâri İli İzabe Tesisi Projesi (Kurşun ve Çinko)
- 5- Dondurulmuş Patates Üretim Tesisi Projesi
- 6- Su Paketleme Tesisi Projesi
- 7- Sac Metal İşleme Tesisi Projesi
- 8- Elektrikli Ark Ocağı Tesisi Projesi
- 9- Taş Yünü Üretim Tesisi Projesi
- 10- Yün İşleme Tesisi Projesi

³ Proje ve program künyeleri Ekler kısmında tablo şeklinde yer almaktadır.

- 11- Oluklu Mukavva Kutu Üretimi Projesi
- 12- Bitlis Doğal Taş İşleme Tesisi Projesi
- 13- Bitlis Ayakkabı Üretimi Projesi
- 14- Hakkâri Konfeksiyon ve Hazır Giyim Üretim Tesisi Projesi
- 15- Muş Su Paketleme Tesisi Projesi
- 16- Van Tekstil Atıkları Geri Dönüşüm Tesisi Projesi
- 17- Van Deri Üretimi Projesi
- 18- Van Galvaniz Sıcak Daldırma Tesisi Projesi

4.4 Stratejik Öncelik 4: Nitelikli İstihdamın ve Girişimciliğin Geliştirilmesi

Beşerî sermaye kavramı genelde bütün demografik yapının, özelde ise üretim sürecine katılan iş gücünün, kamu ve özel sektörde istihdam edilen nüfusun üretim faktörlerini daha verimli ve etkin kullanılmasına imkân sağlayacak bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm gibi pozitif değerlerle donatılmasını ifade etmektedir. Ayrıca, beşerî sermaye kavramı yeni teknolojilerin icat edilmesine, etkin kullanılmasına, ekonomik büyümeye, sosyal refah göstergelerinin artmasına imkân sağlayan bir etkiyi de barındırmaktadır. Ülkelerin beşerî sermayeye yatırım yapmalarının tüm sektörlerde yüksek verimliliğe, istihdam imkânlarının artmasına, bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesine ve bunun gibi birçok olumlu etkilere yol açtığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle beşerî sermaye, bir ülkenin gelişmesinde ve kalkınmasında öncü rol oynayan güçlü bir işleve sahiptir.

Öte yandan, dünyadaki teknolojik gelişmelere bağlı olarak her alanda meydana gelen dijital dönüşümler ülkelerin ekonomilerini ve istihdam politikalarını olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Kalkınma politikaları açısından söz konusu teknolojik gelişmelere paralel olarak etkin ve zamanında gerekli tedbirler alındıysa ülkeler olumlu etkilenmekte, hatta bu durum bir fırsata dönüşebilmektedir. Böylece, söz konusu ülkeler gelişmişlik durumlarını her zaman pozitif yönde sürdürebilmektedirler. Bu başarıda genç nüfusun güncel yetkinliklerle donatılmış olmaları ve girişimcilik alanındaki başarıları önemli rol oynamaktadır.

TRB2 Bölgesi 2022 yılı 15-29 yaş aralığındaki yüzde 29,5'lik genç nüfus oranıyla Türkiye'nin en genç nüfusuna sahip bölgelerden birisidir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Bu yönüyle bakıldığında, bölgedeki beşerî sermayenin önemli bir kısmını oluşturan bölgedeki genç nüfus potansiyeli, ülke ekonomisinin ihtiyaç duyduğu nitelikteki beceri ve yetkinliklerle donatılmaları ve yeni nesil girişimcilik alanında geliştirilmeleri, bölgesel ve ulusal kalkınma politikaları bakımından önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

TÜİK Bölgesel İstatistikler 2022 verilerine göre Türkiye ve bölge iş gücü göstergeleri incelendiğinde Türkiye'de iş gücüne katılma oranı yüzde 53,1 iken bölgede yüzde 49,7 olduğu görülmektedir. Yaş gruplarına göre iş gücüne katılma oranlarına bakıldığında 15-24 yaş grubunda iş gücüne katılma oranı Türkiye'de yüzde 43,8 iken bölgede yüzde 42,1'dir. 25 yaş ve üzeri için Türkiye ve bölgede iş gücüne katılma oranlarına bakıldığında oranların sırasıyla yüzde 55,2 ve yüzde 53,6 olduğu gözlenmektedir. Veriler incelendiğinde bölgenin iş gücüne katılma oranının Türkiye ile görece benzer olduğu, bununla birlikte işsizlik oranının Türkiye geneli işsizlik oranına göre oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'de işsizlik oranı yüzde 10,4 iken TRB2 Bölgesi'nde yüzde 19,2'dir. 15-24 yaş grubu için Türkiye'deki işsizlik

oranı yüzde 19,4 iken bu oran bölgede yüzde 27,7'dir. 25 yaş ve üzeri için Türkiye'nin ve bölgenin işsizlik oranlarına bakıldığında ise oranların sırasıyla yüzde 8,8 ve yüzde 15,8 olduğu görülmektedir. Bu veriler bölgede genç işsizliği ile mücadele bakımından genç istihdamını önceliklendiren politikaların bir an önce hayata geçirilmesini önemli kılmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023).

TRB2 Bölgesi'nde tarım sektörünün yaygınlığı ile birlikte emek yoğun sektörlerdeki çalışma alanlarının hâkimiyeti, iş gücü ve ürün verimliliğinin düşük olmasına sebep olmaktadır. Tarım sektöründen sanayi sektörüne geçişin gerçekleşmediği, bölgesel gayrisafi yurt içi hasıla içerisinde sanayi sektörü payının tarım ve hizmet sektörlerine kıyasla sınırlı düzeyde kaldığı bölgede istihdamın tarım ve hayvancılık başta olmak üzere katma değeri düşük sektörlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca, tarım sektöründe katma değeri yüksek ve imalat sanayine girdi oluşturabilecek ürünlerden ziyade katma değeri düşük tarımsal faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir.

Bölgede emek yoğun sektörlerin yaygınlığı nedeniyle düşük nitelikli iş gücü ihtiyacının düşük nitelikli iş gücü profili ile eşleşmesi, bilişim teknolojilerinin sebep olduğu iş piyasasının değişen ihtiyaç ve beklentilerine uyum sağlamada önemli bir risk alanını oluşturmaktadır. İş piyasasındaki teknoloji temelli dönüşümlerden en çok etkilenecekler, bir diğer ifadeyle teknolojik işsizlik riskini en fazla yaşayacak olanlar, düşük beceri sahibi çalışanlardır. Bölgedeki beşerî sermayenin önemli bir kısmını oluşturan 18-29 yaş arası genç nüfusun yetkinliklerinin teknolojik gelişmelere ve bölgenin ihtiyaçlarıyla uyumlu bir şekilde geliştirilerek istihdam edilebilirliğinin artırılması hususu, bölgesel kalkınmaya hizmet edecek önemli bir gerekliliktir. Bu nedenle, yüksek orandaki genç nüfus potansiyelini yazılım, yaratıcı endüstriler, geleceğin meslekleri, yeni nesil girişimcilik gibi alanlarda değerlendirilmek üzere yenilikçi program ve projelerin uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde genç istihdamı politikalarının geliştirilmesi bakımından yazılım, yeni nesil girişimcilik ve yaratıcı endüstrilerin önemi her geçen gün artmaktadır. Benzer şekilde, sosyal girişimcilik dünyada önemi giderek artan yeni nesil girişimcilik alanlarından biridir. Ülkemizde henüz yasal altyapısı oluşturulmamış olsa da çoğunlukla dernek, vakıf, kooperatif vb. örgütlenme modelleri ile sosyal girişimciliğin yaygınlaştığı görülmektedir. Temelde sosyal sorunlarla mücadele etmeye odaklanan ve bu amaçlarını inovatif girişimcilik prensiplerini kullanarak gerçekleştiren sosyal girişimciler, sosyal ve ekonomik refah artışına katkıları nedeniyle önemli birer aktör olarak görülmektedir. Bu nedenle, sosyal girişimler özellikle işsizlikle mücadele konusunda bir yandan işsizliğe karşı geliştirdikleri yaratıcı

çözümlerle, diğer yandan da sosyal girişimlerinde istihdam ettikleri bireyler nedeniyle istihdama çift yönlü katkı sağlamaktadırlar. British Council'in 2019 yılında Türkiye'deki sosyal girişimci profilini ortaya koyan araştırması sonuçlarına göre Türkiye'de dünyadaki görünüme benzer şekilde sosyal girişimci olma eğiliminin genç nüfusta yoğunlaştığı görülmektedir. TRB2 Bölgesi'nin genç nüfus potansiyeli düşünüldüğünde sosyal girişimciliğin genç işsizliği ile mücadelede alternatif bir strateji olarak desteklenmesi önem kazanmaktadır. Bu nedenle, bölgede sosyal girişimcilik faaliyetlerinin destekleyici politika ve uygulamaların hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede, bölgede sosyal girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi amacıyla 2019 yılında Ajans bünyesinde Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Sosyal Girişimcilik Programı (DAKA-SOGİP) başlatılmıştır. Ayrıca, 2022 yılında CMDP kapsamında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi bünyesinde kurulan İnnovan Girişimcilik Merkezi ile KOSGEB desteğiyle Bitlis Eren Üniversitesi bünyesinde kurulan Bitlis TEKMER hizmete alınmıştır. 2024-2028 dönemi Bölge Planı'nın uygulama döneminde bölgede kurulan bu 2 girişimcilik merkezinin altyapılarının geliştirilmesinin bölgedeki yeni nesil girişimcilik ekosisteminin gelişmesine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖK'ün 2019 yılında yayımladığı Geleceğin Meslekleri Çalışmaları Raporu'na göre dünyada şu andaki işlerin yüzde 90'ı bilişim teknolojileri yeteneklerini gerektirmektedir. Ayrıca, Dünya Ekonomik Forumu'nun 2016 yılında açıkladığı İşlerin Geleceği Raporu'nda da bugün ilkökula başlayan çocukların yüzde 65'inin şu anda var olmayan yeni iş türlerinde ve yeni fonksiyonları olan işlerde çalışacağı belirtilmektedir. Dünya Ekonomik Forumu'nun 2018 ve 2020 yıllarında yayımladığı İşlerin Geleceği raporları da bilişim alanındaki niteliklere olan ihtiyacın artmakta olduğunu göstermektedir. Günümüzde belli bir kuşağa ait kadroların iş tecrübeleri geniş, fakat dijital araçların uygulaması konusunda tecrübeleri gençlere göre çok daha sınırlı düzeyde olduğu gözlenmektedir. Y ve Z kuşakları iş tecrübesi noktasında geride olsa bile, kendilerinden önceki kuşaklara göre dijital dünyaya, diğer bir deyişle bilişim teknolojilerine ve araçlarına hâkimdir. Geleceğin iş ve mesleklerindeki beklentiler bu hâkimiyetin gençlerin iş gücü piyasasına girdikleri anda istihdam edilebilirlik kapasiteleri üzerinde doğrudan etkili olacağını göstermektedir. Bu nedenle, gençlere odaklanan bilişim alanındaki temel ve ileri düzey nitelik ve beceri gelişimine dayalı planlamaların yapılması ve bu alana yönelik projelerin hayata geçirilmesi, bölgenin kalkınması açısından kritik öneme sahiptir.

Ulusal üst ölçekli plan ve programlarda nitelikli istihdam hususu ele alınmış ve bu alanlara yönelik önemli vurgular yapılmıştır. Örneğin On İkinci Kalkınma Planı'nda bu alana yönelik olarak *“Yazılım sektöründeki insan kaynağı açığı detaylı şekilde analiz edilerek bu açığın*

yetiştirme, yeniden yetkinlik kazandırma ve daha etkin kullanımıyla kapatılması sağlanacaktır.” denilmektedir. Ayrıca, Ulusal Genç İstihdam Stratejisi (2021-2023) belgesinde “Aktif iş gücü piyasası programları teknolojik gelişmelere paralel olarak iş gücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda nitelik ve nicelik yönüyle geliştirilecektir” denilmektedir. Söz konusu stratejik belgelerde de belirtildiği üzere dünyada ve ülkemizdeki dijital dönüşümler sonucu iş gücü piyasasının ihtiyaç duyduğu yetkinlik ve beceriler sürekli değişmektedir. Ülkemizin ihtiyaç duyduğu nitelikli genç istihdamı ihtiyacı dikkate alınarak teknolojik alanda meydana gelen gelişmelere paralel olarak bölgedeki genç nüfusun niteliklerinin geliştirilmesi, bu alana yönelik program ve projelerin desteklenmesinin ulusal ve bölgesel kalkınma politikaları bakımından da önemli olduğu görölmektedir.

Türkiye’nin batı bölgelerinde katma değeri yüksek sektörlerle yönelim ve sektörel çeşitliliğin artması, başta tekstil ve giyim sanayi olmak üzere emek yoğun sektörlerin daha doğuya kaymasına sebep olmaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektörü TRB2 Bölgesi’nde üretim ve istihdam potansiyeli bakımından öne çıkan sektörler içerisinde yer almaktadır. TRB2 Bölgesi’nde hem istihdam oranının artırılması hem de kadınların ekonomiye entegrasyonunun sağlanması amacıyla tekstil ve giyim sanayi alanında Ajans öncülüğünde önemli programlar ve projeler hayata geçirilmiştir. Bu çalışmalar ile bölgede tekstil ve hazır giyim sektöründe önemli oranda istihdam alanı oluşturulmuştur. Bölgedeki emek yoğun sektörler yeni nesil genç girişimciliği ile desteklendiğinde gelecekte yüksek katma değerli ve rekabetçi ürün ve hizmetlerin üretilmesine imkân sağlayacağı düşünölmektedir.

TRB2 Bölgesi iş gücü piyasası ve girişimcilik kapasitesi incelendiğinde yüksek işsizlik oranları, yeterli mesleki eğitime ve donanımına sahip olmayan genç nüfus yoğunluğu, istihdam olanaklarının yetersizliği ile birlikte gençlerde girişimcilik becerilerinin eksikliği dikkat çekmektedir. Bu nedenle, 2024-2028 Bölge Planı uygulamaları döneminde bölgedeki genç nüfusun niteliğinin çağın gelişmelerine uygun olarak artırılmasına ve girişimciliğin teşvik edilmesine yönelik destekleyici program, proje ve politikaların hayata geçirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Tablo 18: Stratejik Öncelik-4'e İlişkin Hedefler Tablosu

Stratejik Öncelik	Hedef No	Hedef
SÖ4	4.1	Bölgede yeni nesil girişimcilik ekosistemi güçlendirilecektir.
SÖ4	4.2	Bölgedeki genç nüfusun yetkinlikleri, iş gücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilecektir.
SÖ4	4.3	Bölgede dijital teknolojileri etkin bir şekilde kullanabilen ve geliştirebilen insan kaynağının yetişmesi sağlanacaktır.
SÖ4	4.4	Kamu kurum ve kuruluşları, meslek kuruluşları, üniversiteler ve STK'ların kurumsal kapasitelerinin artırılması sağlanacaktır.

Hedef 4.1. Bölgede yeni nesil girişimcilik ekosistemi güçlendirilecektir.

Girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi amacıyla 1990'lı yıllardan itibaren kamu tarafından çok önemli destekler sağlanmıştır. Söz konusu desteklerin dayanağı kalkınma planlarında oluşturulmuştur. TRB2 Bölgesi 2024-2028 dönemini kapsayan yıllar için eş zamanlı niteliğe sahip On İkinci Kalkınma Planı Bilim, Teknoloji ve Yenilik başlığı 543. maddesinde “Bilgi üretmeye yönelik sorgulama, araştırma, öğrenme, geliştirme istek ve düşünce sistematiğini tüm düzeylerde yaygınlaştıran, katma değeri yüksek ürün ve hizmet geliştirme kapasitesini artıran, toplumsal zorluklara çözüm üreten, ikiz dönüşümü destekleyen, insan odaklı, çevik, iş birliğine dayalı, etkin işleyen bir bilim, teknoloji ve yenilik ekosistemi ...” oluşturulması amaçlanmıştır. Bu maddeye dayalı olarak 549.4. maddede “Ar-Ge, yenilik ve girişimcilik faaliyetlerine yönelik alternatif finansman mekanizmalarının oluşturulması” öngörülmüştür. TRB2 Bölgesi 2024-2028 Bölge Planı Nitelikli İstihdamın ve Girişimciliğin Geliştirilmesi Stratejisi kapsamında belirtilen “Bölgede yeni nesil girişimcilik ekosistemi güçlendirilecektir.” önceliği kapsamında planlanan proje ve faaliyetler ve çalışma programları özelinde planlanacak faaliyetler On İkinci Kalkınma Planı'nın ilgili başlığıyla uyumluluk gösterecektir.

Günümüzde teknolojik gelişmelerin sağladığı avantajlar ile inovatif fikirlerin ürüne dönüşmesi ve bu ürünlerin küresel pazarlarda pay alması mümkün hale gelmiştir. Girişimcilik ekosisteminde bu inovatif fikirleri ürüne dönüştüren ve ileriye taşıyan yapılar startup olarak adlandırılmaktadır.

Startaplardan istihdama önemli katkı sağlayan, katma değerli ürün üretmesi hasebiyle faaliyet gösterdikleri sektöre ve ülkeye önemli oranda ekonomik katkı sağlayan ve çok yüksek değerlemeye sahip şirketler çıkabilmektedir. Bunun sağlanabilmesi için girişimcilik

ekosisteminin bütün bileşenlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu gelişimin nasıl olması gerektiği 2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Planı'nda şu şekilde ifade edilmiştir: “*Ar-Ge ve yenilik destekleri ile özel sektör harcamalarında yaşanan artışa rağmen yükseköğretim kurumları ve araştırma altyapılarından özel sektöre bilgi ve teknoloji transferi ile girişimcilik ve ticarileştirme faaliyetleri yeterli düzeyde değildir. Bu desteklerin etkinliğinin artırılması ve ilgili taraflardaki farkındalık ve kapasitenin geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır*”.

Girişimciliğin tabana yayılması ve yaygınlaştırılması adına 1990'lı yılların başında ODTÜ TEKMER açılmış ve KOSGEB tarafından Silikon Vadisi örneğinden yola çıkılarak ODTÜ'de teknoloji geliştirmeye yönelik kuluçka merkezi kurulmuştur. Süreçte 26 Haziran 2001 yılında çıkarılan 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu ile teknoloji geliştirme bölgelerinin kurulması kanun hükmüne bağlanmış ve teknoloji geliştirme bölgelerinde faaliyet yürüten firmalara destekler sağlanmış ve bazı muafiyetler tanınmıştır. Sonraki yıllarda bu destekler ihtiyaca binaen değiştirilmiş ve geliştirilmiştir. Bu hamlelerle birlikte 2010 yılından sonra ekosistemin tamamlayıcı parçası olan yatırımcı bileşeni de gelişmeye başlamış ve böylece girişimcilerin karşılaştıkları en büyük problemlerden olan finansmana erişim sorununa alternatif çözümler oluşmaya başlamıştır.

Gelinen noktada Türkiye'de 90'dan fazla teknoloji geliştirme bölgesi oluşturulmuş, bu bölgelerde yüzlerce startup kurulmuştur. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ar-Ge Teşvikleri Genel Müdürlüğü'nün 2022 Eylül ayı verilerine göre teknoloji geliştirme bölgelerinde üretilen ürün veya yazılımların sadece ihracata katkısı 7,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Ekosistemin yatırımcı bileşenini incelediğimizde Sermaye Piyasası Kurulu tarafından Haziran 2023 itibarıyla 251 adet girişim sermayesi fonunun kurulmasına onay verilmiştir. Söz konusu girişim sermayesi fonlarının toplamda 600 milyon doların üzerinde bir bütçeyi startaplara aktaracağı öngörülmektedir.

Yeni nesil girişimciliğin istihdama ve katma değerli ürün üretmek suretiyle ekonomiye katkıları ve bölge üniversitelerinin potansiyelleri ve güçlü yönleri göz önünde bulundurulduğunda bölgede henüz gelişme aşamasında olan yeni nesil girişimcilik ekosisteminin altyapı çalışmalarının kamu eliyle hazır hale getirilmesi, paralelinde bölgenin girişimcilik kabiliyetinin gelişmesi ve girişimcilik kültürünün oluşması adına bölgedeki beşeri sermayenin niteliğini artırmak, girişimcilik ile ilgili farkındalık oluşturmak vb. temel faaliyetlerin kamu eliyle yürütülmesi ve de bölgede ekosistemin yatırımcı bileşeninin oluşması adına ilgili kamu paydaşlarının öncülük etmesi gerekmektedir.

Ekosistemin henüz yeterince gelişmediği ülke ve bölgelerde belli bir seviyeye gelen girişimlerin yatırım bulmak amacıyla ülke/bölge dışına çok hızlı bir şekilde çıktığı görülmektedir. Bazı gelişmiş ülkeler, bu tür çalışmalarını ülkelere daha kolay çekmek için startup vizesi (innovator visa) şeklinde özel bir vize sistemi oluşturmuşlardır. Dolayısıyla, TRB2 Bölgesi'nde girişimcilik ekosisteminin ilgili paydaşlar ile birlikte bütün yönleri ile hızlı fakat dengeli bir şekilde geliştirilmesi, bölgenin gelişimi ve kalkınması adına önem arz etmektedir.

Tablo 19: Stratejik Öncelik-4 Hedef-1'e İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
4.1	4.1.1	Yeni nesil girişimciliğin özendirilmesi için farkındalık çalışmaları yürütülecektir.
4.1	4.1.2	Bölgesel melek yatırımcı ağı oluşturulacaktır.
4.1	4.1.3	Bölgesel girişim sermayesi fonu oluşturulacaktır.
4.1	4.1.4	Sosyal girişimcilik faaliyetleri desteklenecektir.
4.1	4.1.5	Yaratıcı endüstriler alanındaki faaliyetler desteklenecektir.

Tedbir 4.1.1. Yeni nesil girişimciliğin özendirilmesi için farkındalık çalışmaları yürütülecektir.

TRB2 Bölgesi genç nüfus oranının ve genç işsiz sayısının en yüksek olduğu bölgelerden biridir. Dolayısıyla, bölgede özellikle nitelikli genç nüfus arasında yeni nesil girişimcilik konusunda farkındalık oluşturulması yoluyla işsizliğin azaltılabileceği gibi bu çalışmalar sonunda nitelikli insan kaynağının da bölgede kalmasına olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir.

Bunun için Ajans ve Van Teknokent iş birliğinde düzenlenen yeni nesil girişimcilik eğitimleri, bilgilendirme toplantıları, konunun uzmanları ile gerçekleştirilen seminerler ve girişimcilik yarışması vb. faaliyetlerin TRB2 Bölgesi'nin geneline yayılması ve belirtilen faaliyetlerin ilgili paydaşlar ile birlikte yürütülmesi, girişimcilik ekosisteminin en önemli bileşeni olan girişimci sayısının artmasına önemli katkılar sunacaktır.

Tedbir 4.1.2. Bölgesel melek yatırımcı ağı oluşturulacaktır.

Girişimcilik ekosisteminin bütün bileşenleri ile geliştirilebilmesi için girişimcilik ekosisteminin altyapısının hazır hale getirilmesi ve girişimcilerin doğru yönlendirilmesinin yanı sıra girişimcilerin en büyük problemlerinden olan finansmana erişim sorununun çözülmesi de önem arz etmektedir. Bunun için, Ajans öncülüğünde öncelikli olarak TRB2 Bölgesi'ndeki girişimlere tohum aşaması yatırımı gerçekleştirecek olan melek yatırımcı ağı kurulacaktır. Kurulması planlanan melek yatırımcı ağının etkinliğinin sağlanabilmesi amacıyla bölgedeki

yatırımcıların eğitim ve farkındalık çalışmaları vasıtası ile startup ekosistemi hakkında bilinçlenmesi sağlanacaktır.

Tedbir 4.1.3. Bölgesel girişim sermayesi fonu oluşturulacaktır.

Melek yatırımcı ağının yanı sıra öncelikli olarak bölgedeki girişimcilere veya bölgenin potansiyelinin ortaya çıkmasına katkı sağlayacak girişimlerin tohum ve tohum sonrası yatırım turlarına katılım sağlayacak ve profesyonel bir ekip tarafından yürütülen bir girişim sermayesi yatırım fonu oluşturulacaktır.

Tedbir 4.1.4. Sosyal girişimcilik faaliyetleri desteklenecektir.

Dünya’da giderek trend haline gelen ve genç istihdamı için alternatif bir alan olarak ortaya çıkan sosyal girişimcilik, Türkiye’de de gittikçe önem kazanmaktadır. British Council’in 2019 yılında Türkiye’deki sosyal girişimci profilini ortaya koyan araştırmasına göre Türkiye’de dünyadaki görünümüne benzer şekilde sosyal girişimci olma eğiliminin genç nüfusta yoğunlaştığı görülmektedir. Gençlerde sosyal girişimciliğin teşviki amacıyla genç işsizlerin bölgedeki sosyal sorunlarla mücadele eden sosyal girişimci bireylere dönüşümünü destekleyici politika ve uygulama örneklerinin ortaya konulması, gençlere sosyal girişimcilik becerilerini kazandırmayı esas alan eğitim programlarının hazırlanması önem arz etmektedir. Bu kapsamda, Ajans tarafından 2018 yılından bu yana uygulanmakta olan Beşerî Sermayenin Geliştirilmesi Sonuç Odaklı Programı (BSG-SOP) faaliyetleri çerçevesinde bölgede sosyal girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılmasına yönelik Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Sosyal Girişimcilik Programı (DAKA-SOGİP) uygulamaya konulmuştur. Program kapsamında 2022 yılında 18-29 yaş aralığındaki gençlere yönelik sosyal girişimcilik alanında bölge illerinde farkındalık eğitimleri gerçekleştirilerek önemli bir kapasite oluşturulmuştur.

Bu çerçevede, 2024-2028 Bölge Planı uygulama döneminde TRB2 Bölgesi’nin genç nüfus potansiyeli dikkate alınarak sosyal girişimcilik faaliyetleri genç işsizliğinin azaltılmasına ve girişimcilik kültürünün geliştirilmesine katkı sağlayacak alternatif bir strateji olarak desteklenecektir.

Tedbir 4.1.5. Yaratıcı endüstriler alanındaki faaliyetler desteklenecektir.

Yaratıcı endüstriler gelişmekte olan ülkelerde genç girişimciliğine ve istihdamına katkı sağlayan önemli bir alandır. Bu önemin üç temel nedeni, yüksek büyüme potansiyeline sahip olmaları, yenilik ve refahla yüksek düzeyde ilişkilendirilmeleri ve uluslararası ticarete ülkelerin rekabet gücüne katkıda bulunan endüstriler olmalarıdır. Bu alanda bireysel yaratıcılık, tasarım, teknoloji kullanımı, beceri ve yeteneğe dayalı üretim süreçleri sonucunda ortaya çıkan

ürün ve hizmetler hem girişimciliğin gelişmesine hem de istihdama olumlu katkılar sağlamaktadır. Ayrıca, yenilik geliştirme ve yayma (spillover) potansiyeli yüksek olan endüstrilerdir. Bu endüstriler yenilikçi faaliyetleriyle buldukları bölgenin yaratıcılık kapasitesine doğrudan katkıda bulunurken aynı zamanda ekonominin diğer alanlarına da yayılma etkileriyle dolaylı katkı sunarlar.

TRB2 Bölgesi 2022 yılı verilerine göre 15-29 yaş aralığındaki yüzde 29,5'lik genç nüfus oranıyla Türkiye'nin en genç nüfusuna sahiptir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Öte yandan, "Türkiye'de Eğitimde ve İstihdamda Olmayan Gençler (NEET)" raporuna göre ise TRB2 Bölgesi'nin NEET gençliği, yüzde 51,3 oranla Düzey 2 bölgeleri arasında 3. sırada yer almaktadır. Bu durum ise genç işsizliğin bölgede yaygın olduğunu göstermektedir. Kamu istihdamının giderek daraldığı, özel sektörde ise nitelikli istihdamın önemini arttırdığı bir dönemde bölgenin yüksek orandaki NEET gençliğinin varlığı göz önüne alındığında genç istihdamını ve girişimciliği geliştiren bir alan olan yaratıcı endüstrilerin bölge kalkınması için bir fırsat penceresi olduğu değerlendirilmektedir.

Bu nedenle, 2024-2028 Bölge Planı uygulama döneminde yukarıda belirtilen gerekçeler çerçevesinde yaratıcı endüstriler odağındaki faaliyetler desteklenecektir.

Hedef 4.2. Bölgedeki genç nüfusun yetkinlikleri, iş gücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilecektir.

19. yüzyıl başlarına kadar kalkınma için fiziki sermaye yeterli görülürken, firmalar arası rekabet sürecinde fark yaratacak olan unsurun fiziksel ve finansal varlıkların etkin kontrolü olduğu düşünülüyordu. 20. yüzyıl ortalarından itibaren ise bilgi teknolojilerinin gelişimi, bilgi ekonomisi ve bilgi toplumuna geçiş süreçlerine bağlı yaşanan zihniyet dönüşümü, rekabette ana unsurun bilginin ve verinin etkin kontrolü olduğu yönünde değişmiştir. 20. yüzyılın son çeyreğinde ise içsel büyüme modelleri, beşerî sermayenin büyüme üzerindeki önemini gözler önüne sermiştir.

Üretim süreçlerinde teknoloji kullanımının artması ile beraber işverenlerin iş gücü talepleri de değişmektedir. Nitelikli iş gücünün yetişmesine aracılık eden eğitim kurumları ise bu konuda sıkı müfredat kalıpları nedeniyle yeterince başarı gösterememektedir. Talep ve arz arasındaki bu fark, çeşitli kamusal veya özel oluşumlar aracılığıyla giderilmeye çalışılmaktadır.

Endüstri 4.0 ile her alanda yaşanan dijital dönüşüm süreci, COVID-19 pandemisi ile daha fazla hız ve önem kazanmıştır. İş gücü piyasasında otomasyonun kapladığı alan gittikçe artmaktadır. Mevcut iş gücünün becerilerini her zaman güncellemesi ihtiyacının yanında iş arayan gençlerin

niteliklerinin de bu yönde geliştirilmesinin işsizliğin TRB2 Bölgesi'nde azaltılması açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından hazırlanan “Genç İstihdamında Küresel Trendler 2022: Gençlerin geleceğini dönüştürmeye yatırım yapmak” raporuna göre 2019-2020 yılları arasında 15-24 yaş arası gençler 25 yaş üzeri yetişkinlere oranla daha büyük bir istihdam kaybına uğramışlardır. Pandeminin yol açtığı kısıtlamalar iş gücü piyasasını derinden etkilemiş, işverenler iş yerlerinde küçülmeye gitmiş ya da işlerini kapatmak zorunda kalmış, bu durum da özellikle gençlerin iş arama ve bulma süreçlerini zorlaştırmıştır. İş bulamayan gençler gelecekteki iş fırsatları karşısında da zayıf ve kırılgan durumdadırlar. COVID-19 pandemisi bunların yanı sıra eğitimin niteliği ve niceliğini de etkilemiş, bu dönemde eğitimde olan gençler bu durumdan derinden etkilenmiştir. Yaşanan pandemi süreci birçok sürdürülebilir kalkınma amacına ulaşılmasını da güçleştirmiştir. Rapora göre ülkeler toparlanma aşamasında politika tutumlarını yeniden değerlendirirken uzun vadeli dönüştürücü yaklaşımlara yatırım yapmalı ve ekonomik yapılarını daha kapsayıcı, sürdürülebilir ve dayanıklı hale getirecek biçimde gözden geçirmelidir (ILO,2022). Bu kapsamda, Türkiye'deki bölgesel politikaların da genç iş gücünü iş gücü piyasasının ihtiyaçlarına göre yetiştirmesi önem arz etmektedir.

On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) belgesinde “Nitelikli insan kaynağı, Plan döneminde öngörülen istikrarlı büyümenin başat unsurlarından birisi olacaktır. İşgücünün niteliklerinin artırılması, daha verimli sektörlerle ve alanlara yönlendirilmesi, eğitim ve istihdam ilişkisinin gözetilmesi, kadın ve gençlerin iş gücü piyasasında ihtiyaç duyulan mesleki beceriler ile donatılarak istihdama dâhil edilmesi temel öncelikler arasındadır.” ifadesi yer almaktadır. Bununla birlikte, “Nitelikli insan, güçlü aile, sağlıklı toplum” hedef ve politikaları başlığı altında beşerî sermayenin güçlendirilmesi, kapsayıcı büyüme yaklaşımının belirgin bir biçimde hayata geçirilmesi ve refahın toplumun tüm kesimlerine yaygınlaştırılması amacıyla uygulanacak politikalar ele alınmaktadır.

Yeni Ekonomi Programı (2021-2023) belgesinde yer alan “*Mesleki ve teknik eğitimin içeriği ile hayat boyu öğrenme ve aktif iş gücü programları, belirlenen odak sektörler başta olmak üzere reel sektörün gelecekteki ihtiyaçları da dikkate alınarak iş gücü piyasasında talep edilecek becerileri kazandıracak, nitelikli beşeri sermaye ihtiyacını karşılayacak ve kurumsal kapasite kayıplarını en aza indirecek şekilde planlanacaktır*” maddesi, beşeri sermayenin niteliklerinin iş gücü piyasası talepleri doğrultusunda iyileştirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Kalkınma ajansları “yerelden ulusala, ulusaldan uluslararasına” mottosu ile hareket etmektedir. Bu motto doğrultusunda kalkınma ajansları yerel potansiyellerini Türkiye’nin kalkınma sürecini hızlandırmak adına kullanmaktadırlar. Bölgesel kalkınma faaliyetlerinin toplamı, ulusal ölçekte bu toplamdaki çok daha fazla değer sağlamaktadır. Her bölgenin ön plana çıkan avantajları bulunmaktadır. Bu, TRB2 Bölgesi için genç ve dinamik olan nüfustur. TRB2 Bölgesi genç nüfusunun yeteneklerinin güncel meslekler doğrultusunda geliştirilmesi, bölgedeki firmaların kapasite kullanımlarını artıracak, yeni firmaların bölgeye gelmesini teşvik edecek ve gençlerin istihdam edilebilirliklerini artırarak toplumsal faydayı iyileştirmeye yardımcı olacaktır.

TÜİK 2022 verilerine göre TRB2 Bölgesi’nde işsizlik oranları ve genç işsizliği oranları Türkiye geneline göre oldukça yüksektir. 15-24 yaş grubu içinde kadın ve erkek işsizlik oranlarına bakıldığında erkekler için Türkiye’de yüzde 16,4, bölgede yüzde 23,2; kadınlar için ise Türkiye’de yüzde 25,2, bölgede ise yüzde 36,2’dir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Cinsiyet ve yaşa göre işsizlik oranlarının analizi, bölgede genç işsizliği ve kadın işsizliği alanında proje ve faaliyetler geliştirilmesinin önemini göstermektedir.

Bölge ekonomisinin sürdürülebilir iyileştirilmesinin sağlanması için gerekli olan en önemli konu, beşerî sermayenin niteliklerinin eğitim yoluyla artırılmasıdır. Beşerî sermayenin hızlı ekonomik dönüşüme ayak uydurabilmesi, refahın topluma eşit yayılabilmesi adına önemlidir. Beşerî sermaye, yeni yatırımların çekilmesinde ve var olan yatırımların bölgede kalmasında önemli bir etkidir. Bu kapsamda, 2024-2028 Bölge Planı uygulama döneminde yukarıda belirtilen gerekçeler çerçevesinde bölgedeki üniversiteler, millî eğitim il müdürlükleri, ticaret ve sanayi odaları, organize sanayi bölge müdürlükleri, KOSGEB il müdürlükleri gibi bölgesel kurum ve kuruluşlar iş birliğinde aşağıda belirtilen tedbir ve projeler hayata geçirilecektir.

Tablo 20: Stratejik Öncelik-4 Hedef-2'ye İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
4.2	4.2.1	Genç istihdamına yönelik eğitim, tanıtım, yönlendirme faaliyetleri ile fiziki altyapı çalışmaları desteklenecektir.
4.2	4.2.2	21. yüzyıl yetkinliklerine yönelik farkındalık eğitimleri düzenlenecektir.

Tedbir 4.2.1. Genç istihdamına yönelik eğitim, tanıtım, yönlendirme faaliyetleri ile fiziki altyapı çalışmaları desteklenecektir.

Son yıllarda dünyada ve Türkiye’de yaşanan ekonomik gelişmelere bağlı olarak genç işsizliğinin gittikçe büyüyen bir problem haline geldiği görülmektedir. Bu kapsamda, TÜİK 2022 İşgücü Göstergelerine göre Türkiye’de iş gücüne katılma oranı yüzde 51,3 iken bölgede yüzde 49,7 olduğu görülmektedir. Yaş gruplarına göre iş gücüne katılma oranlarına bakıldığında 15-24 yaş grubunda iş gücüne katılma oranı Türkiye’de yüzde 43,8 iken bölgede yüzde 42,1’dir. 25 yaş ve üzeri için Türkiye ve bölgede iş gücüne katılma oranlarına bakıldığında oranların sırasıyla yüzde 55,2 ve yüzde 53,6 olduğu gözlenmektedir. Bölgenin iş gücüne katılma oranının Türkiye ile görece benzer olduğu, bununla birlikte işsizlik oranının Türkiye geneli işsizlik oranına göre oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’de işsizlik oranı yüzde 10,4 iken TRB2 Bölgesi’nde yüzde 19,2’dir. 15-24 yaş grubu için Türkiye’deki işsizlik oranı yüzde 19,4 iken bu oran bölgede yüzde 27,7’dir. 25 yaş ve üzeri için Türkiye’nin ve bölgenin işsizlik oranlarına bakıldığında ise oranların sırasıyla yüzde 8,8 ve yüzde 15,8 olduğu görülmektedir. Bu veriler ve bölge planı hazırlıkları kapsamında gerçekleştirilen çalıştaylarda ortaya çıkan sonuçlara göre bölgede özellikle genç iş gücünü önceleyen istihdam politikalarının acil bir şekilde hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

Bu çerçevede, 2024-2028 Bölge Planı uygulama döneminde söz konusu genç istihdamı politikalarına ilişkin olarak aşağıda belirtilen faaliyetler gerçekleştirilecektir:

- Gençlerin istihdam olanaklarına erişebilirliğini sağlamak amacıyla yaşanan dijital dönüşüm süreci de dikkate alınarak bölgenin sahip olduğu genç ve dinamik nüfusun iş gücü piyasasının talepleri doğrultusunda başta dijital beceriler olmak üzere geleceğin mesleklerinin geliştirilmesine yönelik beceriler kazanmaları amacıyla eğitim programları düzenlenecek, bu alana yönelik fiziki ve teknik altyapı ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik proje ve faaliyetlere öncelik verilecektir.
- Genç istihdamına yönelik proje önerileri öncelikli olarak desteklenecektir. Bu kapsamda, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının koordinasyonunda yürütülen Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP) çerçevesinde istihdam önceliği kapsamında sunulan projeler öncelikli olarak desteklenecektir. Ayrıca, bu alanda özel sektör, yerel yönetimler, bölge üniversiteleri, kamu kurum ve kuruluşları ile ilgili sivil toplum örgütleriyle iş birliği imkânları geliştirilecektir.
- Bölgedeki gençlik ve spor il müdürlükleri, il milli eğitim müdürlükleri, kariyer merkezleri ile yakın iş birliği sağlanarak gençlerin kişisel ve sosyal gelişimlerinin sağlanmasına yönelik faaliyetler desteklenecektir.

- Ajans öncülüğünde ilgili paydaşlarla iş birliği yapılarak gençlerin işverenlerle buluşarak iş hayatına geçişlerinin desteklenmesi adına gençlere yönelik etkinlikler düzenlenecek, ulusal veya bölgesel düzeyde düzenlenen istihdam fuarlarına katılım ve katkı sağlanacak, ayrıca kariyer günleri etkinlikleri düzenlenecektir.
- NEET gençliğine yönelik günümüzde talep edilen ve gelecekte talep edilecek yenilikçi, teknoloji ağırlıklı iş alanları dikkate alınarak bölge üniversiteleri, ulusal/uluslararası ilgili kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılarak gençlerin beceri ve yetenekleriyle uyumlu, özellikle yazılım gibi alanlarda kısa süreli sertifika ve diploma programları düzenlenecektir.

Tedbir 4.2.2. 21. yüzyıl yetkinliklerine yönelik farkındalık eğitimleri düzenlenecektir.

21. yüzyıl dijitalleşmenin hem her sektörün kendi içinde hızla derinleştiği hem de yatayda tüm sektörlere hızla yayıldığı, bu nedenle bireylerin rutin işler dışında daha nitelikli yetkinliklere ihtiyaç duyduğu bir dönemdir. Dijital teknolojilerin yol açtığı iş kayıplarının yanında birçok yeni iş fırsatı da bulunmaktadır. Bu nedenle, iş gücünün yeni yetenek ve beceriler kazanmasına yönelik proje ve faaliyetlerin hayata geçirilmesi önemlidir. Günümüz iş dünyasına adapte olma ve başarı sağlamada eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme, iş birliği, iletişim, teknoloji okuryazarlığı gibi nitelikler 21. yüzyıl yetkinliklerinin elde edilmesinde önemli araçlardır.

Kamu kurumları ve özel sektörün istihdam edeceği kişilerden beklediği, adayların aldıkları eğitimin yanında sahip oldukları yetkinliklerdir. Bu yetkinlikler literatürde 21. yüzyıl yetkinlikleri olarak adlandırılmaktadır.

Milli eğitim kurumlarının ve üniversitelerin eğitim altyapıları, öğrencilerin 21. yüzyıl yetkinliklerine sahip olmaları noktasında yetersiz kalmaktadır. TRB2 Bölgesi'nde yaşayan gençler için düzenlenecek olan 21. yüzyıl yetkinliklerine yönelik farkındalık eğitimleri ile bölgede beşerî sermayenin niteliklerinin 21. yüzyıl yetkinlikleri doğrultusunda geliştirilmesine aracılık edilecek, böylece gençlerin günümüzün ve geleceğin iş dünyasına daha hazırlıklı hale gelmeleri sağlanacaktır.

Hedef 4.3. Bölgede dijital teknolojileri etkin bir şekilde kullanabilen ve geliştirebilen insan kaynağının yetişmesi sağlanacaktır.

Yapay zekâ, otomasyon, robotik ve sensörler gibi teknolojik gelişmeler günümüzün ve geleceğin ekonomik yapısını değiştirmekte ve dönüştürmektedir. 2001 yılından bu yana rutin olmayan bilişsel ve sosyodavranışsal beceriler gelişmekte olan ekonomilerde yüzde 19'dan

yüzde 23'e, gelişmiş ekonomilerde yüzde 33'ten yüzde 41'e çıkmış ve bu yeteneklere yapılan ödemeler artış göstermiştir (World Bank Group, 2019).

Teknoloji, iş kayıplarını beraberinde getirmesinin yanı sıra yeni işlerin oluşmasına da yol açmaktadır ve iş dünyasında yeni becerilerle donatılmış gençlere olan talep her geçen gün artmaktadır. Söz konusu yeni iş imkânları ülkeler için yeni kalkınma fırsatlarını da beraberinde getirmektedir. Ülkeler ve bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeylerinin teknolojiyi benimseme ve bu alanda beşerî sermayeyi yetiştirmeye paralel olarak değişeceği düşünülmektedir.

Yazılım, geleceğin mesleği olmasının yanında tüm mesleklerin dönüşümde de etkin bir rol oynamaktadır. Yazılımın yüksek yatırım maliyeti gerektirmemesi, coğrafi koşullara bağlı olmaması, güvenlik sorunlarından etkilenmemesi, uzaktan bağlantı yoluyla iş birliği yapmaya imkân sağlaması gibi özellikleri, TRB2 Bölgesi gibi az gelişmiş bölgeler için yeni kalkınma fırsatları sunmaktadır.

Geleceğin meslekleri bireylerin daha farklı becerilerle donatılmasını gerekli kılmaktadır. Teknolojik dönüşümün merkezinde yer alan yazılım, beşerî sermayeyi geleceğin mesleklerine hazırlamak açısından önemli bir fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazılım ayrıca az gelişmiş bölgelerde sosyal faaliyet alanlarının da kısıtlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ekran bağımlılığı her geçen gün artan ve bununla birlikte yalnızlaşan genç nüfusun yönlendirilebileceği, gençler arasında talep gören bir alandır.

Son yıllarda yeni nesil ekonomilerin yüksek katma değer yaratması ve bu durumun gelecekte daha da önem kazanacağı öngörüsüyle gençlerin dijital becerilerinin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Günümüzde gençlerin dijital yetkinlikleri sayesinde istihdam edilebilirlikleri artmaktadır. Yeni nesil teknolojilerin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan kaynağının geliştirilmesi uzun süredir Türkiye'nin gündemindedir. Ancak güncel ulusal eğitim müfredatının yaşanan hızlı dijital dönüşümün gerisinde kaldığı ve geleceğin meslekleri için gerekli altyapıyı sağlamada yetersiz kaldığı görülmektedir. 2023 Dijital Türkiye Yol Haritası'nda bu durum için şu ifade yer almaktadır; *“Eğitim altyapısını dijitalleşme sürecine uygun hale getirmeden gerekli yetkinliklere sahip iş gücünün yetiştirilmesi ve dijitalleşmenin istihdama etkisinin sağlıklı bir şekilde ele alınması mümkün değildir”*. Aynı zamanda, 2023 Dijital Türkiye Yol Haritası'nda yer alan şu ifade oldukça önemlidir: *“Üretim aşamasında dikkat çeken ikinci husus, işletmelerimizin endüstriyel robotlardan faydalanma oranlarının düşük olmasıdır. İşletmelerin yarısından çoğu endüstriyel robotlardan faydalanmazken, sadece yüzde 4,8'i gelişmiş robotik sistemler kullanmaktadır. Bu durum, önemli bir otomasyon potansiyelinin açıkta kaldığına, diğer bir ifadeyle gelişme alanının geniş olduğuna işaret etmektedir”*. Yüzde 4,8 ciddi oranda

düşük olup bu alanda farkındalığın ve yetişmiş bireylerin eksik olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda söz konusu eksikliği gidermek amacıyla On ikinci Kalkınma Planı Nitelikli İnsan, Güçlü Aile, Sağlıklı Toplum başlığı 655. maddede “... çocukların potansiyellerini en üst seviyeye çıkaracak ve gençlerin yaşam becerileri yüksek, özgüven sahibi, dijital ve yeşil dönüşümün gerekleriyle donanmış, yetenekleri, eğitimleri ve tercihleri doğrultusunda sosyal, siyasal ve ekonomik hayata aktif katılan bireyler olarak sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir itici gücü olmalarını sağlayacak politikaların uygulamaya konulması önemli görülmektedir.” Bu önemden hareketle TRB2 Bölgesi’nin genç ve dinamik iş gücünün teknolojik alanda yetiştirilmesi bölgesel ve ulusal ekonomik kalkınma açısından politika ve program oluşturulması önem taşımaktadır.

2021-2023 dönemini kapsayan Yeni Ekonomi Programı’nda “*Geleceğin insana yakışır işleri yaklaşımıyla, bilgi teknolojileri, e-ticaret, girişimcilik programları, teknoloji yoğun işler ve dijital okuryazarlık gibi alanlarda iş gücü taleplerini, becerilerini ve geleceğin mesleklerini belirlemek amacıyla sektörle iş birliği halinde çalışmalar yapılacaktır.*” ifadesi yer almaktadır.

Türkiye Teknoloji Sektörü Durum Analizi Raporu’na göre şirketler tarafından Türkiye’de yazılım sektöründe yetenek açığı seviyesi 100 üzerinden 75,9 olarak puanlanmıştır. Bu açığın en yüksek olduğu yazılım alanları olarak yapay zekâ/makine öğrenimi/büyük veri, Java ve Python ilk 3 sırada belirtilmiştir. (Kodluyoruz Derneği, 2019).

Güncel müfredatın yetersiz kaldığı hızlı teknolojik dönüşüm sürecinde TRB2 Bölgesi’ndeki gençlere yeni iş ve istihdam alanı sunma potansiyeli yüksek olan yazılım alanında öncelikle farkındalık çalışmalarının yapılması, akabinde ise çevrim içi ve yüz yüze eğitimler yoluyla bölge gençlerinin dijital beceriler ve yazılım alanındaki yetkinliklerinin artırılması hedeflenmektedir.

Tablo 21: Stratejik Öncelik-4 Hedef-3'e İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
4.3	4.3.1	Yazılım alanında farkındalık artırılıp eğitimler gerçekleştirilecektir.
4.3	4.3.2	Yazılım alanında ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla iş birliği geliştirilecektir.
4.3	4.3.3	Gençlerin dijital becerileri geliştirilecektir.

Tedbir 4.3.1. Yazılım alanında farkındalık artırılıp eğitimler gerçekleştirilecektir.

2021 yılında Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu ile Ajans iş birliğinde “TRB2 Bölgesi Yazılım Hareketi Programı” başlatılmıştır. Program bölgede yoğun ilgi görmüştür. Programın

uygulama döneminde bölge gençleri arasında yazılım alanında yeterli düzeyde farkındalık ve bilginin olmadığı gözlenmiştir. Bu nedenle, gelecek için önemli bir iş ve istihdam alanı olan yazılım ile ilgili olarak bölgede öncelikle farkındalık faaliyetleri gerçekleştirilecek, yazılımın sunduğu fırsatlar paylaşılacaktır. Farkındalık amaçlı düzenlenen toplantı, seminer vb. etkinlikler sonunda öğrenciler, öğretmenler ve ebeveynler arasında yazılım alanında genel bir bilgi düzeyinin oluşması beklenmektedir. Farkındalık çalışmaları genel kapsamlı olup bu alana ilgi duyan gençleri keşfetmeye yönelik olacaktır. Kurulacak olan yazılım okulu aracılığıyla ilgili olan gençlere programlama dili ve erişilebilir web sayfası eğitimleri verilecek ve yetenekli olan gençlerin keşfedilmesi sağlanacaktır. Eğitimler, gençlere yazılımın farklı alanlarını bilmeleri konusunda yardımcı olacaktır. Bu şekilde, gençlerin istihdam edilebilirliklerinin artırılması ve yazılım alanında kendi girişimlerini kurabilmeleri amaçlanmaktadır.

Tedbir 4.3.2. Yazılım alanında ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla iş birliği geliştirilecektir.

Farkındalık ve eğitim çalışmaları kapsamında, yazılım alanında bilgi, deneyim ve tecrübe sahibi ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla iş birliği faaliyetleri gerçekleştirilecektir. Ulusal ve uluslararası alanda söz konusu kurum/kuruluşlar tarafından hâlihazırda uygulanan projelerin TRB2 Bölgesi'ne uygulanabilirliği incelenecek, bölge ihtiyaçlarına uygun olacak şekilde uygulamasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. Ayrıca, iş birliği faaliyetleri kapsamında yeni proje ve faaliyetlerin bölgede hayata geçirilmesi sağlanacaktır.

Tedbir 4.3.3. Gençlerin dijital becerileri geliştirilecektir.

Teknoloji ve teknolojinin getirmiş olduğu dijitalleşme, günümüz dünyasında hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Zaman içerisinde her sektörün daha fazla dijitalleştiği ve Endüstri 4.0 kapsamında dijital dönüşümün günümüz dünyasında geleneksel bazı meslekleri yok edeceği ve hayatımıza daha fazla kabiliyet ve beceri isteyen yeni mesleklerin gireceğini öngörülmektedir. Bundan dolayı, TRB2 Bölgesi'ndeki gençlerden temel düzeyde teknik bilgi ve/veya becerisi olanlar ile ilgisi olanların bu dönüşüme hazırlıklı olmasını sağlayacak ve bu bireylerin nitelikli ve beceri sahibi kişiler olarak bu dönüşüme katkı sağlayacak şekilde dijital becerilerinin gelişimi adına farkındalık faaliyetleri yürütülecek, teknik ve sosyal beceri eğitimleri verilecektir.

Hedef 4.4. Kamu kurum ve kuruluşları, meslek kuruluşları, üniversiteler ve STK'ların kurumsal kapasitelerinin artırılması sağlanacaktır.

Kapasite kavramı, 'bir organizasyonun varlığını sürdürebilme yeteneği', bir başka ifade ile 'kendi kendini idame ettirebilme yeteneği'dir. Kapasite, bireylerin, örgütlerin ve toplumların görevlerini sürdürülebilir bir şekilde yerine getirme, problem çözme, hedef belirleme ve başarıya yeteneği olarak tanımlanabildiği gibi, bir kişinin veya kurum ya da kuruluşun kendisine verilen görevi etkin, sürekli ve dış kaynaklara bağımlılığı azaltarak yapabilme yeteneği şeklinde de tanımlanabilmektedir. Bu nedenle, kurum ve kuruluşlar varlıklarını sürdürmek için günün şartlarının gerektirdiği bilgi ve donanımla personellerini donatmak zorundadırlar.

Kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi aşamasında kurumların iç dinamikleri, kendi çevresel koşulları, içinde bulunulan siyasal yapı ve kültür iklimini ve aynı zamanda dünyadaki birikimi içselleştiren evrensel bakışı dengeli bir şekilde sürece dâhil eden kurumların başarıya daha çok yaklaştığını göstermektedir. Buna karşın, kapasitenin bileşenlerinin sınırlı bir bölümüne odaklanan ya da gelişmenin dinamiklerini oluşturan unsurlardan sadece birini, örneğin gelişmiş bir ülkedeki benzeri bir kurumun deneyimlerini aynen aktarmayı esas alan ya da tersine dünyadaki gelişmeyi yok sayarak kendi iç dinamikleri ile sınırlı bir çerçevede hareket eden kurumların çabalarının ise sonuçsuz kaldığı ya da yüzeysel ve kısa vadeli sonuçlar ürettiği görülmektedir.

Kurumlarda yönetsel kapasitenin geliştirilmesini zorunlu kılan temel etmenlerden biri, sürekli değişen iç ve dış çevrenin oluşturduğu değişim baskısıdır. Bu nedenle, değişimin yönetimi, kurumsal kapasiteyi günün koşullarına uygun şekilde yeniden dizayn etmek zorunlu hale gelmiştir.

Kalkınmanın ve ekonomik büyümenin gerçekleşmesi, kurumsal ve yönetsel kapasitenin geliştirilmesine, bu da ülkenin gelişmiş beşerî sermayesine bağlıdır. Beşerî sermayenin gelişmesi ise iyi bir eğitim ile mümkündür. Bundan dolayı, ülke kalkınmasının en temel belirleyici unsurlarından biri eğitimidir.

Eğitim genel olarak iki yönde işleyiş göstermektedir. Bunlardan bir tanesi, kalkınma ihtiyacına ve gerekliliklerine göre iş gücünün istihdam edilme yöntemlerinin belirleyicisi olmasıdır. Diğerisi ise, bilginin meydana getirilmesi ve aktarılması özellikleri ile ülkelerin üretime yönelik tüm teknoloji faaliyetlerini yakından takip edebilmesine, kendi çıkarlarına uygun yön

verebilmesine ve kendi üretimlerine has olan teknolojiden istedikleri oranda faydalanmalarına katkı sağlamasıdır.

Eğitim yatırımları tüm dünyada zengin ülkelerden fakir ülkelere kadar üzerinde önemle durulan ve ekonomik büyüme ile bağlantısı incelenen çok önemli bir konudur. Ülkelerin kalkınmada başarılı olabilmeleri, fiziki sermayeleri yanında beşerî sermayelerini de geliştirmelerine bağlıdır. Bu anlamda, beşerî ve sosyal sermayeye yatırım yapmayan bölgelerin ve ülkelerin kalkınmada iyi bir seviyede olması mümkün değildir.

Nitekim On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), “2053 ufkunda iş gücü piyasasının yeşil ve dijital dönüşüme uyumu sağlanacak, yaşanan dönüşümün ortaya çıkardığı beceri ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde beşerî sermaye güçlendirilecektir.” Benzer şekilde “Sürdürülebilir kalkınmanın bir gereği olarak ekonomik büyümenin oluşturduğu refahın toplumun tüm kesimleriyle adil şekilde paylaşılması ile yoksulluğun azaltılması Planın öncelikli hedeflerinden biridir. Beşerî sermaye potansiyelinin geliştirilerek tam ve verimli kullanılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, özel politika gerektiren çocuklar, gençler, kadınlar, engelliler, yaşlılar gibi toplumun tüm kesimlerinin gözetilmesi, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin etkinleştirilerek yaygınlaştırılması ile genel yaşam standardının artırılması Planın temel politika önceliklerindedir.” ifadeleriyle beşerî sermayenin geliştirilmesinin önemine vurgu yapmıştır.

Bu gerçekler çerçevesinde, 2024-2028 Bölge Planı uygulama döneminde TRB2 Bölgesi’ndeki kurum ve kuruluşların kapasitelerinin artmasına yönelik aşağıda belirtilen tedbirler uygulanacaktır:

Tablo 22: Stratejik Öncelik-4 Hedef-4'e İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
4.4	4.4.1	Kamu kurum ve kuruluşları, meslek kuruluşları, üniversiteler ve STK’ların kurumsal kapasiteleri güçlendirilecektir.

Tedbir 4.4.1. Kamu kurum ve kuruluşları, meslek kuruluşları, üniversiteler ve STK’ların kurumsal kapasiteleri güçlendirilecektir.

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından TRB2 Bölgesi’ndeki kurum ve kuruluşların ihtiyaç duyduğu alanlarda uzmanlık ve mentörlük desteğinin yanı sıra eğitim destekleri de sağlanacaktır. Ayrıca, kurum ve kuruluşların hizmetlerin standartlaştırılması çalışmalarında ve

Türk Standartları Enstitüsünden ISO 9001 vb. belgelerin alınmasında destek sağlanacaktır. Ayrıca, bilindiği üzere günümüzde her alanda olduğu gibi birçok teknolojik değişim ve dönüşümler yaşanmaktadır. Bu gelişmelerin sonucu olarak, kurum ve kuruluşların kurumsal yapıları ve hizmet sunma biçimleri bu değişim ve dönüşümden etkilenmektedir. Bu kapsamda, bölge planının uygulama döneminde bölgedeki kurum ve kuruluşların çağın gerekleri doğrultusunda ihtiyaç duyulan kurumsallaşma faaliyetleri desteklenecektir.

Stratejik Öncelik 4 (Nitelikli İstihdamın ve Girişimciliğin Geliştirilmesi) Kapsamında Proje ve Program Önerileri⁴

- 1- TRB2 Bölgesi Mesleki Eğitimi Geliştirme Merkezi (MESGEM) Projesi
- 2- Van Yazılım Okulu Projesi
- 3- Hakkâri Çağrı Merkezi Yatırımı Projesi

⁴ Proje ve program künyeleri Ekler kısmında tablo şeklinde yer almaktadır.

4.5 Stratejik Öncelik 5: Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması

Kentsel yaşam kalitesinin temeli, iktisadi olarak kendine yetebilme, hizmetlere erişebilme ve çevresel devamlılığı sağlayabilmeyi ifade eden yaşayabilirlik, yaşanabilirlik ve sürdürülebilirlik kavramlarına dayanmaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2018). Kalkınmanın önemli göstergelerinden biri olan kentsel yaşam kalitesinin artırılmasında muhtemel müdahale alanlarının başında yaşanabilirliğin artırılması, fiziki ve sosyal altyapıların yaygınlaştırılması ve sürdürülebilir, dirençli kentlerin oluşturulması gelmektedir. Söz konusu müdahaleler, kentsel hizmetlere erişimi, insani yaşam standartlarına ulaşmayı, göç politikalarını uygulayabilmeyi ve insan merkezli kalkınmayı sağlamaktadır.

Kentsel yaşam kalitesinin artırılmasının öngörüldüğü stratejik öncelik 5, On İkinci Kalkınma Planı'nın "Afetlere Dirençli Yaşam Alanları, Sürdürülebilir Çevre" başlığı altında yer alan 829, 831, 834, 843, 844, 851, 853, 862, 866, 873, 878 ve 884. maddeleri ile uyumludur. Söz konusu maddeler arasında kentsel yaşam kalitesinin artırılması amacıyla tanımlanan "851. Şehirlerin planlamasında iklim değişikliği ve afetlere karşı dirençliliğin sağlanması, coğrafi özellikler ile kültürel ve doğal değerlerin gözetilmesi esas alınacak, başta yeşil alanlar olmak üzere kamusal alanların erişilebilirlik ve kapsayıcılık ilkesi çerçevesinde oluşturulması ve korunması sağlanacaktır."; "878. Su kaynakları miktar, kalite ve ekosistemler açısından korunacak ve iyileştirilecektir."; "844. Kentsel dönüşüm alanlarının önceliklendirilmesine ilişkin afet ve iklim tehlikeleri, toplumsal ve ekonomik güçlükler, yapı stoku niteliği ve risk analizlerini dikkate alan bir değerlendirme sistemi geliştirilecektir." ve "873. Hava kirliliğinin önlenmesi ve kalitesinin iyileştirilmesi için hava kalitesi yönetim uygulamaları geliştirilecektir." maddeleri Stratejik Öncelik 5 için öne çıkmaktadır.

"Küresel Entegrasyon", "Rekabetçilik" ve "Yakınsama" amaçları ile şekillenen BGUS 2024-2028 çalışması, mekânsal tipoloji sınıflaması ile 81 ilin öncelikli strateji temalarını belirlemektedir. "Yakınsama" amacı altında bölge illerinden Bitlis, Hakkâri ve Muş "Öncelikli Dönüşüm İlleri"; Van ise "Bölgesel Merkez" kapsamında ele alınmakta olup söz konusu illerde "Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması", "Dengeli Mekânsal Gelişim", "Kentsel Dirençlilik", "Çocukların ve Gençlerin İyilik Halinin Geliştirilmesi", "Sosyal İçermenin Sağlanması ve Yoksulluğun Azaltılması" hedeflerinin öncelikli uygulaması planlanmaktadır. Hedeflere bağlı olarak kentsel hizmetlerin kalitesinin artırılması, göç verme eğiliminin yüksek olduğu illerde kentsel sosyal ve teknik altyapıların geliştirilmesi, doğal alan-yapay alan dengesinin korunması, afet riski altındaki yerleşimlerde kentsel dirençliliğin artırılması, arazi kullanımında verimliliğin ve planlamanın sağlanması, çocuklara ve gençlere hitap eden kültürel alanların

fiziksel altyapısının geliştirilmesi yolu ile kentsel yaşam kalitesinin güçlendirilmesi tedbirleri ile bölge illerinde yaşam standartlarının ülke ortalama değerlerine yakınsaması söz konusudur. 2022 İlçe SEGE Raporu'na göre bölge nüfusunun yüzde 73'ü, genel karakteri net göç veren, yoksulluk göstergesi olan kişi başına düşen sosyal yardım tutarı ülke ortalaması üzerinde olan, sosyal imkânları ve yaşam kalitesi standartları ülke ortalamasına yakınsayamayan ve kırsal yoğunluklu yerleşimlerde bulunmaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022b).

Bölge illerinin yaşam kalitesi standartları incelendiğinde sağlık, eğitim, kültür, rekreasyon, kentsel estetik, atık su, su döngüsü, kirlilik, yenilenebilir enerji sistemleri, çevresel ve afet odaklı farkındalık, erişilebilirlik, yapı ve kentsel mekân kalitesi, yerleşim uygunluğu, bilgisayar destekli karar destek mekanizmaları değerlerinin ülke ortalamalarına yakınsamada öncelikli müdahale alanları oldukları ortaya çıkmaktadır.

Bölgenin sosyal altyapı değişkenleri incelendiğinde genel itibarıyla kişi başına düşen toplam hekim sayısı ve hastane yatak sayısı ülke ortalamasının altında, yaşlıları ile birlikte eğitime katılan çocuk ve genç sayısı ülke ortalamasının altında, öğretmen ve derslik başına düşen öğrenci sayıları ülke ortalamasının üstünde, halk kütüphanelerinin kullanım oranı ülke ortalamasının üstünde, kütüphane sayısı ülke ortalamasının altında, kişi başına düşen açık ve yeşil alan miktarı yasal standartların altında kalmaktadır.

Kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarı, 2022 yılı itibarıyla TRB2 Bölgesi için 2,3 m²/kişi, Bitlis için 3,8 m²/kişi, Hakkâri için 1,1 m²/kişi, Muş için 4,5 m²/kişi ve Van için 1,8 m²/kişi olup bu miktar standartlarda geçen 10 m²/kişi değerinin çok altında kalmaktadır.

2021 yılı verilerine göre TRB2 Bölgesi'nde 35 hastane ve 5.293 yatak kapasitesi bulunmaktadır. Bölge, 26 bölge arasında hastane sayısında 22., hastane yatak sayısında ise 19. sırada yer almaktadır. Sağlık altyapısında gelişmişlik göstergesi olarak kullanılan yüz bin kişi başına düşen hastane yatak sayısında ve bin kişi başına düşen toplam hekim sayısında ülke ortalamaları sırasıyla 301 ve 2,2 iken bölgede bu sayılar 243 ve 1,5'tir. Yüz bin kişi başına düşen hastane yatak sayısında Hakkâri 154, Muş 190, Van 266 ile ülke ortalamasının altında kalırken Bitlis, 302 yatak sayısı ile ülke ortalamasının üzerindedir. Bin kişi başına düşen toplam hekim sayısında ise Hakkâri 1,7, Muş 1,2, Van 1,5 ve Bitlis 1,5 değerleri ile ülke ortalamasının altında kalmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023).

2021 yılı verilerine göre TRB2 Bölgesi'nin ilköğretim, ortaokul ve ortaöğretim net okullaşma oranları (sırasıyla yüzde 91,76, yüzde 87,82 ve yüzde 78,10), Türkiye ortalamasının (sırasıyla yüzde 93,16, yüzde 89,84 ve yüzde 89,67) altında kalmaktadır. Bölgenin ilköğretim net okullaşma oranı (yüzde 94,55) ise ülke ortalamasının (yüzde 94,34) üstünde kalmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Bölgedeki eğitim düzeyleri arasında net okullaşma oranı,

ülke ortalamasına yakınsayamayan tek düzey, ortaöğretim olup bölge illeri arasında ortaöğretime katılım seviyesi en düşük iller Muş ve Bitlis'tir. Genel itibarıyla, bölgede yaşlıları ile birlikte eğitime katılan çocuk ve genç sayısı ülke ortalamasına göre düşüktür. Bölgede öğretmen ve derslik başına düşen öğrenci sayısı, ilkokulda ve ilköğretimde ülke ortalamasının altında kalmakta olup söz konusu eğitim düzeylerinde kaliteli ve bire bir eğitim imkânlarının sağlanabildiği; ortaöğretimde ise ülke ortalamasının üstündeki birim değerler ile aynı kalitenin korunamadığı değerlendirilmektedir.

Bölgenin teknik altyapı değişkenleri incelendiğinde genel itibarıyla kanalizasyon ağına dâhil nüfus ülke ortalamasının altında, hava kirletici değerleri olan PM10 ve SO2 standartların üstünde, sulak alanlarda ve doğal su kaynaklarındaki anaerobik yaşam değerleri standartların üstünde, bölgesel erişilebilirlik ülke sıralamasında sonda yer almaktadır.

TRB2 Bölgesi'nin atık su altyapısı incelendiğinde kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranının yüzde 78 olduğu görülmektedir. Bu oran Van ilinde yüzde 76, Muş ilinde yüzde 88, Bitlis ilinde yüzde 93 ve Hakkâri ilinde yüzde 59'dur. Van, Muş ve Hakkâri illerinde kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı Türkiye ortalaması olan yüzde 91'in çok altındadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023).

TRB2 Bölgesi'nde toplam 12 adet atık su arıtma tesisi bulunmakta olup bunların 7'si Van ilinde, 4'ü Bitlis ilinde ve 1'i ise Muş ilinde bulunmaktadır. 3 adet atık su arıtma tesisi Fırat-Dicle Havzası'nda, 9 adet ise Van Gölü Havzası'nda yer almaktadır. Atık su arıtma tesislerinin verimli çalışmalarının sağlanması amacıyla Belediyelerin enerji bedelinin yüzde 50'sine kadar olan kısmı Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından karşılanmaktadır.

Türkiye'de hava kirliliği, sanayileşme ve plansız kentleşmeye bağlı olarak ortaya çıkmakta ve hava kirliliği değerleri ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Hava kirliliğinin çevre ve insan sağlığı üzerindeki zararlı etkilerini önlemek adına hava kalitesi hedeflerinin tanımlanması, kriterler esas alarak hava kalitesinin değerlendirilmesi, hava kalitesinin iyi olduğu yerlerde mevcut durumun korunması ve diğer durumlarda iyileştirilmesi, hava kalitesi ile ilgili yeterli bilginin toplanması ve uyarı eşikleri aracılığı ile halkın bilgilendirilmesi amacıyla 2008 yılında Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. TRB2 Bölgesi'nde her ilde 1 adet olmak üzere 4 adet hava kalitesi ölçüm istasyonu bulunmaktadır. Söz konusu istasyonlar aracılığıyla PM10 ve SO2 gibi insan sağlığına ve ekosisteme zarar veren maddelerin ölçümleri yapılmakta olup diğer önemli kirleticilerin ölçümleri yapılamamaktadır. Yönetmelikte yer alan kriterler baz alınarak son 10 yılın hava kalitesi ölçüm verileri incelendiğinde Muş, Bitlis ve Hakkâri illerinde doğal gaz kullanımıyla beraber PM10 ve SO2

değerlerinde bir miktar düşüş yaşanmasına karşın bölge değerlerinin genel olarak sınır değerlerini aştığı görülmektedir. Çapı 10 mikrometreden daha küçük olan toz zerreciklerini ifade eden PM10, partikül madde ve insanlar için zehirli bir gaz olan SO2 kükürt dioksit (sülfür dioksit) kirleticilerinin azaltılması ve standartların altına indirilmesi için ilgili kurum ve kuruluşların iş birliği içerisinde çalışması değerlendirilmektedir.

Kentlerde yaşayan insanların devasa miktarlarda besin, su ve enerji kullanımı neticesinde büyük miktarlarda karbon salınımı ve atık oluşturması iklim değişikliğine neden olmaktadır. Birleşmiş Milletler, iklim değişikliğini karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak doğrudan veya dolaylı biçimde küresel atmosferin bileşimini bozan insan kaynaklı sera gazı salınımları sonucu oluşan küresel ısınmanın iklim sistemlerinde meydana getirdiği değişiklik olarak tanımlamaktadır (Birleşmiş Milletler, 1992). İklim değişikliğinin etkilerinin indirgenmesinde kentsel sürdürülebilirlik kavramı önem kazanmakta olup konunun ve tedbirlerin bölgesel ölçekte ele alınması elzem hale gelmektedir. Bu doğrultuda, iklim değişikliğine karşı fiziki çevrenin ve habitatın korunarak kullanılması, yenilenebilir ve doğal kaynakların kullanımı, atık yönetiminin sağlanması, gaz salınımının azaltılması, insan sağlığının korunması ve yaşam kalitesinin artırılması konularının politika çalışmaları ve uygulama projeleri ile il bazlı değerlendirilmesi söz konusudur. Türkiye’de iklim değişikliği ve kentsel sürdürülebilirlik kavramları, veri ve araştırma düzeyinde gelişmekte olup veri sistematığının TRB2 Bölgesi ve illeri düzeyinde gelişimi için yerel çalışmaların yapılması yerinde olacaktır.

Bölgenin kentsel dirençlilik değişkenleri incelendiğinde genel itibarıyla afet riski yüksek yerleşim özelliği taşıdığı; bölgede sıklık ve etki düzeyi yüksek olarak gözlemlenen afet türlerinin başında deprem, çığ, heyelan, sel ve taşkınların geldiği görülmektedir (İRAP, 2021). Bölge detayında yapılan afet ve imar araştırmalarında mevcut durumda mühendislik hizmeti almamış kaçak yapıların olduğu, Afete Maruz Bölgelerde ve riskli zemin olarak kabul edilebilecek sıvılaşma durumu taşıyan alanlarda yapılaşmaların bulunduğu, imar revizyonlarının sıklıkla yapıldığı, yerleşime uygunluğu ve afet sonrası müdahaleyi ifade eden bilimsel çalışmaların ve bu çalışmaların sonuçlarını bir arada gösteren koordinat temelli bilgisayar destekli karar destek mekanizmalarının bulunmadığı, kişi başına düşen afet ve acil durum toplanma alan büyüklüğünün standartların altında kaldığı, afete karşı dirençlilik farkındalığında sağlanan farkındalık çalışmalarının yetersiz kaldığı değerlendirilmektedir.

Tablo 23: Stratejik Öncelik-5'e İlişkin Hedefler Tablosu

Stratejik Öncelik	Hedef No	Hedef
SÖ5	5.1	Kentsel sosyal altyapı iyileştirilecektir.
SÖ5	5.2	Kentsel teknik altyapı iyileştirilecektir.
SÖ5	5.3	Kentsel dirençlilik artırılacaktır.

Hedef 5.1. Kentsel sosyal altyapı iyileştirilecektir.

Kentsel altyapı unsurlarından biri olan sosyal altyapı alanı, bireyin ve toplumun kültürel, sosyal ve rekreatif ihtiyaçlarının karşılanmasına ve sağlıklı bir çevre ile yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik kamu veya özel sektör tarafından yapılan eğitim, sağlık, dini, kültürel ve idari tesisler, açık ve kapalı spor tesisleri ile park, çocuk bahçesi, oyun alanı, meydan, rekreasyon alanı gibi açık ve yeşil alanlara verilen genel isimdir.

“Kentsel sosyal altyapıların iyileştirilmesi” hedefi altında bölgenin kentsel yaşam standartlarında ülke ortalamasına yakınsaması ve erişilebilir hale getirilmesi amaçlanmakta olup öncelikli müdahale alanları olarak belirlenen sağlık, eğitim, kültür, rekreasyon ve kentsel estetik konularında hizmet yapılarının artırılmasına ve yeşil alanların yaygınlaştırılmasına ilişkin öngörülerde bulunulmuştur. Söz konusu projelerin hayata geçirilmesinde dezavantajlı grupların kentsel hizmetlere erişimini sağlayacak Erişilebilirlik Kılavuzu'nun ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un dikkate alınması esastır.

Kentsel sosyal altyapının iyileştirilmesinin öngörüldüğü hedef 5.1, On İkinci Kalkınma Planı'nın “Afetlere Dirençli Yaşam Alanları, Sürdürülebilir Çevre” başlığı altında teknik ve sosyal altyapı standartlarının geliştirilmesi (m.851.6), millet bahçesi marifetiyle yeşil alan miktarının artırılması (m.851.7), şehirlerin özgün karakterini ifade eden öğelerin kullanımının yaygınlaştırılması (m.853.2) ile ilgili politika ve tedbirler ile uyumludur.

Tablo 24: Stratejik Öncelik-5 Hedef-1'e İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
5.1	5.1.1	Açık ve yeşil alanlar artırılacaktır.
5.1	5.1.2	Sağlık altyapısı geliştirilecektir.
5.1	5.1.3	Ortaöğretimde eğitimin fiziksel altyapısı geliştirilecektir.

Tedbir 5.1.1: Açık ve yeşil alanlar artırılacaktır.

Açık ve yeşil alanlar, sosyal altyapı alanlarından biri olup park, çocuk bahçesi, oyun alanı, meydan, rekreasyon alanı gibi mekânsal kullanımları kapsamaktadır. Söz konusu alanlar kent yaşantısının yaratıcı yönünü geliştirmekle birlikte iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasında kentsel yapılaşma içindeki ekosistem döngüsüne yardımcıdır. Bölgede 2022 yılı itibarıyla kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarı (2,3 m²/kişi), standart değerinin (10 m²/kişi) çok altında kalmaktadır. Açık ve yeşil alanların artırılması ve yaygınlaştırılması ile açık alan bağlantılı sosyal aktivitelerin devamlılık göstermesi, yerleşimlerde insan odaklı formun oluşturulması, dezavantajlı grupların sosyal entegrasyonunun sağlanması, kentlerin doğa ile girift yapısının kurulması, kentsel dirençliliğin sağlanması, iklim değişikliği ile mücadelenin etkinleştirilmesi ve ekolojik dengenin korunması beklenmektedir. Tedbir, öncelikli olarak nüfus yoğunluğu ve kentleşme oranı ülke ve bölge ortalamasından yüksek ilçelerde yerel yönetimlerin teşvik edilmesi ile uygulanacak olup bu ilçeler sırasıyla İpekyolu, Edremit ve Tuşba'dır. Kentleşme oranı il ortalaması üzerinde kalan ve nüfus yoğunluğu bölge ortalamasının üzerinde seyreden Erciş, Bitlis Merkez, Tatvan, Hakkâri Merkez, Yüksekova, Muş Merkez ilçeleri ise ikincil uygulama alanı olarak belirlenmiştir. Söz konusu uygulamalarda dezavantajlı grupların kentsel hizmetlere erişimini sağlayacak Erişilebilirlik Kılavuzu'nun ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un dikkate alınması esastır.

Tedbir 5.1.2: Sağlık altyapısı geliştirilecektir.

Sağlık altyapısında fiziki şartları gösteren birim değerlerden bin kişi başına düşen hekim sayısı ve yüz bin kişi başına düşen hastane yatak sayısı, bölgede 2021 yılı itibarıyla ülke ortalamasının altında seyretmekte olup bölgenin sağlık hizmetleri yatırımlarının çoğunluğu, bölgesel merkez konumunda olan Van ilinde kümelenme göstermektedir. Bu durum, mevcutta hizmet standardı altında kalan Bitlis, Hakkâri ve Muş illeri nüfusunun da sağlık hizmetlerinden faydalanmak için Van iline gelmesine neden olmaktadır. Bölgenin kendi içindeki sağlık hizmetine erişim amaçlı hareketliliğine ek olarak 2019 yılı YER-SİS verilerine göre bölge hastanelerine Ağrı, Siirt, Batman, Şırnak, Elazığ, İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana ve Mersin illerinden gelen hasta sayısı ile kişi başına düşen hastane yatak ve hekim sayıları, resmi değerlerin de altında kalmaktadır. Bu şekli ile bölge nüfusu dışındaki nüfusa da hizmet veren bölgede, sağlık altyapısının iyileştirilmesi ve ülke ortalamasına yakınsamanın sağlanması için hekim sayılarının artırılması, hastane yatak sayılarının artırılması ve bunların yapılabilmesi için yeni hastane yatırımlarının yapılması ihtiyacı bulunmaktadır. Tedbirin öncelikli uygulama alanlarının başında sağlık altyapısı göstergelerinde bölge ortalamalarının da altında kalan Hakkâri ve Muş il merkezleri yer almakta olup bölgenin sağlık sektörü kümelenmesini oluşturan Tatvan, İpekyolu, Tuşba ve Edremit ilçeleri ise ikincil uygulama alanlarıdır. Söz

konusu uygulamalarda dezavantajlı grupların kentsel hizmetlere erişimini sağlayacak Erişilebilirlik Kılavuzu'nun ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un dikkate alınması esastır.

Tedbir 5.1.3: Ortaöğretimde eğitimin fiziksel altyapısı geliştirilecektir.

Sosyal altyapı hizmetlerinin başında gelmekte olan eğitime erişim, kentsel yaşam kalitesinin temelini oluşturmaktadır. Net okullaşma oranı ile eğitim hizmetine toplumun katılımı, öğretmen ve derslik başına düşen öğrenci sayısı ile de eğitimin fiziksel kalitesi ve bire bir eğitimin seviyesi tespit edilebilmektedir.

Türkiye'de eğitim sistemi ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim kurumları şeklinde kategorize edilmekte olup söz konusu eğitim seviyeleri bölge illeri bazında incelendiğinde ortaöğretim kurumlarında öğretmen ve derslik başına düşen öğrenci sayılarının ülke ortalamalarının üstünde kaldığı görülmektedir. Bu durum, ortaöğretimde fiziki yetersizlikler sonucu kalabalık sınıflarda kaliteli ve bire bir eğitim standardının korunamadığına işaret etmektedir. Ortaöğretim, eğitim düzeyleri arasında öğrencilerin genel bir kültür seviyesi ile yükseköğretime hazırlandığı alan olup ortaöğretime katılımın düşük olması ve/veya eğitim kalitesinin fiziki şartlar sebebi ile düşük olması bölgenin yükseköğretim seviyesini de olumsuz etkileyebilmektedir. Tedbir, bölgenin tüm illeri için öncelikli olup ortaöğretim kurumlarında (genel ortaöğretim, mesleki ve teknik ortaöğretim, ortaöğretim) eğitim kalitesi artışı için öncelikle derslik sayılarının artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bölgede ortaöğretimde birim değerlerin indirgenmesi sonucu ülke ortalamasına yakınsamanın sağlanabileceği değerlendirilmektedir. Söz konusu altyapı geliştirmelerinde dezavantajlı grupların kentsel hizmetlere erişimini sağlayacak Erişilebilirlik Kılavuzu'nun ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un dikkate alınması esastır.

Hedef 5.2: Kentsel teknik altyapı iyileştirilecektir.

Kentsel altyapı unsurlarından biri olan teknik altyapı alanı, artan nüfusa ve yapı yoğunluğuna bağlı kentlinin temel sanitasyon, erişilebilirlik ve enerji hizmetleri ihtiyaçlarının karşılanmasına ve sağlıklı bir çevre ile yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik kamu veya özel sektör tarafından yapılacak elektrik, petrol ve doğalgaz iletim hatları, içme ve kullanma suyu ile yer altı ve yer üstü her türlü arıtma, kanalizasyon, atık işleme tesisleri, trafo, her türlü enerji, ulaştırma, haberleşme gibi servislerin temini için yapılan tesisler ile açık veya kapalı otopark kullanışlarına verilen genel isimdir.

“Kentsel teknik altyapıların iyileştirilmesi” hedefi altında bölgenin kentsel yaşam standartlarında ülke ortalamasına yakınsaması amaçlanmakta olup öncelikli müdahale alanları olarak belirlenen atık su, su döngüsü, kirlilik, yenilenebilir enerji sistemleri ve erişilebilirlik

konularında hizmet ağlarının yaygınlaştırılmasına, sistem kurulumlarına ve projeksiyon çalışmalarına ilişkin öngörülerde bulunulmuştur.

Kentsel teknik altyapının iyileştirilmesinin öngörüldüğü hedef 5.2, On İkinci Kalkınma Planı'nın "Afetlere Dirençli Yaşam Alanları, Sürdürülebilir Çevre" başlığı altında atıkların havaya, suya ve toprağa salımına ilişkin tedbirlerin alınması (m.866.3), sanayi, enerji ve ulaştırma sektörlerinden kaynaklı hava kirliliğinin önlenmesi için emisyon kontrolü uygulamalarının yapılması (m.873.1), atık su tesislerinin standartlara uygun hizmet vermesinin sağlanması (m.878.6) ile ilgili politika ve tedbirler ile uyumludur.

Tablo 25: Stratejik Öncelik-5 Hedef-2'ye İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
5.2	5.2.1	Atık su altyapısı geliştirilecektir.
5.2	5.2.2	Kentsel altyapı öğeleri kullanılarak hava kalitesi iyileştirilecektir.

Tedbir 5.2.1: Atık su altyapısı geliştirilecektir.

Türkiye'de kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı yüzde 91 iken TRB2 Bölgesi'nde yüzde 78'dir. Bölgenin ülke ortalamasına yakınsaması için Hakkâri, Muş ve Van illerinde kanalizasyon şebekesinin yaygınlaştırılması değerlendirilmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023).

Hakkâri ili başta olmak üzere Muş ve Van illerinin öncelikli olarak kırsal ilçelerinde ve yeni yerleşim bölgelerinde kanalizasyon sistemlerinin kurulması için öncelikli olarak projelendirme çalışmalarının yürütülmesi gerekmektedir. Halk sağlığı ve güvenliği, çevrenin korunması, sistemin sürdürülebilir olması, doğal kaynakların suyla taşınan kirliliklerden korunması esas alınarak kanalizasyon sistemlerinin planlanması, tasarımı ve projelendirilmesi çalışmaları tamamlandıktan sonra ulusal ve uluslararası fonlarla desteklenerek belirtilen yerleşim birimlerinde atık su altyapısının inşa edilmesi gerekmektedir.

Kanalizasyon sistemleri planlanırken sistemin deşarj edileceği noktada atık su arıtma tesisi mevcut değilse atık su arıtma tesislerinin de kurulmasına ilişkin planlamaların yapılması değerlendirilmektedir.

Tedbir 5.2.2: Kentsel altyapı öğeleri kullanılarak hava kalitesi iyileştirilecektir.

Ağaçla kaplı alanlarda atmosferdeki partikül madde miktarının ağaçsız alanlara göre daha az olduğu bilinmektedir. Ağaçların ve yeşil alanların artışı ile havadaki PM10 değeri önemli ölçüde azalmaktadır.

TRB2 Bölgesi'nde yer alan 5 adet OSB'nin hiçbirinde ağaçlandırma çalışması yapılmamıştır. Organize sanayi bölgelerinin çevreye olan zararlı etkisi dikkate alınarak tesis etrafında bırakılması gereken iskân dışı alan olarak ifade edilen sağlık koruma bantlarının ağaçlandırılması sağlanmalıdır. Van, Bitlis ve Muş organize sanayi bölgelerindeki sağlık koruma bantlarının sulama sistemleri kurularak bölge iklimine uygun ağaçlar ile ağaçlandırılması sağlanmalıdır. Ayrıca, katı atık düzenli depolama ve bertaraf tesislerinin sınırlarına da ağaçlandırma çalışması yapılması, bu sahalardaki partikül maddenin rüzgarlar vasıtasıyla şehre taşınmasına engel olacaktır. Van ve Bitlis illerinde faaliyette olan, Hakkâri ve Muş illerinde de yapımı devam eden katı atık düzenli depolama ve bertaraf tesislerinin sınırlarında ağaçlandırma çalışması yapılması gerekmektedir. Bölgedeki belediyeler ve Karayolları Bölge Müdürlüğü tarafından cadde ve sokaklarda, yol güzergâhlarında ağaçlandırma çalışmaları yapılması ve var olan ağaçların gübreleme, sulama ve budama işlemlerinin bilimsel ölçütlere uygun olarak yapılması gerekmektedir. Ayrıca, belediyeler tarafından yerleşim alanlarındaki yeşil alanların sayısının artırılması ve kent ormanlarının kurulması çalışmaları yürütülmelidir.

Hedef 5.3: Kentsel dirençlilik artırılabacaktır.

Türkiye, bulunduğu coğrafya itibari ile doğal afet olaylarının sıklıkla yaşandığı bir ülkedir. Türkiye'de en sık görülen doğal afetler dolu, sel, taşkın, don, orman yangınları, kuraklık, şiddetli yağış, şiddetli rüzgâr, yıldırım, çığ, kar ve fırtınalar olmakla beraber yıkıcı etkisi en yüksek afetler sırasıyla depremler, kütle hareketleri, sel ve su baskınları şeklinde öne çıkmaktadır. Türkiye'de afetler sonucu oluşan can kayıplarının yüzde 60'ı depremlerden kaynaklanmaktadır.

Bölge illerinde yaşanan ve yaşanması muhtemel afet kayıtları, afetlerden etkilenen nüfus değeri üzerinden incelendiğinde bölgenin başta deprem olmak üzere çığ, heyelan, sel ve taşkın afetlerinden etkilendiği görülmektedir. Bitlis il nüfusunun yüzde 94'ü ve Muş il nüfusunun yüzde 19'u deprem, Hakkâri il nüfusunun yüzde 100'ü çığ, Van il nüfusunun yüzde 100'ü ise sel ve taşkın afet riski altında yaşamaktadır (İRAP, 2021).

Bölge detayında yapılan afet ve imar araştırmalarında mevcut durumda mühendislik hizmeti almamış kaçak yapıların olduğu, Afete Maruz Bölgelerde ve riskli zemin olarak kabul edilebilecek sınırlama durumu taşıyan alanlarda yapılaşmaların bulunduğu, imar revizyonlarının sıklıkla yapıldığı, yer seçimi ve afet riskleri tespitinde CBS kullanımının yaygınlaştırılmadığı, kişi başına düşen afet ve acil durum toplanma alan büyüklüğünün standartlar altında kaldığı tespit edilmiştir. Söz konusu eksiklikleri ve yetersizlikleri giderebilmek adına toplanma alanlarının artırılması, coğrafi bilgi sistemlerinin kullanımının

yaygınlaştırılması, kentsel dönüşüm projelerinin yapılması, imar planına esas jeolojik-jeoteknik veya mikrobölgeleme etütlerinin ve yapı envanteri çalışmalarının yapılması değerlendirilmektedir. Kentsel dirençliliğin artırılmasının öngörüldüğü hedef 5.3, On İkinci Kalkınma Planı'nın "Afetlere Dirençli Yaşam Alanları, Sürdürülebilir Çevre" başlığı altında mikro bölgeleme çalışmalarının yapılması (m.829.3), afet öncesi hazırlıkta ve sonrası müdahalede kullanılmak üzere CBS temelli karar destek mekanizmasının geliştirilmesi ve güncellenmesi (m. 831.3), toplanma alanlarının sayılarının artırılması (m.834.3), kentsel dönüşüm uygulamalarının yapılması (m.843.1) ve kentsel dönüşüm alanlarının önceliklendirilmesine ilişkin analizlerde kullanılmak üzere veri altyapısının geliştirilmesi (m.844.1), kaçak yapı stokunun belirlenmesi (m.862.5) ile ilgili politika ve tedbirler ile uyumludur.

Tablo 26: Stratejik Öncelik-5 Hedef-3'e İlişkin Tedbirler Tablosu

Hedef No	Tedbir No	Tedbir
5.3	5.3.1	Afet riski taşıyan alanlarda kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştirilecektir.
5.3	5.3.2	Afet ve acil durumlarda kullanılmak üzere tahsis edilen toplanma alanlarının sayısı ve niteliği iyileştirilecektir.
5.3	5.3.3	Yerleşime uygun alanların ve afet risklerinin tespitinde kullanılan CBS tabanı yaygınlaştırılacaktır.

Tedbir 5.3.1: Afet riski taşıyan alanlarda kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştirilecektir.

Afetten etkilenen bölgelerde nüfus ve kurum görüşmeleri bazında yapılan araştırma sonucunda bölge illerinde yapıların tamamına yakın kısmının herhangi bir mimarlık ve mühendislik hizmeti almadığı ve bunun bir sonucu olarak imar planındaki yapılaşma şartlarını taşımadığı değerlendirilmektedir. Yapı stokunun kalitesindeki yetersizliğe ek olarak afete maruz bölge olarak ilan edilen yüksek riskli alanlarda mevcutta yerleşim faaliyetleri devam etmektedir. Afetlerin kentsel alanlardaki yıkıcı etkisinin indirgenmesi için yerleşim alanlarının yer seçiminin ve yapılaşma şartlarının (yapı malzemesi, dayanım, kat yüksekliği, mimarlık ve mühendislik hizmetleri vb.) afet türlerine göre belirlenmesi ve uygulanması gerekmekte olup mevcut yapılaşmış alanlarda ise kentsel politika araçları ile yapılaşmanın dönüşümüne ve rezerv alanlara taşınmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bölge illerine bağlı 62 ilçenin afet tür çeşitliliği incelendiğinde ilçelerin yüzde 47'sinde heyelan, sel ve taşkınların ilk sırada geldiği ve bunu çığ, deprem, kaya düşmesi, fırtına, göl yükselmesi, endüstriyel afet olaylarının izlediği görülmektedir. Afet tür çeşitliliği, aktif fay hatları ve etkilenebilecek nüfus özellikleri göz

önüne alındığında söz konusu kentsel dönüşüm projelerinin sırasıyla Erciş, Tuşba, Varto, Adilcevaz, Bitlis Merkez, Tatvan, Hakkâri Merkez, Başkale, Şemdinli ve Yüksekova ilçelerinde öncelikli olarak uygulanması değerlendirilmektedir. Söz konusu kentsel dönüşüm projelerinde dezavantajlı grupların kentsel hizmetlere erişimini sağlayacak Erişilebilirlik Kılavuzu'nun ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un dikkate alınması esastır.

Tedbir 5.3.2 Afet ve acil durumlarda kullanılmak üzere tahsis edilen toplanma alanlarının sayısı ve niteliği iyileştirilecektir.

TRB2 Bölgesi'nde başta fay hatlarının yoğun geçtiği Varto, Muş Merkez, Bulanık, Hakkâri Merkez, Şemdinli ve Yüksekova gibi yerleşim yerleri olmak üzere tüm toplanma alanlarının yeterliliği gözden geçirilecektir. Yıllar içerisinde olası nüfus artışları dikkate alınarak afet anında toplanma alanlarının sayısının yeterliliği ilgili il afet ve acil durum müdürlükleri ile değerlendirmeye alınacaktır. Toplanma alanı sayısının yetersiz olduğu ya da artan nüfusa bağlı olarak ileride eksik kalacağı öngörülen yerlerde yeni yerlerin belirlenmesi için ilgili il afet ve acil durum müdürlükleri ile koordineli bir şekilde çalışmalar yürütülecektir. Ayrıca toplanma alanlarının nitelik ve altyapı özelliklerinin iyileştirilmesi için ilgili kurum ve kuruluşlarla irtibata geçilecektir.

Tedbir 5.3.3 Yerleşime uygun alanların ve afet risklerinin tespitinde kullanılan CBS tabanı yaygınlaştırılacaktır.

Son yıllarda teknolojik imkânların gelişmesiyle birlikte planlama ve karar alma süreçlerinde coğrafi bilgi sistemlerinin kullanımı yaygınlaşmıştır. Bilişim alanında kaydedilen ilerlemeler sayesinde konumsal verilerin oluşturulması, dijitalleştirilmesi, veri tabanlarında saklanması, paylaşılması ve analizlerinin yapılması kolaylaşmıştır. Konumsal veri temeline dayanan coğrafi bilgi sistemleri, dünya genelinde iktisadi ve sosyal yatırımlar ile yerleşim yerlerinin yer seçimi çalışmalarında aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Söz konusu yer seçim çalışmalarının en önemli katmanları arasında yerleşime uygunluğu ifade eden coğrafi veriler ile afet riskleri yer almaktadır. Afet öncesi ve sonrası müdahalede afetlerden etkilenen nüfusun, ihtiyaçların ve durumun hızlı ve doğru tespit edilmesi, yönlendirmelerin doğru yapılabilmesi adına coğrafi bilgi sistemlerini kullanmak sürecin objektif ve etkin bir hal almasını sağlamaktadır. Özellikle hayati bir konu olan afet yönetiminde CBS'nin kullanılması için farklı katman verilerini bir araya getirecek farklı kurumların iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Mevcut ve yeni yerleşim alanlarındaki onaylı imar planına esas jeolojik-jeoteknik veya mikrobölgeleme etütlerinde yapılan yerleşime uygunluk durumu, Yer Bilimsel Etüt Bilgi Sistemi (YERBİS) uygulaması Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatları ile paydaş kurum

ve kuruluşlarca kullanılmakta olup tüm bu veriler, ATLAS uygulaması üzerinden de servis edilmektedir. Ancak söz konusu web tabanlı platformların temelini oluşturan CBS kullanımı kamu kuruluşlarında ve üniversitelerde yeterli düzeyde yaygınlaştırılmamaktadır. Bu bağlamda, yerelde belediyeler, üniversiteler, çevre şehircilik ve iklim değişikliği il müdürlükleri ve afet ve acil durum il müdürlükleri ile irtibata geçilerek kurumlarda CBS programlarının kurulması ve personelin bu doğrultuda eğitimler alması, CBS ile üretilen verilerin paylaşılmasının yanı sıra gelecekte üretilecek coğrafi verilerin paylaşımı için iş birliği yapılması, ilgili kurumların planlama ve karar alma süreçlerinde coğrafi verileri yaygın kullanması için çalışmaların yürütülmesi değerlendirilmektedir. Projelerin hazırlanması, değerlendirilmesi ve konumsal olarak gerekli revizyonların yapılması için söz konusu coğrafi verilerden ve coğrafi bilgi sistemlerinden faydalanılacaktır

Stratejik Öncelik 5 (Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması) Kapsamında Proje ve Program Önerileri⁵

- 1- Bitlis Kongre ve Kültür Merkezi Projesi
- 2- Pilot Alanlarda İmar Planına Esas Mikrobölgeleme Etüt Çalışmaları ve Yapı Envanteri Projesi
- 3- Atık Su Arıtma Tesislerinde Yenilenebilir Enerji Sistemlerinin Yaygınlaştırılması Programı
- 4- Kamu Kurumlarında Yağmur Suyu Hasat Sistemi Kurulum Programı

⁵ Proje ve program künyeleri Ekler kısmında tablo şeklinde yer almaktadır.

5 MEKÂNSAL GELİŞİM

5.1 Kentsel Gelişim

TRB2 Bölgesi'nin kentsel yoğunluğu, Van Gölü'nün güneyindeki doğu-batı ekseninde gelişmiş olan ana ulaşım bağlantıları üzerinde bulunmaktadır. Bölgedeki temel sektörler arasında yer alan tarım, sanayi ve turizm, doğu-batı yönlü ana ulaşım bağlantılarının oluşturduğu ana koridorda şekillenmektedir. Söz konusu koridor, Bitlis ilinin Tatvan ilçesi ile Van ilinin İpekyolu ilçesi arasındaki çizgi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bölgede sektör yoğunluğu ve bağlantı hacmi en yüksek yerleşimler arasında Van ilinin Tuşba, İpekyolu ve Edremit ilçeleri ile Bitlis ilinin Tatvan ilçesi yer almaktadır. Söz konusu ilçelerde turizm ortak sektör olup sanayi ve hizmetler yer yer öne çıkmaktadır. Kentleşme oranları yüksek olan bu yerleşimlerin kırsal alanlarında tarım sektörünün varlığı ise geçimlik konumdadır.

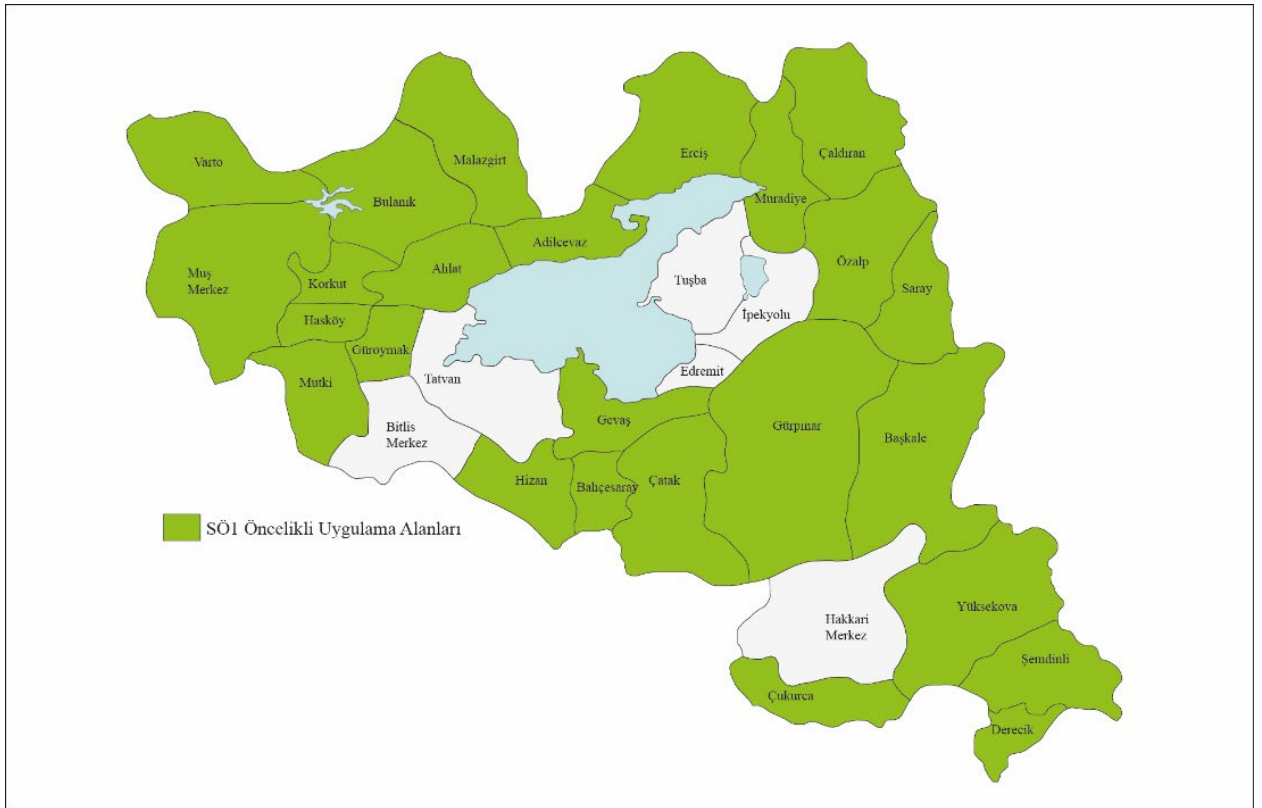
Bölge illerinin kentsel gelişim yönleri, Bitlis, Muş ve Van illeri için Merkez ilçeler üzerinden, Hakkâri ili için ise Yüksekova ilçesi üzerinden tanımlanmaktadır. Dağlık yapısı gereği yerleşim alan sınırları doğal eşiklere dayanan Hakkâri Merkez'in kentsel yayılma alanı kısıtlı durumdadır. Bu nedenle, merkez ilçeye göre kentsel alanı, nüfusu ve fonksiyon çeşitliliği daha yüksek olan Yüksekova ilçesi üzerinden bir kentsel gelişim söz konusudur. Bölge illerinin kentsel gelişme yönleri Van ili için Van Gölü'nün güneyinden geçen D300 kara yolunun batısı, Bitlis ili için E99 kara yolunun kuzeyi, Muş ili için D300 kara yolunun batısı ve Hakkâri ili için ise Yüksekova ilçesinin D400 kara yolu bağlantısının doğusudur.

5.2 SÖ1: Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması

Bölgenin demografik yapısı ve baskın kırsal yapısı gereği tarımsal gelişim alanı, coğrafi dağılımda en yaygın görülen sektör olup bölge ilçelerinin yüzde 80'i tarımsal gelişim alanında yer almaktadır. Muş ilinin Bulanık, Malazgirt ve Merkez ilçeleri, Bitlis ilinin Ahlat ve Adilcevaz ilçeleri, Van ilinin Erciş ilçesi ve Hakkâri ilinin Derecik ilçesi bu sektörde öne çıkan ilçeler arasında olmakla beraber tarım sektöründeki ticaret ilişkileri incelendiğinde Van Gölü'nün güneyinde kalan Muş Merkez ilçeden başlayıp Hakkâri'nin Derecik ilçesinde son bulan ana hat üzerinde bir koridor oluşumu ve bu koridora güney yönlü bağlantılar söz konusudur. Tarımsal odak olarak ortaya çıkan Muş ilçelerindeki yoğunluklu hayvansal üretim, komşu illerinden Bingöl ile yem ve süt ticaretinin kurulmasını sağlamıştır. Söz konusu ilçelerdeki süt toplama merkezleri kullanılarak plan dönemi içinde Bingöl'deki Süttaş fabrikasına soğuk zincir ile süt ticaretinin gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Hakkâri ilinin mikroklima özelliği ile öne çıkan Derecik ilçesinde ise son yıllarda hızla yaygınlaşan seracılık

faaliyetinin sonucu olarak Irak pazarına sebze ihracatı söz konusu olup plan dönemi içinde seracılık faaliyetlerinin geliştirilmesi ve ihracatın artırılması beklenmektedir. Tarımsal gelişim odağı olarak öne çıkan diğer yerleşimler ise bölgenin tarımsal üretim talebine cevap vermektedirler. Planda “*Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması*” olarak tanımlanan SÖ1’in şemada işaretlenen yerleşimlerde öncelikli uygulanması planlanmaktadır. Plan dönemi beklentileri doğrultusunda tarımsal altyapının güçlendirilmesi, meyve ve sebzeçiliğin geliştirilmesi, hayvancılıkta verimliliğin artırılması, kooperatifçiliğin ve kır-kent bağlantısının güçlendirilmesi kapsamındaki hedef ve tedbirler tanımlanmıştır.

Şekil 5: SÖ1 Öncelikli Uygulama Alanı Şeması

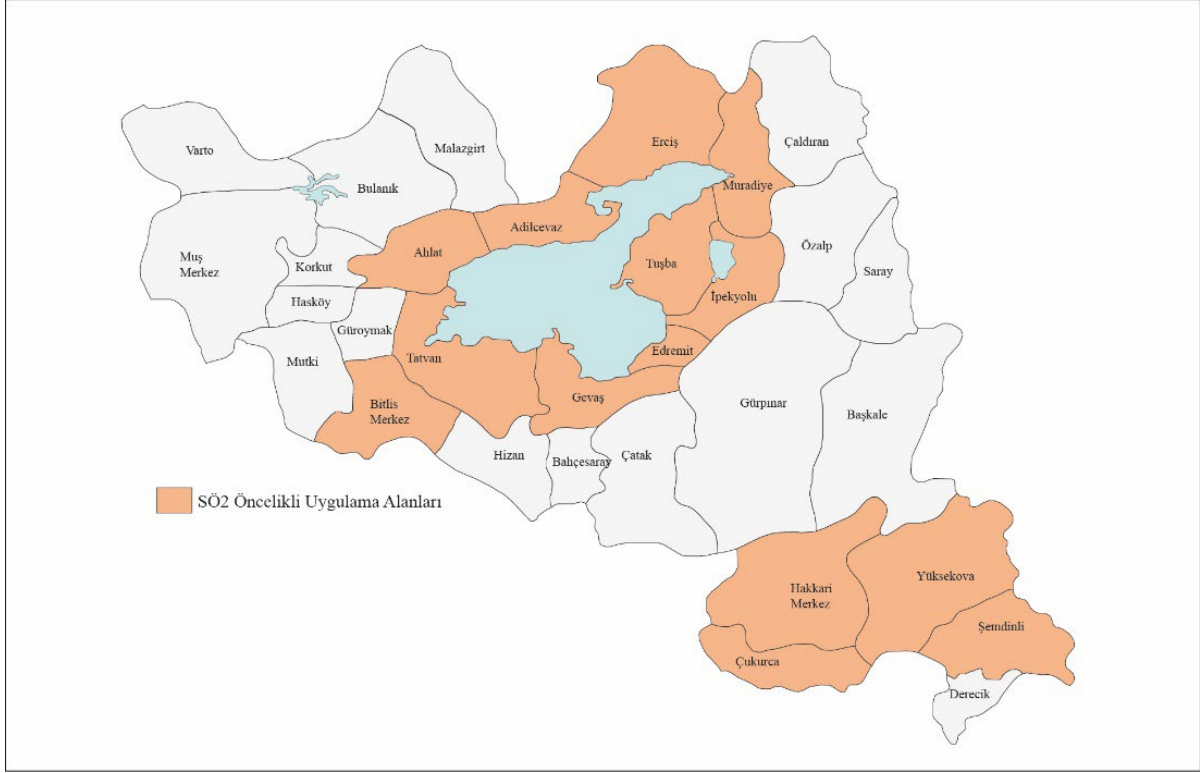

5.3 SÖ2: Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması

Turizm varlıklarının yoğunluğu ve yeryüzü şekillerinin çeşitliliği, bölgenin kültür turizmi ve son yıllarda turizm trendleri arasına giren ekoturizm ile anılmasını sağlamıştır. Bölge, turizm sektöründe aktivitelerin yıla yayılması sonucu sürdürülebilirliğin yakalanması bakımından yüksek bir potansiyele sahiptir. Bitlis, Hakkâri ve Van illerindeki kayak pistleri ile kış turizminin, Bitlis ve Van illerinin Van Gölü’ne kıyısı olan sırasıyla Tatvan, Ahlat, Adilcevaz ve Erciş, Muradiye, Tuşba, Edremit, Gevaş yerleşimlerinde ekoturizmin, Van’ın İpekyolu, Erciş ve Gevaş ilçeleri ile Bitlis’in Merkez, Ahlat ve Adilcevaz ilçelerinde ağırlıklı olarak kültür

turizminin, Hakkâri Merkez, Yüksekova ve Şemdinli ilçelerinde ise rafting ve dağcılık turizmlerinin yapılması mümkündür. Bölge, iç pazarda ağırlıklı olarak yaz sezonunda Güneydoğu Anadolu'dan gelen ziyaretçilerin ekoturizm taleplerine cevap vermekte olup halihazırda Van Gölü çevresinde ekoturizme yönelik bir destinasyon oluşumu söz konusudur. Ekoturizm ve alternatif turizmin yanı sıra bölgede kültür turizmi temasında Kuzey Van Gölü Selçuklu KTKGB ve Bitlis Tatvan TM ilan edilmiş olup Van Gölü'nün batısında ve güneyinde kalan sınır yerleşimleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. İç pazar hareketliliğine ek olarak bölge, sınır komşuları olan İran'dan ve Irak'tan gelen turistler ile dış pazar potansiyeli taşımaktadır. İran'dan gelen ziyaretçiler ülkelerindeki ambargoların bir sonucu olarak ağırlıklı olarak alışveriş turizmine talep oluşturmakta olup bölgenin ticari aktivite ve hizmetler yoğunluğunu barındıran Van ilinin İpekyolu ilçesinde bu talebe karşılık bulmakta, yaz sezonunda ise Edremit ve Tuşba ilçelerinde ekoturizm faaliyetlerine ağırlık vermektedirler. Irak'tan gelen ziyaretçiler ise ülkelerindeki sağlık sistemi altyapısının yetersizliği sebebi ile Van ilinin İpekyolu, Tuşba ve Edremit ilçelerinde yer alan hastanelerinde sağlık turizmi talebini oluşturmaktadırlar. Planda “*Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması*” olarak tanımlanan SÖ2'nin şemada işaretlenen yerleşimlerde öncelikli uygulanması planlanmaktadır. Plan dönemi beklentileri doğrultusunda turizm varlıklarının restorasyon ve sağlıklılaştırma çalışmalarının yapılması, hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, hedef kitleye yönelik tanıtımların artırılması, sağlık ve kültür turizminde uluslararası iş birliklerinin oluşturulması ve Van Gölü Destinasyonu markasının güçlendirilmesi kapsamındaki hedef ve tedbirler tanımlanmıştır. Bu doğrultuda, plan dönemi içinde bölgeye kültür turizmi kapsamında düzenlenen iç turlarda İstanbul ve Ankara hedef kitesinin, dış turlarda ise ortak kültür değerlerine sahip Ermenistan ve Azerbaycan hedef kitesinin Van Gölü Destinasyonu odağında artırılması, mevcut iç pazar ilgisinin tüm turizm türlerinde güçlendirilmesi, sınır komşusu olan ülkelerdeki taleplerin desteklenmesi beklenmektedir.

Şekil 6: SÖ2 Öncelikli Uygulama Alanı Şeması

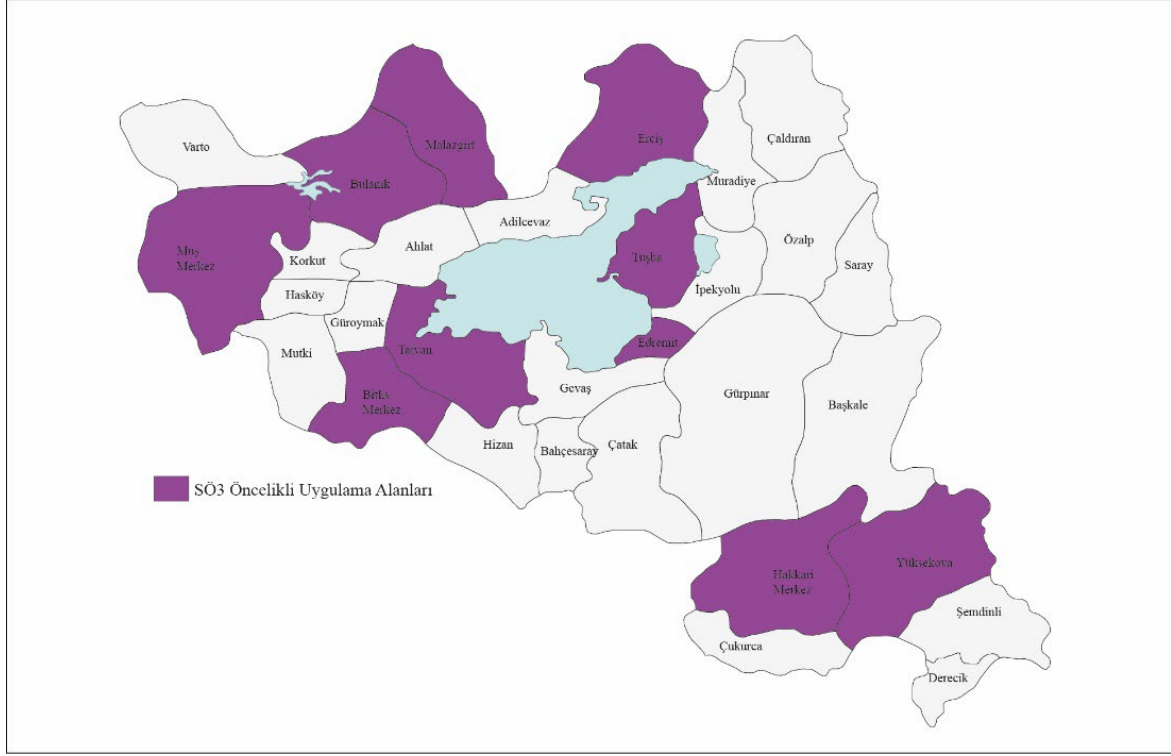

5.4 SÖ3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması

Bölgenin temel sektörleri arasında yer alan imalat sanayi, büyük ölçüde emek yoğun sektörler üzerinden gelişmekte olup son yıllarda bölgede kamu destekleri ile tekstilkent yatırımları artmakta, tekstil ve hazır giyim üretimi güçlenmektedir. Van ilinin Tuşba ilçesindeki OSB, Edremit ilçesindeki Tekstilkent ve Bitlis ilinin Tatvan ilçesindeki OSB tekstil ve hazır giyim imalatında öne çıkmakta olup bu koridorda üretilen ürünlerin bir kısmı güney aksında Diyarbakır'a ve ardından Mersin Limanı'na, batı aksında ise Muş üzerinden Ankara, İstanbul ve İzmir'e gönderilmektedir. Bölgedeki bir diğer sanayi üretimi endüstriyel ham madde ve madencilik alanında faaliyet göstermekte olup verimli ve etkin maden yatakları Hakkâri ilinin merkez ilçesi ile Bitlis ilinin Ahlat ve Tatvan ilçelerinde yer almaktadır. Hakkâri'de çıkarılan kurşun ve çinko madenleri işlenmek üzere ham madde halinde ülke içinde Siirt ilindeki izabe tesisine, ülke dışında ise İran'daki izabe tesisine gönderilmektedir. İran üzerinden gönderilen ham madde işlendikten sonra Mersin ve Kocaeli limanlarına gönderilerek tekrar ülkeye giriş yapmaktadır. Bitlis'te çıkarılan ponza, perlit ve bims madenleri ise yurt içinde kullanılmak üzere Diyarbakır'a gönderilmektedir. Plan dönemi içinde maden ticaretinin ve yurt içi izabe tesis kapasitesinin artırılması beklenmektedir. Muş ilinin Malazgirt ilçesinde yer alan Tarım Makineleri İhtisas Sanayi Sitesi'nde (TARMİSS) üretilen makinelerin büyük bir çoğunluğu bölge iç pazarına sunulurken kalan kısmı ise Gürcistan'a ihraç edilmektedir. Planda "İmalat

Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması” olarak tanımlanan SÖ3’ün şemada işaretlenen yerleşimlerde öncelikli uygulanması planlanmaktadır. Plan dönemi beklentileri doğrultusunda ulaşım ve lojistik altyapısının güçlendirilmesi, ürün çeşidinin ve katma değerinin artırılması, maden ve endüstriyel ham madde katma değerinin artırılması, üretimde verimliliğin artırılması ve dış ticaretin geliştirilmesi kapsamındaki hedef ve tedbirler tanımlanmıştır.

Şekil 7: SÖ3 Öncelikli Uygulama Alanı Şeması

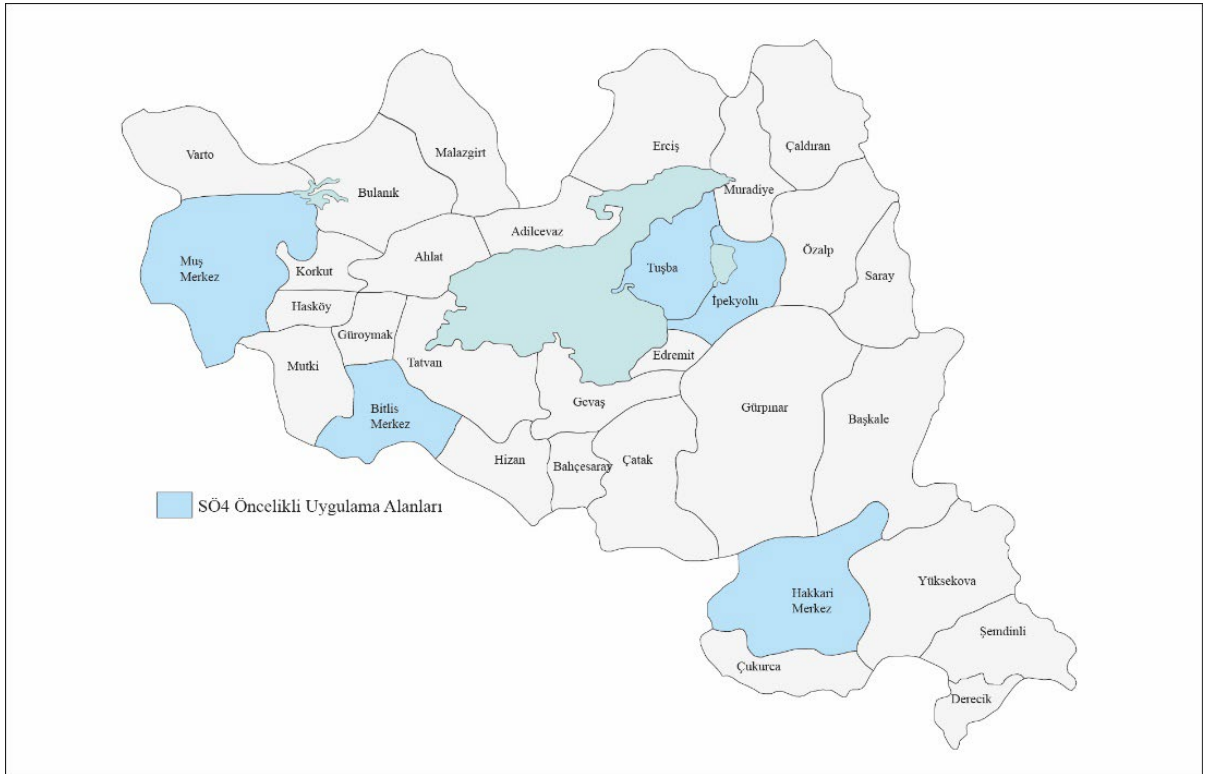

5.5 SÖ4: Nitelikli İstihdamın ve Girişimciliğin Geliştirilmesi

TRB2 Bölgesi, genç nüfusu yoğun, ortalama hanehalkı büyüklüğü yüksek ve net göç veren bir demografiye sahiptir. Bölge, 2022 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye nüfusunun yüzde 2,6'sını oluşturmakta olup 0-29 yaş arası genç nüfusun toplam nüfus içindeki payı (yüzde 61) ülke payının (yüzde 45) üzerinde, iş gücüne katılım sağlayabilecek 15-49 yaş arası nüfusun toplam nüfus içindeki payı (yüzde 55) ise ülke payının (yüzde 52) üzerinde kalmaktadır. Ülke ortalaması üzerindeki genç ve iş gücü nüfusuna, ülke üretim değeri içinde düşük paya, düşük istihdam ve eğitim seviyesi oranlarına sahip bölgede iş gücü niteliklerinin artırılmasına, girişimcilik potansiyelinin desteklenmesine ve farkındalıkların artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu minvalde, son yıllarda bölgede yürütülen bir dizi kamu kaynaklı genç istihdamını destekleme programları ile yerel kapasite geliştirilmeye çalışılmakta; teknokent ve teknoloji transfer ofisi gibi kamu ve özel iş birliği yapıları ile girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. TRB2 Bölgesi'nde bu kapsamda öne çıkan en önemli

yatırımlar, İstanbul ve Ankara menşeli firmaların Van Teknokent'te iş yeri açmaları ve mevcut girişimcilere yatırım desteğinde bulunmaları olarak kabul edilmekte olup Van Teknokent girişimcilerinin Ankara'da ve İstanbul'da girişim kurmalarının desteklenmesi de söz konusudur. Plan dönemi içinde söz konusu girişimcilik ekosistemi ileri-geri bağlantısının güçlendirilmesi, Van ilinin bölgedeki hizmetler ve girişimcilik merkezi olma durumunu daha da artıracaktır. Planda “*Nitelikli İstihdamın ve Girişimciliğin Geliştirilmesi*” olarak tanımlanan SÖ4'ün şemada işaretlenen yerleşimlerde öncelikli uygulanması planlanmaktadır. Plan dönemi beklentileri doğrultusunda girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesi, istihdam yetkinliklerinin artırılması, dijital dönüşüme geçilmesi ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi kapsamındaki hedef ve tedbirler tanımlanmıştır.

Şekil 8: SÖ4 Öncelikli Uygulama Alanı Şeması

5.6 SÖ5: Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması

TRB2 Bölgesi, demografi, istihdam, sağlık, eğitim, erişilebilirlik, yaşam kalitesi, bankacılık, gelir, iktisadi sektörler konu başlıklarının toplam değerini ifade eden sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasında 2017 İl SEGE'ye göre 26 Düzey 2 bölgesi arasında son sırada yer almaktadır. 2022 İlçe SEGE Raporu'na göre bölge nüfusunun yüzde 73'ü 4. kademe ve altı olarak tanımlanan en az gelişmiş ilçeler arasında yer almaktadır. Söz konusu kademelerdeki yerleşimlerin genel karakter özelliği net göç vermesi, yoksulluk göstergesi olan kişi başına düşen sosyal yardım tutarının ülke ortalaması üzerinde olması, sosyal imkânlarının ülke

ortalamasına yakınsayamaması, yaşam kalitesi standartlarının ülke değerleri altında kalması ve kırsal yoğunluklu olmasıdır. Genel itibarıyla bölge illerinde hekim başına düşen hasta sayısı ülke ortalamasının yaklaşık iki katı değerinde, hastane yatak kapasitesi ülke ortalamasının altında, yaşlıları ile birlikte eğitime katılan çocuk ve genç sayısı ülke ortalamasının altında, öğretmen ve derslik başına düşen öğrenci sayıları ülke ortalamasının üstünde, halk kütüphanelerinin kullanım oranı ülke ortalaması üstünde, ancak kütüphane sayısı ortalamanın altında, kişi başına düşen açık ve yeşil alan yasal standartların altında, kanalizasyon hizmeti verilen nüfusun toplam nüfusa oranı ülke ortalamasının altında, hava kirliliği değerleri yasal standartların üstünde kalmaktadır. Sosyoekonomik ve kentsel standartların düşüklüğüne ek olarak bölgedeki şehirleşme ve yapılaşma kültürü de eksikliklerin yaşandığı bir diğer alandır. Bölge illerinde heyelan, sel ve taşkın başta olmak üzere çığ, deprem, kaya düşmesi, fırtına ve göl suyunun yükselmesi gibi afetler meydana gelmekte olup yapı stokunun tamamına yakınının herhangi bir mimarlık ve mühendislik hizmeti almamış olması, imar düzenlemelerindeki revizyonlar afetlerden kaynaklanabilecek yıkım riskini artırmaktadır. Bu durum, bölge yerleşimlerinin kentsel dirençliliğine olumsuz etki etmektedir. Kentsel yaşam standartları büyük ölçüde ülke ortalama değerleri altında kalan bölgede sosyal refahın temin edilmesine, toplumsal yaratıcılığın artırılmasına, dengeli mekânlar oluşturulmasına, doğal çevre için koruma-kullanma dengesinin sağlanmasına, halk sağlığının korunmasına, enerji verimliliği ile çevre kirliliğinin ve iklim krizinin önlenmesine, kentsel dönüşüm, mikrobölgeleme ve afet farkındalığının artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Son yıllarda bölgede kütüphane sayıları, hastane yatak kapasiteleri, açık ve yeşil alanlara karşı farkındalık, başta Van Gölü olmak üzere doğal alanların korunmasına karşı farkındalık artış eğilimindedir. Bu minvalde, kamu vasıtasıyla birtakım çevre temizlik faaliyetleri ve atık su arıtma tesisi kapasite geliştirme faaliyetleri yürütülmekte, özel sektör vasıtası ile de kültür-sanat faaliyet mekânlarında çeşitlilik ve sağlık hizmetinde muayenehane girişimleri söz konusudur. Plan dönemi içinde söz konusu sosyal ve teknik altyapılar güçlendirilerek kentsel hizmetlere erişim daha da artırılabilecek; yerleşimlerin afetlere karşı dayanımı artırılarak kentsel dirençlilik sağlanacaktır. Planda “*Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması*” olarak tanımlanan SÖ5’in şemada işaretlenen yerleşimlerde öncelikli uygulanması planlanmaktadır. Plan dönemi beklentileri doğrultusunda kentsel sosyal altyapılar arasında sayılan sağlık, eğitim, kültür ve yeşil alanların geliştirilmesi ve mimari dokuların sağlıklılaştırılması; kentsel teknik altyapılar dâhilindeki su döngüsü, atık su ve yenilenebilir enerji sistemlerinin yaygınlaştırılması ve ulaşım olanaklarının iyileştirilmesi; kentsel dirençlilik kapsamında yer alan yapı envanteri ve zemin araştırmaları, yerleşime

6 BÖLGE PLANI HEDEFLERİNİN SKA İLE İLİŞKİSİ

Tablo 27: Bölge Planı Hedeflerinin SKA ile İlişkisi Tablosu

TRB2 BÖLGESİ 2024-2028 BÖLGE PLANI		SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI																
STRATEJİK ÖNCELİKLER	HEDEFLER (H)	SKA-1	SKA-2	SKA-3	SKA-4	SKA-5	SKA-6	SKA-7	SKA-8	SKA-9	SKA-10	SKA-11	SKA-12	SKA-13	SKA-14	SKA-15	SKA-16	SKA-17
		Yoksulluğa Son	Açlığa Son	Sağlık ve Kaliteli Yaşam	Nitelikli Eğitim	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	Temiz Su ve Sanitasyon	Erişilebilir ve Temiz Enerji	İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	Eşitsizliklerin Azaltılması	Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	Sorumlu Üretim ve Tüketim	İklim Eylemi	Sudaki Yaşam	Karasal Yaşam	Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	Amaçlar için Ortaklıklar
SÖ1. TARIMSAL ÜRETİMDE KATMA DEĞERİN VE KIRSAL ALANDA EKONOMİK ÇEŞİTLİLİĞİN ARTIRILMASI	H1.1. Havza bazlı üretim modeli ile hayvancılıkta verimlilik ve kalite artırılabilecektir.	✓	✓						✓		✓		✓					
	H1.2. Tarımsal üretimde altyapı olanakları geliştirilecektir.	✓					✓		✓	✓			✓					
	H1.3. Tarımsal üretimde rekabet gücü artırılabilecektir.	✓							✓		✓							
	H1.4. Meyvecilik ve sebzeçilik geliştirilecektir.	✓	✓						✓		✓		✓			✓		
SÖ2. TURİZMİN GELİŞTİRİLMESİ VE BÖLGE EKONOMİSİNDEKİ PAYININ ARTIRILMASI	H2.1. Bölgedeki çekim unsurlarının korunması sağlanacak, kültürel, tarihi ve doğal varlıklar turizme kazandırılacak, alternatif turizm altyapısı oluşturularak turizm faaliyetleri tüm yıla yayılacaktır.	✓					✓		✓	✓	✓		✓		✓	✓		
	H2.2. Turizmde hizmet kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	✓			✓				✓		✓		✓					
	H2.3. Ulusal ve uluslararası pazarlara yönelik tanıtım ve pazarlama çalışmaları yürütülecektir.	✓							✓		✓							
	H2.4. Destinasyon odaklı markalaşma çalışmaları yürütülecektir.	✓							✓	✓	✓	✓	✓		✓			

STRATEJİK ÖNCELİKLER	HEDEFLER (H)	SKA-1	SKA-2	SKA-3	SKA-4	SKA-5	SKA-6	SKA-7	SKA-8	SKA-9	SKA-10	SKA-11	SKA-12	SKA-13	SKA-14	SKA-15	SKA-16	SKA-17		
SÖ3. İMALAT SANAYİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE VERİMLİLİĞİN ARTIRILMASI	H3.1. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerine yönelik üretim, ulaşım ve lojistik altyapısı iyileştirilecek ve güçlendirilecektir.						✓	✓	✓	✓	✓									
	H3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.								✓	✓	✓		✓							
	H3.3. Maden ile endüstriyel ham maddelere yönelik tespit çalışmaları yapılacak ve TRB2 Bölgesi'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu hususlarda katma değer artırılabilecektir.									✓	✓	✓								
	H3.4. İmalat sanayinin verimliliğinin artırılmasına yönelik uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.								✓	✓	✓	✓		✓						
	H3.5. TRB2 Bölgesi imalat sanayine yönelik dış ticaretin geliştirilmesi sağlanacaktır.									✓	✓	✓								
SÖ4. NİTELİKLİ İSTİHDAMIN VE GİRİŞİMCİLİĞİN GELİŞTİRİLMESİ	H4.1. Bölgede yeni nesil girişimcilik ekosistemi güçlendirilecektir.					✓			✓		✓									
	H4.2. Bölgedeki genç nüfusun yetkinlikleri, iş gücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilecektir.					✓			✓		✓									
	H4.3. Bölgede dijital teknolojileri etkin bir şekilde kullanabilen ve geliştirebilen insan kaynağının yetişmesi sağlanacaktır.					✓				✓		✓								
	H4.4. Kamu kurum ve kuruluşları, meslek kuruluşları, üniversiteler ve STK'ların kurumsal kapasitelerinin artırılması sağlanacaktır.					✓				✓		✓								
SÖ5. KENTSEL YAŞAM KALİTESİNİN ARTIRILMASI	H5.1. Kentsel sosyal altyapı iyileştirilecektir.			✓	✓							✓	✓		✓			✓		
	H5.2. Kentsel teknik altyapı iyileştirilecektir.			✓			✓	✓				✓	✓	✓	✓	✓	✓			
	H5.3. Kentsel dirençlilik artırılacaktır.												✓		✓					

7 PLANIN İZLEMESİ

Tablo 28: Performans Göstergeleri Tablosu

STRATEJİK ÖNCELİK/HEDEF		PERFORMANS GÖSTERGELERİ	Verinin Tanımı	Birim	2023 (Mevcut Durum)	2028 (Hedef Yılı)	Veri Kaynağı
STRATEJİK ÖNCELİK-1	Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması	Tarımsal üretim değeri	Tarımsal üretim miktarı ile birim fiyatının çarpımından elde edilen değerdir. Bölgenin ürettiği üründen elde ettiği ekonomik geliri ifade etmektedir.	Bin TL	15.832.862 (2020 yılı)	24.000.000	TÜİK
		Organik tarım alanlarının toplam tarım alanı içindeki oranı	Organik tarım yapılan alanın, aktif olarak tarım yapılan alanlar içindeki payı ifade eder.	Yüzde	2,32 (2021 yılı)	5	TÜİK
		Sulanan tarım arazisi	Tarım arazileri içinde sulamayla üretim yapılan arazileri ifade eder.	Dekar	2.468.971 (2021 yılı)	5.000.000	DSİ Bölge Müdürlüğü kayıtları
		TRB2 Bölgesi tarımdan elde edilen GSYH	Belirli bir zaman aralığında üretilen tarımsal ürünlerin piyasa değerindeki ekonomik ölçüsüdür.	Bin TL	11.910.415 (2021 yılı)	18.000.000	TÜİK
HEDEF-1	Havza bazlı üretim modeli ile hayvancılıkta verimlilik ve kalite artırılabacaktır.	Kaz ve ördek sayısı	Bölgedeki kaz ve ördek sayısını ifade eder.	Adet	100.585 (2022 yılı)	350.000	TÜİK
		Üretilen bal miktarı	Bölgede üretilen bal miktarını ifade eder.	Ton	4.913,348 (2022 yılı)	10.000	TÜİK
		Hayvansal üretim değeri	Canlı hayvan değeri ile hayvansal ürünler değerinin toplanmasıyla elde edilen değerdir. Bölgenin ürettiği üründen elde ettiği ekonomik geliri ifade eder.	Bin TL	11.098.459 (2021 yılı)	15.000.000	TÜİK
		Toplam kovan sayısı	Arıcılık faaliyetinde aktif olarak kullanılan kovan sayısını ifade eder.	Adet	607.872 (2022 yılı)	700.000	TÜİK
		Üretilen süt miktarı	Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardan elde edilen süt miktarını ifade eder.	Ton	885.341,519 (2019 yılı)	1.200.000	TÜİK
		Yem bitkisi çeşit sayısı	Yonca, korunga, yapay çayır mera, mısır, ak üçgül, çayır üçgülü, gazal boynuzu, fiğ, Macar fiği, burçak, mürdümük, sorgum, sudan otu, sorgum-sudan otu	Adet	8 (2022 yılı)	12	TÜİK

STRATEJİK ÖNCELİK/HEDEF		PERFORMANS GÖSTERGELERİ	Verinin Tanımı	Birim	2023 (Mevcut Durum)	2028 (Hedef Yılı)	Veri Kaynağı
			melezi, hayvan pancarı, yem şalgamı, yem bezelyesi, yem baklası, İskenderiye üçgülü, İtalyan çimi gibi yem bitkisi çeşitlerini ifade eder.				
		Yem bitkisi ekilen alan	Yem bitkisi tarımı yapılan alandaki artışı ifade eder.	Dekar	3.615.598 (2022 yılı)	4.000.000	TÜİK
		Su ürünleri işleme tesisi sayısı	Su ürünlerinin ham maddeden başlayarak, sınıflandırma, işleme, değerlendirme, tüketime veya pazarlamaya elverişli hale getirme işlemlerinin yapıldığı ve satış için depolandığı tesisleri ifade eder.	Adet	0	2	TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
HEDEF-2	Tarımsal üretimde altyapı olanakları geliştirilecektir.	Altyapısı tamamlanan sulama tesisi sayısı	Tarımsal sulama maksadıyla su dağıtımının yapılması için kurulan sistemleri ifade eder.	Adet	25 (2022 yılı)	40	DSİ Bölge Müdürlüğü kayıtları
		Yeni yapılan barınak ve restore edilen barınak sayısı	Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, kanatlı yetiştiriciliği alanında inşa edilen ve iyileştirilen barınak sayısını ifade eder.	Adet	44.879 (2022 yılı)	45.079	TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
		Ortak kullanım alanı ve makine parkuru sayısı	Sınırlı işletme büyüklüğü ve sermaye yetersizliği nedeniyle ihtiyaç duyduğu tarım alet ve makinalarını satın alamayan işletmelerin kullanımı için oluşturulmuş ortak tarımsal makine ve ekipman atölyelerini ifade eder.	Adet	0	2	TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
		Soğuk hava deposu sayısı	Üretilen tarımsal ürünlerin depolama ömrünü uzatmak amacıyla kurulan düşük sıcaklıklı depoları ifade eder.	Adet	10 (2022 yılı)	20	TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
		Lisanslı depo sayısı	Özellikle hububat, baklagiller, yağlı tohumlar ve yem bitkilerinin depolanacağı lisanslı depo sayısını ifade eder.	Adet	0	1	TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
		Süt toplama merkezi sayısı	Çiğ sütün soğuk zincir şartlarına uygun olarak depolandığı ve sevkiyatının yapıldığı merkezleri ifade eder.	Adet	3 (2022 yılı)	6	TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri

STRATEJİK ÖNCELİK/HEDEF		PERFORMANS GÖSTERGELERİ	Verinin Tanımı	Birim	2023 (Mevcut Durum)	2028 (Hedef Yılı)	Veri Kaynağı
		TDİOSB-OSB sayısı	Hayvansal veya bitkisel üretim yapan işletmelerin ve bu işletmelerde üretilen ürünlerin işlenmesine yönelik sanayi tesislerinin yer aldığı mal ve hizmet üretim bölgelerinin sayısını ifade eder.	Adet	0	2	TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
		Islah edilen çayır ve mera alanı	Verimi yükseltmek, elde edilen yemin kalitesini artırmak ve sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla ıslah edilen çayır ve mera alanlarını ifade eder.	Dekar	0	1000	TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
HEDEF-3	Tarımsal üretimde rekabet gücü artırılacaktır.	TRB2 Bölgesi tarım ve tarıma dayalı sanayi işletmesi sayısı	Tarım ürünlerini ham madde olarak kullanan ve kullandığı ham maddeyi ürüne dönüştüren işletmeleri ifade eder.	Adet	1.093 (2022 yılı)	1.500	TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
		Eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerine katılan çiftçi sayısı	Sertifikalı tohum kullanımı, gübre ve ilaç kullanımı, modern sulama sistemleri ve yöntemleri, hayvan sağlığı ve üreme, kooperatifleşme ve birlikte iş yapma kültürü, markalaşma ve pazarlama, arıcılık ve su ürünleri yetiştiriciliği alanlarında düzenlenecek eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerine katılacak çiftçi sayısını ifade eder.	Kişi	0	5.000	TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
		Tarımsal kooperatif sayısı	Tarımsal üretim için ihtiyaç duyulan girdilerin sağlandığı ve üretilen ürünlerin pazarlamasının yapıldığı kooperatifleri ifade eder.	Adet	103 (2022 yılı)	180	TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
		Üretici birlikleri sayısı	Tarım üreticilerinin, ürün veya ürün grubu bazında ve gönüllülük esasına dayalı olarak kurdukları, tüzel kişiliği haiz birlikleri ifade eder.	Adet	29 (2022 yılı)	54	TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
		Coğrafi işaretli ürün sayısı	Coğrafi işaret tescilli alan ürün sayısını ifade eder.	Adet	26 (2022 yılı)	44	Türk Patent ve Marka Kurumu
		TRB2 Bölgesi yöresel pazar alanı	Kurulduğu bölgeye özgü özellikleri taşıyan ürünlerin üretilip satışının ve tanıtımının yapıldığı pazar yerlerini ifade eder.	Adet	8 (2022 yılı)	24	TRB2 Bölgesi belediyeleri

STRATEJİK ÖNCELİK/HEDEF		PERFORMANS GÖSTERGELERİ	Verinin Tanımı	Birim	2023 (Mevcut Durum)	2028 (Hedef Yılı)	Veri Kaynağı
		Markalaşan ürün sayısı	Markalaşan tarımsal veya geleneksel ürünleri ifade eder.	Adet	0	10	TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
HEDEF-4	Meyvecilik ve sebzeçilik geliştirilecektir.	Meyve bahçesi alanı	Toplu meyve bahçesi alanlarını ifade eder.	Dekar	193.309 (2022 yılı)	197.590	TÜİK, TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
		Sera alanı	Bitkilerin yetişmesi için uygun şartların sağlandığı örtülü tarım alanlarını ifade eder.	Dekar	239 (2022 yılı)	757	TÜİK, TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
		Üretilen sebze miktarı	Bölgede üretilen sebze miktarını ifade eder.	Ton	525.660 (2022 yılı)	616.002	TÜİK, TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
		Bitkisel üretim değeri	Bitkisel üretim miktarı ile birim fiyatının çarpımından elde edilen değerdir. Bölgenin üretilen bitkisel üründen elde edilen ekonomik geliri ifade etmektedir.	Bin TL	3.599.171 (2021 yılı)	4.000.000	TÜİK, TRB2 Bölgesi il tarım ve orman müdürlükleri
STRATEJİK ÖNCELİK-2	Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması	Bölgedeki otel sayısı	Turizm sektörü gelirlerinin arttığına en önemli göstergesi otel sayılarının ve yatak kapasitesinin artmasıdır. Bu gösterge bölgenin bakanlık ruhsatlı ve basit konaklama belgeli otel sayısını ifade etmektedir.	Adet	154	250	İl kültür ve turizm müdürlükleri
		Bölgeye gelen ziyaretçi sayısı	Yıllık olarak Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri illerine gelen yerli ve yabancı turist sayısını ifade eder	Kişi	757.108 (2021 yılı)	2.000.000	TÜİK
		Bölgedeki konaklama tesislerinde geceleme sayısı	Yıllık olarak bölgedeki konaklama tesislerinde toplam geceleme sayısını ifade eder	Kişi	1.369.248 (2021 yılı)	4.000.000	TÜİK
HEDEF-1	Bölgedeki çekim unsurlarının korunması sağlanacak, kültürel, tarihî ve doğal varlıklar turizme kazandırılacak,	Bölgede restorasyonu yapılarak işlevlendirilen kültür varlığı sayısı	Bölgede bulunan çok sayıda kültürel miras unsuru ile ilgili restorasyon çalışmaları yapılarak çeşitli kültür varlıklarının turizme açılmasını ifade eder.	Adet	0	10	Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu
		Turizme ve günlük kullanıma açılan çekim unsuru sayısı	Bölgede restorasyon vb. işlemleri yapılarak turizme ve günlük kullanıma açılan çekim unsurlarının sayısının	Adet	0	20	Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü

STRATEJİK ÖNCELİK/HEDEF		PERFORMANS GÖSTERGELERİ	Verinin Tanımı	Birim	2023 (Mevcut Durum)	2028 (Hedef Yılı)	Veri Kaynağı
	alternatif turizm altyapısı oluşturularak turizm faaliyetleri tüm yıla yayılacaktır.		artmasını ve buna bağlı olarak turist sayısının artmasını ifade eder.				
		Düzenlenen, rehabilite edilen turizm alanı	Turizm alanlarının düzenlenmesi veya rehabilite edilmesi ile bu unsurlar için bölgeye gelen ziyaretçilerin sayısında artış meydana gelmesini ifade eder.	ha	0	100	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
		Düzenlenen/rehabilite edilen/restore edilen varlıkları ziyaret eden yıllık ziyaretçi sayısı	Kültür varlıklarının düzenlenmesi, rehabilite edilmesi veya restorasyon süreçlerinin tamamlanmasıyla bölgeye gelecek yıllık ziyaretçi sayısındaki artışı ifade eder.	Kişi	0	1.000.000	İlgili belediyeler
		Bölgede altyapısı geliştirilen alternatif turizm çeşitleri	Bölgede bulunan çeşitli çekim unsurları farklı alternatif turizm olanakları için kaynak olarak değerlendirilmektedir. Bu çekim unsurlarının altyapısı ile ilgili süreçlerin tamamlanarak turizme elverişli hale getirilmesinin bölgenin farklı seçeneklerle ziyaret edilmesine olanak sağlaması beklenmektedir.	Adet	0	5	İlgili belediyeler
HEDEF-2	Turizmde hizmet kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Konaklama tesislerindeki yatak kapasitesi	Turizmde hizmet kalitesinin iyileştirilmesiyle bölgeye gelen turistin konaklama ihtiyacını karşılayacak tesis ve yatak kapasitesinin artmasını ifade eder.	Adet	11.128	16.128	İl kültür ve turizm müdürlükleri
		Bölgeye gerçekleştirilen uçak sefer sayısı	Van, Muş ve Hakkâri’de bulunan havalimanlarına gerçekleşen günlük uçak sefer sayısını ifade eder.	Adet	11.315	20.000	Devlet Hava Meydanları İşletmesi
		Eğitim verilen turizm personeli sayısı	Konaklama ve seyahat başta olmak üzere turizm sektöründe istihdam edilmiş personellere, hizmet kalitesini artırmaya yönelik düzenlenen eğitimlere katılan kişi sayısını ifade eder.	Kişi	0	1.000	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Eğitim değerlendirme anketleri
		Bölgeye düzenlenen tur sayısı	Ulusal ve uluslararası seyahat acentelerinin bir yıl içerisinde bölgeye düzenlediği tur sayısını ifade eder.	Adet	0	20	TÜRSAB

STRATEJİK ÖNCELİK/HEDEF		PERFORMANS GÖSTERGELERİ	Verinin Tanımı	Birim	2023 (Mevcut Durum)	2028 (Hedef Yılı)	Veri Kaynağı
		Uluslararası standartlarda inşa edilen yol uzunluğu	TRB2 Bölgesi'ne kara yolu ulaşımında sahip olduğu uluslararası standartlarda yol uzunluğunun kilometre cinsinden karşılığını ifade eder.	km	0	100	Karayolları Bölge Müdürlüğü
HEDEF-3	Ulusal ve uluslararası pazarlara yönelik tanıtım ve pazarlama çalışmaları yürütülecektir.	Basılan tanıtım materyali sayısı	Planlama dönemi içerisinde bölgenin tanıtımı amacıyla basılan broşür, katalog, kitap, dergi vb. basılı tanıtım materyali sayısı	Sayı	0	40.000	İl kültür ve turizm müdürlükleri, ilgili kamu kuruluşları
		Dijital ortamda hazırlanan materyal sayısı	Planlama dönemi içerisinde bölgenin tanıtımı amacıyla dijital olarak hazırlanan film, kısa film, afiş, poster, kitapçık, broşür, dergi gibi tanıtım materyali sayısı	Adet	0	100	İl kültür ve turizm müdürlükleri, ilgili kamu kuruluşları
		Bölgeye tur düzenleyen tur operatörü sayısı	Bölgeye tur düzenlemeye başlayan tur operatörü sayısı	Adet	0	20	TÜRSAB
		Bölgeye gelen sosyal medya etkileycilerinin bölge ile ilgili paylaştıkları içeriklerin görüntülenme sayısı	Bölgeye gelen sosyal medya etkileycilerinin bölge ile ilgili paylaştıkları içeriklerin sosyal medya ortamında görüntülenme sayısı	Adet	0	100 milyon	Sosyal medya istatistikleri
		Sağlık turizmi için gelen turist sayısı	Bölgeyi tedavi ve yenilenme amacıyla ziyaret eden hastane, klinik, muayenehane vb. sağlık kuruluşlarına veya termal otel, spa vb. gibi işletmelere giriş yapan yabancı ziyaretçi sayısı	Adet	3.300 (2022 yılı Van hastaneleri)	10.000	Hastane kayıtları
		Yıllık yabancı turist sayısı	Bölgeyi ziyaret eden yabancı turist sayısındaki artış	Adet	0	250.000	İl kültür ve turizm müdürlükleri, TÜİK
HEDEF-4	Destinasyon odaklı markalaşma çalışmaları yürütülecektir.	Markalaşma çalışmalarında kullanılan logo, web sitesi, slogan, vizyon vb. enstrüman sayısı	Yürütülen markalaşma çalışmalarında oluşturulacak logo, görsel, web sitesi, slogan, vizyon vb. enstrüman sayısı	Adet	0	20	İl kültür ve turizm müdürlükleri, ilgili web siteleri

STRATEJİK ÖNCELİK/HEDEF		PERFORMANS GÖSTERGELERİ	Verinin Tanımı	Birim	2023 (Mevcut Durum)	2028 (Hedef Yılı)	Veri Kaynağı
		Turizm bölgelerinde yol güzergâhlarına yapılan tabela sayısı	Tanıtım, bilgilendirme, yönlendirme, tabela ve benzerleri için yapılacak çalışma sonucu yeni yapılacak tabela sayısını ifade eder.	Adet	0	100	İl kültür ve turizm müdürlükleri, karayolları müdürlükleri, belediyeler
		Paketleme yapılan yerel ürün sayısı	Bölgeye özgü yerel ürünler belirli bir üretim standardına kavuşturulduktan sonra paketlenerek dış pazara sunulacaktır. Markalaşma çalışması yapılan ve paketlenen yerel ürün sayısındaki artışı ifade etmektedir.	Adet	0	25	İl tarım ve orman müdürlükleri, ticaret ve sanayi odaları
STRATEJİK ÖNCELİK-3	İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması	TRB2 Bölgesi imalat sanayi istihdam sayısı	TRB2 Bölgesi imalat sanayinde istihdam edilen kişi sayısı	Kişi	24.602 (2021 yılı)	40.000	SGK
		TRB2 Bölgesi imalat sanayi iş yeri sayısı	TRB2 Bölgesi imalat sanayinde faaliyet gösteren iş yeri sayısı	Adet	1.694 (2021 yılı)	2.500	SGK
		TRB2 Bölgesi imalat sanayi gayrisafı yurt içi hasılasının ülke içindeki payı	TRB2 Bölgesi imalat sanayi GSYH'sının ülke imalat sanayi toplam GSYH'sına oranı	Yüzde	0,13 (2021 yılı)	0,5	TÜİK
		Çalışan kişi başına sanayi katma değeri	TRB2 Bölgesi sanayi sektöründe çalışan kişi başına üretilen ortalama katma değer	TL	62.207 (2021 yılı)	130.000	TÜİK ve SGK
		TRB2 Bölgesi imalat sanayi ihracat tutarı	TRB2 Bölgesi imalat sanayi ihracat tutarı	Dolar	150.835.507 (2022 yılı)	250.000.000	TÜİK
HEDEF-1	TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerine yönelik üretim, ulaşım ve lojistik altyapısı iyileştirilecek ve güçlendirilecektir.	Organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren aktif işletme sayısı	TRB2 Bölgesi'nde bulunan organize sanayi bölgelerindeki aktif olarak üretim faaliyetinde bulunan (kurulum aşamasında olanlar, üretime ara verenler vb. hariç) işletme sayısı	Adet	210 (2022 yılı)	350	Bitlis, Hakkâri, Muş, Van ve Erciş OSB kayıtları
		Hazırlanan fizibilite sayısı	TRB2 Bölgesi imalat sanayisine yönelik üretim, ulaşım ve lojistik altyapılarının iyileştirilmesi/güçlendirilmesi konularında paydaşlar iş birliği ile hazırlanacak fizibilite sayısı	Adet	0	10	Ajans çalışma programları ve faaliyet raporları, il ticaret ve sanayi odaları, il sanayi ve teknoloji müdürlükleri, bölgedeki OSB ve KSS

STRATEJİK ÖNCELİK/HEDEF		PERFORMANS GÖSTERGELERİ	Verinin Tanımı	Birim	2023 (Mevcut Durum)	2028 (Hedef Yılı)	Veri Kaynağı
							müdürlükleri, Karayolları 11. Bölge Müdürlüğü, TCDD 5. Bölge Müdürlüğü
		Üretim, ulaşım ve lojistik altyapıları iyileştirilen/ geliştirilen imalat sanayine yönelik ortak kullanım alanları sayısı	TRB2 Bölgesi'nde faaliyet gösteren ve mali destek mekanizmaları ve paydaş iş birlikleri ile üretim, ulaşım ve lojistik faaliyetlere yönelik altyapıları iyileştirilen/geliştirilen OSB, KSS sayısı	Adet	0	20	Ajans çalışma programları ve faaliyet raporları, bölgedeki OSB ve KSS müdürlükleri, il ticaret ve sanayi odaları, il sanayi ve teknoloji müdürlükleri, Karayolları 11. Bölge Müdürlüğü, TCDD 5. Bölge Müdürlüğü
		Organize sanayi bölgeleri ve tekstilkentlerde kurulacak atık su arıtma tesisleri sayısı	Tekstil ve hazır giyim sektöründe faaliyet gösteren tesislere yönelik atık su geri kazanım oranını artırmak ve arıtılmış suların endüstriyel veya çevresel amaçlı yeniden kullanımını sağlayarak su tüketimini azaltmak amacıyla TRB2 Bölgesi'nde yer alan organize sanayi bölgeleri ve tekstilkentlerde kurulacak atık su arıtma tesisi sayısı	Adet	0	4	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, OSB müdürlükleri, Ajans faaliyet raporları
HEDEF-2	TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörlerin geliştirilmesi ve bölgedeki yatırımların	Hazırlanan rapor/ fizibilite sayısı	TRB2 Bölgesi imalat sanayinde katma değerli ürün üretimine, başat ve tamamlayıcı sektörlerin geliştirilmesine ve sürdürülebilirliğe yönelik hazırlanan fizibilite raporu sayısı	Adet	0	3	Ajans çalışma programları ve faaliyet raporları, il ticaret ve sanayi odaları, il sanayi ve teknoloji müdürlükleri, bölgedeki OSB ve KSS müdürlükleri
		Danışmanlık hizmeti verilen firma sayısı	TRB2 Bölgesi imalat sanayinde faaliyet gösteren firmalara verilecek tedarik zinciri yönetimi, katma değerli üretim, kümelenme vb. alanlardaki eğitim, danışmanlık ve mentörlük faaliyetleri	Adet	0	20	Ajans çalışma programları ve faaliyet raporları, il ticaret ve sanayi odaları, il sanayi ve teknoloji

STRATEJİK ÖNCELİK/HEDEF		PERFORMANS GÖSTERGELERİ	Verinin Tanımı	Birim	2023 (Mevcut Durum)	2028 (Hedef Yılı)	Veri Kaynağı
	sürdürülebilirliği sağlanacaktır.						müdürlükleri, bölgedeki OSB ve KSS müdürlükleri, KOSGEB
		Desteklenen KOBİ Sayısı	TRB2 Bölgesi imalat sanayinde üretim kapasitesinin artırılması, katma değerli üretimin desteklenmesi, sürdürülebilirliğin sağlanması vb. konularda finansman desteği, mali destek programı gibi destek mekanizmaları ile desteklenen KOBİ sayısı	Adet	0	40	Ajans çalışma programları ve faaliyet raporları, il ticaret ve sanayi odaları, il sanayi ve teknoloji müdürlükleri, bölgedeki OSB ve KSS müdürlükleri, KOSGEB
		TRB2 Bölgesi sanayi gayrisafi katma değerinin ülke içindeki payı	TRB2 Bölgesi sanayi sektörü gayrisafi katma değerinin ülke sanayisi toplam gayrisafi katma değerine oranı	Yüzde	0,32 (2021 yılı)	0,50	TÜİK
HEDEF-3	Maden ile endüstriyel ham maddelere yönelik tespit çalışmaları yapılacak ve TRB2 Bölgesi'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu hususlarda katma değer artırılabilecektir.	Hazırlanan araştırma raporu sayısı	TRB2 Bölgesi maden ve endüstriyel ham maddelerin tespiti ve katma değer yaratacak hususlara yönelik hazırlanacak araştırma raporları	Adet	0	2	Ajans çalışma programları ve faaliyet raporları, MTA Genel Müdürlüğü kayıtları, il ticaret ve sanayi odaları, il sanayi ve teknoloji müdürlükleri, bölgedeki OSB ve KSS müdürlükleri
		Fizibilite çalışması sayısı	TRB2 Bölgesi maden ve endüstriyel ham maddelerin tespiti ve katma değer yaratacak hususlara yönelik hazırlanacak fizibilite raporları	Adet	0	2	Ajans çalışma programları ve faaliyet raporları, MTA Genel Müdürlüğü kayıtları, il ticaret ve sanayi odaları, il sanayi ve teknoloji müdürlükleri, bölgedeki OSB ve KSS müdürlükleri
		İhtisas OSB sayısı	TRB2 Bölgesi madencilik sektörüne yönelik kurulan ihtisas OSB sayısı	Adet	0	1	Ajans çalışma programları ve faaliyet raporları, MTA Genel

STRATEJİK ÖNCELİK/HEDEF		PERFORMANS GÖSTERGELERİ	Verinin Tanımı	Birim	2023 (Mevcut Durum)	2028 (Hedef Yılı)	Veri Kaynağı
							Müdürlüğü kayıtları, il ticaret ve sanayi odaları, il sanayi ve teknoloji müdürlükleri
HEDEF-4	İmalat sanayinin verimliliğinin artırılmasına yönelik uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.	TRB2 Bölgesi uygulanan verimlilik artışına yönelik proje sayısı	TRB2 Bölgesi imalat sanayinde verimlilik artışı ve yenilenebilir enerji kullanımına yönelik uygulanacak proje sayısı	Adet	0	10	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
		Orta düşük, orta yüksek ve yüksek teknoloji imalat sanayinde çalışan sayısı oranı	TRB2 Bölgesi imalat sanayinde orta-düşük, orta-yüksek ve yüksek teknoloji seviyesinde faaliyet gösteren işletmelerdeki çalışan sayısının toplam imalat sanayi çalışan sayısına oranı	Yüzde	19,01 (2021 yılı)	30	TÜİK ve SGK
		TRB2 Bölgesi yenilenebilir enerji alanında uygulanan proje sayısı	TRB2 Bölgesi'nde yenilenebilir enerji alanında Ajans katkısı ile uygulanan proje sayısı	Adet	0	10	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
		Kurulu halde yenilenebilir enerji üretim kapasitesi	TRB2 Bölgesi'nde kurulu haldeki yenilenebilir enerji üretim kapasitesi	MW	1.009 (2020 yılı)	1.200	TÜİK
HEDEF-5	TRB2 Bölgesi imalat sanayine yönelik dış ticaretin geliştirilmesi sağlanacaktır.	TRB2 Bölgesi ihracatçı firma sayısı	TRB2 Bölgesi'nde ihracat yapan firma sayısı	Adet	176 (2021 yılı)	300	Doğu Anadolu İhracatçılar Birliği kayıtları
STRATEJİK ÖNCELİK-4	Nitelikli İstihdamın ve Girişimciliğin Geliştirilmesi	18-29 yaş arası istihdam edilen nüfus oranı	Ajansın kamu kurum ve kuruluşları ile birlikte gerçekleştirdiği faaliyetler neticesinde genç istihdamının artırılmasını ifade eder.	Yüzde	39	40	TÜİK
		Bölgede yer alan kuluçka firma sayısı	İş geliştirme merkezlerinde ve kuluçka merkezlerinde Ajans destekleri kurulmuş ve faaliyete başlamış olan firma sayısını ifade eder.	Adet	6	30	Kuluçka merkezleri, TEKMER, TGB Yönetici Şirketi

STRATEJİK ÖNCELİK/HEDEF		PERFORMANS GÖSTERGELERİ	Verinin Tanımı	Birim	2023 (Mevcut Durum)	2028 (Hedef Yılı)	Veri Kaynağı
		İşletme kuran genç girişimci sayısı	Ajansın verdiği eğitimler ve sağladığı maddi (hibe) ve manevi (eğitim ve mentörlük) destekler sayesinde işletme kuran genç girişimci sayısını ifade eder.	Adet	0	20	Ticaret ve sanayi odaları kayıtları
HEDEF-1	Bölgede yeni nesil girişimcilik ekosistemi güçlendirilecektir	Bölgede kurulan melek yatırımcı ağı sayısı	Girişimcilik faaliyetleri kapsamında kurulacak olan melek yatırımcı ağını ifade eder.	Adet	0	1	Hazine ve Maliye Bakanlığı BKS İlerleme Raporu
		Bölgede kurulan girişim sermayesi fonu sayısı	Girişimcilik faaliyetleri kapsamında oluşturulacak olan girişim sermayesi ve yatırım fonu merkezini ifade eder.	Adet	0	1	Sermaye Piyasası Kurulu İstatistik Bülteni
		Altyapısı geliştirilen kuluçka merkezi/TEKMER sayısı	Girişimciliği destekleme faaliyetleri kapsamında kurulan teknoloji merkezlerini ifade eder.	Adet	0	2	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
		Bölgeden çıkan ve yatırım alan startup sayısı	Bölgede kurulup melek yatırımlar vb. oluşumlardan maddi destek ve yatırım alan yeni şirket sayısını ifade eder.	Adet	1	10	Kuluçka merkezleri, TEKMER, TGB Yönetici Şirketi
		Bölgede gerçekleştirilen farkındalık etkinliği/eğitim sayısı	Bölgedeki girişimcilere ve aday girişimcilere yönelik gerçekleştirilen eğitim sayısını ifade eder.	Adet	23	90	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
HEDEF-2	Bölgedeki genç nüfusun yetkinlikleri, iş gücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilecektir.	Düzenlenen istihdam odaklı eğitim sayısı	Ajansın düzenlemiş olduğu mesleki beceri geliştirme ve istihdam odaklı eğitim sayısını ifade eder.	Adet	5	100	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
		Düzenlenen farkındalık etkinliği sayısı	Ajansın istihdamın artırılması kapsamında düzenlemiş olduğu farkındalık artırma etkinliklerini ifade eder.	Adet	15	40	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
		Oluşturulan merkez sayısı	Kurulacak olan sürekli eğitim merkezini ifade eder.	Adet	0	1	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
		İstihdam odaklı eğitime katılan kişi sayısı	Ajansın düzenlemiş olduğu mesleki beceri geliştirme ve istihdam odaklı eğitimlere katılan kişi sayısını ifade eder.	Kişi	105	2.000	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
		Farkındalık etkinliğine katılan kişi sayısı	Ajansın istihdamın artırılması kapsamında düzenlemiş olduğu	Kişi	250	2.500	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları

STRATEJİK ÖNCELİK/HEDEF		PERFORMANS GÖSTERGELERİ	Verinin Tanımı	Birim	2023 (Mevcut Durum)	2028 (Hedef Yılı)	Veri Kaynağı
			farkındalık artırma etkinliklerine katılan kişi sayısını ifade eder.				
HEDEF-3	Bölgede dijital teknolojileri etkin bir şekilde kullanabilen ve geliştirebilen insan kaynağının yetişmesi sağlanacaktır.	Programlama eğitimi sayısı	Bilişim eğitimleri kapsamında gerçekleştirilen programlama eğitimlerini ifade eder.	Adet	2	30	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
		Programlama dili eğitimi alan kişi sayısı	Programlama eğitimleri kapsamın eğitim alan kişi sayısını ifade eder.	Kişi	900	1.000	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
		İş birliği yapılan ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluş sayısı	Eğitim faaliyetleri gerçekleştirilirken iş birliği yapılan uluslararası kurum ve kuruluşları ifade eder.	Adet	1	2	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
		İş birliği yapılan yerel kurum ve kuruluş sayısı	Eğitim faaliyetleri gerçekleştirilirken iş birliği yapılan yerel kurum ve kuruluşları ifade eder.	Adet	8	8	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
		Oluşturulan merkez sayısı	Kurulacak olan dijital ve bilişim eğitimleri merkezini ifade eder.	Adet	0	1	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
		Etkinlikler ve eğitimler aracılığıyla geliştirilen yazılım projesi sayısı	Eğitim programlarına katılan geçlerin geliştirdikleri yazılımları ve programları ifade eder.	Adet	21	100	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
		Düzenlenen dijital beceri eğitimi sayısı	Bilişim eğitimleri kapsamında düzenlenen dijital beceri eğitimini ifade eder.	Adet	4	30	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
		Dijital beceri eğitimi alan kişi sayısı	Ajans tarafından gerçekleştirilen dijital beceri eğitimlerine katılan kişi sayısını ifade eder.	Adet	1.101	4.000	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
HEDEF-4	Kamu kurum ve kuruluşları, meslek kuruluşları, üniversiteler ve STK'ların	Gerçekleştirilen Teknik Destek eğitim sayısı	Teknik destek kapsamında gerçekleştirilen eğitim sayısını ifade eder.	Adet	20	200	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
		Görevlendirilen uzman/mentör sayısı	Ajansın kurum ve kuruluşları desteklemesi kapsamında görevlendirilen uzmanları ifade eder.	Kişi	10	80	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları

STRATEJİK ÖNCELİK/HEDEF		PERFORMANS GÖSTERGELERİ	Verinin Tanımı	Birim	2023 (Mevcut Durum)	2028 (Hedef Yılı)	Veri Kaynağı
	kurumsal kapasitelerinin artırılması sağlanacaktır.	Alınan belge sayısı	Kalite standartları kapsamında bölgedeki kamu kurumlarının aldığı belgeleri ifade eder.	Adet	2	20	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı kayıtları
STRATEJİK ÖNCELİK-5	Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması	Açık ve yeşil alan	Bölgenin kentsel alan nüfusu içinde kişi başına düşen açık ve yeşil alan büyüklüğü	m ² /kişi	2,3 (2022 yılı)	3	İlçe belediyeleri
		Kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı	Belediyenin kanalizasyon şebekesi hizmeti ulaştırdığı nüfusun toplam belediye nüfusuna oranını ifade eder.	Yüzde	78 (2020 yılı)	95	TÜİK, belediyeler
HEDEF-1	Kentsel sosyal altyapı iyileştirilecektir.	Hastane sayısı	Hastane binası yatırım sayısı	Adet	33 (2020 yılı)	35	TÜİK
		Hastane yatak sayısı	Yüz bin kişi başına düşen hastane yatak sayısı	Adet	238 (2020 yılı)	300	TÜİK
		Hekim sayısı	Bin kişi başına düşen toplam hekim sayısı	Adet	1,4 (2020 yılı)	2	TÜİK
		Ortaöğretimde net okullaşma oranı	Ortaöğretim okul çağındaki çocuklar arasından okula gidenlerin oranı	Yüzde	78,10 (2021 yılı)	86	TÜİK
		Ortaöğretimde derslik başına düşen öğrenci sayısı	Ortaöğretimde eğitimin fiziksel kalitesi	Adet	34 (2021 yılı)	29	TÜİK
		Ortaöğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı	Ortaöğretimde bire bir eğitim kalitesi	Adet	21 (2021 yılı)	17	TÜİK
		Kültür merkezi sayısı	Kongre, konferans ve konser düzenlenebilecek gösteri mekânları ile geçici sergileme yapılabilecek sergileme mekânlarını barındıran yapı sayısı	Adet	4 (Bitlis, 2022 yılı)	5	TÜİK
		Gerçekleştirilen sokak sağlıklaştırma projesi sayısı	Kentin doğal, tarihi, kültürel, sosyal, ekonomik, altyapı, hareketlilik ve erişilebilirlik özelliklerini bütüncül bir şekilde ele alan imge ve kimlik	Adet	0 (Bitlis, 2022 yılı)	1	Bitlis Belediyesi, Bitlis Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü

STRATEJİK ÖNCELİK/HEDEF		PERFORMANS GÖSTERGELERİ	Verinin Tanımı	Birim	2023 (Mevcut Durum)	2028 (Hedef Yılı)	Veri Kaynağı
			özelliklerini tasarım ilkeleri ile ifade eden uygun ölçekteki proje				
HEDEF-2	Kentsel teknik altyapı iyileştirilecektir.	Hakkâri ilinde havadaki SO2 oranının günlük ortalamasının 125 µg/m³ üzerinde seyrettiği gün sayısı	Havadaki SO2 miktarının 24 saatlik ortalamasının 125 µg/m³ üzerinde seyrettiği gün sayısını ifade eder.	Adet	Hakkâri: 44 (2022 yılı)	<3	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Ulusal Hava İzleme Ağı
		Van, Muş ve Hakkâri illeri için Havadaki PM10 oranının günlük ortalamasının 50 µg/m³ üzerinde seyrettiği gün sayısı	Van, Muş ve Hakkâri illeri için Havadaki askıdaki çapı 10 µm (mikrometre)'den daha küçük olan toz zerreciklerini ifade eden PM10 oranının günlük ortalamasının 50 µg/m³ üzerinde seyrettiği gün sayısı	Adet	Hakkâri: 308 Muş: 253 Van: 94 (2022 yılı)	<35	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Ulusal Hava İzleme Ağı
		Van Gölü'ne sınırı bulunan ilçelerde yenilenebilir enerji kullanan atık su arıtma tesisi sayısı	Tatvan, Ahlat, Adilcevaz, Erciş Çelebibağı Mahallesi, Erciş Merkez, Tuşba, Edremit, Gevaş ilçelerinde bulunan ve atık sularını Van Gölü'ne deşarj eden atık su arıtma tesislerinde yenilenebilir enerji kullanan tesislerin sayısını ifade eder.	Adet	0 (2022 yılı)	8	Belediyeler, TEDAŞ
		Ağaçlandırılan OSB sağlık koruma bandı alanı	Van OSB, Muş OSB ve Bitlis OSB alanlarını çevreleyen sağlık koruma bantlarının ağaçlandırılan kısmının yüz ölçümü	Dekar	0 (2022 yılı)	500	Organize sanayi bölge müdürlükleri
HEDEF-3	Kentsel dirençlilik artırılacaktır.	Afet yönetimi ve yerleşime uygunluk odaklı CBS eğitimi alan kişi sayısı	Afetlere hazırlıkta ve yönetiminde hızlı ve etkin karar mekanizmasını sağlayan yerleşime uygunluk katman verilerinin koordinatlı olarak işlenebildiği, analiz ve sorgulamaların yapılabildiği bilgisayar destekli sistem eğitimi alan kamu personeli sayısı	Kişi	0 (2022 yılı)	500	Belediyeler, AFAD il müdürlükleri, Üniversiteler, Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği il müdürlükleri
		Yapı envanteri çalışması yapılan ilçe sayısı	Afet dayanımını gösteren yapı kalitesi araştırması	Adet	0 (2022 yılı)	3	Van Büyükşehir Belediyesi, Van Çevre Şehircilik ve İklim

STRATEJİK ÖNCELİK/HEDEF		PERFORMANS GÖSTERGELERİ	Verinin Tanımı	Birim	2023 (Mevcut Durum)	2028 (Hedef Yılı)	Veri Kaynağı
							Değişikliği İl Müdürlüğü, Van YYÜ
		Afet farkındalık çalışmalarına katılan kişi sayısı	Toplumun afetlere karşı bilinç düzeyini artıran farkındalık faaliyetleri	Kişi	3.000 (2022 yılı)	5.500	AFAD il müdürlükleri
		Afet ve acil toplanma alanlarında m ² 'ye düşen kişi sayısı	Afet ve acil durum sonrası halkın toplanma ve barınma ihtiyacının karşılanabileceği rezerv alan ihtiyacı	Kişi	1,68 (2022 yılı)	1,25	AFAD il müdürlükleri

EKLER

Ek 1: ÖRNEK YATIRIM FIRSATI VE PROJE FİKRİ KÜNYELERİ⁶

KÜNYE 1

Tablo 29: Arı Ürünleri ve Malzemeleri Üretim Tesisi Projesi

Proje adı	Arı Ürünleri ve Malzemeleri Üretim Tesisi Projesi
Proje konusu	Arıcılık, kırsal kalkınma
Proje özeti	TRB2 Bölgesi'nde arıcılık çok önemli yere sahip olmasına rağmen arıcılık için gerekli olan malzemeler Adana, Mersin ve Hatay'dan temin edilmektedir. Bu da maliyetlerin ciddi manada artmasına neden olmaktadır. Proje ile birlikte arı ürünlerinin ambalajlanması ve arıcılık için gerekli olan malzemelerin üretimi yapılacaktır. Bu arı ürünlerinin ambalajlanması ve malzemelerin üretimi için Kovan Üretim Atölyesi, Mum Basma Fabrikası, Arıcı Maskesi ve Eldiven Üretim Tesisi, Ana Arı Üretim Tesisi, Bal Dolum Tesisi, Arı Kek Üretim Fabrikası ve Fondan Arı Yemi Üretim Tesisi kurulumu yapılacaktır. Proje Van ilinin Gevaş ilçesinde İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğüne ait olan âtlı durumdaki 2.000 m ² kapalı alanda uygulanacak, proje uygulama safhasında TRB2 Bölgesi'nde bulunan diğer kooperatiflerle iş birliği yoluna gidilecektir.
Sektör	01-Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri
Projenin amacı	Proje ile birlikte bölge dışından karşılanan arıcılık için gerekli malzemeler bölge içinde üretilmiş olacaktır. Tesis kurulduktan sonra marka başvurusu yapıp tesiste ambalajlanacak ürünler kendi markasıyla piyasada yerini alacaktır. Tesiste ayrıca engelli istihdamına öncelik verilecek olup Van Bedensel Engelliler Spor Kulübü Derneği ile birlikte koordineli çalışma yürütülecektir. Bununla birlikte, ilçe ve köylerinde yaşayan üreticilerin gelir seviyesini yükselterek başka yere göç etmelerini nispeten azaltmak ve ürün artışına gidilerek ekonomik refahlarını artırmak temel amaçlardan biri olacaktır. TRB2 Bölgesi'ndeki organik arı üreticilerin malzeme ihtiyacı karşılanmış olacak ve ürettikleri organik balların belirli testlerden geçtikten sonra dolum tesisinde ambalajlanarak yurt içi ve yurt dışına pazarlanması sağlanacaktır.
Projenin bölge için önemi	Proje ile bölge balının markalaşması, pazarlama olanaklarının artırılması ve katma değeri yüksek ürüne dönüştürülmesi aşamasında çiftçilerin maliyetlerinin azaltılması sağlanacak, arıcılıkta kümelenme gerçekleştirilerek bölgede yeni istihdam alanları oluşturulacaktır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	2.000 m ² kapalı alanda yıllık yaklaşık 1.000 ton bal dolumu ve 2.000 adet kovan üretimi
Proje yürütücüsü	Kooperatif
Uygulama yeri	Van/Gevaş
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	450.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	Sürekli istihdam: 50 çiftçi
Proje uygulama süresi	12 ay
Projenin hedef kitlesi	Kadınlar, engelliler ve çiftçiler

⁶ Bu proje fikirleri bölge planı kapsamında yapılan sosyo-ekonomik analizler ve saha çalışmaları çerçevesinde ilgili paydaşlarla örnek olarak geliştirilmiş olup bölge planlarının hayata geçirilmesi için gereken bütün projeleri kapsamamaktadır. Ayrıca bu projeler, proje konusunun tabi olduğu mevzuat çerçevesinde izin, onay, görüş ve ruhsat gibi gerekli ön koşulların yerine getirilmesi halinde uygulanabilecektir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 10. Eşitsizliklerin Azaltılması 12. Sorumlu Üretim ve Tüketim
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 1: Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması Hedef 1.1. Havza bazlı üretim modeli ile hayvancılıkta verimlilik ve kalite artırılabacaktır. Hedef 1.2. Tarımsal üretimde altyapı olanakları geliştirilecektir. Hedef 1.3. Tarımsal üretimde rekabet gücü artırılabacaktır.

KÜNYE 2

Tablo 30: Bulanık İlçesi Ortak Makine Parkuru Projesi

Proje adı	Bulanık İlçesi Ortak Makine Parkuru Projesi
Proje konusu	Kırsal kalkınma
Proje özeti	Proje kapsamında tarım faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı Bulanık ilçesinde 4500 çiftçiye hizmet edecek, pulluk ve tırmık aletler, traktörler, gübre tankları, silolar, biçerdöverler, tohum ve gübre serpmeye makineleri, biçerdöverler ve hasat makinelerinden oluşan ortak kullanım atölyelerinin kurulumu sağlanarak bu ekipmanların belli bir işletme modeli ve yönetimiyle çiftçilerin hizmetine sunulması sağlanacaktır.
Sektör	46-Toptan ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)
Projenin amacı	Çiftçilerin üretim planlaması ve işletmecilik anlayışının gelişmesine, üretimin daha ekonomik ve uygun koşullarda gerçekleşmesine de katkı sağlayacak ortak kullanım atölyesinin kurulması amaçlanmaktadır.
Projenin bölge için önemi	Tarım faaliyetlerinin oldukça yoğun yapıldığı Muş ilinde makineleşme ve mekanizasyona gidilmesi zaman, iş gücü ve enerji maliyetlerini düşürerek çiftçilerin daha az maliyetle daha fazla ve sürdürülebilir üretim yapmalarını sağlayacaktır. Üretimde yeni teknoloji ve daha fazla makineleşme ile birlikte hem tarıma dayalı sanayinin gelişmesi hem de diğer iş kollarında üretimin artırılması tetiklenecek, bu durum işsizliğin azaltılması, dolayısıyla kırsaldan kentlere göçün azalmasına katkı sağlayacaktır. Bu sebeple, özellikle girdi maliyetlerinin azaltılması ve finansmanın etkin bir şekilde kullanılması için tam teşekküllü ortak kullanım atölyeleri ve makine parkurlarının doğru bir işletme yönetimi veya modeliyle üreticinin hizmetine sunulması gerekmektedir. Bölge üretim yapısına göre özellikle traktör, ot biçme ve toplama, balya makineleri, yem depoları ve silolar, taş toplama, gübreleme, pulluklar, kültivatör, mikserler ve tırmıklardan oluşan makine parkurları yatırımı, üretim ve verimliliği artırmak için önem arz etmektedir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	Proje kapsamında gerçekleştirilecek yatırımın ile 4.500 çiftçi proje kapsamında alınacak farklı alet ve ekipmanlardan kiralama yoluyla yararlanacak olup rekabet avantajı elde edecektir. Yatırımla yıllık 10 milyonlarca TL tasarruf sağlanacağı öngörülmektedir. Proje 4.500 çiftçiye doğrudan hizmet edecektir.
Proje yürütücüsü	Üretici birliği
Uygulama yeri	Muş/Bulanık
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	1.300.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	Sürekli istihdam: 20 kişi
Proje uygulama süresi	18 ay
Projenin hedef kitlesi	4.500 çiftçi
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 10. Eşitsizliklerin Azaltılması
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 1: Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması Hedef 1.2. Tarımsal üretimde altyapı olanakları geliştirilecektir.

KÜNYE 3

Tablo 31: Meyve Sebze İşleme Tesisi Projesi

Proje adı	Meyve Sebze İşleme Tesisi Projesi
Proje konusu	Kırsal kalkınma
Proje özeti	Proje kapsamında Erciş ve çevresi bölgelerde üretilen meyve ve sebzelerin ön işlemden geçirilerek kurutulması, dondurulması ve işlenerek paketlenmesi amacıyla meyve sebze işleme tesisi kurulacaktır.
Sektör	10-Gıda ürünlerinin imalatı
Projenin amacı	Proje kapsamında bölgede üretimi yapılan meyve ve sebzelerin işlenerek katma değeri yüksek ürünlere dönüştürülmesi, pazarlama ve markalaşma çalışmalarının yapılarak bölgenin tarımsal üretim değerinin artırılması hedeflenmektedir.
Projenin bölge için önemi	Meyvecilik ve sebzeçilik için turfanda üretim imkânı önemli bir avantajdır. Bölge, sahip olduğu farklı iklim özellikleri bakımından hem erken hem de geç turfanda üretim özelliğine sahiptir. Özellikle Van, Bitlis ve Hakkâri illerinde meyvecilik faaliyetleri yoğun olarak yapılmaktadır, fakat ürünlerin pazarlamasında sorunlar yaşanmaktadır. Ürünlerin katma değerinin artırılması, ürünlerin pazarlama sorunlarının önüne geçilmesi için proje önem arz etmektedir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	TRB2 Bölgesi'nde yaklaşık olarak yılda 700.000 ton sebze (270.000 ton patates) ve 93 bin ton meyve üretimi yapılmaktadır. Tesisin yılda 1.000 ton meyve sebze işleme kapasitesinde olması planlanmaktadır.
Proje yürütücüsü	Kooperatif
Uygulama yeri	Van/Erciş
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	1.100.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	Sürekli istihdam: 15 kişi
Proje uygulama süresi	24 ay
Projenin hedef kitlesi	Bölgede faaliyet gösteren üretici birlikleri, kooperatifler ve çiftçiler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 10. Eşitsizliklerin Azaltılması 12. Sorumlu Üretim ve Tüketim
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 1: Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması Hedef 1.3. Tarımsal üretimde rekabet gücü artırılabilecektir. Hedef 1.4. Meyvecilik ve sebzeçilik geliştirilecektir.

KÜNYE 4⁷

Tablo 32: Muş Su Ürünleri Üretim Tesisi Projesi

Proje adı	Muş Su Ürünleri Üretim Tesisi Projesi
Proje konusu	Tarım ve kırsal kalkınma
Projenin özeti	Proje kapsamında Varto Alparslan 2 Barajı, Bulanık'ta bulunan Alparslan 1 Barajı ve Yukarı Kaleköy Baraj Gölü üzerinde alabalık yetiştiriciliği tesisi kurulacaktır.
Sektör	03-Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği
Projenin amacı	Proje ile bölgede alternatif gelir kaynakları artırılması, kırsal alanda istihdam olanakları geliştirilmesi dolayısıyla bölgenin kalkınması ve dışa göçün azaltılması amaçlanmaktadır.
Projenin bölge için önemi	Nüfusun giderek artması ve sağlıklı ucuz gıda kaynaklarının azalması sebebiyle su ürünlerinin önemi gelecekte katlanarak artacaktır. Bölgede alabalık yetiştiriciliğine uygun soğuk su kaynaklarının fazla olması ve kafes balıkçılığına uygun baraj gölleri ve göletlerin mevcut olması, alabalık yetiştiriciliğinin geliştirilmesine imkân tanımaktadır. Proje ile SEGE sıralaması oldukça düşük olan bölgede yeni istihdam alanları oluşturulacak, su ürünleri üretim kapasitesi geliştirilerek kuluçkahane, yem üretim tesisleri, ürün işleme paketleme ve yan ürün değerlendirme tesislerinin de kurulmasının önü açılacaktır. Bu alanda yatırım bulunmayan ilde, ileriki zamanlarda teknolojik altyapının güçlendirilerek rekabet edilebilirlik artırıldığında istihdam edilebilirlik artacak, kırsal alanda sosyoekonomik kalkınma sağlanacaktır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	Kurulacak tesiste üretilen ürün: Yılda 950 ton
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Muş/Bulanık (Alpaslan 1 Barajı) Muş/Varto (Alpaslan 2 Barajı)
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	\$1.100.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	Sürekli istihdam: 20 kişi
Proje uygulama süresi	18 ay
Projenin hedef kitlesi	Çiftçiler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 10. Eşitsizliklerin Azaltılması
Bölge planı ilişkisi	Stratejik Öncelik 1: Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması Hedef 1.1. Havza bazlı üretim modeli ile hayvancılıkta verimlilik ve kalite artırılabilecektir. Hedef 1.2. Tarımsal üretimde altyapı olanakları geliştirilecektir. Hedef 1.3. Tarımsal üretimde rekabet gücü artırılabilecektir.

⁷ Söz konusu yatırım fırsatlarına ilişkin detaylı bilgiye <https://www.yatirimadestek.gov.tr/> adresinden erişim sağlanabilmektedir.

KÜNYE 5

Tablo 33: Et İşleme Entegre Tesisi Projesi

Proje adı	Et İşleme Entegre Tesisi Projesi
Proje konusu	Etçi sığır ırkı damızlık yetiştiriciliği ile kırmızı et ve et ürünleri imalatı (Salam, sucuk, sosis, dondurulmuş et, kavurma)
Proje özeti	Muş küçükbaş ve büyükbaş hayvancılıkta TRB2 Bölgesi'nde mukayeseli üstünlüğe sahiptir. Proje ile ilk defa tarımsal ham maddenin katma değere dönüştürülmesine yönelik et entegre tesisi kurulumu hedeflenmektedir. Proje ile genç istihdamı sağlanarak gençlerin batıya göç etmelerinin önüne geçilecektir. Ayrıca hayvanların canlı ve karkas bir şekilde satışları yerine daha yüksek katma değerli ürünler üretilerek yetiştiricilerin hanehalkı gelirlerinde daha fazla artış sağlanacaktır ve sürdürülebilir tarıma katkı sunulacaktır. Muş Et İşleme Entegre Tesisi Projesi, bu alanda Muş ilinde ilk sayılabilecek proje olması yönüyle önem arz etmektedir.
Sektör	10-Gıda ürünleri imalatı
Projenin amacı	Muş ilinde tarımsal potansiyelin katma değerli ürünlere dönüştürülmesi ve istihdam yoluyla sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamak
Projenin bölge için önemi	Muş 1.051.461 küçükbaş hayvan (Türkiye'de 13. sırada) ve 235.507 büyükbaş hayvan (Türkiye'de 23. sırada) varlığı ile önemli bir potansiyele sahiptir. Yıllar itibarıyla Muş'un hayvancılık verilerinde gerileme görülmektedir. Büyükbaş hayvan sayısında Muş 2021 yılında 335.798 ile 15. sırada, 2022 yılında 301.000 ile 17. sırada, 2023 yılında 235.507 ile 23. sırada yer almıştır. Muş'ta son üç yılda her yıl büyükbaş hayvan sayısının azaldığı ve Türkiye sıralamasındaki yerinin gerilediği gözlenmektedir. Küçükbaş hayvan sayısında Muş 2021 yılında 1.250.000 ile 15. sırada, 2022 yılında 1.205.000 ile 14. sırada, 2023 yılında 1.051.461 ile 13. sırada yer almıştır. Türkiye sıralamasında bulunduğu yeri yükseltse de Muş ilinde yıllar itibarıyla küçükbaş hayvan sayısında azalış görülmektedir. Hayvan varlığında ve Türkiye sıralamasında yaşanan düşüşün hayvansal ürünlerin imalatına yönelik önemli ve büyük yatırımların Muş'ta olmamasına bağlı olduğu değerlendirilmektedir. Muş'ta hayvancılık faaliyetlerinin daha etkin yapılması ve ürünlerin işlenerek pazarlanması durumunda Muş'un bu alandaki potansiyeli kullanılmış olacaktır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	500 adet (250 dişi, 250 erkek etçi sığır ırkı) 40.000 ton/yıl et ve et ürünü 0,5 MW elektrik üretim gücü
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Muş/Merkez
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	18.000.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	150 kişi
Proje uygulama süresi	18 ay
Projenin hedef kitlesi	Büyükbaş hayvan yetiştiricileri Küçükbaş hayvan yetiştiricileri Genç işsizler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 10. Eşitsizliklerin Azaltılması

Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 1: Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması Hedef 1.1. Havza bazlı üretim modeli ile hayvancılıkta verimlilik ve kalite artırılabacaktır. Hedef 1.2. Tarımsal üretimde altyapı olanakları geliştirilecektir. Hedef 1.3. Tarımsal üretimde rekabet gücü artırılabacaktır.
---------------------------------	---

KÜNYE 6

Tablo 34: 500 Büyükbaş Kapasiteli Süt Hayvancılığı Çiftliği ve Entegre Süt İşleme Tesisi Projesi

Proje adı	500 Büyükbaş Kapasiteli Süt Hayvancılığı Çiftliği ve Entegre Süt İşleme Tesisi Projesi
Proje konusu	Çiğ Süt Üretimi, Süt Ürünleri Üretimi
Proje özeti	Muş büyükbaş hayvancılıkta TRB2 Bölgesi'nde mukayeseli üstünlüğe sahiptir. Proje ile ilk defa büyükbaş hayvancılıkta tarımsal ham maddenin katma değere dönüştürülmesine yönelik süt işleme tesisi kurulumu hedeflenmektedir. Proje ile genç istihdamı sağlanarak gençlerin batıya göç etmelerinin önüne geçilecektir. Muş ilinde günlük süt üretimi miktarı yaklaşık 350 ton olmasına rağmen süt işleme tesislerinin yok denecek kadar az ve yetersiz olması nedeniyle üretilen ham madde ürün değer zincirine entegre olmamaktadır. Bu durum özellikle çiftçilerin yeterli ve düzenli gelir elde edememesi sonucunu doğurmaktadır. Proje ile hanehalkı gelirinin artırılması, hayvancılığın özendirilmesi ve sürdürülebilir hayvancılığa katkı sunulması hedeflenmektedir.
Sektör	10-Gıda ürünleri imalatı
Projenin amacı	Muş ilinde tarımsal potansiyelin katma değerli ürünlere dönüştürülmesi ve istihdam yoluyla sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamak
Projenin bölge için önemi	Muş ili 235.507 büyükbaş hayvan sayısı ile Türkiye'de 23. sırada yer almaktadır. Büyükbaş hayvancılık potansiyeli yüksek olmasına rağmen geleneksel yöntemlerle yetiştiriciliğin yapılması ve katma değeri düşük ürünlerin üretilmesi nedeniyle potansiyelini etkin şekilde kullanamamaktadır. Bu nedenle her geçen yıl hayvan varlığında da azalma gözlenmektedir. Son yedi yıllık veriler incelendiğinde 2017 yılında 306.508 olan büyükbaş hayvan sayısının 2021 yılına kadar artış gösterdiği ve sayının 335.798'e ulaştığı, fakat sonraki yıl 301.000'e düştüğü ve 2023 yılında da 235.507'e kadar düştüğü görülmektedir (TÜİK, 2024). Muş İl Tarım ve Orman Müdürlüğünden alınan bilgiye göre Muş'ta 2023 yılında 390 bin ton çiğ süt üretilmiş olup hayvan sayısı ile orantılı olarak her sene süt üretiminde azalış gözlenmektedir. Alanda yapılacak olan yatırım, Muş'ta örnek teşkil edecek entegre bir yatırım olacaktır. Bu yatırım sayesinde Muş'ta hem hayvancılık hem de tarımsal sanayi gelişecektir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	85.000 litre/gün
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Muş/Merkez, Bulanık
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	7.000.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	35 kişi
Proje uygulama süresi	12 ay
Projenin hedef kitlesi	Büyükbaş hayvan yetiştiricileri Küçükbaş hayvan yetiştiricileri Genç işsizler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 10. Eşitsizliklerin Azaltılması
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 1: Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması

	<p>Hedef 1.1. Havza bazlı üretim modeli ile hayvancılıkta verimlilik ve kalite artırılacaktır.</p> <p>Hedef 1.2. Tarımsal üretimde altyapı olanakları geliştirilecektir.</p> <p>Hedef 1.3. Tarımsal üretimde rekabet gücü artırılacaktır.</p>
--	--

KÜNYE 7

Tablo 35: Entegre Kaz Çiftliği Projesi

Proje adı	Entegre Kaz Çiftliği Projesi
Proje konusu	Kaz eti ve kaz ürünleri imalatı
Proje özeti	Muş ili kanatlı hayvan yetiştiriciliğinde Türkiye’de önemli bir yere sahiptir. Özellikle kaz yetiştiriciliğinde Türkiye’de kaz varlığı ile 3. sırada yer almakta olup bu potansiyeli yeterince değerlendirememektedir. Bunun en önemli nedeninin Muş’ta kaz yetiştiriciliğinin küçük ölçekli yapılması ve kaz ürünleri imalatı yapan tesislerin mevcut olmaması olduğu değerlendirilmektedir. Proje ile kazdan elde edilen gelirin artırılması, gelirin düzenli hale getirilmesi ve bu sektörde markalaşma hedeflenmektedir.
Sektör	10-Gıda ürünleri imalatı
Projenin amacı	Muş ilinde tarımsal potansiyelin katma değerli ürünlere dönüştürülmesi ve istihdam yoluyla sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamak
Projenin bölge için önemi	Dünya nüfusu 1989 yılında 5 milyar kişi iken 2023 yılında 7 milyar kişiyi aşmış durumdadır. Dünya nüfusunun 2030 yılında 8,5 milyar kişiye, 2050 yılında 9,7 milyar kişiye ulaşması beklenmektedir (UNDP). Dünya nüfusunun hızla artışı gıda ve beslenme konularının önemini ortaya koymaktadır. Et ve et ürünleri sanayisi beslenmede önemli bir yer tutmakta, ileri geri bağlantıları sayesinde bölgesel kalkınmaya önemli faydalar sağlamaktadır. Muş 58.047 toplam kaz sayısı ile Kars ve Ardahan’dan sonra 3. sırada gelmektedir. Muş’ta yetiştirilen kazların dışarıdan gelen üreticiler tarafından satın alınıp katma değerli ürün şeklinde satışı gerçekleştirilmektedir. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından bölgesel ve ulusal farkındalık oluşturmak amacıyla kaz ile ilgili çeşitli faaliyetler yürütülmüştür. Bu kapsamda, 2019 yılında DAKA desteği ile Muş’ta "Kaz Yetiştiriciliği Çalıştayı ve Kaz Günü Etkinliği" ve 2022 yılında "2. Kaz Günü Etkinliği" düzenlenmiştir. 2022 yılı verilerine göre, kişi başına GSYH Türkiye ortalaması 10.659 dolar iken Muş’ta kişi başına GSYH 4.398 dolardır. Muş’un sahip olduğu kaz potansiyelinin en iyi şekilde kullanılması için bu alanda yapılacak yatırımlar önem arz etmektedir. Bu alanda yatırımların teşviki ile Muş’ta kişi başına düşen gelir artacak ve ilin kalkınma süreci hızlanmış olacaktır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	320.000 kg kaz eti, 50.000 kg sakatat ve baş-ayak, 25.000 kg yumuşak ve sert tüy, 16.000 kg kaz yağı
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Muş/Merkez
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	2.000.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	90 kişi
Proje uygulama süresi	12 ay
Projenin hedef kitlesi	Kaz yetiştiren çiftçiler Genç işsizler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 10. Eşitsizliklerin Azaltılması
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 1: Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması Hedef 1.1. Havza bazlı üretim modeli ile hayvancılıkta verimlilik ve kalite artırılabilecektir.

Hedef 1.2. Tarımsal üretimde altyapı olanakları geliştirilecektir.
Hedef 1.3. Tarımsal üretimde rekabet gücü artırılacaktır.

KÜNYE 8

Tablo 36: Bitlis Manda Sütünden Süt Ürünleri Üretimi Projesi

Proje adı	Bitlis Manda Sütünden Süt Ürünleri Üretimi Projesi
Proje konusu	Manda sütünden süt ürünleri üretimi
Proje özeti	Manda yetiştiriciliği İron Sazlığı etrafında yoğun olarak yapıldığından üretim ham maddesi olan manda sütüne ulaşmanın maliyeti düşüktür. Manda sütü işleme tesisleri yetiştiricilerden topladıkları süttten katma değeri yüksek ürünler üretebilecek, geleneksel yöntemlerle üretilen ürünlere göre daha geniş bir pazar alanına ulaşma imkânı bulacaktır. Böylece bölgede hem ekonomik katma değer oluşacak hem de manda yetiştiriciliği teşvik edilmiş olacaktır.
Sektör	10-Gıda ürünleri imalatı
Projenin amacı	Projenin amacı, 300 baş manda ve ahır yatırımı yapılarak manda sütünden kaymak, tereyağı, yoğurt ve peynir çeşitleri üretmektir.
Projenin bölge için önemi	2022 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye'de 171.835 baş manda bulunmaktadır. Türkiye'de manda varlığına göre illerin sıralamasına bakıldığında Bitlis 8.941 baş ile 5. sırada, Muş 8.843 baş ile 6. sırada yer almaktadır. Coğrafi şartlar Bitlis ve Muş illerindeki manda yetiştiriciliğini ve bu alandaki yatırımları birlikte değerlendirmeyi gerektirmektedir. Çünkü bu illerde manda yetiştiriciliği, her iki il sınırı içinde yer alan İron Sazlığı çevresinde yoğunlaşmıştır. Bu sazlık, manda yetiştiriciliği için oldukça önemli olan sulak alan ihtiyacını karşılamaktadır. Dolayısıyla, bu iki ilin manda varlığı birlikte değerlendirildiğinde 17.784 baş ile Türkiye manda varlığının yüzde 10'unu aşmaktadır. Böylesi bir proje bölge için önem arz etmektedir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	İşletme çiğ süt kapasitesi: 3000 litre/gün (300x10) Süt işleme kapasitesi: 1.500 ton/yıl
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Bitlis/ Güroymak
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	2.044.500 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	24 kişi
Proje uygulama süresi	12 ay
Projenin hedef kitlesi	Manda yetiştiricileri Küçük ve orta ölçekli çiftçiler Yerel kooperatifler ve tarım işletmeleri Kadın ve genç girişimciler Yerel tüketiciler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 10. Eşitsizliklerin Azaltılması
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 1: Tarımsal Üretimde Katma Değerin ve Kırsal Alanda Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması Hedef 1.1. Havza bazlı üretim modeli ile hayvancılıkta verimlilik ve kalite artırılabilecektir. Hedef 1.2. Tarımsal üretimde altyapı olanakları geliştirilecektir. Hedef 1.3. Tarımsal üretimde rekabet gücü artırılabilecektir.

KÜNYE 9

Tablo 37: Yüksek İrtifa Spor Kampı Projesi

Proje adı	Yüksek İrtifa Spor Kampı Projesi
Proje konusu	Spor turizmi
Proje özeti	Başta futbol olmak üzere atletizm ve yakın dövüş sporlarında mücadele eden ulusal ve uluslararası takımlara idman yapabilecekleri saha ve tesis hizmeti sunulması planlanmaktadır.
Sektör	85-Eğitim
Projenin amacı	Van'da spor turizmi altyapısını geliştirmek ve turizm gelirlerini artırmak amaçlanmaktadır.
Projenin bölge için önemi	Yüksek irtifa spor kampının kurulması, bölgenin rakım ve iklim özelliklerini, doğal varlıklarını rekabet üstünlüğüne çevirebilecek bir fırsat yaratabilmesi açısından bölge için önemlidir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	5 adet çim saha (tribünleri ve tribünlerde düzenlenmiş erişilebilir alanlar ile beraber), jimnastik ve soyunma odaları ve koşu parkurlarının yapılacağı proje, kamp sezonu süresince 30 futbol takımına hizmet verebilecek kapasitede olacaktır. Bunun yanı sıra tesisler, atletizm ve dövüş sporları müsabakalarında yer alan kişilere ve takımlara yıl içerisinde 6 ay idman yapabilme hizmetini sunabilecek kapasitede olacaktır.
Proje yürütücüsü	Yerel yönetim
Uygulama yeri	Van/Edremit
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	2.000.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	Sürekli istihdam: 20 kişi
Proje uygulama süresi	24 ay
Projenin hedef kitlesi	Türkiye futbol liglerinde mücadele eden futbol takımları, komşu ülkelerin futbol takımları, atletizm ve dövüş sporlarında mücadele eden kişi ve takımlar
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 2: Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması Hedef 2.1. Bölgedeki çekim unsurlarının korunması sağlanacak, kültürel, tarihî ve doğal varlıklar turizme kazandırılacak, alternatif turizm altyapısı oluşturularak turizm faaliyetleri tüm yıla yayılacaktır.

KÜNYE 10

Tablo 38: Doğal Yaşam Köyü Projesi

Proje adı	Doğal Yaşam Köyü Projesi
Proje konusu	Doğa turizmi
Projenin özeti	Proje kapsamında Gevaş ilçesinde uygun bir alanda doğal doku korunarak bungalov konaklama alanları, geleneksel üretim yöntemlerinin benimseneceği yöresel ürün üretim atölyeleri, atık yönetiminin yapılabileceği permakültür tarım alanları ve üretilen ürünlerin satılabileceği satış alanı kurulacaktır. Konaklayan turistlere ve çocuklara yönelik üretim atölyeleri, hasat şenlikleri, doğa sporları aktiviteleri düzenlenecek, kent insanının doğayla, tarımla ve köy yaşamıyla tanışması sağlanacaktır. Proje yenilebilir enerji kaynaklarının kullanılması ile de kendi kendine yetebilen sürdürülebilir yaşam deneyimini bölgeyi ziyaret eden turistlere kazandıracaktır.
Sektör	55-Konaklama
Projenin amacı	Proje ile kırsal-ekolojik turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi, bölgesel kalkınmayı hızlandıracak turizmin çeşitlendirilmesi ve canlandırılması için örnek bir turizm modelinin oluşturularak yeni istihdam alanlarının genişletilmesi amaçlanmaktadır. Özellikle kadın ve gençlerin istihdam edileceği projede kırsaldaki istihdam ve üretim olanaklarını artırılması, yerli ve yabancı turistleri doğal, sağlıklı ve geleneksel üretim yöntemleriyle tanıştırmak kırsal yaşamla buluşturulması hedeflenmektedir.
Projenin bölge için önemi	Bölgenin kırsal üretim ve yaşam kültürünü koruyabilmesi, kırsala ekonomik getiri sağlaması ve kırsalın turizm tanınırlığını artırması yönü ile proje, bölgenin yoğun kırsal nüfusunun kırsalda tutundurulması adına bölge için önemlidir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	<ul style="list-style-type: none">- Toplamda 50 kişinin konaklayabileceği 30 doğal yapı malzemesiyle üretilmiş ve yöresel mimariye uygun konaklama alanları- 30 kişi eğitim kapasiteli yöresel ürün üretim atölyesi- 1.000 m²'lik çiçek ve yeşillik üretim serası- 500 m² alanda tıbbi ve aromatik bitki üretim serası- Sebze üretim alanı- Üzümsü meyveler (böğürtlen, ahududu, yaban mersini, çilek, goji berry, aronya vb.) deneme ve üretim alanı- Kanatlı, büyükbaş ve küçükbaş hayvan barınakları- Arıcılık alanı- Atık yönetim alanı- Yağmur suyu hasat mekanizmaları- Güneş ve rüzgâr enerji santralleri
Proje yürütücüsü	Yerel yönetim
Uygulama yeri	Van/Gevaş
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	2.200.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	Sürekli istihdam: 10 kişi Geçici istihdam: 10 kişi
Proje uygulama süresi	24 ay
Projenin hedef kitlesi	Yerli ve yabancı turistler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 12. Sorumlu Üretim ve Tüketim
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 2: Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması

	<p>Hedef 2.1 Bölgedeki çekim unsurlarının korunması sağlanacak, kültürel, tarihi ve doğal varlıklar turizme kazandırılacak, alternatif turizm altyapısı oluşturularak turizm faaliyetleri tüm yıla yayılacaktır.</p> <p>Hedef 2.4. Destinasyon odaklı markalaşma çalışmaları yürütülecektir.</p>
--	--

KÜNYE 11

Tablo 39: Bitlis 4 ve Üstü Yıldızlı Otel Yatırımı Projesi

Proje adı	Bitlis 4 ve Üstü Yıldızlı Otel Yatırımı Projesi
Proje konusu	Turizm, konaklama
Proje özeti	Bitlis Merkez'in konaklama ihtiyacını karşılamak üzere ilin tarihi dokusuyla uyumlu 50 oda ve 100 yatak kapasiteli butik oteller inşa edilecek veya mevcut taşınmaz kültür varlıkları dönüştürülecektir.
Sektör	55-Konaklama
Projenin amacı	Bu proje, Bitlis il merkezinde konaklama imkanlarını geliştirmek üzere tarihi dokuya uygun butik otellerin inşasını ve otel olarak kullanılabilir tarihi yapıların dönüştürülmesini amaçlamaktadır.
Projenin bölge için önemi	Bitlis şehir merkezi taşınmaz kültür varlıkları bakımından oldukça yoğun bir yerleşim yeridir. İl genelinde 749 adet taşınmaz kültür varlığı bulunmakta olup bunların 358 tanesi sivil mimari örneklerinden oluşmaktadır. "Bitlis Dere Üstü Kentsel Dönüşüm Projesi" yürütülerek Bitlis ilinin tarihi dokusunu gün yüzüne çıkarmak için önemli bir adım atılmıştır. Bu gelişmelerle uyumlu olarak Bitlis il merkezindeki otel ihtiyacını karşılamak ve Bitlis'in tarihi kimliğini güçlendirmek için il merkezinin dokusuna uygun butik otel yatırımlarının önemli olduğu değerlendirilmektedir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	50 oda, 100 yatak
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Bitlis/Merkez
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	2.765.672 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	36 kişi
Proje uygulama süresi	21 ay
Projenin hedef kitlesi	Bitlis il merkezinde dönüştürülebilir tarihi yapısı bulunan vatandaşlar Bitlis'i ziyaret eden turistler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 2: Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması Hedef 2.2. Turizmde hizmet kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

KÜNYE 12

Tablo 40: Yüksekova İlçesi 4 ve Üstü Yıldızlı Otel ve AVM Yatırımı Projesi

Proje adı	Yüksekova İlçesi 4 ve Üstü Yıldızlı Otel ve AVM Yatırımı Projesi
Proje konusu	Otel ve alışveriş merkezi yatırımı
Proje özeti	Hakkâri ili Yüksekova ilçesine gelen yerli ve yabancı turistlere konaklama, alışveriş ve eğlence hizmeti görebilecekleri 60 oda, 144 yatak kapasiteli otel ve 2.400 m ² kiralanabilir alan AVM yapılacaktır.
Sektör	55-Konaklama
Projenin amacı	Hakkâri ilinin iki ülkeye sınır komşusu olması ve coğrafyasının birçok doğa sporuna elverişli olması nedeniyle turizm potansiyeli bulunmaktadır. Proje kapsamında yapılacak alışveriş merkezi ve otel ile Yüksekova ilçesine gelen İran başta olmak üzere yabancı ve yerli turistlere alışveriş ve eğlence hizmeti sunulması ile/ilçeye gelen turist sayısının artması ve il/bölge GSYH'ne katkı sağlanması amaçlanmaktadır.
Projenin bölge için önemi	Hakkâri ili İran ve Irak olmak üzere iki ülkeye sınır komşusu olarak yer almakta ve ilde üç adet sınır kapısı bulunmaktadır. TÜİK tarafından yayınlanan verilere göre 2023 yılında ile giriş yapan toplam ziyaretçi sayısı 673.083 kişidir. Bunların 207.549'unu yabancı ziyaretçiler oluşturmaktadır. Ülkeyi ziyaret eden yabancı ziyaretçilerin ise %71'ini (146.902) İranlı ziyaretçiler oluşturmaktadır. İran'ın yasal şartlara bağlı olarak mevcut durumunun eğlence ve alışveriş sektörünün gelişimine açık olmaması nedeniyle İranlı turistler eğlence ve alışveriş amaçlı olarak Türkiye'yi tercih etmektedirler. İlde alışveriş sektörüne yönelik bu kapsamda herhangi bir yatırım bulunmamakta olduğundan gelen İranlı turistler Hakkâri ilini bir geçiş güzergahı olarak kullanmaktadır. Yüksekova'ya yapılacak konaklama tesisi ve bu tesisin alt katına yapılacak 2 katlı 2.400 m ² alışveriş merkezi yatırımları, gelen ziyaretçilerin ilde ve ilçede daha uzun süre vakit geçirmelerini, alışveriş ve eğlence alanlarında daha fazla harcama yapmalarını sağlayabilecektir. Bu minvalde ilçe GSYH artışına da katkı sağlanacaktır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	60 oda, 144 yatak, 2.400 m ² (kiralanabilir alan)
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Hakkâri/Yüksekova
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	5.083.614 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	42 kişi
Proje uygulama süresi	24 ay
Projenin hedef kitlesi	İle/ilçeye gelecek olan yerli ve yabancı turistler Yatırımcılar İl/ilçe halkı
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 2: Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması Hedef 2.1. Bölgedeki çekim unsurlarının korunması sağlanacak, kültürel, tarihî ve doğal varlıklar turizme kazandırılacak, alternatif turizm altyapısı oluşturularak turizm faaliyetleri tüm yıla yayılacaktır.

	<p>Hedef 2.2. Turizmde hizmet kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.</p> <p>Hedef 2.3. Ulusal ve uluslararası pazarlara yönelik tanıtım ve pazarlama çalışmaları yürütülecektir.</p>
--	--

KÜNYE 13

Tablo 41: Hakkâri 4 Yıldız ve Üzeri Otel Yatırımı Projesi

Proje adı	Hakkâri 4 Yıldız ve Üzeri Otel Yatırımı Projesi
Proje konusu	4 ve üstü yıldızlı otel yatırımı
Proje özeti	Hakkâri'de turistlere yönelik hizmet verecek 4 yıldız ve üzeri otel standartlarına uygun 60 oda, 144 yatak kapasiteli otel yapımı gerçekleştirilecektir.
Sektör	55-Konaklama
Projenin amacı	Hakkâri'de turizm sektörü son yıllarda gelişmekte ve ilin doğası yerli ve yabancı turistler tarafından ilgi görmektedir. Bu gelişimle beraber ilde konaklama tesisi ihtiyacı oluşmuştur. Proje kapsamında ile gelen yerli ve yabancı turistlere yönelik konaklama hizmeti sunulması amaçlanmaktadır.
Projenin bölge için önemi	<p>Hakkâri ili Merkez ve diğer ilçelerde hizmet veren kamu ve özel sektör konaklama tesislerinin mevcut kapasitesi gelen talepleri karşılamamakta olup ilde konaklama tesisleri kurulumu ihtiyaç duyulan bir konudur.</p> <p>Hakkâri Mergabütan Kayak Merkezi, Hakkâri ili kış turizmi açısından yerli ve yabancı turistlerin gözdesi olmaya adaydır. Mergabütan Kayak Merkezi'nin kayak sezonu en uzun olan (Aralık-Mayıs) kayak merkezleri arasında olması tercih edilebilirliğini artırmaktadır. Kayak merkezine kurulacak bir otel, özellikle yerli/yabancı turistler ve sporcular tarafından talep görecektir.</p> <p>Hakkâri'nin İran'a Esendere ve Irak'a Üzümlü ve Derecik (Umurlu) sınır kapıları bulunmaktadır. Esendere Sınır Kapısı'ndan geçiş yapan yolcu sayısı 617.156 kişi, Üzümlü Sınır Kapısı'ndan geçiş sayısı 439.109 kişi olmuş ve sınır kapılarından geçen toplam 1 milyonu aşkın yolcu olmuştur. (Ticaret Bakanlığı, 2022). Bu veriler ışığında Hakkâri'nin bulunduğu konum itibarıyla özellikle İranlı ve Iraklı turistlere yönelik turizm çekim merkezi olma potansiyeli de mevcuttur. Gerçekleştirilecek 4 yıldız ve üzeri bir otel yatırımı ile turizm sektörü canlanacak ve bölgenin ekonomik gelişimine katkı sağlanacaktır.</p> <p>Bunun yanında, turizm sektörü Türkiye'nin dünya çapında rekabet ettiği ve ön sıralarda yer aldığı bir sektördür. Ülkenin turizm sektörüne yönelik turizmin 12 aya ve ülke geneline yayılması gibi hedefleri bulunmaktadır. Bu kapsamda, Hakkâri gibi yeni destinasyonların ve kış turizmi noktalarının da özellikle uluslararası turizme kazandırılmasına ve bu noktada ülke turizm hedeflerine katkı sağlayacaktır.</p>
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	60 oda, 144 yatak
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Hakkâri/Merkez
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	3.737.573 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	45 kişi
Proje uygulama süresi	22 ay
Projenin hedef kitlesi	Yerli turistler Başta İran ve Irak'tan gelenler üzere yabancı turistler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 2: Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması Hedef 2.2. Turizmde hizmet kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

KÜNYE 14

Tablo 42: Bitlis İli Kayak Merkezi ve Otel Yatırımı Projesi

Proje adı	Bitlis İli Kayak Merkezi ve Otel Yatırımı Projesi
Proje konusu	Kış turizminin geliştirilmesi
Proje özeti	Kış turizmi için son derece önemli olan kar yağışı, dağlarda yükseltiyle orantılı olarak artmaktadır. Bitlis ili 4.000 m'ye kadar çıkan yükseltileriyle kış turizmi için elverişli geniş bir coğrafya sunmaktadır. Yükseklerle çıkıldıkça kar örtüsünün yerde kalma süresi uzamaktadır. Kar örtüsünün yerde kalma süresi gerek kar halindeki yağışların miktarına gerekse erime şartları üzerinde rol oynayan faktörlere bağlı olarak değişmektedir. 1970-2011 yılları arasında en yüksek kar kalınlıkları Bitlis'te 341 cm, Ağrı'da 225 cm, Tunceli'de 285 cm, Kars'ta 88 cm, Muş'ta 163 cm, Hakkâri'de 260 cm, Bingöl'de 200 cm, Van'da 120 cm, Erzurum'da 110 cm, Ardahan'da 110 cm olarak ölçülmüştür. Bitlis, 1970-2011 yılları arasında Türkiye'de en yüksek kar kalınlığının ölçüldüğü yerdir. Bitlis, aynı zamanda son 70 yıl içinde de Türkiye'de en yüksek kar kalınlığının kaydedildiği ilimizdir (525 cm). Bu nedenle, Bitlis ilinde kayak merkezi ve otel yapımının uygun bir yatırım olacağı düşünülmektedir.
Sektör	55-Konaklama 93-Spor faaliyetleri, eğlence ve dinlence faaliyetleri
Projenin amacı	Bitlis ilinin turizm potansiyelini artırmak, turizmin dört mevsime yayılmasını sağlayarak turizmi çeşitlendirmek, kış sporlarına olan ilgiyi teşvik etmek, kayak ve diğer kış sporlarının yaygınlaşmasını sağlamak, yeni istihdam olanakları yaratılarak bölge ekonomisine katkı sağlamaktır.
Projenin bölge için önemi	Kış turizmi, özellikle kış aylarında turistik faaliyetlerin devam etmesini sağlayarak ekonomiye katkıda bulunur. Turizmin mevsimsellik etkisini azalttığından ve yıl boyunca ekonomik hareketlilik oluşturduğundan dolayı özellikle geri kalmış ve yüksek rakımlı bölgelerde kış turizmini önemli kılmaktadır. Bitlis ilinde ve TRB2 Bölgesi'nde yer alan illerin tümünde yıl boyunca sürdürülebilir turizm açısından kayak turizmi önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölü'nün turizm potansiyelini artıran önemli bir değer olması, Bitlis ilinin stratejik konumu itibarıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illere komşu olması, ayrıca bölgesel olarak İran ve Irak devletlerine komşu olması, kış turizmi açısından önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Bu kapsamda yapılacak yatırım hem ilin ekonomisine hem de bölge ekonomisine önemli bir katkı sağlayacaktır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	200 yatak kapasiteli otel yapımı, 1.000 kişi/saat taşıma kapasiteli telesiyej
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Bitlis/Merkez
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	17.027.320 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	80 kişi
Proje uygulama süresi	24 ay
Projenin hedef kitlesi	Kış tatili yapmak isteyen aileler ve bireyler, amatör ve profesyonel sporcular, yerli ve yabancı turistler, kayak ve snowboard eğitimi almak isteyen öğrenciler ve sporcular, antrenman yapmak isteyen profesyonel sporcular, doğanın tadını çıkarmak ve manzaraların keyfini sürmek isteyen doğaseverler, kongre ve toplantı organizasyonları düzenlemek isteyen kurum ve kuruluşlar

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 3. Sağlık ve Kaliteli Yaşam 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 11. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluk
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 2: Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması Hedef 2.1. Bölgedeki çekim unsurlarının korunması sağlanacak, kültürel, tarihî ve doğal varlıklar turizme kazandırılacak, alternatif turizm altyapısı oluşturularak turizm faaliyetleri tüm yıla yayılacaktır.

KÜNYE 15

Tablo 43: Bitlis Tatil Köyü Projesi

Proje adı	Bitlis Tatil Köyü Projesi
Proje konusu	Konaklama
Proje özeti	Bitlis ilinde Van Gölü kıyısında yer alacak olan Tatil Köyü Projesi, bölgenin turizm potansiyelini artırmayı hedefleyen bir konaklama tesisidir. Proje kapsamında 20 apart ev ve 30 oda olmak üzere toplam 140 yatak kapasiteli bir tatil köyü inşa edilecektir. Bu tesis, özellikle yaz aylarında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden ve komşu ülkelerden gelen turistleri ağırlayacaktır. Tatil köyü, doğal güzellikler, konforlu konaklama seçenekleri ve plajları ile yerli ve yabancı turistler için cazip bir destinasyon olacaktır. Konaklama, yeme-içme ve çeşitli turizm hizmetlerinden elde edilecek gelirlerle hem bölgesel kalkınmaya hem de ülke ekonomisine katkı sağlanması planlanmaktadır.
Sektör	55-Konaklama
Projenin amacı	Bitlis Tatil Köyü Projesi'nin temel amacı, Bitlis ilinin turizm potansiyelini artırarak bölgeye gelen turist sayısını ve turizm gelirlerini yükseltmektir. Van Gölü kıyısında yer alacak olan bu konaklama tesisi, yerli ve yabancı turistler için cazip bir destinasyon oluşturmayı hedeflemektedir. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden ve komşu ülkelerden gelen turistlerin Bitlis'i tercih etmeleri sağlanarak bölgenin turizm altyapısı güçlendirilecektir.
Projenin bölge için önemi	Bu proje, Bitlis'in ekonomik kalkınmasına doğrudan katkı sağlayacak, istihdam olanaklarını genişletecek ve yerel halkın ekonomik refahını arttıracaktır. Ayrıca, turizmin geliştirilmesi bölgedeki diğer sektörlerle (yeme-içme, ulaşım, ticaret) etkileşimli bir şekilde ekonomiyi canlandıracaktır. Proje, sürdürülebilir turizm faaliyetlerine odaklanarak bölgenin doğal ve kültürel zenginliklerinin korunmasına ve tanıtılmasına da katkıda bulunacaktır.
Yatırımın/tesisnin ölçeği (Kapasite)	20 apart ev, 30 oda
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Bitlis/Adilcevaz
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	3.000.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	44 kişi
Proje uygulama süresi	12 ay
Projenin hedef kitlesi	Bitlis il merkezinde dönüştürülebilir tarihi yapısı bulunan vatandaşlar Bitlis'i ziyaret eden turistler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 2: Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması Hedef 2.2. Turizmde hizmet kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

KÜNYE 16

Tablo 44: Muş Varto Alagöz Mevki 4 Yıldızlı Termal Otel ve Sağlık Merkezi Yatırımı

Proje adı	Muş Varto Alagöz Mevki 4 Yıldızlı Termal Otel ve Sağlık Merkezi Yatırımı
Proje konusu	Muş ili Varto ilçesinde sağlık turizmi altyapısının geliştirilmesi
Proje özeti	Varto'da yapılan jeofizik çalışmaları ve sondaj çalışmaları sonucunda termal su kaynağı bulunmuştur. İlçede var olan termal su potansiyelinin değerlendirilerek ilin sağlık turizmi altyapısının geliştirilmesi ve turizm gelirlerinin artırılması amacıyla yatırıma dönüştürülmesi planlanmaktadır.
Sektör	55-Konaklama 96-Diğer hizmet faaliyetleri
Projenin amacı	Bölgedeki termal su kaynaklarını değerlendirerek sağlık turizmini geliştirmek ve ekonomik kalkınmayı desteklemektir. Proje, termal suyun otel, spa ve wellness merkezlerinde kullanılmasıyla ziyaretçilere sağlık ve dinlenme olanakları sunarken aynı zamanda ilçeye ekonomik canlılık getirerek ilçe halkının turizm alanındaki gelirlerini artırmayı hedeflemektedir. Bu sayede, Varto'nun ekonomik ve sosyal gelişimine katkı sağlanacak ve bölge halkına yeni istihdam olanakları yaratılacaktır.
Projenin bölge için önemi	Muş'un Varto ilçesinde kurulması planlanan termal otel ve sağlık merkezi projesi, bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınması için büyük önem taşımaktadır. Termal turizmin canlanmasıyla birlikte bölgeye daha fazla ziyaretçi çekilecek ve yerel ekonomiye canlılık kazandırılacaktır. Ayrıca, daha sonra yapılacak ilave yatırımların da önü açılacak ve seracılık faaliyetleri sayesinde tarımsal üretim artacak ve bölge halkına yeni istihdam olanakları sunulacaktır. Bu proje, Varto'nun doğal kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirerek bölgenin refah seviyesini yükseltmeyi ve sürdürülebilir bir kalkınma sağlamayı hedeflemektedir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	50 oda, 100 yatak (15.000 kişi/yıl)
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Muş/Varto
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	5.000.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	40 kişi
Proje uygulama süresi	18 ay
Projenin hedef kitlesi	Sağlık ve wellness turizmine ilgi duyan yerli ve yabancı turistler, termal suların şifalı etkilerinden faydalanmak isteyen, stres ve yorgunluktan arınmayı amaçlayan bireyler, konforlu konaklama ve kapsamlı sağlık hizmetlerine ulaşmak isteyen kişiler, tatil ve sağlık ihtiyaçlarını karşılamak isteyen aileler, yaşlılar ve sağlık sorunları olan kişiler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	3- Sağlık ve Kaliteli Yaşam 7- Erişilebilir ve Temiz Enerji 8- İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 11- Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluk
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 2: Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması Hedef 2.1. Bölgedeki çekim unsurlarının korunması sağlanacak, kültürel, tarihi ve doğal varlıklar turizme kazandırılacak, alternatif turizm altyapısı oluşturularak turizm faaliyetleri tüm yıla yayılacaktır.

KÜNYE 17

Tablo 45: Bitlis Madencilige Dayalı İhtisas OSB Kurulması Projesi

Proje adı	Bitlis Madencilige Dayalı İhtisas OSB Kurulması Projesi
Proje konusu	Madencilik
Proje özeti	Genel olarak TRB2 Bölgesi, özelde ise Bitlis ili, ponza, perlit, mermer ve doğal taşlar bakımından zengindir. Fakat ponza ve perlit çıkarıldığı şekilde ham madde olarak bölge dışına veya yurt dışına satılmaktadır. Bu alanda üretim yapan işletmeler geniş bir alana düzensiz bir şekilde yayılmış olup hem altyapı sorunu yaşamaktalar hem de çevresel sorunları tetiklemektedirler. Madencilige Dayalı İhtisas OSB kurulmasıyla üreticiler için organize bir alan sağlanacak olup mezkûr üreticilerin hâlihazırda ürettikleri ürünlerin yanında katma değeri daha yüksek üretim yapmaları da teşvik edilecektir.
Sektör	08-Diğer madencilik ve taş ocakçılığı
Projenin amacı	<p>Bölgenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu maden kollarında üretim yapan işletmeleri organize bir alana toplamak suretiyle sinerji yaratılmasının sağlanması, ölçek ekonomisinin sağladığı avantajlardan faydalanılması, katma değer yaratacak üretimin tetiklenmesi ve endüstriyel simbiyoz uygulamalarının önünün açılması amaçlanmaktadır.</p> <p>Ponza, perlit, mermer ve doğal taş rezervi bakımından Türkiye kaynak yeterliliğine sahip olmanın yanında arzın fazlasını da ihraç etmektedir. Bölgenin rekabet gücünün yüksek olduğu ve birçok sektöre girdi olabilecek bu madenlerin işlenerek değer zincirinde katma değerini daha yüksek olduğu bir pozisyonda yer almalarını sağlamak önem taşımaktadır. Projenin uygulanması ile ham madde sağlamak gibi sadece ilkel yöntemlerin gerekli olduğu bir aşamadan teknoloji-bilgi-emek-iş birliği sayesinde yüksek katma değer yaratacak bir aşamaya sıçramanın sağlanması amaçlanmaktadır.</p>
Projenin bölge için önemi	1,3 milyar m ³ ponza rezervi ile Türkiye'nin en büyük ponza rezervine sahip ili Bitlis'tir. Bitlis ve Van illerinin toplam ponza rezervi Türkiye toplam rezervinin yaklaşık yüzde 59'unu oluşturmaktadır. Ayrıca, Bitlis ili 940 milyon ton perlit rezervi ile Türkiye'de 3. sıradadır (MTA Genel Müdürlüğü). Zengin maden yatakları açısından karşılaştırmalı üstünlüğe sahip Bitlis ilinde yürütülen madencilik ve üretim faaliyetleri dağınık halde yapılmaktadır. İldeki paydaşlar ile sektördeki Ar-Ge çalışmalarının artırılması sonucu katma değerli ürün üretimi sağlamak, ölçek ekonomisinin sağladığı faydalardan yararlanmak ve sektördeki rekabet gücünü artırmak amacıyla altyapısı hazır, çevreci ve yeşil dönüşümü destekleyen Madencilige Dayalı İhtisas OSB kurulması bölge için önem taşımaktadır. Oluşturulacak İhtisas OSB sayesinde ölçek ekonomisinin sağlayacağı avantajlarla lojistik açıdan da bölge öne çıkacaktır. Hem Bitlis Eren Üniversitesi Ponza ve Perlit Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin hem de ilgili diğer kamu kurumları ve özel sektör aktörlerinin bu sürece aktif katılımını teşvik edecek platformlar oluşturulacaktır. Kamu-üniversite-sanayi aktörlerinden müteşekkil platform hızlandırıcı ve kolaylaştırıcı bir rol üstlenecektir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	İhtisas OSB alanı büyüklüğü: 600 dekar OSB'de faaliyet gösterecek işletme sayısı: 50 adet Her bir ponza, perlit işletmesinin yıllık teknik üretim kapasitesi: 23.040 ton OSB'nin yıllık toplam üretimi: 1.152.000 ton/yıl
Proje yürütücüsü	Kamu kurumu
Uygulama yeri	Bitlis/Ahlat
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	7.600.000 ABD Doları

Projenin ilave istihdam öngörüsü	Sürekli istihdam: 500 kişi
Proje uygulama süresi	36 ay
Projenin hedef kitlesi	Ponza, perlit, mermer ve doğal taş üreticileri
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması Hedef 3.3. Maden ile endüstriyel ham maddelere yönelik tespit çalışmaları yapılacak ve TRB2 Bölgesi'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu hususlarda katma değer artırılabacaktır.

KÜNYE 18⁸

Tablo 46: Van İli Biyoetanol Üretim Tesisi Projesi

Proje adı	Van İli Biyoetanol Üretim Tesisi Projesi
Proje konusu	Yenilenebilir enerji
Proje özeti	Bitkisel üretim destekli biyoetanol, şeker ve nişasta bulunan bitkilerden üretilmektedir. Şeker kamışı, şeker pancarı, sorgum, mısır, buğday, otsu atıklar yaygın olarak biyoetanol üretiminde kullanılan ham maddelerdir. Ancak şeker pancarı melasından üretim oldukça yaygındır. Biyoetanol üretimi yapan tesislerin çoğunluğu biyoetanolu yakıt olarak üretilebilmekte, geri kalanında ise gıda sektörü için kullanılmaktadır. Biyoetanol kimyasal yapısı ile birlikte birçok sektörde ham madde veya ara ürün, ulaştırma sektöründe çevreci bir yakıt olarak (akaryakıt katkısı), elektrik ve ısı enerjisinin aynı zamanda üretilip tüketildiği sistemlerde, aydınlatma, ısıtma, soğutma sistemlerinde, kimyasal ürün sektöründe (etilen, hidrojen, glikol eterler, etil akrilat, asetik asit, etil asetat, asetaldehit ve etil eter üretiminde) kullanılabilir. Proje kapsamında melas ve buğday ham maddelerinden biyoetanol üretim tesisi kurulması planlanmaktadır.
Sektör	20-Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı
Projenin amacı	Biyoetanol Üretim Tesisi Projesi ile melas ve buğday kullanılarak biyoetanol elde edilmesini sağlayan bir tesis kurulması amaçlanmaktadır. Tesiste 13 kişi istihdam edilecek olup bölge tarım ürünlerinin sanayiye yönelik kullanımı ve tarım potansiyelinin katma değerli ürünlere dönüştürülmesi konularında örnek bir uygulama yapılacaktır.
Projenin bölge için önemi	Biyoetanol, kimyasal yapısı ile birçok sektörde ham madde, ara ürün veya nihai ürün olarak kullanılmakta olup yurt içi ve yurt dışı geniş bir pazar hacmine sahiptir. İlde ve bölgede biyoetanol üretimi yapan bir firma bulunmamaktadır. Van ilinde bulunan Türkşeker Erciş Şeker Fabrikası, ham madde olarak kullanılacak şeker pancarı melası üretiminde projenin uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği açısından bir fırsat yaratmaktadır. Mevcut durumda üretilen şeker pancarı melası bölgede yem fabrikalarına dağıtmakta olup projenin uygulanması ile ürün katma değerinin artırılması sağlanacaktır. Proje kapsamında il ve bölge ekonomisine katkı sağlanacak, kurulacak tesis ile direkt istihdam yaratılacak ve ithal girdili biyoetanolün yerine tarım ürünlerinden üretilen yerli biyoetanolün üretimi desteklenecektir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	Kurulması planlanan biyoetanol üretim tesisinin ilk faaliyet yılındaki kapasite kullanım oranı yüzde 45 olarak belirlenmiş olup biyoetanol üretim miktarı melas kullanıldığında 291.600 litre ve buğday kullanıldığında 378.000 litre olarak hesaplanmıştır. Her iki senaryoya göre (melas ve buğday) tesiste toplam 13 personel tek vardiya olarak çalışacaktır. 1 litre biyoetanol üretimi için 0,5 kg melas veya 5 kg buğday girdisine ihtiyaç vardır. İlk faaliyet yılındaki toplam üretim miktarı göz önüne alındığında ise 145.800 kg melas veya 1.890.000 kg buğday kullanılması planlanmaktadır. Tam kapasitede ise melastan biyoetanol üretimi 54.000 litre/ay, vinas üretimi 3.600 kg/ay olacaktır. Tam kapasitede buğdaydan biyoetanol üretimi ise 70.000 litre/ay, DDGS yan ürün üretimi ise 60 ton/ay olacaktır.
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Van/Tuşba

⁸ Söz konusu yatırım fırsatlarına ilişkin detaylı bilgiye <https://www.yatirimadestek.gov.tr/> adresinden erişim sağlanabilmektedir.

Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	1.300.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	Sürekli istihdam: 13 kişi
Proje uygulama süresi	12 ay
Projenin hedef kitlesi	Bölgedeki şeker pancarı ve buğday üreticileri, Bölgedeki şeker pancarı işletmeleri, Bölgedeki potansiyel iş gücü
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	7. Erişilebilir ve Temiz Enerji 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması Hedef 3.4. İmalat sanayinin verimliliğinin artırılmasına yönelik uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.

KÜNYE 19

Tablo 47: TRB2 Bölgesi Biyogaz Enerji ve Organik Gübre Üretim Santrali Projesi

Proje adı	TRB2 Bölgesi Biyogaz Enerji ve Organik Gübre Üretim Santrali Projesi
Proje konusu	Yenilenebilir enerji
Proje özeti	2020 yılı TÜİK verilerine göre Van ilinde 197.483 büyükbaş hayvan, 3.166.236 küçükbaş hayvan ve 423.904 yumurta tavuğu bulunmakta olup bu hayvanlar sırasıyla yıllık yaklaşık 4,1 milyon ton, 1,4 milyon ton ve 16.950 ton hayvan dışkısı üretmektedir. Bölgesel hayvansal atık bertaraf problemini ortadan kaldıracak enerji/yenilenebilir enerji sektöründe faaliyet gösterecek Biyogaz Enerji ve Organik Gübre Üretim Tesisi kurulması planlanmaktadır. Proje kapsamında bölgede bulunan mevcut hayvansal atıklar anaerobik fermantasyon prosesine tabi tutulacaktır. Proses sonucu biyogaz elde edilmesi sağlanacak ve elde edilen biyogaz kojenerasyon tesisinde kullanılarak elektrik ve ısı enerjisine dönüştürülecektir. Proses tabi tutulmuş hayvansal atıklar ilgili mevzuat kapsamında hijyenizasyon işlemine tabi tutularak organik gübreye dönüştürülecektir.
Sektör	20-Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı
Projenin amacı	Projenin tamamlanması ile birlikte bölgede yürütülen hayvancılık faaliyetleri sonucu ortaya çıkan hayvansal atıklardan kaynaklanan çevre problemlerinin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Mevcut hayvansal atıklar katma değerli yan ürünlere (elektrik enerjisi, ısı enerjisi, organik gübre) çevrilerek bölgesel ve ulusal ekonomiye katkı sağlanacak, bölgede mevcut ve potansiyel tarımsal üretim kalitesi artırılacak ve nitelikli istihdam alanı yaratılacaktır.
Projenin bölge için önemi	Van ili küçükbaş hayvan varlığı bakımından TÜİK verilerine göre bütün iller arasında ilk sırada yer almaktadır. Aynı zamanda ildeki büyükbaş hayvan varlığı da ciddi bir potansiyel taşımaktadır. Projenin uygulanması ile elde edilecek biyogazdan elektrik enerjisi üretilecek ve hayvan atıkları organik gübreye dönüştürülecektir. Sağlanacak tarım-sanayi entegrasyonu ile yeşil dönüşüme hizmet edilecek, bölgedeki yenilenebilir enerji kaynaklarına bir yenisi kazandırılacak ve ildeki hayvan potansiyelinin değerlendirilmesinde önemli bir adım atılacaktır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	Proje kapsamında biyogaz elektrik santrali, katı gübre üretim tesisi ve sıvı gübre üretim tesisinden oluşan entegre bir tesis kurulacak ve bu tesiste ham madde olarak 109.500 ton/yıl büyükbaş hayvan ve 10.950 ton/yıl yumurta tavuğu dışkısı olmak üzere toplamda 120.450 ton/yıl hayvan dışkısı kullanılarak elde edilecek biyogazdan 20.592.000 kWh/yıl elektrik enerjisi, 31.463 ton/yıl katı hayvan gübresi ve 75.117 ton/yıl sıvı hayvan gübresi üretilecektir. Tesis, işletmeye geçiş sonrası yılın 365 günü boyunca atık kabulü yaparak fermantasyon prosesini gerçekleştirecek ve gübre üretim kapasitesi 8.760 saat/yıl olacaktır. Fermantasyon prosesi sonucunda elde edilen biyogazın kojenerasyon sisteminde kullanılması neticesinde ısı ve elektrik üretimi sağlanacaktır. Kojenerasyon sisteminin elektrik üretim kapasitesi 7.500 saat/yıl olacaktır.
Proje yürütücüsü	Yerel yönetim
Uygulama yeri	Van/İpekyolu
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	10.500.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	Sürekli istihdam: 17 kişi
Proje uygulama süresi	18 ay

Projenin hedef kitlesi	Van ili sınırları içerisinde hâlihazırda hayvancılık faaliyetleri yürütmekte olan işletmeler, bu tip işletmeler kapsamında yatırım planlayan girişimciler, Van ilinde yaşayan işsiz gençler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	7. Erişilebilir ve Temiz Enerji 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması Hedef 3.4. İmalat sanayinin verimliliğinin artırılmasına yönelik uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.

KÜNYE 20⁹

Tablo 48: Hakkâri İli İzabe Tesisi Projesi

Proje adı	Hakkâri İli İzabe Tesisi Projesi (Kurşun ve Çinko)
Proje konusu	Madencilik
Projenin özeti	Çinko ve kurşun günlük yaşamın birçok alanında sıklıkla kullanılmaktadır. Hakkâri, bu madenlerin cevherleri bakımından son derece zengin bir bölge olup mevcut ocaklardan ciddi bir üretim olmasına rağmen ilde külçe üretimini yapacak bir izabe tesisi bulunmamaktadır. Çıkarılan bu maden cevherleri, izabesi için ham olarak yurt dışına ihraç edilmekte, öte yandan Türkiye işlenmiş kurşun ve çinko ihtiyacını ithalat yoluyla karşılamaktadır. Proje kapsamında, Hakkâri iline kurulacak bir izabe tesisi ile madenin işlenmesi hem talebin yerli imkânlardan karşılanmasını ve katma değerli ürün üretimini sağlayacak hem de ithalat bağımlılığını azaltacaktır. Ülkenin çinko-kurşun metal ihtiyacının yurt içinden karşılanması mümkün olacağı gibi, ildeki çinko-kurşun madenciliğinin metal piyasasındaki dalgalanmalara karşı daha dirençli hale gelmesi mümkün olabilecektir.
Sektör	24-Ana metal sanayi
Projenin amacı	İldeki zengin kurşun ve çinko madenlerinden elde edilen ham maddenin izabesi yapılacak olup katma değerli nihai ürün üretimi sağlanacak, ithalat bağımlılığı azaltılacak ve ilde ilave istihdam sağlanacaktır.
Projenin bölge için önemi	Hakkâri ili sosyoekonomik gelişmişlik yönünden iller arasında 78. sırada bulunmakta olup karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu konularda gelişiminin desteklenmesi önem arz etmektedir. İl, çinko ve kurşun maden rezervi konusunda zengin bir coğrafyaya sahiptir. İlde yoğun olarak yapılan kurşun-çinko madenciliğinde çıkartılan ham madde, izabe tesisi bulunmaması sebebiyle yurt dışına gönderilmekte ve nihai ürün olarak ithal edilmektedir. Bu durum hem işletmeler hem bölge hem de ülke ekonomisi için önemli bir kayıp olmakta ve kayda değer bir dış ticaret açığı oluşturmaktadır. Mezkûr sektörde ham madde açısından zengin olan Hakkâri iline kurulacak bir izabe tesisi ile nihai ürün üretimi sağlanabilecek, katma değerli üretimi artıracak ve ilin sosyoekonomik gelişimine katkı sunacaktır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	Proje kapsamında kurulacak izabe tesisinde 160.000 ton/yıl çinko-kurşun cevherinden 20.000 ton/yıl çinko-kurşun külçesi üretilecektir.
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Hakkâri/Merkez
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	17.425.652 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	Sürekli istihdam: 178 kişi
Proje uygulama süresi	24 ay
Projenin hedef kitlesi	Hakkâri ilindeki kurşun ve çinko üreticileri
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması

⁹ Söz konusu yatırım fırsatlarına ilişkin detaylı bilgiye <https://www.yatirimadestek.gov.tr/> adresinden erişim sağlanabilmektedir.

	Hedef 3.3. Maden ile endüstriyel ham maddelere yönelik tespit çalışmaları yapılacak ve TRB2 Bölgesi'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu hususlarda katma değer artırılabacaktır.
--	--

KÜNYE 21

Tablo 49: Dondurulmuş Patates Üretim Tesisi Projesi

Proje adı	Dondurulmuş Patates Üretim Tesisi Projesi
Proje konusu	Dondurulmuş patates üretimi
Proje özeti	Bitlis'in Ahlat ilçesinde patates üretimi yapan çiftçilerin gelirini yükseltmek ve patatesin katma değerini artırmak için yılda toplamda 30 bin ton (7x7 mm, 9x9 mm, 10x10 mm, 11x11 mm, 9x18 mm parmak patates, elma dilim patates, tırtıklı patates, klasik kesim patates ve ev tipi kesim patates) dondurulmuş patates yapacak bir tesis kurulacaktır.
Sektör	10-Gıda ürünleri imalatı
Projenin amacı	Bu projede Bitlis'in Ahlat ilçesinde yoğun bir şekilde yapılmakta olan patates üretiminde katma değer artırılması ve çiftçi gelirinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır.
Projenin bölge için önemi	TÜİK 2023 yılı verilerine göre Türkiye patates ve türevlerinin (taze-soğutulmuş, tatlı patates, patates unu, patates flokonları vs.) ihracatından 105.978.300 \$ elde etmiştir. Bitlis ili de patates üretiminde ülkede 6. sırada yer almaktadır. 2021 yılı TÜİK verilerine göre Bitlis'te 49.075 dekar alanda toplam 259.713 ton patates üretilmiştir. Yine TÜİK'in aynı yıla ait verilerine göre patates veriminin Türkiye ortalaması 3.682 kg/da'dır. Bitlis ilinde bu oran 5.292 kg/da olup Türkiye ortalamasının çok üstündedir. Verim bakımından Bitlis ilini sırasıyla Kayseri (4.438 kg/da) ve Aksaray (4.379 kg/da) illeri takip etmektedir. Bitlis ili Türkiye toplam patates ekim alanının %3.5'ine sahipken, yüksek verim sayesinde Türkiye toplam patates üretiminin %5.1'ini karşılamaktadır. Halihazırda üretimi yapılan patates sofralık olarak tüketilmekte olup katma değer sağlayacak herhangi bir işleme tabi tutulmamaktadır. Üretim genel itibarıyla taze tüketime yönelik olup halihazırda dondurulmuş ve işlenmiş patates gibi katma değeri daha yüksek herhangi bir üretim yapılmamaktadır. Bu nedenle; Bitlis'te dondurulmuş patates üretim tesisinin kurulması, mevcut patatesin işlenmesini ve raf ömrünün uzatılmasını sağlamak suretiyle patatesin pazar değerini artıracak ve bölge ekonomisine önemli katkı sunacağı öngörülmektedir. Özellikle Ahlat ilçesinin nüfusunun önemli kısmının patates üreticiliğiyle geçimlerini sağladıkları göz önünde bulundurulursa tesis ile yerel üreticiler arasında bir iş birliğinin oluşturulması hem tesisin bölge halkının sosyoekonomik gelişimlerine doğrudan katkı sunacağı hem de ham madde tedarikinin sürekliliğinin sağlanacağı açıktır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	30.000 ton/yıl
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Bitlis/Ahlat
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	8.500.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	75 kişi
Proje uygulama süresi	24 ay
Projenin hedef kitlesi	Bitlis ve çevre illeri patates üreticileri
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması

	Hedef 3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.
--	--

KÜNYE 22

Tablo 50: Su Paketleme Tesisi

Proje adı	Su Paketleme Tesisi Projesi
Proje konusu	Su paketleme tesisi
Proje özeti	Hakkâri ilinde 119.040.000 litre/yıl kapasiteli bir adet ambalajlı su üretim tesisi kurulumu gerçekleştirilecektir.
Sektör	11-İçeceklerin imalatı
Projenin amacı	Hakkâri ilinin sahip olduğu coğrafi yapısı itibarıyla ilde su kaynaklarının sayısı görece fazla konumdadır. Proje kapsamında bu su kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılması ve ilde bir istihdam alanı yaratılması amacıyla pet ve cam şişe içerisinde değişik hacimlerde içme suyu üretiminin yapılacağı bir adet su paketleme tesisinin kurulumu hedeflenmektedir.
Projenin bölge için önemi	Ülkede ilerleyen yıllarda iklim değişikliğine bağlı olarak bir su kıtlığının baş göstereceği yetkililer tarafından sıkça dile getirilmektedir. Dünya çapında etkisini göstermeye başlayan iklim değişikliğinin yaratacağı olumsuzluklara karşı su kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılması ve ileride su kıtlığı yaşanması olasılığının daha az olduğu yerlere içme suyu üretimi tesisinin kurulması ülke ihtiyacının karşılanması açısından önem arz etmektedir. Hakkâri ilinin yaklaşık yüzde 80'i dağlık alanlardan oluşmaktadır. İlde bulunan yüksek zirvelerin fazla oluşu, ili doğal kaynak suyu açısından verimli ve potansiyeli yüksek hale getirmektedir. 20 bin yıllık Cilo Buzulları gibi buz ve kar kütlelerinin yüksek zirvelerde hemen hemen yıl boyunca kalmasından ve yıllık yağış miktarından dolayı ilde yıl genelinde su bolluğu oluşmaktadır. 2023 yılı TÜİK Türkiye dış ticaret verilerine göre su ihracatında Hakkâri ilinin sınır komşusu olan Irak, sekizinci sırada yer almaktadır. Bu kapsamda kurulacak tesisin Irak ve diğer Ortadoğu ülkelerine ihracat imkânı bulunmaktadır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	119.040.000 litre/yıl
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Hakkâri/Yüksekova
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	2.901.560 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	12 kişi
Proje uygulama süresi	18 ay
Projenin hedef kitlesi	İl ve bölge halkı Yatırımcılar
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 6. Temiz Su ve Sanitasyon 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması Hedef 3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

KÜNYE 23

Tablo 51: Sac Metal İşleme Tesisi Projesi

Proje adı	Sac Metal İşleme Tesisi Projesi
Proje konusu	Sac ve metal işleme, alçıpan profil üretimi, asma tavan çıtaları, köşebent üretimi, kablo kanalları ve otomotiv sektörüne yönelik ürün üretimi, tarım alet ve makineleri
Proje özeti	Muş ili sanayisi yeterince gelişmemiş olup bu alandaki yatırımların desteklenmesi önem arz etmektedir. Proje kapsamında hem tarım hem de inşaat alanında makine ekipman üretimi yapılarak rekabet avantajı sağlanacaktır. Projenin desteklenmesi ile nitelikli personel istihdamı sağlanacak, ilk defa ihracata dönük bir yatırım sözü konusu olacaktır. OSB’de faaliyete geçmesi planlanan yatırımın OSB’deki diğer firmalara örnek olması, kümelenme altyapısının güçlendirilmesine katkı sunması ve ihracat odaklı çalışmalar yaparak ihracattan elde edilen gelirlerin artırılmasına katkı sunması hedeflenmektedir. Proje kapsamında ilk defa doğrudan yabancı yatırımın olması da ilimiz açısından önem arz etmektedir.
Sektör	24-Ana metal sanayi
Projenin amacı	Tarımsal sanayi ve inşaat sektöründe faaliyet gösteren firmaların rekabetçi yapılarını güçlendirmek, istihdam edilebilirliği artırmak ve Muş ilinin ihracattaki payını artırmaktır.
Projenin bölge için önemi	Muş ili sosyoekonomik gelişmişlik bakımından son sıralarda yer almaktadır. Tarım potansiyeli yüksek olmakla birlikte bu potansiyel katma değere dönüştürülemediği gibi sanayi yok denecek kadar azdır. Muş'ta faal nüfusun yüzde 80'inden fazlası tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Muş Ovası, Malazgirt ve Liz ovaları 2.500 km ² 'lik alana sahiptir. Mekanizasyon eksikliği nedeniyle hem tarım hem de inşaat alanlarında rekabet gücü zayıftır. Proje ile tarımsal mekanizasyon altyapısının güçlendirilmesi ile hem tarım hem de hayvancılık alanında en az yüzde 10 maliyet avantajının sağlanması hedeflenmektedir. Proje, Muş'un sahip olduğu tarım ve hayvancılık ekosistemini doğrudan etkileyen ve daha fazla katma değer üreten bir proje niteliğindedir. Tarım alet ve makinelerin üretilmesi ve mevcut tarım alet ve makinelerin onarılması amacına hizmet edecek bir proje olması yönüyle de önemlidir. Yatırımla birlikte ilk defa ilimizden Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Irak ve İran'a ihracat yapılması hedeflenmektedir. Yatırımın ihracat odaklı olması, nitelikli iş gücü gerektirmesi, sanayi alanında çalışan diğer firmaları ihracata teşvik etmesi, tarımsal alet ve ekipman üretimi gerçekleştirmesi vb. nedenlerden dolayı bölgede hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Yatırımla hem OSB'nin daha da hareketlenmesi, tarım sektöründe rekabet avantajı sağlanması, ilk defa nitelikli bir şekilde döviz girdisinin sağlanması hedeflenmektedir. Hazır giyim sektörü dışında ilk defa ihracat odaklı bir yatırımın gerçekleşiyor olması, sosyoekonomik yönden az gelişmiş olan ilimiz için son derece önemlidir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	3.000 ton/yıl
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Muş/Merkez
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	2.865.984 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	50 kişi
Proje uygulama süresi	12 ay

Projenin hedef kitlesi	Tarım alet ve makineleri imalatçıları Çiftçiler İstihdamda olmayan gençler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması Hedef 3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

KÜNYE 24

Tablo 52: Elektrikli Ark Ocağı Tesisi Projesi

Proje adı	Elektrikli Ark Ocağı Tesisi Projesi
Proje konusu	TRB2 Bölgesi'nde hurda demirin toplanıp demir kütük ve döküm ürünlerin üretilmesiyle ekonomiye geri kazandırılması ve istihdam yaratılması amacıyla Van ilinde bir elektrik ark ocağı tesisi kurulmasıdır.
Proje özeti	Van'da kurulacak tesis ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerden, bölgede komşu ülkeler olan İran ve Irak'tan hurda demir tedariki yapılabilecek, halihazırda uzak illerden tedariki yapılan demir-çelik ürünlerinin lojistik giderleri azalacağından ürün birim maliyeti azalacak ve zamandan tasarruf sağlanarak başta Van olmak üzere diğer çevre illerin inşaat demiri ihtiyacı daha rekabetçi fiyatlarla karşılanabilecektir. Bu yatırımdan Van Demirciler ve Geri Dönüşümcüler KSS'deki işletmeciler de faydalanacak olup il ekonomisine büyük katkı sağlanmış olacaktır.
Sektör	24-Ana metal sanayi
Projenin amacı	Van'da yapılacak yatırım, bölgenin On İkinci Kalkınma Planı ve benzer stratejik planlarda ortaya konan hedeflere uygun olarak gelişmesine ve sosyal yapının etkinleştirilmesi suretiyle sorunların üstesinden gelinmesine katkı sağlayacaktır. Sürdürülebilir kalkınma için ülke politika ve stratejilerine yönelik oluşturulmuş planlar kapsamında gerekli yatırımların yapılması hem yatırımın yapıldığı bölgenin hem de ülke ekonomilerinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu yatırımın gerçekleşmesinin ilin sosyoekonomik kalkınma ve gelişmesine katkı sağlaması beklenmektedir. Yatırımın bir diğer etkisi ise bölgedeki istihdama sağlanacak katkıdır.
Projenin bölge için önemi	Van, TRB2 Bölgesi'nin cazibe merkezi olarak projeye ev sahipliği yapmaktadır. Bölgenin stratejik konumu ve sınır ülkelerle ticaret hacminin artmasıyla birlikte bu tesis Van'ın ekonomik altyapısını güçlendirecek önemli bir yatırımdır. Bu tesis sayesinde bölgedeki sanayi gelişimi hızlanacak, lojistik avantajlardan yararlanılarak üretim maliyetleri düşürülecek ve bölgedeki ürün çeşitliliği artırılabilecektir. Aynı zamanda, proje sayesinde Van ve çevre illerde önemli ölçüde enerji tasarrufu sağlanacak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sunulacaktır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	231.200 ton/yıl
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Van/Tuşba
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	45.462.056 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	108 kişi
Proje uygulama süresi	18 ay
Projenin hedef kitlesi	Van ve çevre illerin sanayi, inşaat ve metalürji sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler, KSS'ler (küçük sanayi siteleri)
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması

	Hedef 3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.
--	--

KÜNYE 25

Tablo 53: Taş Yünü Üretim Tesisi Projesi

Proje adı	Taş Yünü Üretim Tesisi Projesi
Proje konusu	Proje kapsamında volkanik bir kayaç olan bazalt taşı kullanarak taş yünü üretilecektir. Taş yünü, özellikle binaların yalıtımında kullanılan uzun ömürlü, yangına dayanıklı bir malzemedir. Proje, yalıtım sektöründe katma değeri yüksek ürünler üretmeyi amaçlamaktadır.
Proje özeti	<p>TÜİK 2021-2023 yılları arasında TRB2 Bölgesi bina yapı izin ruhsatları istatistikleri incelendiğinde her yıl ortalama 700 bina ve 7.770 daire izni alındığı görülmektedir. Türkiye’de mevcut bina stokunun yüzde 90’ının yalıtımsız olduğu bilinmektedir. Binalarda yapılacak yalıtım, ısıtma ve soğutma için harcanan enerji miktarında ciddi tasarruflar sağlamaktadır.</p> <p>Taş yünü, volkanik bir kayaç olan bazaltın yüksek ısılarda eritilmesi ile üretilmektedir. Genellikle binaların dış cephelerinde kullanılan taş yünü, yangına olan dayanıklılığı, başta polimer esaslı ürünler olmak üzere diğer yalıtım malzemelerine göre daha uzun ömürlü olması vb. gibi hususlar yönünden avantajlıdır.</p> <p>Taş yünü dış ticareti incelendiğinde 2016 ve 2018 yıllarında Türkiye'nin hem ihracatçı hem de ithalatçı olduğu görülmektedir. Taş yünü dış ticareti 2018 yılına kadar zaman içinde artış eğilimi, 2018-2020 yılları arasında ise düşüş göstermiştir. 2016 yılında 14.576 ton olan ihracat miktarı 30.332 ton ile en yüksek düzeyine 2018 yılında ulaşmıştır. 2017 yılında 27.391 tona kadar yükselen ithalat miktarı ise 2020 yılında ciddi dalgalanmalar göstererek 13.947 tona kadar gerilemiştir (TÜİK, 2021).</p> <p>TRB2 Bölgesi, sınırları içerisinde ve sınırlara yakın bölgelerde yer alan Süphan Dağı, Tendürek Dağı, Nemrut Dağı, Girekol Tepe gibi volkanik dağ ve tepelerin varlığından dolayı bazalt taşı açısından zengin bir bölgedir. Mevcut durumda çoğunlukla mıcır olarak kullanılan bazalt taşının dekoratif ve yapı yalıtım malzemesi olarak kullanılmasını sağlamak amacıyla katma değeri artırılmış ürünlere dönüştürülmesini sağlayan bir tesisin kurulmasının faydalı olacağı öngörülmektedir.</p> <p>Van ilinde kurulacak Taş Yünü Üretim Tesisi ile bölgedeki zengin bazalt taş kaynakları kullanılarak taş yünü üretimi yapılacaktır.</p>
Sektör	23-Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı
Projenin amacı	Projenin amacı, TRB2 Bölgesi’nde elde edilen bazalt taşının katma değerli bir ürüne dönüştürülmesiyle yerel ekonomiyi canlandırmak, enerji verimliliğini artırmak ve bölgenin dış ticaretine katkıda bulunmaktır.
Projenin bölge için önemi	<p>Taş yünü volkanik bir kayaç olan bazaltın yüksek ısılarda eritilmesi ile üretilmektedir. TRB2 Bölgesi, sınırları içerisinde ve sınırlara yakın bölgelerde yer alan Süphan Dağı, Tendürek Dağı, Nemrut Dağı, Girekol Tepe gibi volkanik dağ ve tepelerin varlığından dolayı bazalt taşı açısından zengin bir bölgedir. Hâlihazırda bölgede çıkarılan bazalt taşları tamamıyla mıcır olarak kullanılmaktadır. Katma değeri daha yüksek olan dekoratif dış mekân elemanları ve yapı yalıtım malzemesinin üretiminde de kullanılabilen bazalt taşının dünya genelinde bu amaçlarla kullanımı artmaktadır.</p> <p>Yalıtım malzemesi olarak yapılarda kullanılan taş yünüün yangına olan dayanımı, başta polimer esaslı ürünler olmak üzere diğer yalıtım malzemelerine göre daha uzun ömürlü olması, TRB2 Bölgesi ve çevre bölgelerde yapı stoku yıllar itibarıyla artış eğilimi göstermesi, eski binalarda yalıtım işlemlerinin yaygınlaşması ve TRB2 Bölgesi’nin bazalt taşı varlığı açısından Türkiye’nin</p>

	önemli bölgelerinden biri olması gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda Van ilinde taş yünü üretim tesisi yatırımı önem kazanmaktadır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	10.000 ton/yıl
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Van/Çaldıran
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	6.500.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	50 kişi
Proje uygulama süresi	36 ay
Projenin hedef kitlesi	İnşaat sektöründe faaliyet gösteren firmalar Yalıtım ürünleri tedarikçileri
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması Hedef 3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

KÜNYE 26

Tablo 54: Yün İşleme Tesisi Projesi

Proje adı	Van Yün İşleme Tesisi Projesi
Proje konusu	Bölgede hâlihazırda besiyeye konu olan koyunlardan elde edilecek yapağının ekonomiye kazandırılması amacıyla yün işleme tesisi kurulacaktır.
Proje özeti	Türkiye genelinde mevcut küçükbaş hayvan sayısı 57.519.204 adet olup bu rakamın yaklaşık yüzde 10'u TRB2 Bölgesi'nde bulunmaktadır. Bölgenin küçükbaş hayvan varlığının yüzde 83'ünü koyun, yüzde 17'sini ise keçi oluşturmaktadır. TRB2 Bölgesi'nde toplam mera varlığı 12.908.960 dekar olup bunun yüzde 41'i Van ilinde yer almaktadır. Bölgenin çayır ve mera alanı bakımından zengin olmasının yanında arazi yapısının eğimli ve dik yamaçlardan oluşması da bitkisel tarımın sınırlı olması ve kırsal faaliyetin küçükbaş hayvancılık olması sonucunu doğurmuştur. Van ilinde bölge koyun varlığının yüzde 61'i bulunmaktadır ve Van ili koyun varlığı bakımından Türkiye'de 1. sıradadır. Van ilinde kurulacak Yün İşleme Tesisi ile TRB2 Bölgesi'ndeki küçükbaş hayvancılıktan elde edilen yapağının ekonomiye kazandırılması amaçlanmaktadır. Bölge, Türkiye'de küçükbaş hayvan varlığı açısından önemli bir yere sahiptir ve bölgede her yıl kırılan yapağı miktarı yaklaşık 7.700 tondur. Bu proje ile kirli yapağın yıkanarak temizlenecek, keçe ve yün yalıtım malzemesi üretimi yapılacaktır. Hem yerli kaynakların değerlendirilmesi hem de çevresel ve ekonomik katkılar sağlanması hedeflenmektedir.
Sektör	13-Tekstil ürünlerinin imalatı
Projenin amacı	Projenin amacı, TRB2 Bölgesi'nde elde edilen yapağının temizlenip işlenerek ekonomik değere dönüştürülmesidir. Bu sayede, bölgedeki küçükbaş hayvancılık sektörüne değer katılması ve tarımsal gelirin çeşitlendirilmesi sağlanacaktır.
Projenin bölge için önemi	Van ilinde bölge koyun varlığının yüzde 61'i bulunmaktadır ve Van ili koyun varlığı bakımından Türkiye'de 1. sıradadır. TRB2 Bölgesi'nde her yıl kırılan yapağı miktarı 7.700 ton civarındadır. Bu yatırım ile kullanılmayan kirli yapağının ekonomik bir değere dönüşmesi sağlanacak, çevresel bir sorun haline gelmesinin önüne geçilmiş olacaktır ve bölgede tarımsal gelirin çeşitlendirilmesi sağlanmış olacaktır. TRB2 Bölgesi yüzde 40,2'lik istihdam oranı (15+ yaş) ile ülke ortalamasının (yüzde 47,5) altında kalmaktadır. Bölgedeki 2022 yılı işsizlik oranı yüzde 19,2 seviyesinde olup Düzey 2 bölgeleri arasında en yüksek orana sahip bölge konumundadır. Bu yatırım ile yerel kaynaklar değerlendirilerek istihdama da katkı sağlanmış olacaktır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	İplik: 1.246 ton/yıl Keçe: 400 ton/yıl
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Van/Tuşba
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	6.225.773 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	33 kişi
Proje uygulama süresi	12 ay
Projenin hedef kitlesi	Tekstil sektöründe faaliyet gösteren firmalar Küçükbaş hayvan yetiştiricileri

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması Hedef 3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

KÜNYE 27

Tablo 55: Oluklu Mukavva Kutu Üretimi Projesi

Proje adı	Oluklu Mukavva Kutu Üretimi Projesi
Proje konusu	Bu proje, Van ilinde üretici firmaların paketleme sürecinde ihtiyaç duyduğu oluklu mukavva kutu üretimini gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.
Proje özeti	Türkiye’de ambalaj sanayi hızlı gelişen bir sektördür. Hızlı kentleşme, nüfus artışı, yaşam standartlarının yükselmesi, kadınların iş hayatına katılımındaki artış, tüketim alışkanlıklarındaki değişimler, alışveriş merkezlerinin yaygınlaşması ile perakende alışveriş eğiliminin artması, tüketim ürünlerine olan talep artışı ve ihracatın artması sektörün hızlı gelişmesindeki başlıca etkenler arasında yer almaktadır. Özellikle bölgemizde bulunan açığın kapatılması için böyle bir proje öngörülmüştür.
Sektör	17-Kâğıt ve kâğıt ürünlerinin imalatı
Projenin amacı	<p>Türkiye’de oluklu mukavvanın ham maddesi olan gerekli kâğıtların üretiminin yüzde 70’i geri dönüşümden elde edilen kâğıtlardan sağlanmakta olup geri kalan yüzde 30’u ise ithal edilen kâğıtlardan elde edilmektedir. Oluklu mukavva sektörü yıllık yaklaşık 1,5 milyar dolarlık iş hacmi ile tüm sektörler arasında hizmet veren hijyenik ve tümü geri kazanılabilen stratejik bir sektör konumundadır. Ayrıca oluklu mukavva sektörü toplam ambalaj sektörünün yaklaşık yüzde 30’una sahiptir. Ülkemiz bu sektörde net ihracatçı konumunda olup artan iç ve dış talebe uygun olarak 2015-2019 yıllarında üretim miktarı 3 kat artış göstermiştir. İç ve dış talep her geçen gün artmaktadır.</p> <p>Türkiye’de ambalaj malzemesi üreten yaklaşık 3.000 firma bulunmaktadır. Bu firmaların büyük çoğunluğu orta ve küçük ölçekli firmalardan oluşmaktadır. Ambalaj sektöründeki firmalar çoğunlukla İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara, Konya, Kocaeli, Gaziantep, Adana, Kayseri ve Manisa’da faaliyet göstermektedir. Van ilinde kurulacak tesis ile Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi’ndeki işletmeler lojistik maliyetler açısından daha ekonomik ürün tedariki sağlayacak ve bu yatırım ile ülke ekonomisine katkı sağlanacaktır. Projenin amacı, özelde Van ilinde genelde ülkemizde ambalaj sanayinde bulunan açığı tamamlayıp ekonomiye katkı sağlamaktır.</p>
Projenin bölge için önemi	TRB2 Bölgesi illerinde yaklaşık 200 tekstil ve hazır giyim firması bulunmaktadır. Başta tekstil ve hazır giyim sektöründeki, bölge illerindeki aktif haldeki 4 adet OSB’de yer alan ve bu sanayi bölgeleri dışında kurulan diğer imalat sanayisi firmalarının ve Ağrı, Siirt, Kars, Iğdır, Şırnak, Batman vb. çevre illerdeki üretici firmaların oluklu mukavva kutu ihtiyacı bölge dışından karşılanmaktadır. Van’da kurulacak tesis ile halihazırda uzak illerden tedarik edilen ürünün lojistik ve zaman kaybı maliyeti, tedarik zinciri sorunları azalacağından üretici firmalar daha hızlı ve daha ucuz şekilde uygun ürün ihtiyacını karşılayabilecektir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	Oluklu mukavva: 3.000.000 kg/yıl
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Van/Tuşba
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	2.800.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	55 kişi
Proje uygulama süresi	12 ay

Projenin hedef kitlesi	Ambalaj ve lojistik firmaları, imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmalar, yerel işletmeler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması Hedef 3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

KÜNYE 28

Tablo 56: Bitlis Doğal Taş İşleme Tesisi Projesi

Proje adı	Bitlis Doğal Taş İşleme Tesisi Projesi
Proje konusu	Ahlat taşı, Güroymak taşı ve mermer kesimi
Proje özeti	Türkiye genelinde doğal taşların yapı malzemesi ve dekorasyon malzemesi olarak kullanılması, ülkemizdeki doğal taş kullanımının artmasında önemli bir etken olmaktadır. Türkiye'de 1.000'e yakın kayıtlı üretici bulunmaktadır. İlin kentsel dönüşümü ve önemli turizm potansiyeli içinde yer alan tarihi alanların yer alması, bu açıdan yatırımı rekabetçi ve avantajlı kılmaktadır. Bu kapsamda yapılacak yatırımlar ülke ekonomisine katkı sunacaktır.
Sektör	23-Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı
Projenin amacı	Bitlis ilinde geçmişten beri yoğun olarak türbe, medrese, cami, mesken gibi çeşitli yapılarda, mezar taşlarında, çeşmelerde, korkuluklarda vb. yerlerde kullanılan Ahlat taşı, Güroymak taşı ve mermer gibi doğal taşların ekonomiye kazandırılması amaçlanmaktadır.
Projenin bölge için önemi	Bitlis ilinin kentsel dönüşümü ile birlikte tarihi mekanların restorasyonu, Ahlat taşının tozunun işlenip binalarda dış cephe kaplaması olarak kullanılması, yol döşemesi gibi amaçlarla Bitlis ili doğal taş işleme tesisi kurulacaktır. Bu doğal taşların bölgeye özgü olması, bölgede yoğun olarak bulunması ve talebin fazla olması, kurulacak tesis için avantaj oluşturacaktır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	216.000 m ² /yıl
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Bitlis/Ahlat
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	1.593.969 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	28 kişi
Proje uygulama süresi	12 ay
Projenin hedef kitlesi	Bitlis ilindeki taş ustaları, taş ocağı sahipleri, inşaat firmaları
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması Hedef 3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

KÜNYE 29

Tablo 57: Bitlis Ayakkabı Üretimi Projesi

Proje adı	Bitlis Ayakkabı Üretimi Projesi
Proje konusu	Ayakkabı üretimi
Proje özeti	Bitlis ilinin de yer aldığı 6. Bölge teşvik uygulamaları, Ajansın sektöre yönelik destekleri sayesinde son yıllarda tekstil/hazır giyim sektörü ilde gelişim göstermiştir. Bu kapsamda 2022 SGK verilerine göre Bitlis ilinde 76 adet işletmede 7.232 kişi istihdam edilmektedir. İlin genç nüfus oranının yüksek olması, düşük teknoloji gerektiren emek yoğun sektör olmasından dolayı ayakkabı, tekstil ve hazır giyim sektörünün gelişiminin devam edeceği değerlendirilmektedir.
Sektör	15-Deri ve ilgili ürünlerin imalatı
Projenin amacı	Bitlis'te modern ve teknolojik bir ayakkabı imalat tesisi kurmaktır.
Projenin bölge için önemi	Bitlis ili ayakkabı üretiminde kullanılan yüksek ham deri varlığı ile ayakkabıcılık sektöründe yüksek bir potansiyele sahiptir. Bölgede kalifiye iş gücü mevcuttur ve tekstil sektöründe geçmiş deneyime sahip insan kaynağı bulunmaktadır. Türkiye'de ayakkabı sektörü büyümeye devam etmektedir ve ihracat potansiyeli yüksektir. Yatırım konusu olan ayakkabı üretimi istihdam oluşturan sektör olması nedeniyle özelde Bitlis ili genelinde de Türkiye'de işsizlik oranlarını düşürecektir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	540.000 çift/yıl
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Bitlis/Tatvan
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	1.000.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	85 kişi
Proje uygulama süresi	12 ay
Projenin hedef kitlesi	Ayakkabı toptancıları ve perakendecileri Ayakkabı markaları ve tasarımcılar Kurumsal müşteriler E-ticaret platformları
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması Hedef 3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

KÜNYE 30

Tablo 58: Hakkâri Konfeksiyon ve Hazır Giyim Üretim Tesisi Projesi

Proje adı	Hakkâri Konfeksiyon ve Hazır Giyim Üretim Tesisi Projesi
Proje konusu	Hazır giyim
Proje özeti	Proje kapsamında Hakkâri ilinde 120.000 parça/ay hazır giyim ürünü üretilebilecek konfeksiyon ve hazır giyim üretim tesisi kurulacaktır.
Sektör	14-Giyim eşyalarının imalatı
Projenin amacı	Üretim tesisinin kurulumu ile genç ve kadın istihdamında artış, GSYH'de ve yaşam kalitesinde artış, düzensiz göç hareketine karşı yerinde tutunma amaçlanmaktadır.
Projenin bölge için önemi	<p>Emek yoğun bir sektör olan ve sanayileşme sürecine geçişte etkin rol oynayan tekstil ve hazır giyim sektörü, batı bölgelerimizdeki yatırım ve işletme maliyetlerinin yüksek olması sonucu yüksek işsizlik ve genç iş gücü olan doğu bölgelerine kaymaktadır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından uygulanmakta olan teşvik sistemi ve verilen destekler ile son yıllarda konfeksiyon/hazır giyim sektörü TRB2 Bölgesi ve çevre Düzey 2 bölgeleri sanayisinde istihdam ve üretim artışı sağlamıştır. Doğu bölgelerinde emek yoğun sektörlerin talep ettiği genç nüfusun yoğun olması sektörün gelişmesine katkı sunabilecek nitelikte olduğundan dolayı ilgili sektör Hakkâri ili için önemli bir konumdadır. Ayrıca, ilde kurulan ve altyapı yapım süreci devam "Hakkâri Yüksekova Organize Sanayi Bölgesi" emek yoğun sektör yatırımcıları için büyük bir avantaj sağlayacaktır.</p> <p>Hakkâri, 2023 TÜİK verilerine göre yüzde 22 oranla en genç nüfusa sahip il konumunda olup toplam nüfusun yüzde 49,21'i 25 yaş altındadır. Bu genç nüfus potansiyeline rağmen Hakkâri en yüksek işsizlik oranının olduğu illerin başında gelmektedir. 2023 TÜİK verilerine göre TRB2 Bölgesi yüzde 17,2 işsizlik oranı ile en yüksek orana sahip Düzey 2 bölgesidir. Hakkâri ise yüzde 23,3 ile en yüksek işsizlik oranına sahiptir. Hakkâri Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde Tekstil Öğretmenliği Bölümü mevcut olup mezkûr sektörün desteklenmesi ve geliştirilmesi konusunda üniversite iş birliği olanağı vardır. İlde kurulacak atölyeler ile iş arzı, istihdam ve üretim kapasitesi artırılacaktır. Hakkâri ilinde tekstil ve hazır giyim imalat sanayinde faaliyet gösteren az sayıda firma bulunmakta olup Yüksekova Organize Sanayi Bölgesi altyapısının tamamlanması ve teşviklerin devam etmesiyle ilgili sektördeki işletme ve istihdam sayısının artması beklenmektedir.</p>
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	120.000 parça/ay hazır giyim ürünü
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Hakkâri/ Merkez, Yüksekova
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	1.927.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	170 kişi
Proje uygulama süresi	18 ay
Projenin hedef kitlesi	Genç ve kadın nüfusu
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı 10. Eşitsizliklerin Azaltılması

	12. Sorumlu Üretim ve Tüketim
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması Hedef 3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

KÜNYE 31

Tablo 59: Muş Su Paketleme Tesisi Projesi

Proje adı	Muş Su Paketleme Tesisi Projesi
Proje konusu	Suyun paketlenmesi
Proje özeti	Muş Su Paketleme Tesisi Projesi, Muş ilinde su kaynaklarının daha verimli kullanılması ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlanması amacıyla planlanmaktadır. Yıllık 119.040.000 litre su paketleme kapasitesine sahip olacak tesis, bölge ekonomisine önemli bir ivme kazandırmayı hedeflemektedir. Proje, Muş iline özgü bir su markası oluşturulmasını ve bu markanın özellikle ihracata odaklanarak uluslararası pazarlarda yer almasını amaçlamaktadır
Sektör	11.07-Alkolsüz içeceklerin imalatı; maden sularının ve diğer şişelenmiş suların üretimi
Projenin amacı	Muş Su Paketleme Tesisi Projesi'nin temel amacı, Muş ilinin su kaynaklarını daha etkin ve sürdürülebilir bir şekilde kullanarak bölgesel kalkınmayı desteklemektir. Proje, Muş'a özgü bir su markası oluşturarak bu markanın uluslararası pazarlarda yer bulmasını ve özellikle ihracata odaklanarak Türkiye'nin cari açığının azaltılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir
Projenin bölge için önemi	Muş ilinde su kaynakları yeterli olup etkin kullanılmamaktadır. Muş'taki iş ve istihdam açığının bu sektöre yapılacak olan yatırımla azaltılması beklenmektedir. Söz konusu yatırımla Muş iline özgü bir marka oluşturulması ve ihracat yapılması hedeflenmektedir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	119.040.000 litre/yıl
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Muş/Merkez
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	2.901.560 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	12 kişi
Proje uygulama süresi	18 ay
Projenin hedef kitlesi	Muş Su Paketleme Tesisi Projesi'nin hedef kitlesi, hem yerel hem de uluslararası pazarlarda paketlenmiş su talep eden tüketicilerden oluşmaktadır.
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	6. Temiz Su ve Sanitasyon 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması Hedef 3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

KÜNYE 32

Tablo 60: Van Tekstil Atıkları Geri Dönüşüm Tesisi Projesi

Proje adı	Van Tekstil Atıkları Geri Dönüşüm Tesisi Projesi
Proje konusu	İplik ve dokusuz tekstil atığı üretimi
Proje özeti	Tekstil atık geri dönüşüm tesisleri, yeniden kullanılabilir materyalleri geri kazandırarak ham madde ithalatını azaltır ve yerel kaynakların daha verimli kullanılmasını mümkün kılar. Bunun yanı sıra, enerji tasarrufu sağlamak ve karbon ayak izini azaltarak çevreye olumlu etkilerde bulunmaktadır. Ayrıca, geri dönüşüm süreçleri, yeni ürünlerin üretiminde kullanılacak katma değerli malzemeler sağlar ve böylece Türkiye'nin ihracat potansiyelini artırır. Bu sektör aynı zamanda doğrudan ve dolaylı olarak istihdam oluşturma kapasitesi ile bölgesel kalkınmaya da önemli katkılar sunar.
Sektör	38-Atığın toplanması, ıslahı ve bertarafı faaliyetleri; maddelerin geri kazanımı
Projenin amacı	Projenin amacı, Van ilinde teknolojik ve kapsamlı bir tekstil atık geri dönüşüm merkezi kurmaktır.
Projenin bölge için önemi	Bölge illerinde halihazırda bir tekstil geri dönüşüm tesisi bulunmamaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektöründe Van ilinde 70 firmada 10 bin kişi, Bitlis'te 72 firmada 7.250 kişi ve Muş'ta 55 firmada 5.500 kişi istihdam edilmektedir. Van ilinde kurulacak tesis ile bölge illerindeki yaklaşık 200 firmanın ve Ağrı, Siirt, Iğdır gibi çevre illerdeki üretici firmaların da tekstil atıkları değerlendirilerek firmalara ekonomik gelir ve firmaların sürdürülebilirliğine önemli katkı sağlanacaktır. Elde edilen gelir ile bu firmalarda istihdam artışı oluşacağından bölge illerindeki işsizlik oranı ve çevresel kirliliği de azaltılabilecektir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	3.600 ton/yıl
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Van/Tuşba
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	7.200.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	50 kişi
Proje uygulama süresi	15 ay
Projenin hedef kitlesi	Tekstil üreticileri Geri dönüşüm firmaları Moda markaları Kamu kurumları Çevre kuruluşları
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması Hedef 3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

KÜNYE 33

Tablo 61: Van Deri Üretimi Projesi

Proje adı	Van Deri Üretimi Projesi
Proje konusu	Yarı mamul deri üretimi
Proje özeti	Proje kapsamında Van ilinde konfeksiyon ve ayakkabı sektöründe kullanılmaya hazır işlenmiş yarı mamul deri üretimi yapılması için deri işleme tesisi kurulacaktır.
Sektör	15-Deri ve ilgili ürünlerin imalatı
Projenin amacı	Ülkemizde deri sanayi için gereken yeterli ham madde sağlanamamaktadır. Bunun en belirgin göstergesi, sektör içinde ihraç edilen deri ve deri ürünlerinin büyük bir bölümünün ithal ham deri kaynakları kullanılarak üretilmesidir. Özellikle, ham deri işleyebilecek tesislerin sayısının yetersizliği, kesim sonrası hayvan derilerinin uygun koşullarda korunmaması ya da bekletilmesi bu sorunun başlıca nedenidir. Proje kapsamında kurulacak deri işleme tesisi ile Van ili ve civar bölgelerde kesimhanelerden elde edilen derilerin işlenmesi ve yerel işletmelere ham madde olarak sunulması sağlanacak, böylece ürünlerin katma değeri yükseltilerek pazardaki rekabet gücü de artırılabilecektir.
Projenin bölge için önemi	Van ili mera arazilerinin bolluğu, yüksek küçükbaş hayvan varlığı başta olmak üzere hayvancılık alanında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip bir ildir. Yüksek küçükbaş ve büyükbaş hayvan varlığının yanında Van ili, hayvancılık konusunda öne çıkan Muş, Bingöl, Erzurum, Kars ve Ağrı illerine yakın konumu dolayısıyla öne çıkmaktadır. TOBB sanayi veri tabanına kayıtlı işletme sayılarına göre Türkiye genelinde toplamda 311 deri işleme tesisi varken Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sadece Gaziantep'te (2 adet) ham deri işleme fabrikası bulunmaktadır. Ülkemizin deri ve deri mamulleri sektörü, standart ham deri üretiminin yetersizliği sebebiyle ithalata bağımlı konumda ve ham deri fiyatlarından etkilenir durumdadır. Gerekli altyapı ve üstyapının sağlanması halinde ham maddeye yakın olmasının da avantajıyla Van ilinin ham deri işlemede öne çıkacağı düşünülmektedir.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	3.000 ton/yıl
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Van/Gürpınar
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	7.000.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	28 kişi
Proje uygulama süresi	24 ay
Projenin hedef kitlesi	Bölgede faaliyet gösteren çiftçiler ve üretici birlikleri
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması Hedef 3.2. TRB2 Bölgesi imalat sanayi sektörlerinde katma değerli üretim ve üretilen ürün çeşitliliği artırılarak başat ve tamamlayıcı sektörler geliştirilecek ve bölgedeki yatırımların sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

KÜNYE 34

Tablo 62: Van Galvaniz Sıcak Daldırma Projesi

Proje adı	Van Galvaniz Sıcak Daldırma Projesi
Proje konusu	Galvaniz sıcak daldırma
Proje özeti	Galvaniz sıcak daldırma işlemi özellikle açık havada kullanılacak olan malzemelerde korozyona karşı koruma sağlayan bir yöntemdir. Daldırma havuzlarının büyüklüğü ve derinliği kaplama yapılan malzemelerin çeşitliliğini artırmaktadır. İlgili proje kapsamında hayata geçirilecek galvaniz sıcak daldırma tesisi ile TRB2 bölgesinde bulunmayan bir tesis bölgeye kazandırılacaktır.
Sektör	25-Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)
Projenin amacı	Projenin temel amacı, Van iline inşaat, ulaştırma, üstyapı gibi birçok alanda sıklıkla kullanılan metallerin korozyona uğramasını engelleyecek galvanizleme işleminin yapılabileceği bir tesisin kazandırılmasıdır.
Projenin bölge için önemi	Van ilinde galvaniz sıcak daldırma işleminin yapılamaması, kaplama yaptırılacak malzemelerin diğer illerdeki tesislere gönderilmesine ve lojistik maliyetleri nedeniyle ürün fiyatlarının artmasına ve rekabette dezavantajın oluşmasına neden olmaktadır. Van ilinde kurulacak tesis Doğu Anadolu Bölgesi'nde tek olacağı için kapasite kullanımının yüksek olacağı değerlendirilmektedir. Kurulacak tesis Van ili ve çevresindeki Hakkâri, Şırnak, Siirt, Bitlis, Muş, Ağrı ve Iğdır illeri başta olmak üzere birçok ile hizmet sağlayacaktır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	50.000 ton/yıl
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Van/Tuşba
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	5.083.740 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	100 kişi
Proje uygulama süresi	36 ay
Projenin hedef kitlesi	Van ili ve çevre illerde faaliyet gösteren imalat sanayi sektörü paydaşları
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 3: İmalat Sanayinin Geliştirilmesi ve Verimliliğin Artırılması Hedef 3.4 İmalat sanayinin verimliliğinin artırılmasına yönelik uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.

KÜNYE 35

Tablo 63: TRB2 Bölgesi Mesleki Eğitimi Geliştirme Merkezi (MESGEM) Projesi

Proje adı	TRB2 Bölgesi Mesleki Eğitimi Geliştirme Merkezi (MESGEM) Projesi
Proje konusu	Mesleki eğitim
Proje özeti	Proje kapsamında hazırlanacak merkez ile TRB2 Bölgesi'nde piyasanın ihtiyaç duyduğu nitelikli ara elemanlar yetiştirme amacıyla eğitimler düzenlenecektir. Proje, gelecekteki mesleklerin perspektifinde ulusal ve uluslararası düzeyde akredite edilmiş sertifikasyon programları aracılığıyla gençlere yenilikçi mesleki beceriler kazandırmayı, bölgenin insan kaynağını geliştirmeyi ve istihdam kapasitesini artırmayı hedeflemektedir.
Sektör	85-Eğitim
Projenin amacı	TRB2 Bölgesi'nde piyasanın ihtiyaç duyduğu nitelikli ara elemanların yetiştirilmesi, "geleceğin meslekleri" perspektifinde ulusal ve uluslararası düzeyde akredite edilmiş sertifikasyon programları aracılığıyla gençlere yenilikçi mesleki becerilerin kazandırılması, bölgenin beşerî sermayesinin geliştirilmesi ve istihdam kapasitesinin artırılmasıdır.
Projenin bölge için önemi	Nitelikli ara eleman pek çok sektör için ortaya çıkan bir ihtiyaçtır. Bununla birlikte bölge, ülke ortalamasının üstünde seyreden bir işsizlik oranına sahiptir. Proje ile birlikte bölgedeki işsizlik oranının düşürülmesi ve bölgede aranılan eleman ihtiyacının karşılanması sağlanacaktır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	- Merkezden eğitim alacak kişi sayısı (yıllık): 300 kişi - Eğitimler için tahsis edilecek sınıf sayısı: 10 adet - Toplantı salonları sayısı: 4 adet - Atölye sayısı: 8 adet - Bilgisayar laboratuvarı sayısı: 2 adet - Yöneticiler için tahsis edilecek ofis sayısı: 5 adet
Proje yürütücüsü	OSB Müdürlüğü
Uygulama yeri	Van/Tuşba
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	1.300.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	Sürekli istihdam: 20 kişi
Proje uygulama süresi	18 ay
Projenin hedef kitlesi	İşsiz gençler Ustalar, çıraklar İşverenler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla ilişkisi	4. Nitelikli Eğitim 8. İnsana Yakınsız İş ve Ekonomik Büyüme 10. Eşitsizliklerin Azaltılması

Projenin Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 4: Nitelikli İstihdamın ve Girişimciliğin Geliştirilmesi Hedef 4.2. Bölgedeki genç nüfusun yetkinlikleri, iş gücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilecektir.
--	---

KÜNYE 36

Tablo 64: Van Yazılım Okulu Projesi

Proje adı	Van Yazılım Okulu Projesi
Proje konusu	Yazılım
Proje özeti	Proje ile bölgede yazılıma ilgi duyan gençlerin yazılım geliştirmeleri amacıyla temel düzeyden ileri seviyeye kadar eğitim ile desteklenmesi, pratik deneyimler sunulması ve katılımcılara gerçek dünya projelerinde çalışma fırsatları sunulması planlanmaktadır. Proje, çeşitli programlama dilleri, web geliştirme, veri tabanı yönetimi ve yazılım mühendisliği gibi temel konularda eğitim içeriği sunacak ve öğrencilere sertifika kazanma imkânı sağlayacaktır. Ayrıca, öğrenciler arasında etkileşim ve iş birliğini teşvik etmek için forumlar, yüz yüze ve çevrim içi sınıf oturumları ve projelerini geliştirebilecekleri çevrim içi bir platform sunacaktır. Proje, yazılım geliştirme alanında bilgi ve deneyim kazanmak isteyenler için erişilebilir bir eğitim ortamı oluşturmayı hedeflemektedir.
Sektör	85-Eğitim
Projenin amacı	TRB2 Bölgesi'nde yazılım alanına ilgi duyan ve bu alanda yetenekli olan gençlerin düzenli eğitim alabileceği bir merkezin kurulması, bu yolla yazılım sektörünün ihtiyaç duyduğu bilgi, beceri ve yeteneğe sahip insan gücünün yetiştirilmesi ve istihdam edilebilirliğinin artırılması amaçlanmaktadır.
Projenin bölge için önemi	Bölgede Ar-Ge ve inovasyonun gelişebilmesi için nitelikli insan kaynağının bölgeye çekilmesi veya bölgedeki insan kaynağının geliştirilmesi ve gerekli yetkinliklerin kazandırılması gerekmektedir. Orta vadede daha makul bir seçenek olan ikinci stratejinin uygulanması bölgeye özellikle katma değeri yüksek olan yazılım alanında önemli kazanımlar sağlayacaktır.
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	<ul style="list-style-type: none">- Merkezde oluşturulacak sınıf sayısı: 6 (Siber güvenlik, mobil oyun, masaüstü oyun, web uygulamaları, veri analizi ve genel eğitim sınıfı)- Bir yılda verilecek "genel" eğitim sayısı: 2 (Python ve Java dillerinde eğitim)- Bir yılda verilecek "özel" eğitim sayısı: 5 (siber güvenlik, oyun, web uygulamaları, web erişilebilirliği ve veri işleme eğitimleri)- Proje geliştirme odaları: 3- Seminer odası: 1
Proje yürütücüsü	Üniversite
Uygulama yeri	Van/Tuşba, İpekyolu
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	900.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	Sürekli istihdam: 7 kişi
Proje uygulama süresi	18 ay

Projenin hedef kitlesi	15-30 yaş arası 200 genç Genel Eğitim: 15-30 yaş arası 150 genç Siber Güvenlik: 15-30 yaş arası 10 genç Mobil Oyun: 15-30 yaş arası 10 genç Masaüstü Oyun: 15-30 yaş arası 10 genç Web Uygulamaları: 15-30 yaş arası 10 genç Veri İşleme: 15-30 yaş arası 10 genç
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla ilişkisi	4. Nitelikli Eğitim 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme 10. Eşitsizliklerin Azaltılması
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 4: Nitelikli İstihdamın ve Girişimciliğin Geliştirilmesi Hedef 4.3. Bölgede dijital teknolojileri etkin bir şekilde kullanabilen ve geliştirebilen insan kaynağının yetişmesi sağlanacaktır.

KÜNYE 37

Tablo 65: Hakkâri Çağrı Merkezi Yatırımı

Proje adı	Hakkâri Çağrı Merkezi Yatırımı
Proje konusu	Çağrı merkezi kurulumu
Proje özeti	Proje kapsamında Hakkâri ilinde aynı anda 300 kişinin çalışabileceği bir çağrı merkezi kurulacaktır.
Sektör	82-Büro yönetimi, büro destek ve iş destek faaliyetleri
Projenin amacı	Coğrafi konumdan bağımsız hizmet verebilen bir çağrı merkezinin kurulumu ile genç ve kadın istihdamında artış, GSYH’de ve yaşam kalitesinde artış, düzensiz göç hareketine karşı yerinde tutunma amaçlanmaktadır.
Projenin bölge için önemi	<p>Çağrı merkezleri istihdam açısından yüksek potansiyelli sektörlerdendir. Türkiye’de çağrı merkezi hizmet ihracatı her geçen gün artmaktadır. Mevcutta 9.800 müşteri temsilcisi, başta Almanya, Hollanda, Avusturya, Danimarka, Fransa, Portekiz, İspanya, Rusya, ABD, İngiltere, İsviçre, Lüksemburg, İskoçya, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelere hizmet ihracatı yapmakta olup bunun artış göstereceği öngörülmektedir.</p> <p>2019 yılı itibarıyla çağrı merkezi sektöründeki istihdamın yüzde 51’ini İzmir, Ankara ve İstanbul dışındaki iller oluşturmaktadır. Çağrı merkezi çalışanlarının yüzde 67’si kadınlardan oluşmakta olup çalışan yaş ortalaması 28’dir. Bu durum sektörün kadın ve genç istihdamı ağırlıklı olduğunu göstermektedir (Çağrı Merkezleri Derneği, Türkiye Çağrı Merkezi Araştırması, 2022).</p> <p>Bu minvalde bakıldığında Hakkâri ili, çağrı merkezi yatırımının yapılabileceği tüm koşullar için uygunluk sağlamaktadır. Hakkâri ili coğrafi konumu ve arazi yapısı gibi nedenlerle yeni iş ve istihdam alanları oluşturmakta ve yatırımcı çekmekte dezavantajlı bir durumdadır. Hakkâri, 2023 TÜİK verilerine göre yüzde 22 oranla en genç nüfusa sahip il konumunda olup toplam nüfusun yüzde 49,21’i 25 yaş altındadır. Bu genç nüfus potansiyeline rağmen Hakkâri en yüksek işsizlik oranının olduğu illerin başında gelmektedir. 2023 TÜİK verilerine göre TRB2 Bölgesi yüzde 17,2 işsizlik oranı ile en yüksek orana sahip Düzey 2 bölgesidir. Hakkâri ise yüzde 23,3 ile en yüksek işsizlik oranına sahip ildir. Ayrıca geniş aileden oluşan hanehalkının oranının en yüksek olduğu il, 2022 yılında yüzde 20,5 ile Hakkâri olmuştur. Bu veriler, Hakkâri ilinde yüksek genç nüfus, yüksek işsizlik oranı ve yüksek hanehalkı büyüklüğü ile gençlerin istihdam edilebileceği istihdam sahalarına ihtiyaç duyulduğunu ve hanehalkı büyüklüğünden dolayı oluşturulan istihdamın ve gelirin daha fazla nüfusa hitap edebileceğini göstermektedir.</p>
Yatırımın/tesisin ölçeği (Kapasite)	300 koltuk
Proje yürütücüsü	Özel sektör
Uygulama yeri	Hakkâri/Yüksekova
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	1.307.598 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	1.000 kişi
Proje uygulama süresi	18 ay
Projenin hedef kitlesi	Genç ve kadın nüfusu
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme

	10. Eşitsizliklerin Azaltılması
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 4: Nitelikli İstihdamın ve Girişimciliğin Geliştirilmesi Hedef 4.2. Bölgedeki genç nüfusun yetkinlikleri, iş gücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilecektir.

KÜNYE 38

Tablo 66: Bitlis Kongre ve Kültür Merkezi Projesi

Proje adı	Bitlis Kongre ve Kültür Merkezi Projesi
Proje konusu	Sosyal altyapı, sosyal donatı
Proje özeti	Büyüyen iş hacmi, artan nüfusu ve müze kent olma yolundaki kentsel dönüşüm çalışmaları ile Bitlis ilinde kültürel değerlerini sergileyebileceği, gençlerin sanatsal gösteri faaliyetinde bulunabileceği, kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektörün iş yaşamı için kullanabileceği büyük ölçekli ve bütünleşik fonksiyonlara hizmet verebilecek bir sergi, konferans ve konser salonu kurulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bitlis ilinde sergi ve kongre hizmetlerinin büyük ölçekli olarak yürütülebileceği modern bir mekân bulunmadığından erişilebilir kongre ve kültür merkezi inşa edilmesi ve tefrişatının yapılması planlanmaktadır.
Sektör	90-Yaratıcı sanatlar, gösteri sanatları ve eğlence faaliyetleri
Projenin amacı	Kültür ve kongre merkezleri ile sergi salonlarının hedef kitlesinin ağırlıklı olarak genç nüfus, iş ve sanat dünyası olduğu göz önüne alındığında Bitlis il merkezinde nüfusun geniş bir kesimine hitap edecek bir merkezin kurulması ile sektörel iş birliklerinin artırılması, sanatsal ve bilimsel yaratıcılığın artırılması, ilin kültür turizmi kimliğinin pekiştirilmesi ve sektörel gelirlerinin artırılması amaçlanmaktadır.
Projenin bölge için önemi	Kongre ve kültür merkezinin kurulması, özellikle uzun ve yoğun bir kış mevsimi yaşayan Bitlis ilinde kentsel aktivite yoğunluğunun artırılması ve ilin açık hava müzesi şeklinde tanımlanan kültür turizmi kimliğinin sergilenmesi açısından bir cazibe merkezi olarak önem taşımaktadır.
Yatırımın/tesisnin ölçeği (Kapasite)	Kapalı alan 1.000 m ²
Proje yürütücüsü	Yerel yönetim Kamu kurumu
Uygulama yeri	Bitlis/Merkez
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	900.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	Sürekli istihdam: 10 kişi
Proje uygulama süresi	12 ay
Projenin hedef kitlesi	Kamu kurum ve kuruluşları Özel sektör kuruluşları 15-24 yaş grubu Sanatseverler Merkez ilçesi sakinleri Turistler
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	4. Nitelikli Eğitim 11. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 5: Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması Hedef 5.1. Kentsel sosyal altyapı iyileştirilecektir.

KÜNYE 39

Tablo 67: Pilot Alanlarda İmar Planına Esas Mikrobölgeleme Etüt Çalışmaları ve Yapı Envanteri Projesi

Proje adı	Pilot Alanlarda İmar Planına Esas Mikrobölgeleme Etüt Çalışmaları ve Yapı Envanteri Projesi
Proje konusu	Teknik altyapı, mikrobölgeleme
Proje özeti	TRB2 Bölgesi illeri afet riskleri ve kentsel dirençlilik yönünden incelendiğinde sel ve taşkın, deprem ve çığ afetlerinden kaynaklı risk düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. Barındırdığı yoğun nüfus, olası afet etki düzeyi, afet çeşitliliği, mimarlık-mühendislik hizmeti almayan yapı envanterinin yüksek değeri (yüzde 94), sık yapılan imar revizyonları, Afete Maruz Bölgelerde ve sivilaşma durumu olan riskli zeminlerde yapılaşma göz önüne alındığında bölgenin diğer illerine kıyasla Van ilinin ivedilikle afetlere dirençli hale getirilmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Bu nedenle, ilçelerdeki kurumsal ve teknik yapının sürdürülebilirliğinin mikrobölgeleme çalışmalarını hızlandıracağı öngörülerek Tuşba, İpekyolu ve Edremit ilçelerinde pilot olarak İmar Planına Esas Mikrobölgeleme Etüt Çalışmaları (tehlike haritaları, yerleşime uygunluk haritaları ve bağlı raporları) ve Yapı Envanteri Raporu'nun (yapının deprem dayanımı ve üzerinde bulunduğu zeminin tüm nitelik bilgileri) hazırlanması planlanmaktadır.
Sektör	71-Mimarlık ve mühendislik faaliyetleri; teknik test ve analiz faaliyetleri
Projenin amacı	Yerleşim alanlarına yönelik zemin araştırmalarının ve yapı envanterinin hazırlanması marifetiyle afetlerin kentsel alanlardaki yıkıcı etkisinin azaltılması ve şehirlerin dirençli hale getirilerek afet güvenliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Söz konusu çalışmaların yapılması, planlama, kentsel iyileştirme ve dönüşüm gibi kentsel politikalara yön veren temel verilerin elde edilmesini sağlayacaktır.
Projenin bölge için önemi	Dirençli kentler oluşturmak amacına ulaşabilmek adına yerleşime uygun alanların ve yapılaşma şartlarının belirlenmesi öncelikli olup bütünlük bir zemin modelleme yöntemi olan İmar Planına Esas Mikrobölgeleme Etüt Raporu'nun ve Yapı Envanteri Raporu'nun hazırlanması, özellikle henüz yerleşime açılmamış alanların arazi kullanım fonksiyonlarını belirlemede kritik durumdadır. Söz konusu çalışmalar, bölgedeki yapılaşma/imar koşullarının bilimsel temellere oturtulabilmesi, afet durumlarında sağlıklı yapılaşmadan ve yanlış yer seçiminden kaynaklı olası can kayıplarının önlenmesi için önemlidir.
Yatırım/tesisnin ölçeği (Kapasite)	Tuşba, İpekyolu, Edremit ilçelerin 3.419 km ² büyüklüğündeki ilçe alanının yaklaşık 500 km ² 'lik yerleşim (pilot) alanı
Proje yürütücüsü	Üniversite Yerel yönetim Kamu kurumu
Uygulama yeri	Van/Tuşba, İpekyolu, Edremit
Toplam proje bütçesi/ Sabit yatırım tutarı	1.500.000 ABD Doları
Projenin ilave istihdam öngörüsü	Geçici istihdam: 15 kişi
Proje uygulama süresi	36 ay
Projenin hedef kitlesi	2022 yılı Van ili nüfusunun yüzde 57'si olan 639.166 kişi
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkisi	11. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar 13. İklim Eylemi

Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 5: Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması Hedef 5.3. Kentsel dirençlilik artırılacaktır.
---------------------------------	--

Ek 2: ÖRNEK PROGRAM FİKRİ KÜNYELERİ¹⁰

KÜNYE 1

Tablo 68: Yöresel ve Kırsal Ürünlerin Üretilmesi, Ticarileştirilmesi ve Markalaşması Programı

Programın adı	Yöresel ve Kırsal Ürünlerin Üretilmesi, Ticarileştirilmesi ve Markalaşması Programı
Programın konusu	Kırsal kalkınma, kırsal turizm, turizmde markalaşma
Programın amacı	TRB2 Bölgesi'nde coğrafi işaret almış (Van otlu peyniri, Erciş üzümü, Gevaş fasulyesi, Van balığı, Bahçesaray cevizi, Ahlat bastonu, Hakkâri kilimleri, Yüksekova çirek peyniri, Muş kaşarı vb.) ürünlerin ticarileştirilmesi ve markalaştırılması ve coğrafi işaret alınabilecek potansiyele sahip ürünlerin (Ahlat fasulyesi, Şemdinli balı, Hizan balı, Bahçesaray balı, Muş tütünü, Bitlis tütünü, Çukurca tahini, Bitlis tulum peyniri vb.) ticarileştirilmesi sağlanarak kırsal nüfusun gelir getirici faaliyetlere katılımını, kırsaldan kent merkezlerine olan göçün azaltılmasını ve istihdamın artmasını sağlamak amaçlanmaktadır.
Programın bölge için önemi	Yöresel ürünlerin ticarileştirilmesi ve markalaştırılması, bir yandan bölgenin yoğun kırsal nüfusunun kırsalda tutundurulması açısından bir yandan da bölgenin gastronomik ürünlerle ve zanaat ürünleriyle turizmde tanınırlığının artırılması açısından bölge için önemlidir.
Programın öncelikleri	1. Genç üreticilerin desteklenmesi 2. Yöresel ürünlerin ticarileştirilmesi, markalaşması 3. Genç istihdamının artırılması
Programın uygulama yeri	Bitlis, Hakkâri, Muş, Van
Program süresi	18 ay
Program yürütücüsü	Kamu kurumu
Uygulayıcı kurum/kuruluşlar	Özel sektör, kooperatifler, üretici birlikleri
Destek türü ve bileşenleri	Ulusal ve uluslararası hibe ve kredi destekleri
Programın bütçesi	900.000 ABD Doları
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla ilişkisi	1. Yoksulluğa Son 8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 2: Turizmin Geliştirilmesi ve Bölge Ekonomisindeki Payının Artırılması Hedef 2.4. Destinasyon odaklı markalaşma çalışmaları yürütülecektir.

¹⁰ Bu program fikirleri bölge planı kapsamında yapılan sosyo ekonomik analizler ve saha çalışmaları çerçevesinde ilgili paydaşlarla örnek olarak geliştirilmiş olup bölge planlarının hayata geçirilmesi için gereken bütün programları kapsamamaktadır. Ayrıca bu program, program konusunun tabi olduğu mevzuat çerçevesinde gerekli onayların alınması halinde uygulanabilecektir.

KÜNYE 2

Tablo 69: Atık Su Arıtma Tesislerinde Yenilenebilir Enerji Sistemlerinin Yaygınlaştırılması Programı

Programın adı	Atık Su Arıtma Tesislerinde Yenilenebilir Enerji Sistemlerinin Yaygınlaştırılması Programı
Programın konusu	Atık su arıtma
Programın amacı	Van Gölü Havzası'nda yapılan çalışmalarda, oluşan kirliliğin noktasal kaynaklar ve yayılı kaynaklar olmak üzere ikiye ayrıldığı belirlenmiştir. Noktasal kaynaklar, evsel nitelikli atık sular ve endüstriyel nitelikli atık sular olarak ikiye ayrılmaktadır. Noktasal kaynaklı kirleticiler doğrudan Van Gölü'ne deşarj edildiğinden bu kirleticilerin etkilerinin minimum seviyeye çekilebilmesi amacıyla inşa edilen atık su arıtma tesislerinin maksimum kapasiteyle çalışması gerekmektedir. Söz konusu atık su arıtma tesislerinin mülkiyet sahibi olan belediyeler ve iştirakleri, enerji maliyetleri nedeniyle tesisleri zaman zaman tam kapasite çalıştıramamaktadır. Program kapsamında Van Gölü'ne atık su deşarjı yapan arıtma tesislerinin enerji maliyetlerini karşılamak üzere yenilenebilir enerji sistemleri kurulacaktır. Söz konusu arıtma tesislerini işletme yükümlülüğü bulunan belediyeler ve belediye iştirakleri programın uygulama aşamasında, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlükleri ise yürütücü aşamasında yer alacaklardır. Van Gölü su kirliliğinin noktasal kaynaklı kirleticiler olan atık su arıtma tesislerinden kaynaklanan bölümünün mümkün olan en düşük seviyeye indirilmesi, programın genel amacıdır. Bu doğrultuda, atık sularını Van Gölü'ne deşarj eden arıtma tesislerinin enerji maliyetlerinin azaltılarak tam kapasite ile çalıştırılmasının sağlanması, programın özel amacıdır. Bitlis ve Van illerindeki toplam 8 ilçede uygulanması planlanan program kapsamındaki sistem kurulum kapasitesi 4,5 MWe büyüklüğündedir.
Programın bölge için önemi	Bölgede yer alan Van Gölü Havzası, kapalı havza olması sebebi ile doğru yöntemler kullanılarak temizlenmemesi halinde hızlı ve yoğun şekilde kirliliğe maruz kalmaktadır. Söz konusu yöntemlerin başında gelen atık su arıtma tesisleri ise bölgede yerel yönetimlerin enerji maliyetlerini karşılayamaması gerekçesi ile ya kısmen çalıştırılmakta ya da çalıştırılmamaktadır. Tesislerde yenilenebilir enerji yatırımlarının gerçekleştirilmesi ile tesislerin kesintisiz ve tam kapasite çalışması beklenmektedir. Van Gölü Havzası'nın gelecek nesillere aktarılabilmesi, havza odaklı sektörel devamlılıkların sağlanabilmesi, toplum sağlığının ve habitat varlığının korunabilmesi adına program kritik öneme sahiptir.
Programın öncelikleri	1. Van Gölü'ne sınır ilçelerde bulunan atık su arıtma tesislerinde yenilenebilir enerji sistemlerinin kurulması 2. Arıtma tesislerinin verimliliğinin artırılarak tam kapasite ile çalıştırılmasının sağlanması
Programın uygulama yeri	Bitlis/Merkez, Tatvan, Ahlat, Adilcevaz Van/Erciş, Tuşba, Edremit, Gevaş
Program süresi	18 ay
Program yürütücüsü	Kamu kurumları
Uygulayıcı kurum/kuruluşlar	Yerel yönetimler
Destek türü ve bileşenleri	Ulusal ve uluslararası hibe ve kredi destekleri
Programın bütçesi	1.800.000 ABD Doları
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla ilişkisi	3. Sağlık ve Kaliteli Yaşam 6. Temiz Su ve Sanitasyon 7. Erişilebilir ve Temiz Enerji 14. Sudaki Yaşam
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 5: Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması Hedef 5.2: Kentsel teknik altyapı iyileştirilecektir.

KÜNYE 3

Tablo 70: Kamu Kurumlarında Yağmur Suyu Hasat Sistemi Kurulum Programı

Programın adı	Kamu Kurumlarında Yağmur Suyu Hasat Sistemi Kurulum Programı
Programın konusu	Altyapı
Programın amacı	<p>Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği'nin 57. maddesi gereğince 2.000 m²'den büyük parsellerde yapılacak yapıların mekanik tesisat projelerinin çatı yüzeyinden toplanacak yağmur sularının gerekmesi halinde filtre edilerek bir tankta toplanması ve bina tuvalet sifonlarında kullanılması amacıyla yağmur suyu toplama sistemi içermesi zorunlu hale getirilmiştir. Ancak 2021 yılından önce inşa edilen binalarda sistemin uygulama zorunluluğu bulunmadığından bu sistemlerin yaygınlaştırılmasında güçlük yaşanmaktadır.</p> <p>İklim değişikliğine uyum sürecinde ekosistem döngüsüne katkıda bulunmak, atık suların arıtılmasında enerji verimliliği sağlamak ve yağmur suyu toplama sistemlerinin yaygınlaştırılmasında farkındalığı artırmak amaçlarıyla Van ilinde pilot olarak uygulanacak program kapsamında kamu kurumları hizmet binalarında yağmur suyu hasadı sistemleri kurulacaktır.</p> <p>Söz konusu sistem projelerinin Türkiye'deki örnekleri arasında İTÜ Ayazağa Kampüsü Yağmur Bahçesi Uygulaması, Osmangazi Belediyesi Panorama 1326 Bursa Fetih Müzesi Yeşil Çatı, Diyarbakır Yenışehir Belediyesi Ekolojik Bina, Kocaeli Siemens Gebze Tesisleri Yeşil Binası, İstanbul Tuzla Piri Reis Üniversitesi Yeşil Kampüsü, Ankara Tekke Kuyumcu Köyü Yağmur Suyu Hasadı, Ordu Doğa Kafe Çatı Yağmur Suyu Hasadı yer almaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022).</p>
Programın bölge için önemi	Uzun yıllardır ekosistem dengesine tehdit olarak dile getirilen küresel ısınma, günümüzde kendini iklim değişikliği ve su kaynaklarının azalması ile göstermektedir. İklim değişikliği ile mücadelede ülkelerin genel benimsediği politikaların başında kaynak verimliliğini artırmak için alternatif kaynak geliştirme yer almaktadır. Su kaynaklarının dünyada olduğu gibi TRB2 Bölgesi için de risk altında olması ve gelecekte su sıkıntısı yaşanabilecek olması nedeni ile alternatif su kaynaklarının sistem projeleri ile oluşturulması ve bu projelerde kamunun öncülük etmesi, bölge için yaparak öğrenme yolunda önemlidir.
Programın öncelikleri	<ol style="list-style-type: none">1. Yağış sularının yeryüzünde tutulması2. Yer altı sularının kullanımının azaltılması3. Ekosistemdeki su döngüsünün sağlanması ve iklim değişikliği ile mücadele edilmesi
Programın uygulama yeri	Van/İpekyolu, Tuşba, Edremit
Program süresi	18 ay
Program yürütücüsü	Yerel yönetim
Uygulayıcı kurum/kuruluşlar	Yerel yönetimler, üniversiteler, diğer kamu kurum ve kuruluşları
Destek türü ve bileşenleri	Ulusal ve uluslararası hibe ve kredi destekleri
Programın bütçesi	1.100.000 ABD Doları
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla ilişkisi	<ol style="list-style-type: none">6. Temiz Su ve Sanitasyon13. İklim Eylemi
Bölge Planı ile ilişkisi	Stratejik Öncelik 5: Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması Hedef 5.2: Kentsel teknik altyapı iyileştirilecektir.

KAYNAKÇA

- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2018). *Dijital Türkiye Yol Haritası*.
https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/2023_Dijital-Turkiye-Yol-Haritasi.pdf.
Erişim Tarihi: 19.12.2022.
- Birleşmiş Milletler. (1992). *United Nations Framework Convention on Climate Change*.
<https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>. Erişim Tarihi: 19.12.2022.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2021). *Ulusal Genç İstihdam Stratejisi (2021-2023)*.
<https://www.csgeb.gov.tr/media/86869/ulusal-genc-istihdam-stratejisi-ve-eylem-plani-2012-2023.pdf>. Erişim Tarihi: 01.12.2022.
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü. (2022). *Türkiye Geneli İnşa Edilen Hidroelektrik Santraller*.
Erişim Adresi: <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/1622> Erişim Tarihi: 13.12.2022.
- Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı. (2013). *Ulaşım ve Lojistik*.
<https://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/TRB2yuzde20Bolgesiyuzde20Ulasimyuzde20veyuzde20Lojistikyuzde20Mevcutyuzde20Durumyuzde20Analizi.pdf>. Erişim Tarihi: 08.12.2022.
- Güneş Enerjisi Potansiyeli Atlası. (2021). <https://gepa.enerji.gov.tr/MyCalculator/>. Erişim Tarihi: 12.12.2022.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2023). *Avrupa Yakası Güneyi Mikrobölgeleme Rapor ve Haritalarının Yapılması*.
<https://depremezmin.ibb.istanbul/calismalarimiz/tamamlanmis-calismalar/istanbul-ili-mikrobolgeleme-projeleri/>. Erişim Tarihi: 13.03.2023.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2023a). *Zemin Araştırmaları ve Mikrobölgeleme Etüt Raporlarının Hazırlanması*. <https://afetplani.izmir.bel.tr/proje7.html/>. Erişim Tarihi: 13.03.2023.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2023b). *İzmir İli Depremsellik Araştırması Projesi*.
<https://www.izmir.bel.tr/tr/Projeler/izmir-ili-depremsellik-arastirmasi-projesi/2683/4/>.
Erişim Tarihi: 13.03.2023.
- Kalkınma Bakanlığı. (2018a). *11. Kalkınma Planı Madencilik Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/MadencilikPolitikalarıOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf>.
Erişim Tarihi: 11.12.2022.
- Kalkınma Bakanlığı. (2018b). *11. Kalkınma Planı İmalat Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Imalat-Sanayii-Politikaları-Ozel-Ihtisas-Komisyonu-Raporu.pdf>. Erişim Tarihi: 11.12.2022.

- Kodluyoruz Derneği. (2019). *Türkiye Teknoloji Sektörü Durum Analizi Raporu*.
- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü. (2021). *İl Maden Potansiyelleri*.
<https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/il-maden-potansiyelleri>. Erişim Tarihi: 10.12. 2022.
- Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Müdürlüğü. (2023). *İl ve İlçe Yüz Ölçümleri*.
<https://www.harita.gov.tr/il-ve-ilce-yuzolcumleri>. Erişim Tarihi: 13.03. 2023.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2019a). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2017)*. <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege>. Erişim Tarihi: 05.12.2022.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2019b). *Türkiye’de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri Araştırması Projesi*. <https://yersiz.gov.tr/web>. Erişim Tarihi: 15.12.2022.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2022a). *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2022*. <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege/ilce-sege-raporlari>. Erişim Tarihi: 01.12.2022.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2022b). *2024-2028 Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi*.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Stratejik Araştırmalar ve Verimlilik Genel Müdürlüğü. (2015). *Verimlilik İstatistikleri*.
- Sosyal Güvenlik Kurumu. (2021). *İstatistik Yıllıkları*.
http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari.
Erişim Tarihi: 07.12.2022.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*.
https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf. Erişim Tarihi: 06.12.2022.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020). *Yeni Ekonomi Programı 2021-2023*.
https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/08/YeniEkonomiProgrami_OVP_2021-2023.pdf. Erişim Tarihi: 14.12.2022.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2021) *2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*.
<https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/10/2022-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi-26102021.pdf>. Erişim Tarihi: 05.12.2022.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)*.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018). *25 Soruda Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesi Kitapçığı*. https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/25yuzde_20Sorudayuzde_20Taryuzde_C4yuzde_B1mayuzde_20Dayalyuzde_C4yuzde_B1yuzde_20yuzde_C4yuzde

B0htisasyüzde 20Organizeyüzde 20Sanayiyüzde 20Byüzde C3yüzde B6lgesiyüzde 20Kitapyüzde C3yüzde A7yüzde C4yüzde B1yüzde C4yüzde 9Fyüzde C4yüzde B1yüzde 20(1).pdf. Erişim Tarihi: 17.12.2022.

Tarım ve Orman Bakanlığı. (2022). *Yağmur Suyu Hasadı Rehber Dokümanı*. <https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Belgeler/Su%20Kaynaklar%C4%B1%20%C4%B0klım%20Proje/Ya%C4%9Fmur%20Suyu%20Hasad%C4%B1%20Rehber%20Dok%C3%BCman%C4%B1.pdf>. Erişim Tarihi: 15.10.2024.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Bölgesel İstatistikler*.

<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/anaSayfa.do?dil=tr>. Erişim Tarihi: 25.07.2023.

Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliği. (2021). Erişim adresi: <https://www.tureb.com.tr/>. Erişim Tarihi: 14.12.2022.

Uluslararası Çalışma Örgütü. (2022). *Genç İstihdamında Küresel Trendler 2022 Gençlerin geleceğini dönüştürmeye yatırım yapmak*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_858664.pdf. Erişim adresi: <https://www.tureb.com.tr/>. Erişim Tarihi: 13.12.2022.

World Bank Group. (2019). *The Changing Nature of Work*.

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/pdf/2019-WDR-Report.pdf>. Erişim Tarihi: 14.12.2022.

Yükseköğretim Kurulu. (2019). *Geleceğin Meslekleri Çalışmaları*.

https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayınlar/Yayınlarımız/2019/gelecegin_meslekleri_calismalari.pdf. Erişim Tarihi: 30.11.2022.

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (Ajans Merkezi)

Şerefiye Mahallesi Cumhuriyet Caddesi 943. Sokak. No 1 İpekyolu/Van
T. +90 432 485 10 15 • F. +90 432 215 65 54

“Kalkınma Ajansı Yayınları Bedelsizdir, Satılmaz”

 TC_DAKA

 tcdaka

 tcdaka

 TCDAKA

www.daka.org.tr